

การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

THE DEVELOPMENT OF CITIZEN ACCORDING TO THE BUDDHIST
INTEGRATION IN BAAN SAM KHA VILLAGE, MAE THA DISTRICT,
LAMPANG PROVINCE

พระชวลิต ปณฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

พระชวลิต ปญฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๖๑

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

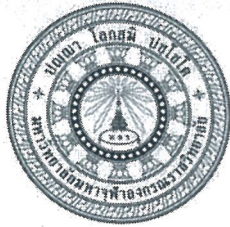
The Development of Citizen according to the Buddhist
Integration in Baan Sam Kha Village, Mae Tha District,
Lampang Province

Phra Chawarit Paññāvajiro (Sangboonreung)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
the Requirements for the Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
C.E. 2018

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัย
เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”
เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

(พระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร.)

ประธานกรรมการ

(ผศ. ดร.ประทีป พิชทองกลาง)

กรรมการ

(ดร.อาภากร ปัญโญ)

กรรมการ

(ดร.จิรศักดิ์ ปันลำ)

กรรมการ

(พระอธิการสุชาติ จันทสโร, ดร.)

กรรมการ

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

ดร.จิรศักดิ์ ปันลำ

ประธานกรรมการ

พระอธิการสุชาติ จันทสโร, ดร.

กรรมการ

ชื่อผู้วิจัย

(พระชวลิต ปญฺญาวชิโร)

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ผู้วิจัย : พระชวลิต ปญญาวิชโร (แสงบุญเรือง)

ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: ดร.จีรศักดิ์ ปิ่นลำ, ป.ธ. ๑-๒, พธ.บ. (พระพุทธศาสนา),
กศ.ม. (การบริหารการศึกษา), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

: พระอธิการสุชาติ จนฺทสโร, ดร., พธ.บ. (ครุศาสตร์),
ศศ.ม. (พัฒนาสังคม), พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)

วันสำเร็จการศึกษา : ๑๗ มีนาคม ๒๕๖๒

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เรื่องนี้ มีวัตถุประสงค์ ๓ ประการ คือ ๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง ๓) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง การศึกษานี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัย ๒ อย่าง คือ การวิจัยเชิงเอกสาร (Document Research) และการวิจัยเชิงข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยการวิเคราะห์และสังเคราะห์เอกสาร แนวคิดทฤษฎี งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยมีผู้ให้ข้อมูลหลักจำนวน ๑๒ ท่าน

ผลการวิจัยพบว่า ๑) แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย การพัฒนาคุณภาพคน เป็นกลไกสำคัญในการสร้างคนให้มีความเป็นพลเมืองดี ปฏิบัติตามบรรทัดฐานของสังคม มีทัศนคติและค่านิยมที่ดีต่อสังคม มีความสุขดำรงชีวิตอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ มีปัญญา และมีศักยภาพพร้อมที่จะพัฒนาสังคมและประเทศชาติ ซึ่งความเป็นพลเมืองดีเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติพื้นฐานสำคัญของบุคคลในฐานะที่ทุกคนล้วนเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดีที่เหมาะสมกับสังคมศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วยคุณลักษณะ ได้แก่ (๑) มีการเคารพความแตกต่าง (๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (๓) แก้ปัญหาแบบสันติวิธี (๔) การมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ (๕) เคารพกฎหมาย (๖) มีความยุติธรรม (๗) มีความรับผิดชอบ (๘) มีจิตสาธารณะ (๙) มีความซื่อสัตย์สุจริต (๑๐) มีความสามารถในการสื่อสารรับรู้ข่าวสาร (๑๑) มีความสามารถในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม (๑๒) มีสำนึกความเป็นไทย ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นคุณลักษณะของพลเมืองตื่นรู้ (Active Citizen) ที่มีความบริบูรณ์ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ

แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง นั้นมีลักษณะระบอบการพัฒนาพลเมืองในหมู่บ้านที่มีบทบาทพลเมืองในชุมชนสามขาตามแนวคิดชุมชนนิยมซึ่งเน้นความสำคัญเรื่องสิทธิร่วมทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิทธิในทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น การแสดงออกทางสิทธิเป็นแบบแนวราบ สมาชิกในหมู่บ้านสามขาทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกัน ภายใต้อำนาจระเบียบของหมู่บ้านที่ชัดเจนและครอบคลุม มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียม เสมอภาคกัน และปรารถนาให้ทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างสร้างสรรค์

๒) หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง พบว่า หลักธรรมพละ ๕ อันเป็นธรรมเกื้อหนุนพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาตน และเป็นหลักธรรมที่เป็นกำลังเกื้อหนุนต่อการปฏิบัติร่วมกับหลักธรรมอื่น ส่วนมงคลสูตรเป็นเป้าหมายการพัฒนาพลเมือง อาทิ (๑) อุตตสัมมาปณิธิ คือ การใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอดี จึงทำให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำด้วยกิเลสอุปถัมภ์ (๒) วินโย จ สุลิกขิตโต คือ ความเคารพในระเบียบวินัย หรือกติกาอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม (๓) อนากุลา จ กัมมันตา การรู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่พลเมือง (๔) อนวัชชานิ กัมมานิ คือ การทำงานไม่มีโทษ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของสังคมส่วนรวม (๕) ญาคกานัญญู สังคโห คือ มีจิตอาสาช่วยเหลือเพื่อสังคมส่วนรวม

๓) แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขาอำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง พบว่า หมู่บ้านสามขามีลักษณะระบอบการพัฒนาพลเมืองในหมู่บ้านที่มีบทบาทพลเมืองในหมู่บ้านสามขาตามแนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian) ซึ่งสมาชิกในหมู่บ้านสามขาทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกัน สามารถพึ่งพาตนเองได้ ดำเนินชีวิตร่วมกับธรรมชาติอย่างอิงอาศัย มีกฎระเบียบของหมู่บ้านที่ชัดเจนและครอบคลุม จากการทดลองนำมาปรับแก้จนได้กฎระเบียบที่เคร่งครัด เพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ให้กับทุกคน เพื่อให้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งครอบคลุมด้านต่างในหมู่บ้านทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณสุขโรคต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านได้อย่างคุ้มค่า

Thesis Title : The Development of Citizen according to the Buddhist Integration in Baan Sam Kha Village, Mae Tha District, Lampang Province

Researcher : Phra Chawarit Paññāvajiro (Sangboonriang)

Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Dr.Jeerasak Panlam, Pali I-II, B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Educational Administration), Ph.D. (Buddhist Studies)

: Phra Adhikarn Suchat Candasaro Dr., B.A. (Buddhist Studies), M.A. (Social Development), Ph.D. (Buddhist Studies)

Date of Graduation : March 17, 2019

Abstract

The thesis entitled “The development of citizen according to the Buddhist Integration in Baan Sam Kha village, Mae Tha district, Lampang province” consisted of three objectives. The study aimed: 1) to study the concepts and theories on the development of citizen according to the norms of Thai society and ways for the development of citizen in Baan Sam Kha Village, Mae Tha District, Lampang Province, 2) to study the Buddhaddhamma supporting the development of citizen, and 3) to synthesis ways for the development of citizen according to the Buddhist integration of Baan Sam Kha village, Mae Tha district, Lampang province. This is a qualitative research by using the methods of document and field research that was created through the descriptive analysis and synthesis of documents, related researches and the in-depth interview with the sample of 12 persons.

The results of research were as follows: 1. From the study of the concepts and theories on the development of citizen according to the norm of Thai society, it was found that the development of quality of life in a person was an important mechanism for cultivating a good citizen to comply with the social norms, to acquire positive attitudes and values towards the society, to lead a happy life in living with others in the society, and to acquire enough intelligence and potential to develop the society and country. Being a good citizen was a reflection of the important fundamental qualification in a person as everyone was the citizen under democracy. The qualifications of being a good citizen that would be suitable for the 21st century society consisted of 12 attributes which were 1) respecting differences, 2) political

participation according to the democratic form of government with the King as Head of State with the love of nation, religion and king, 3) solving problems in a peaceful way, 4) cultivating creative thinking, 5) respecting the law, 6) cultivating justice, 7) acquiring responsibility, 8) cultivating public mind, 9) cultivating honesty, 10) cultivating an ability to communicate and receive information, 11) cultivating an ability to conserve the environment, and 12) cultivating the consciousness of being Thai. All these 12 attributes were the characteristics of active citizens who had both physical and psychological integrity. Ways for the development of citizen in Baan Sam Kha village, Mae Tha district, Lampang province emphasized the importance of mutual rights in politics, economics, society and community resources. Freedom of expression in Baan Sam Kha village was carried out horizontally with every member in the village having equal rights, listening to each other's opinion under the clear and comprehensive village rules, recognizing the values of everyone equally and participating in solving community problems creatively.

2. From the study of the Buddhadhamma that supported the development of citizen, it was found that the Five strengths or power (*pañcabalāni*) was the basic Dhamma that was important for the development of a person and supported the practice of other Dhamma principles. While, the Mangala Sutta or highest blessings was for the development of citizen, namely 1) *Attasamma panidhi*; setting oneself in the right course through living life on the basis of sufficiency in order to be self-reliant and not subject to obsession with defilements, 2) highly trained discipline; respecting in the rules of social norms, 3) *Anākulakammanta*; a livelihood which is free from complications by realizing one's responsibility on the role and duty of citizen, 4) blameless actions; unexceptionable or beneficial activities that would not cause harm to oneself and others for a peaceful coexistence of the society as a whole, and 5) *Nātakasangaha*; rendering aid to relations with a volunteer spirit to contribute to the society.

3. From the study on ways for the development of citizen according to the Buddhist integration of Baan Sam Kha village, Mae Tha district, Lampang province, it was found that the characteristic of development of citizen in the village was according to Communitarianism with everyone in the village having the equal rights, listening to each other's opinions, being able to rely on oneself, living with nature commensally, having clear and comprehensive village rules in order to maintain the benefits for everyone so that everyone in the village could live together peacefully. All these characteristics covered various areas in the village in both environment and public utility in order for everyone in the village to make the most out of the resources in their village.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ผู้วิจัยขอน้อมถวายเป็นพุทธบูชา แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน และน้อมบูชาแด่พระสาวกผู้สืบทอดปณิธานของพระพุทธเจ้าด้วยความเคารพยิ่ง

กราบขอบพระคุณพระมหาสมบุรณ์ วุฑฒิกโร, ดร. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย ตลอดจนถึง พระราชธรรมาลังการ ที่ให้การเอื้อเฟื้อในด้านสถานที่ศึกษา พร้อมทั้งคณาจารย์ เจ้าหน้าที่บัณฑิต วิทยาลัยและเจ้าหน้าที่ห้องสมุดทุกท่าน ที่ให้ความเอื้อเฟื้อทุกอย่างมาโดยตลอด

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดีก็เพราะความอนุเคราะห์จากผู้เกี่ยวข้องหลายฝ่ายและ บุคคลหลายท่าน อาทิ ดร. จีรศักดิ์ ปันลำ ในฐานะอาจารย์ที่ปรึกษาหลัก และขอขอบพระคุณ พระอธิการสุชาติ จนทโส,ดร. ที่ปรึกษาร่วม ที่เสียสละเวลาให้คำแนะนำผู้วิจัยในการเขียน วิทยานิพนธ์อย่างเอาใจใส่ด้วยดีตลอดมา และดร.อาภากร ปัญญา ที่คอยแนะนำเทคนิคการเก็บ รวบรวมข้อมูลภาคสนามทำให้การเก็บข้อมูลในพื้นที่ที่มีประสิทธิภาพมากขึ้น ตลอดจน ผศ. ดร.ประทีป พิษทองกลาง อาจารย์กลุ่มวิชาสังคมศาสตร์ คณะบริหารธุรกิจและศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ดร.สมจันท์ ศรีปรัชญานนท์ เลขานุการศูนย์บัณฑิต วิทยาลัย ที่ได้ให้คำแนะนำปรึกษาตลอดจนตรวจปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่าง ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อ การศึกษาวิจัย จนทำให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้ สำเร็จสมบูรณ์และมีคุณค่า ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณ และขออนุโมทนาขอบคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ทั้งนี้ขอกราบขอบพระคุณ พระครูสิริสุตานุยุต, ผศ. ดร. ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน อีก ทั้งอนุโมทนมายัง ผศ. ดร.อนันต์ อุปสอด อาจารย์และเลขานุการหลักสูตรรัฐศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง และ ผศ. ดร.พูนชัย ปันธิยะ อาจารย์และเลขานุการบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่ ที่ให้ความอนุเคราะห์ในการตรวจ เครื่องมือวิจัยในครั้งนี้

ขอกราบขอบพระคุณพระครูสิริรัตนกิจ รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ ที่ให้การอนุเคราะห์ข้อมูล และขออนุโมทนาขอบคุณผู้ให้สัมภาษณ์ทุกท่าน อาทิ นายบุญเรือน เฒ่าคำ ผู้ใหญ่บ้านสามขา และชาวบ้านสามขาทุกท่านที่ให้การต้อนรับ ตลอดจนให้ความร่วมมือในการลงพื้นที่เป็นอย่างดี

สุดท้าย ขอเจริญพรขอบคุณพ่อประพันธ์ แม่นิตย์ดา แสงบุญเรือง บิดามารดาผู้ให้กำเนิดและ ให้การช่วยเหลือทั้งทุนการศึกษา เป็นสารถิคอยรับส่ง ตลอดจนเป็นกำลังใจในการทำวิทยานิพนธ์ฉบับ นี้ให้สำเร็จด้วยดีมาโดยตลอด

ฉะนั้นหากมีความสำเร็จใด ๆ เกิดขึ้น ก็เริ่มต้นจากความเมตตาของท่านทั้งหลายที่กล่าวมา ทั้งหมดนี้ ขอผลานิสงส์แห่งคุณงามความดีอันเกิดจากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้เขียนขอน้อมบูชาคุณ พระรัตนตรัย บูชาคุณบิดามารดา และครู อุปัชฌาย์ อาจารย์ ผู้มีอุปการคุณทุกท่านที่ผู้วิจัยไม่สามารถ ที่จะเอ่ยนามได้ และขอให้สรรพสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้จงอยู่ร่วมกันอย่างสันติสืบไป

พระชวลิต ปญญาวิชิโร

๕ มกราคม ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	จ
สารบัญ	ฉ
สารบัญตาราง	ณ
สารบัญภาพ	ญ
สารบัญแผนภูมิ	ฎ
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ฏ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ คำถามวิจัย	๔
๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑.๔ ขอบเขตการวิจัย	๕
๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๖ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง	๗
๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย	๑๗
๑.๘ ประโยชน์ที่รับจากการวิจัย	๒๐
บทที่ ๒ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนา พลเมืองของหมู่บ้านสามขาอำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง	๒๑
๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ	๒๑
๒.๑.๑ ความหมายการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ	๓๔
๒.๑.๒ นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีในสังคมไทย	๒๔
๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองของนักวิชาการ	๒๗
๒.๒.๑ ความหมายการพัฒนาพลเมืองในทัศนะของนักวิชาการ	๒๗
๒.๒.๓ แนวคิดทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี	๒๙
๒.๒.๔ ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองดีตามบรรทัดฐานสังคมไทย	๔๑
๒.๒.๕ เป้าหมายพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์	๔๘
๒.๓ บริบทของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง	๕๑
๒.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสามขา	๕๒
๒.๓.๒ ข้อมูลประชากรของหมู่บ้าน	๕๔

๒.๓.๓ องค์ประกอบของหมู่บ้านสามขา	๕๔
๒.๓.๓.๑ การคมนาคม การโทรคมนาคม และระบบสาธารณูปโภค	๕๔
๒.๓.๓.๒ ข้อมูลคณะกรรมการหมู่บ้าน	๕๕
๒.๓.๓.๓ ระเบียบการจัดการบริหารชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน	๕๗
๒.๓.๓.๔ ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในหมู่บ้าน	๕๗
๒.๓.๔ การจัดตั้งกลุ่มกองทุนหมู่บ้านสามขาและส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือน	๕๘
๒.๓.๕ การส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพของหมู่บ้านสามขา	๖๑
๒.๓.๖ การส่งเสริมด้านการศึกษาของหมู่บ้านสามขา	๖๒
๒.๓.๗ กฎระเบียบวินัยที่ใช้ร่วมกันของหมู่บ้านสามขา	๖๔
๒.๓.๘ ความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพลเมืองหมู่บ้านสามขา	๖๖
๒.๓.๙ การจัดการทรัพยากรและระบบกรรมสิทธิ์ของหมู่บ้านสามขา	๖๙
๒.๓.๑๐ ผลงานที่เป็นเกียรติประวัติของหมู่บ้านสามขา	๗๑
๒.๔ สรุป	๗๒
บทที่ ๓ หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง	๗๕
๓.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามหลักพระพุทธศาสนา	๗๕
๓.๑.๑ แนวคิดพลเมืองทางพระพุทธศาสนา	๗๕
๓.๑.๒ ความหมายของพลเมืองทางพระพุทธศาสนา	๗๖
๓.๑.๓ ความเป็นมาของพลเมืองในพระไตรปิฎก	๗๗
๓.๑.๔ คุณลักษณะของพลเมืองดีในทางพระพุทธศาสนา	๘๑
๓.๒ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักพระธรรม ๕	๘๓
๓.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของพล ๕	๘๔
๓.๒.๒ ประเภทของพล ๕	๘๕
๓.๓ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักมงคลสูตร	๙๙
๓.๓.๑ ความหมายของคำว่า “มงคล”	๙๙
๓.๓.๒ ความสำคัญของมงคลสูตร	๑๐๐
๓.๓.๓ หลักการตั้งตนชอบ (อตตสมมาปณิธิ)	๑๐๒
๓.๓.๔ หลักการมีวินัย (วินโย จ สุสิกขิโต)	๑๐๔
๓.๓.๕ หลักการทำงานไม่คั่งค้าง (อนากูลา จ กมนนตา)	๑๐๖
๓.๓.๖ หลักการทำงานไม่มีโทษ (อนวชชานิ กมมานิ)	๑๐๗
๓.๓.๗ หลักการสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญจ สงคโห)	๑๐๙
๓.๔ สรุป	๑๑๑
บทที่ ๔ แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา	
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	๑๑๓
๔.๑ หลักธรรมพล ๕ ต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา	๑๑๕
๔.๑.๑ สัทธิพล (กำลังแห่งความเชื่อ ความศรัทธา)	๑๑๕

๔.๑.๒	วิริยะพละ (กำลังแห่งความเพียรพยายาม)	๑๑๖
๔.๑.๓	สติพละ (กำลังแห่งความระลึก)	๑๑๗
๔.๑.๔	สมาธิพละ (กำลังแห่งความตั้งมั่น)	๑๑๙
๔.๑.๕	ปัญญาพละ (กำลังแห่งความรู้ ความฉลาด)	๑๒๐
๔.๒	หลักมงคลสูตรต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา	๑๒๒
๔.๒.๑	ด้านการครองตน	๑๒๓
๔.๒.๒	ด้านความมีระเบียบวินัย	๑๒๔
๔.๒.๓	ด้านการทำงานไม่คั่งค้าง	๑๒๖
๔.๒.๔	ด้านประกอบอาชีพสุจริต	๑๒๗
๔.๒.๕	ด้านจิตสาธารณะ	๑๒๘
๔.๓	แนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ๑๓๐	
๔.๓.๑	ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ	๑๓๑
๔.๓.๒	กำลังแห่งการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ ๕ ด้านเกื้อหนุน ๔ คุณลักษณะ	๑๓๑
๔.๓.๓	เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	๑๓๒
บทที่ ๕	สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ	๑๓๓
๕.๑	สรุปผลการวิจัย	๑๓๓
๕.๑.๑	แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	๑๓๓
๕.๑.๒	หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง	๑๓๔
๕.๑.๓	แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง	๑๓๖
๕.๒	ข้อเสนอแนะ	๑๓๗
๕.๒.๑	ข้อเสนอเชิงนโยบาย	๑๓๗
๕.๒.๓	ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป	๑๓๘
บรรณานุกรม		๑๓๙
ภาคผนวก		๑๔๘
ภาคผนวก ก.	รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย	๑๔๙
ภาคผนวก ข.	แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย	๑๕๖
ภาคผนวก ค.	หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	๑๖๓
ภาคผนวก ง.	ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก	๑๗๓
ประวัติผู้วิจัย		๑๗๙

สารบัญตาราง

ตาราง

หน้า

ตารางที่ ๑ ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือนของหมู่บ้านสามขา

๖๗

สารบัญภาพ

ภาพ	หน้า
รูปประกอบที่ ๑ ป้ายทางเข้าหมู่บ้านสามขา และแผนที่ภายในหมู่บ้านสามขา	๕๔
รูปประกอบที่ ๒ โรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กตีบปาละสามขา ซึ่งใช้พลังน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยสามขา	๕๕
รูปประกอบที่ ๓ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตีบปาละสามขา เปิดทำการวันที่ ๕ ของทุกเดือน	๕๙
รูปประกอบที่ ๔ เรือนเพาะชำพืชสมุนไพรและสวนสมุนไพรชุมชน	๖๑
รูปประกอบที่ ๕ พันธุ์ข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ ได้รับรางวัลมาตรฐานผลิตข้าวอินทรีย์	๖๒
รูปประกอบที่ ๖ พิธีรดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุและนักปราชญ์ในหมู่บ้านสามขา	๖๙
รูปประกอบที่ ๗ นักเรียนโรงเรียนบ้านสามขา ร่วมประชาสัมพันธ์โครงการสร้างฝายกั้นน้ำหมู่บ้านสามขา	๗๑

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิ	หน้า
แผนภูมิที่ ๑ ผังโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน	๕๖
แผนภูมิที่ ๒ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในหมู่บ้านสามขา	๗๐
แผนภูมิที่ ๓ การพัฒนาสู่ความเป็นพลเมืองดีด้วยกำลัง หรือความเข้มแข็ง ๕ ด้าน	๑๐๒
แผนภูมิที่ ๔ เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธตามบรรทัดฐานของสังคมไทย	๑๐๒
แผนภูมิที่ ๕ ผังแสดงแนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา	๑๓๐

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

ก. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

อักษรย่อชื่อคัมภีร์ในวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ใช้อ้างอิงจากคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ การอ้างอิงใช้ระบบการระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อ ชื่อคัมภีร์ดังตัวอย่าง เช่น ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐ หมายถึง ทีฆนิกาย มหาวรรค พระไตรปิฎก เล่มที่ ๑๐ ข้อ ๙๐ หน้า ๕๐ ซึ่งมีตามลำดับคัมภีร์ที่ใช้ดังนี้

พระวินัยปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑-๒	วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก	มหาวิงค์	(ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๑๐	ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๑๑	ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
๑๒	ม.มฺ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๔	ม.อ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์	(ภาษาไทย)
๑๕	ส.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย สคาถวรรค	(ภาษาไทย)
๑๙	ส.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
๒๐	อง.ทก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ทุกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๒	อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	อังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
๒๕	ขุ.ธ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ธรรมบท	(ภาษาไทย)
	ขุ.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย ขุททกปาฐะ	(ภาษาไทย)
๒๗	ขุ.ชา.อฏฐก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อฏฐกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
	ขุ.ชา.เอกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย เอกกนิบาตชาดก	(ภาษาไทย)
๒๙	ขุ.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย มหานิทเทศ	(ภาษาไทย)
๓๒	ขุ.อป. (ไทย) = สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย อปทาน	(ภาษาไทย)

พระอภิธรรมปิฎก

เล่ม	คำย่อ	ชื่อคัมภีร์	ภาษา
๓๔	อภ.สง. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก	ธรรมสังคณี	(ภาษาไทย)
๓๕	อภ.วิ. (ไทย) = อภิธรรมปิฎก	วิงค์	(ภาษาไทย)

ข. คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อภาษาอังกฤษ

คำย่อ	คำเต็ม	ความหมาย	หมายเหตุ
ed.	editor	บรรณาธิการ, ผู้จัดพิมพ์	พหูพจน์ใช้ eds.
ibid.	ibidem	เรื่องเดียวกัน	
loc.cit.	loco citato	อ้างแล้ว (หมายถึง เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน)	
p.	page	หน้า	พหูพจน์ใช้ pp.
tr.	translator	ผู้แปล	
n.d.	no date	ไม่ปรากฏปีที่พิมพ์	ภาษาไทยใช้ ม.ป.ป.

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์ คือ สัตว์สังคมหรือสัตว์การเมือง หมายถึง ความจำเป็นที่มนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันในสังคมโดยธรรมชาติ เป็นคำกล่าวของนักปรัชญากรีกโบราณ อริสโตเติล^๑ ดังนั้น ฐานะของมนุษย์ในสังคมจึงมีอย่างน้อย ๒ ฐานะ คือ การเป็นสมาชิกของสังคม และการทำหน้าที่ในสังคมทั้งตามกฎหมายกติกาของสังคมและโดยสมัครใจ คำว่า "พลเมือง" พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง ประชาชน ราษฎร ชาวประเทศ หมู่คนที่กำลังของเมือง^๒ โดยความหมายของคำว่า “พลเมือง” จึงหมายถึง คนที่สนับสนุนหรือเป็นกำลังอำนาจของผู้ปกครอง เป็นคนที่อยู่ในการควบคุมของผู้ดูแลหรือของผู้ปกครอง ส่วนคำว่า "พัฒนา" หมายความว่า ความเจริญหรือทำให้เจริญก้าวหน้า^๓ สำหรับแนวความคิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองให้กับคนในสังคมไทย ภายใต้บริบทของรัฐธรรมนูญได้ปรากฏขึ้นนับตั้งแต่หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครองวันที่ ๒๗ มิถุนายน ๒๔๗๕ ที่อำนาจสูงสุดของประเทศหรืออำนาจอธิปไตยได้กลายเป็นของประชาชน เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงลงพระปรมาภิไธยในพระราชบัญญัติรัฐธรรมนูญการปกครองแผ่นดินสยามชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๕ มาตรา ๑ บัญญัติว่า “อำนาจสูงสุดของประเทศนั้นเป็นของราษฎรทั้งหลาย”^๔ โดยเป้าหมายของการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญ ก็คือ การมอบอำนาจสูงสุดของประเทศให้กลายเป็นของประชาชน ประชาชนจึงย่อมมีสิทธิและเสรีภาพในประเทศ^๕ และแนวความคิดการพัฒนาความเป็นพลเมืองก็ได้เริ่มปรากฏชัดเจนมากขึ้นในแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับแรก พ.ศ.๒๔๗๕

^๑ สุลักษณ์ ศิวรักษ์, แนวคิดทางปรัชญาการเมืองของอริสโตเติล, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: ศยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๗.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๒๔๕.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๙๑.

^๔ ปรีดี พนมยงค์, แนวความคิดประชาธิปไตยของ ปรีดี พนมยงค์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๖๓.

^๕ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic Education, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๕๕), หน้า ๒๒-๒๔.

ในปัจจุบัน ประเทศไทยต้องเผชิญกับสภาพปัญหาคุณภาพพลเมือง ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วพบว่า ยังมีปัญหาในแต่ละช่วงวัยและส่งผลกระทบต่อเนื่องถึงกันตลอดชีวิต ประกอบกับการเลื่อนไหลของวัฒนธรรมต่างชาติที่เข้ามาในประเทศไทยผ่านสังคมยุคศตวรรษที่ ๒๑ ในขณะที่คนไทยจำนวนมากน้อยยังไม่สามารถคัดกรองและเลือกรับวัฒนธรรมได้อย่างเหมาะสม ส่งผลต่อวิกฤตค่านิยม ทักษะคติ และพฤติกรรมในการดำเนินชีวิต ตลอดจนพฤติกรรมของพลเมืองนั้นได้แสดงปัญหาที่ปรากฏชัดเจนในเรื่องของปัญหาประชาธิปไตยที่ได้สร้างความแตกแยกในสังคมไทย ความขัดแย้งทางการเมือง การขาดระเบียบวินัย ขาดความรับผิดชอบ และจริยธรรมในสังคม ขาดความเคารพสิทธิในการใช้สาธารณะประโยชน์ร่วมกัน ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นว่าคนไทยในปัจจุบันยังขาดคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีอันเป็นพื้นฐานสำคัญที่จะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ฉะนั้น จึงมีความจำเป็นที่จะต้องพัฒนาคนให้เป็นพลเมืองดีของสังคม ที่เรียกว่า ความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen)^๖

จากสภาพปัญหาคุณภาพพลเมืองที่กล่าวไว้ข้างต้น การที่จะพัฒนาสังคมและประเทศชาติเพื่อให้สู่ความเจริญรุ่งเรืองอย่างแท้จริงนั้น ควรจะต้องเริ่มที่การพัฒนาคนเป็นอันดับแรก คนุษย์ที่พัฒนาตนดีแล้วจะเป็นปัจจัยที่สำคัญที่สุด ดังพุทธสุภาษิตที่ว่า ทนโต เสฏโฐ มนุสเสสุ แปลว่า “ในหมู่มนุษย์ ผู้ฝึกตนได้แล้วเป็นผู้ประเสริฐสุด”^๗ สอดคล้องกับเป้าหมายสำคัญที่กำหนดไว้อย่างชัดเจนในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔) ว่าด้วยเรื่องการยึด “คนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา” มุ่งสร้างคุณภาพชีวิตและสุขภาวะที่ดีสำหรับคนไทย พัฒนาคอนให้มีความเป็นคนที่สมบูรณ์ มีวินัย ใฝ่รู้ มีความรู้ มีทักษะ มีความคิดสร้างสรรค์ มีทัศนคติที่ดี รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม พัฒนาคอนทุกช่วงวัยและเตรียมความพร้อมเข้าสู่สังคมผู้สูงอายุอย่างมีคุณภาพ รวมถึงการสร้างคนให้ใช้ประโยชน์และอยู่กับสิ่งแวดล้อมอย่างเกื้อกูล อนุรักษ์ ฟื้นฟูใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างเหมาะสม^๘ และยังสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ มาตรา ๖ ที่มุ่งเน้นพัฒนาคอนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้ คุณธรรม มีจริยธรรม และวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข^๙ ในขณะเดียวกันคณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้จัดทำคู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๔) โดยบัญญัติคุณธรรมที่พึงประสงค์สำหรับสังคมไทยเพื่อนำสู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์แบบ ๔ ประการ คือ พอเพียง วินัย

^๖ เนาวรัตน์ พลายน้อย, “บทบาทของนักการศึกษาในการร่วมสร้างการศึกษาเพื่อความเป็นพลเมือง”, วารสารคณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ปีที่ ๒๖ ฉบับที่ ๒ (กันยายน - พฤศจิกายน ๒๕๕๕): ๑๑-๑๕.

^๗ ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑/๗๒.

^๘ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ. ๒๕๖๐ - ๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: สหมิตร พรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิง, ๒๕๕๙), หน้า ๔.

^๙ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๕๕), หน้า ๕.

สุจริต และจิตอาสา^{๑๐} ซึ่งเห็นได้ว่านโยบายจากหน่วยงานภาคส่วนต่าง ๆ ของรัฐบาลมีแนวทางการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยมุ่งเน้นที่การพัฒนาคุณภาพคนเป็นสำคัญ ยึดคนเป็นศูนย์กลางการพัฒนา เพื่อให้คนที่พัฒนาดีแล้วเป็นพลกำลังในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

หลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนเพื่อให้ศึกษา และนำมาปฏิบัติจนเกิดเป็นกำลังนำไปสู่จุดหมายสูงสุดของการฝึกตน คือ พระนิพพาน ดังที่ปรากฏในพระสูตรตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรคว่า

ภิกษุทั้งหลาย พละ ๕ ประการคือ (๑) สัทธาพละ กำลังคือศรัทธา (๒) วิริยพละ กำลังคือวิริยะ (๓) สติพละ กำลังคือสติ (๔) สมาธิพละ กำลังคือสมาธิ (๕) ปัญญาพละ กำลังคือปัญญา แม่น้ำคงคาที่ไหลไปสู่ทิศปราจีน บ่าไปสู่ทิศปราจีน หลากไปสู่ทิศปราจีน แม่น้ำใด ภิกษุก็ฉนั้นนั้นเหมือนกัน เมื่อเจริญพละ ๕ ประการ ทำพละ ๕ ประการให้มาก ย่อมโน้มไป สู่พระนิพพาน โน้มไปสู่พระนิพพาน โอนไปสู่พระนิพพาน กล่าวคือ (๑) เจริญสัทธาพละอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ โน้มไปในวิสัศคะ (๒) เจริญวิริยพละ (๓) เจริญสติพละ (๔) เจริญสมาธิพละ (๕) เจริญปัญญาพละอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธไปในวิสัศคะการสลесคืน^{๑๑}

จะเห็นได้ว่าจากพระพุทธพจน์ตามที่กล่าวมานี้ หลักธรรมพละ ๕ เป็นธรรมเกื้อหนุนพื้นฐานที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาตน อันประกอบด้วย สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ และเป็นหลักธรรมที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในหลักธรรมอื่น ๆ ด้วยเหตุนี้หลักธรรมพละ ๕ จึงเหมาะแก่การนำมาประยุกต์ใช้เป็นกำลังขับเคลื่อนในการพัฒนาตนของประชาชน ให้ก้าวสู่ความเป็นพลเมืองที่ดี

ชุมชนบ้านสามขา หมู่ที่ ๖ ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนเล็ก ๆ มีจำนวนประชากรทั้งหมด ๗๑๘ คน จำนวนครัวเรือน ๑๖๗ ครัวเรือน อยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดลำปาง ประมาณ ๔๕ กิโลเมตรไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ สภาพพื้นที่เป็นที่ราบต่างระดับ มีภูเขาและป่าไม้ล้อมรอบ บ้านสามขาเป็นหมู่บ้านที่ก่อตั้งเมื่อประมาณปี พ.ศ. ๒๓๐๐^{๑๒} หมู่บ้านสามขาเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียงได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างหลายรางวัล เช่น (๑) รางวัลการป้องกันและกำจัดหมอกควันในชุมชนระดับภาค พ.ศ. ๒๕๕๒ (๒) รางวัลถ้วยพระราชทานจากสมเด็จพระเทพฯ การจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริ พ.ศ. ๒๕๕๐ (๓) ได้รับคัดเลือกให้เป็นชุมชนเข้มแข็งระดับประเทศ จากกรมการปกครองประจำปี พ.ศ. ๒๕๕๓ นอกจากนี้ยังเป็นชุมชนที่มีชื่อเสียง

^{๑๐} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๖๔), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย, ๒๕๖๐), หน้า ๕.

^{๑๑} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕-๗๑๖/๓๖๙.

^{๑๒} องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ, ข้อมูลสำรวจประชากรหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ ๒๕๕๕, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.huasuea.go.th/condition.php> [๖ มกราคม ๒๕๖๑].

ในการสร้างฝ่ายชะลอน้ำและในชุมชนยังมีระบบช่วยเหลือเกื้อกูลกันด้วยการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ^{๑๓} จากข้อมูลข้างต้นหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นชุมชนที่มีความเข้มแข็ง มีการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง และเป็นชุมชนตัวอย่างอันมีคุณค่ายิ่งต่อการศึกษาแนวทางการพัฒนาตนของพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

ดังนั้น ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาเรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ทั้งนี้ เพื่อต้องการที่จะศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับ แนวทางการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรม อันประกอบด้วยหลักพละ ๕ และหลักธรรมมงคลสูตร เป็นกำลังในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาคุณภาพพลเมือง ด้านการครองตน ด้านความมีระเบียบวินัย ด้านประกอบอาชีพสุจริต และด้านจิตสาธารณะ โดยมีพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่ตัวอย่างในการศึกษา ผู้วิจัยคาดหวังว่าหากนำเอาแนวทางพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาพลเมือง อันจะส่งผลให้ความเป็นพลเมืองของสังคมไทยเป็นไปในทิศทางที่สร้างสรรค์ เป็นพลเมืองที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพ ตลอดจนนำผลของการวิจัยไปใช้เป็นฐานข้อมูลงานวิชาการทางพระพุทธศาสนาต่อไป

๑.๒ คำถามวิจัย

๑.๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทยเป็นอย่างไร เป้าหมายมีอะไรบ้าง และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีแนวทางเป็นอย่างไร

๑.๒.๒ หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมืองมีหลักธรรมใดบ้างและอย่างไร

๑.๒.๓ แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางมีอะไรบ้าง

๑.๓ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๓.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๑.๓.๒ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

๑.๓.๓ เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

^{๑๓} นายจันทน์ จันทร์จอม และคณะ, “โครงการ รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ระยะที่ ๒”, รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น, (ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒), หน้า ๗๙.

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยในเรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง” ในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ภาคนาม โดยผู้วิจัย กำหนดขอบเขตการวิจัยไว้ ดังนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเอกสาร

๑) ข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) ศึกษาและรวบรวมข้อมูลที่ได้จากคัมภีร์พระไตรปิฎก ฉบับภาษาไทยของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พุทธศักราช ๒๕๓๙ เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรม และรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพลเมืองของในหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ๑๒ ท่าน

๒) ข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) ด้านขอบเขตทางพระพุทธศาสนา ศึกษารวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์มั่งคั่งถกที่ปนิ ฉบับภาษาไทย และงานเขียนของนักวิชาการทางพระพุทธศาสนา เพื่อศึกษาหลักการพัฒนาพลเมืองดีตามหลักพุทธธรรม และแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองนั้น ศึกษาข้อมูลจาก งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง บทความ หนังสือตำรา บทสัมภาษณ์ และเอกสารวิชาการเพื่อประกอบการวิจัยให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาแนวทางการพัฒนาตนของประชาชนในหมู่บ้านสามขา เพื่อความเป็นพลเมืองดีของชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนา โดยมีขอบเขตเนื้อหาที่ต้องการวิจัย รายละเอียดดังต่อไปนี้

- ๑) ศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย
- ๒) ศึกษาแนวทางการพัฒนาพลเมืองของในหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง
- ๓) ศึกษาหลักการพัฒนาพลเมืองตามหลักพุทธธรรม ได้แก่ หลักธรรมพละ ๕ และหลักธรรมในมงคลสูตร ซึ่งเป็นหลักธรรมเกื้อหนุนต่อการพัฒนาสู่ความเป็นพลเมืองที่ดี ตามหลักธรรมพละ ๕ และหลักธรรมมงคลสูตร อันประกอบด้วยหลักการตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิธิ) การมีวินัย (วินโย จ สุสิกขิโต) การทำงานไม่คั่งค้าง (อนากูลา จ กมมนตา) การทำงานไม่มีโทษ (อนวชชานิ กมมานิ), การสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญจ สงคโห) ซึ่งเป็นหลักธรรมเกื้อหนุนต่อการพัฒนาสู่ความเป็นพลเมืองที่ดี

๔) วิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง แล้วนำมาสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการ โดยมีหมู่บ้านสามขาเป็นพื้นที่หมู่บ้านตัวอย่าง

๑.๔.๓ ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ในการศึกษาข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นศึกษาการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ซึ่งมีประชากรทั้งหมด ๗๑๘ คน จำนวนครัวเรือน ๑๖๗ ครัวเรือน

๑.๔.๔ ขอบเขตด้านกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้วิจัยได้กำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลครั้งนี้ โดยการสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-Structured Interview) โดยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งได้แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม รวมจำนวนทั้งหมด ๑๒ ท่าน ประกอบด้วย

๑) กลุ่มผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

(๑) นายบุญเรือน เฒ่าคำ	ผู้ใหญ่บ้านสามขา
(๒) นายสังเวียน ยะโส	ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านสามขา
(๓) นายคำ อินทร์มาปัน	หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์

๒) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนาวัฒนธรรม และข้าราชการ ตลอดจนสมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ประธานกลุ่มส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้าน จำนวน ๙ ท่าน ได้แก่

(๑) พระครูสิริรัตนกิจ	เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ
(๒) นายชาญ อุทัยยะ	นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นแห่งหมู่บ้านสามขา
(๓) นางศรีนวล วงศ์ตระกูล	ข้าราชการบำนาญและครูอาสา
(๔) นายพัน วรรณสูงค์	ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา
(๕) นายบุญธรรม เฉลิมสุข	ปราชญ์สมุนไพร ประจำหมู่บ้านสามขา
(๖) นายอุทิศ จ๊ะป็น	ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา
(๗) นางกาบคำ วรรณสูงค์	ประธานกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ
(๘) นางเป้ง อินทรประสิทธิ์	เจ้าของบ้านร่วมโครงการโฮมสเตย์สามขา
(๙) นางบังอร บุญเจริญ	สมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้มีศัพท์ที่เกี่ยวกับการศึกษาวิจัยและเพื่อประโยชน์ต่อการศึกษาวิจัย ผู้วิจัยจึงให้นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัยไว้ดังนี้

การพัฒนา หมายถึง การทำให้เจริญก้าวหน้า ทำสิ่งต่าง ๆ ให้ดีขึ้นเจริญขึ้น ซึ่งในการวิจัยนี้จำกัดคำนิยามว่า หมายถึง การพัฒนาคุณภาพมนุษย์ ทั้งในด้านร่างกาย จิตใจและปัญญา ให้มนุษย์รู้จักคิด พิจารณาไตร่ตรอง แก้ไขปัญหาให้ดำรงชีวิตอย่างมีความสุข มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนมนุษย์ โดยเน้นในด้านคุณภาพชีวิตและหลักของความถูกต้องพอดี พอเพียงและพึ่งพาตนเองได้ เพื่อที่จะสามารถเป็นที่พึ่งช่วยเหลือเกื้อกูลประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมต่อไป

การพัฒนาพลเมือง หมายถึง การพัฒนาคุณภาพมนุษย์ให้ก้าวข้ามจากความเป็นประชาชนธรรมดาสู่ความเป็นพลเมืองดี อันเป็นกำลังสำคัญต่อการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชุมชน ซึ่งประกอบด้วยคุณลักษณะที่พึงประสงค์ตามลักษณะความเป็นพลเมืองดี

บรรทัดฐานของสังคมไทย หมายถึง ระเบียบกฎเกณฑ์ แบบพฤติกรรม หรือคตินิยมที่สังคมกำหนดเป็นแนวทางสำหรับทำความเข้าใจและยึดถือปฏิบัติร่วมกัน เพื่อให้คนในสังคมไทยมีการอยู่ร่วมกัน ติดต่อสัมพันธ์กันอย่างราบรื่น สงบสุข และความเป็นระเบียบของสังคม ซึ่งจำแนกประเภทของบรรทัดฐานทางสังคมวิทยานั้น แยกเป็น ๓ ประเภท คือ ๑) วิถีประชา ๒) กฎศีลธรรมหรือจารีต ๓) กฎหมาย

หลักพุทธธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง โดยในการวิจัยครั้งนี้ได้นำหลักผละ ๕ เป็นฐานกำลังขับเคลื่อนการพัฒนา และใช้หลักธรรมมงคลสูตร อันประกอบด้วย การตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิธิ) การมีวินัย (วินโย จ สุสิกขิโต) การทำงานไม่คั่งค้าง (อนากุลา จ กมนนตา) การทำงานไม่มีโทษ (อนวชชานิ กมมานิ) การสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญจ สงคโห)

แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการ หมายถึง โครงสร้างทางความคิดที่ได้จากการศึกษารวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ ตีความจัดลำดับความสัมพันธ์กันตามหลักพุทธธรรม แล้วนำมาสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองตามเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านตัวอย่าง ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง เป็นพื้นที่เป้าหมายในการวิจัย

๑.๖ ทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง อีกทั้งยังศึกษาแนวคิดเรื่องการพัฒนาตามหลักผละ ๕ และมงคลสูตร ซึ่งได้มีผู้สนใจศึกษาในแง่มุมที่แตกต่างกันไป แต่งานวิจัยของแต่ละบุคคลหรือแต่ละกลุ่มสามารถเสริมความรู้แก่กันและกันได้ เช่น

๑.๖.๑ เอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง

(๑) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “รู้ไว้เสริมปัญญาและพัฒนาคน” พอสรุปใจความได้ว่า สังคมที่พัฒนาถือระบบการแข่งขันเป็นหัวใจ ทุกคนมุ่งแสวงหาแต่ประโยชน์ส่วนตน สังคมก็มากไปด้วยการเบียดเบียนกัน ธรรมชาติแวดล้อมก็เสื่อมโทรม การพัฒนาตามระบบนี้จึงไม่ปลอดภัย แต่พระพุทธเจ้าสอนให้พัฒนาคนให้ไม่ประมาทด้วยสติปัญญา คือ โดยมีสติตามระลึกเท่าทันต่อเหตุการณ์ แล้วนำมาพิจารณาเพื่อพัฒนาโดยนัยนี้ระบบแห่งความไม่ประมาทที่แท้จึงถือว่าเป็นระบบที่ดีที่สุดในการพัฒนาคนให้เจริญงอกงามอยู่ในความดี มีความร่มเย็นเป็นสุขไว้ว่า “ถ้าสังคมไหน สังคมใด ทั้งที่สุขสบายก็ยังไม่ประมาท ก็แสดงว่าเป็นคนและสังคมที่พัฒนาจริง”^{๑๔}

(๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “หลักแม่บทของการพัฒนาตน” พอสรุปใจความได้ว่า ความดีหรือความประเสริฐของมนุษย์นี้ อยู่ที่การฝึกฝนพัฒนาตนนั่นเอง เพราะมนุษย์นั้น ถ้าไม่ฝึกฝนพัฒนาแล้วก็ไม่มีความค่าอะไร ถ้าพัฒนาให้ดีแล้วก็ประเสริฐเลิศ

^{๑๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), รู้ไว้เสริมปัญญาและการพัฒนาคน, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบันบันลือธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๔๓.

จนกระทั่งแม้แต่เทพพรหมก็เคารพบูชา แต่ถ้าไม่ฝึกฝนพัฒนาตนก็อาจจะเต็มไปด้วยสิ่งชั่วทราม ต่ำต้อยด้อยกว่าแม้แต่สัตว์เดรัจฉานก็ได้ ฉะนั้น ในการปฏิบัติทางพุทธศาสนา จึงเน้นความสำคัญของการพัฒนาตนเป็นอย่างมาก จุดหมายของการพัฒนาตนจะถือว่าสำเร็จ โดยมองที่การได้พัฒนาตนครบ ๔ ด้าน คือ ๑) ภาวितกาย คือ ได้พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ปฏิบัติต่อโลกแห่งวัตถุอย่างได้ผลดี ๒) ภาวิตศีล คือ ได้พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม โดยอยู่ร่วมกับเพื่อนมนุษย์อย่างไม่เบียดเบียน แต่อยู่กันด้วยไมตรี เป็นมิตร เกื้อกูลกัน ๓) ภาวิตจิต คือ ได้พัฒนาจิตใจให้มีคุณสมบัติที่ดีงาม มีคุณธรรม ความเข้มแข็งมั่นคง และความสุข ๔) ภาวิตปัญญา คือ ได้พัฒนาปัญญาให้เกิดความรู้ความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริง รู้เท่าทันความจริงของโลกและชีวิต เข้าถึงกฎธรรมชาติที่มีความเป็นไปตามเหตุปัจจัย จนทำจิตใจให้เป็นอิสระได้ เบิกบานผ่องใส เป็นอยู่ด้วยปัญญา^{๑๕}

(๓) สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ได้กล่าวถึงความสำคัญในการสร้างความเป็นพลเมืองไว้ในหนังสือ “ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๑” สรุปใจความสำคัญได้ว่า การสร้างความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญและถือเป็นวาระแห่งชาติที่ทุกภาคส่วนสังคมต้องตระหนักให้ความสำคัญ และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่าง เพื่อให้บรรลุถึงคุณสมบัติของพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย ๖ ประการ ได้แก่ ๑) มีอิสรภาพ (liberty) และพึ่งตนเองได้ (independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์ ๒) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช้สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น ๓) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง ๔) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคนเท่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง ๕) เคารพกติกา เคารพกฎหมาย ใช้กติกาในการแก้ปัญหา ไม่ใช่กำลัง และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย ๖) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อ และร่วมแก้ไขปัญหาสังคมโดยเริ่มต้นที่ตนเอง^{๑๖}

(๔) ศักดิ์ชัย นิรัญทวี ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของการเป็นพลเมืองที่ดีที่พึงประสงค์ ตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๐ ไว้ดังนี้ ๑) มีความเคารพในสิทธิหน้าที่ของตนเองและผู้อื่น มีระเบียบวินัย มีความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม ๒) มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตย ๓) มีสำนึกในการเป็นคนไทย มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ ๔) มีความยึดมั่นและผดุงความเสมอภาค สุจริตยุติธรรม ๕) มีบุคลิกภาพที่ดี สุขภาพอนามัยสมบูรณ์ ทั้งร่างกายและจิตใจ ๖) มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการ

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๙), หน้า ๒๖.

^{๑๖} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, **ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๑**, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๔), หน้า ๘.

ประกอบอาชีพชอบด้วยกฎหมาย และรู้จักประหยัดอดออม ๘) มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและสันติวิธี^{๑๗}

(๕) วิรัตน์ คำศรีจันทร์ ได้กล่าวถึงเรื่อง “จิตสำนึกพลเมืองในบริบทประชาสังคมไทย” ผลการศึกษาพบว่า คุณลักษณะของสำนึกพลเมืองประกอบด้วย (๑) วินัยในตัวเอง (Self-Discipline) ซึ่งได้แก่ การเคารพกฎ ข้อบังคับ ข้อห้ามต่าง ๆ จะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะ ปฏิบัติหน้าที่อย่างมีประสิทธิภาพและด้วยใจอาสา โดยจะต้องมองผลประโยชน์สาธารณะมากกว่าผลประโยชน์ตนเอง (๒) การสนใจต่อสาธารณะ (Public Concerns) หรือผลประโยชน์สาธารณะจะต้องมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตัว โดยจะต้องมีส่วนร่วมในกิจกรรมซึ่งเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะและที่สำคัญจะต้องสามารถอยู่ร่วมกับชุมชนได้อย่างมีความสุข (๓) การมีส่วนร่วม (Cooperation And Participation) คือ การมีความปรารถนาดีต่อผู้อื่น โดยที่กิจกรรมสาธารณะจะต้องเป็นไปเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชนทั้งในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง (๔) มีความกล้าหาญทางจริยธรรม (Moral Courage) คือ คนที่ใส่ใจและกล้าที่จะประท้วงต่อต้านการกระทำซึ่งขัดต่อหลักจริยธรรม เพื่อความสงบสุข และเป็นไปเพื่อประโยชน์สังคมและอยู่บนหลักการของความสมเหตุสมผล ยึดมั่นในหลักการประชาธิปไตยคำนึงถึงหลักสิทธิเสรีภาพ เพื่อให้มีชีวิตที่ดีขึ้นและเป็นประโยชน์ต่อสาธารณะ โดยไม่ทำลายสิทธิของผู้อื่นในชุมชน^{๑๘}

สรุปได้ว่า มนุษย์ถ้าพัฒนาตนให้ดีแล้วก็ประเสริฐเลิศ โดยมีจุดหมายของการพัฒนาตนครบทั้ง ๔ ด้าน ได้แก่ ด้านกาย คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพ ๒) ด้านศีล คือ พัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางสังคม ๓) ด้านจิต คือ พัฒนาจิตใจให้ดีงาม ๔) ด้านปัญญา คือ พัฒนาปัญญาความรู้ความเข้าใจ ไปในทิศทางเดียวกับนโยบายการพัฒนาคนของภาครัฐที่มุ่งเน้นคุณลักษณะที่มีความขยันหมั่นเพียร มีสุขภาพที่ดีทั้งร่างกายและจิตใจ เคารพปฏิบัติตามกฎหมาย ศีลธรรม รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญา

๒) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมพล ๕

(๑) สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ได้ตรัสถึงพล ๕ ไว้ในหนังสือเรื่อง “ศาสนาโดยประสงค์” หมายความว่า อริยมรรคมีองค์ ๘ ประการท่านผู้รู้ ย่อมกล่าวว่า เป็นเลิศของสังฆธรรม ๆ ที่ปรุ้งแต่งอันเป็นส่วนเหตุ อริยมรรคจะเกิดขึ้นได้ต้องอาศัยสติปัญญา ๔ เป็นหลัก และอาศัยสัมมปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ และพล ๕ เป็นอุปการะ จึงจักเป็นโพชฌงค์ขึ้น อริยมรรคจึงเกิดขึ้นได้ เพราะธรรมเหล่านี้จึงอาศัยกันขึ้น ที่เรียกว่า โพธิปักขิยธรรม^{๑๙}

^{๑๗} ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, “การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี”, รายงานการวิจัย, (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา: กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^{๑๘} สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, หนังสือวิจัยสำนึกพลเมืองกับการจัดสรรทรัพยากรท้องถิ่น เอกสารวิชาการลำดับที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕), หน้า ๕๗.

^{๑๙} สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์, ศาสนาโดยประสงค์, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหา มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๖๙.

(๒) พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงพละ ๕ ไว้ในหนังสือ “พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์” หมายความว่า พละ ๕ เป็นธรรมที่มีกำลังซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นกำลังเพื่อดำรงอยู่ได้ในสัมปยุตตธรรมทั้งหลายอย่างไม่วันทวนไหว ธรรมที่เป็นปฏิปักษ์จะครอบงำไม่ได้ เป็นเครื่องเกื้อหนุนแก่อริยมรรคซึ่งจัดอยู่ในจำพวก โภธิปักขิยธรรม^{๒๐}

(๓) สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พรหมคุตฺโต) ได้กล่าวถึง พละ ๕ ไว้ในหนังสือเรื่อง “ธรรมะเชิงปฏิบัติ” หมายความว่า การบำเพ็ญพละ ๕ มีข้อย่อเหมือน อินทรีย์ คือ สัทธา วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา แต่ที่มีชื่อต่างกัน ที่มีชื่อว่า อินทรีย์นั้น หมายถึง ความเป็นใหญ่ในที่เรื่อง ๆ ที่เรียกว่า พละ หมายถึง ทำความเป็นใหญ่ให้เกิดขึ้นแล้ว ความเป็นใหญ่นั้นก็กลายมาเป็นกำลัง^{๒๑}

สรุปได้ว่า พละ ๕ หมายถึง กำลังทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ สัทธาพละ วิริยะพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ ซึ่งล้วนเป็นแรงกำลังซึ่งทำให้เกิดความเข้มแข็ง เป็นกำลังเกื้อหนุนการพัฒนาสู่หลักธรรมอื่น ๆ ช่วยอุปการะจึงจักเป็นโพชฌงค์ขึ้นสู่อริยมรรคได้

๓) เอกสารที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมมงคลสูตร

(๑) สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “มงคลในพระพุทธศาสนา” พอสรุปใจความได้ว่า มงคล ได้แก่ เหตุที่ให้เขาบรรลุลุขความสุขเจริญและความเห็นของคนในมงคลก็แตกต่างกัน สรุปแล้วมี ๒ ประเภทใหญ่ ๆ คือ มงคลภายนอก คือ การนับถือวัตถุ สิ่งของต่าง ๆ ว่าเป็นมงคล เช่น ใบหญ้าแพรก ผักส้มป่อย ใบเงิน ใบทอง ของใช้บางอย่าง เช่น สังข์ กาลเวลาก็มี เช่น ถือว่าวันนั้น เวลานั้นเป็นมงคลที่จะทำการงานสิ่งใดหากสิ่งทีกล่าวเหล่านี้มีความก็ถือว่าเป็นมงคล หากไม่ครบก็ถือว่าไม่เป็นมงคล ไม่เจริญก้าวหน้า มงคลภายใน คือ มงคลธรรมของพระพุทธเจ้า คือ ไม่ขึ้นอยู่กับวัตถุสิ่งของกาลเวลาฤกษ์ แต่อยู่ที่ปฏิบัติฝึกตนเป็นเกณฑ์สำคัญ มงคลในพระพุทธศาสนาจึงกล่าวถึงเหตุ ๒ ประการ คือ ทุจจริตและสุจจริต ทุจจริต คือ การทำชั่วทางกาย วาจา ใจ จัดเป็นอวมงคล สุจจริต คือ การทำดีทางกาย วาจา ใจ จัดเป็นมงคล พระพุทธเจ้าตรัสมงคลสูตรไว้ ๓๘ ประการ ตามลำดับการปฏิบัติจากต่ำไปหาสูง ตั้งแต่ง่ายไปหายาก และจัดเป็น ๒ ระดับ คือ มงคลที่ ๑ การไม่คบคนพาล ถึงมงคลที่ ๓๐ ตบะ ความเพียรเผาบาป เป็นระดับโลกียะ สำหรับผู้ครองเรือนปฏิบัติ ตั้งแต่มงคลที่ ๓๑ การประพฤติพรหมจรรย์เป็นต้นไปเป็นหน้าที่ของนักบวช^{๒๒}

(๒) พระครูบรรพตพัฒน์คุณ (สิริคุตฺโต ภิกขุ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือเรื่อง “มงคล ๓๘ ประการ: ประทีปของผู้อปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิต” พอสรุปใจความได้ว่า มงคลสูตร เป็นสูตรหนึ่งในคัมภีร์ขุททกปาฐะ ในพระสุตตันตปิฎก เริ่มตั้งแต่คาถาที่ขึ้นต้นว่า อเสวนา จ พาลานํ เป็น

^{๒๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๒๖๓.

^{๒๑} สมเด็จพระวันรัต(จุนท์ พรหมคุตฺโต), ธรรมะเชิงปฏิบัติ, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๔.

^{๒๒} สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายี), มงคลในพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมบรรณาการ, ๒๕๐๐), หน้า ๒๔๘.

ต้น ไปจนถึงคาถาที่ขึ้นต้นว่า มุณฺธุสฺส โลกธมฺเมหิ ซึ่งมีความไพเราะทั้งเบื้องต้น ท่ามกลาง และที่สุด เป็นพุทธพจน์ว่าด้วยมงคล ๓๘ ประการ อันเป็นสูตรพัฒนาการทางจิตแบบอมตะ เป็นคำสั่งสอนที่เสริมสร้างสังคมให้เจริญด้วยศีล สมาธิ ปัญญา ตามหลักพระพุทธศาสนา คำสอนของมงคลสูตรแต่ละข้อได้เรียงลำดับจากขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุด จากระดับโลกียะไปจนถึงระดับ โลกุตระ คำสอนในมงคลสูตรแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ มงคลข้อที่ ๑ - ๑๘ ในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และมงคลข้อที่ ๑๙ - ๓๘ ในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความสันติสุข^{๒๓}

สรุปได้ว่า มงคล คือ การปฏิบัติฝึกตนเป็นหลักสำคัญซึ่งความเป็นมงคลนั้นขึ้นอยู่กับผลของการกระทำ มงคลสูตร ๓๘ หมายถึง แนวทางการพัฒนาฝึกฝนตนทั้ง ๓๘ ประการ ตามลำดับการปฏิบัติจากง่ายไปหายาก จากขั้นพื้นฐานไปจนถึงขั้นสูงสุด จากระดับโลกียะไปจนถึงระดับ โลกุตระ คำสอนในมงคลสูตรแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ มงคลข้อที่ ๑ - ๑๘ ในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และมงคลข้อที่ ๑๙ - ๓๘ ในระดับของการพัฒนาจิตเพื่อความจิตสูงสุด ในทางพระพุทธศาสนาหรือพระนิพพาน

๑.๖.๒ งานวิทยานิพนธ์และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาพลเมือง

(๑) ศรัณย์ เลิศรักษมมงคล ได้ศึกษาเรื่อง “การสร้างตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา” จากผลการศึกษาพบว่า ความเป็นพลเมืองในโลกตะวันตกนั้น หมายถึง การปฏิบัติตามกฎหมาย การใช้สิทธิเลือกตั้ง การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางการเมืองหรือในกิจการของรัฐรูปแบบต่าง ๆ และความเป็นประชาธิปไตย ส่วนความเป็นพลเมืองในโลกตะวันออก มุ่งเน้นไปในเรื่องความมีคุณธรรมจริยธรรม การปฏิบัติตนตามหน้าที่รับผิดชอบและตามบทบาทที่ตนเองได้รับให้ดีที่สุดเป็นหลัก ปัจจุบันได้เน้นเรื่องการรับผิดชอบต่อส่วนรวมภายใต้ระบอบประชาธิปไตย และการมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคกัน^{๒๔}

(๒) ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ ได้กล่าวไว้ในรายงานวิจัย “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย” จากผลการวิจัยพบว่า ความเป็นพลเมืองเป็นทฤษฎีเรื่องของสัญญาที่ให้สิทธิและความรับผิดชอบต่อประชาชนในสังคม ความเป็นพลเมืองเป็นเรื่องของการมีสิทธิ เสรีภาพ ซึ่งรวมการมีอิสรภาพ การพึ่งตัวเองได้ การมีสิทธิ การเคารพสิทธิ มีความรับผิดชอบต่อส่วนรวม เคารพกติกา บ้านเมือง ไม่ใช้ความรุนแรง มีจิตสาธารณะ เป็นต้นการที่ประเทศใดจะพัฒนาประชาธิปไตยให้ก้าวหน้าไปได้ด้วยดี จึงขึ้นอยู่กับปัจจัยหลายประการ รวมทั้งการที่ประชาชนมีความเป็นพลเมืองสูงด้วยอย่างไรก็ตามในทางพระพุทธศาสนาตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองมีความสอดคล้องกับหลักธรรม

^{๒๓} พระครูบรรพตพัฒนคุณ (สิริคุตโต ภิกขุ), มงคล ๓๘ ประการ: ประทีปของผู้ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิต, พิมพ์ครั้งที่ ๒๗, (สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๘), หน้า ๑๒๔.

^{๒๔} ศรัณย์ เลิศรักษมมงคล, “การสร้างตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕๖ .

ดังนี้ (๑) ตัวชี้วัดด้านสมรรถนะของพลเมือง สอดคล้องกับหลักธรรม คือ นาถกรรมธรรม ๑๐ และ อปรีหานิยธรรม ๗ (๒) ตัวชี้วัดด้านการมีส่วนร่วมในสังคมสอดคล้องกับหลักธรรม คือ สังคหัตถุธรรม ๔ สาราณียธรรม ๔ และพรหมวิหารธรรม ๔ และ (๓) ตัวชี้วัดด้านสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค สอดคล้องกับหลักธรรม คือ อธิปไตย ๓ และสัพปุริสธรรม ๗^{๒๕}

(๔) พระกัญจน์ กนตธมโม (แสงรุ่ง) ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา” จากผลการศึกษาพบว่า ความเป็นพลเมืองดี เป็นลักษณะที่บ่งบอกถึงคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นของบุคคลในฐานะพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตยซึ่งสะท้อนถึงสิทธิ เสรีภาพ และความเสมอภาค ภายใต้กฎหมาย ทั้งยังเป็นเครื่องบ่งชี้ที่สำคัญต่อการพัฒนาสังคม และประเทศชาติ และระบบการพัฒนาด้านของพลเมืองแบบพุทธบูรณาการนั้น มีคุณภาพตามหลัก ภาวนา ๔ ที่มีไตรสิกขาเป็นแกนกลาง สามารถพัฒนาบุคคลอย่างเป็นองค์รวม และครอบคลุม องค์ประกอบการดำเนินชีวิตของพลเมืองทุกด้าน คือ กาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา ทั้งยังสามารถ ผสมผสานระหว่างแนวคิดแบบตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพและความเสมอภาคได้อย่างมีความรับผิดชอบ มองโลกแบบผู้รักสันติภาพ โดยไม่มีความขัดแย้ง รู้จักรับและปฏิบัติต่อสิ่งที่เกี่ยวข้อง ได้อย่างถูกต้อง^{๒๖}

(๕) วิภาดา พินลา ได้ศึกษาเรื่อง “การพัฒนาพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยผ่าน วิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม” จากผลการศึกษาพบว่า พลเมืองดีตาม วิถีประชาธิปไตยตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อที่ว่า คนเรามีความสามารถในการพัฒนาตนเองและมีอิสระ ที่จะเลือกดำรงชีวิตได้ด้วยตนเอง เพราะคนเราย่อมเลือกทางที่ดีที่สุดผ่านการลองผิดลองถูก ประชาธิปไตยจึงเป็นระบบการเมืองการปกครองที่ประชาชนทั้งหลายปกครองตัวเองร่วมกัน ซึ่งการ พัฒนาพลเมืองประชาธิปไตยผ่านวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคมเป็นวิชา หนึ่งที่พัฒนาผู้เรียนทุกคนให้มีจิตสำนึกความเป็นพลเมืองให้มีความรู้ ทักษะพื้นฐาน และเจตคติที่ดี เกี่ยวกับประชาธิปไตย ดังนั้นโรงเรียนจึงเป็นสถาบันสำคัญในปลูกฝังเด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ทฤษฎี ผ่านการปฏิบัติในชีวิตประจำวันซึ่งเป็นการเตรียมความพร้อมให้นักเรียนเป็นผู้ใหญ่ที่ดีในอนาคต และเป็นพื้นฐานสำคัญในการนำไปใช้ในสังคมและประเทศชาติสืบไป^{๒๗}

^{๒๕} ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)”, สรุปร การประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๓ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕). (อรรถาณ).

^{๒๖} พระกัญจน์ กนตธมโม (แสงรุ่ง), “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา”, **พุทธศาสนตรศษญัฎฐิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๒๙๔.

^{๒๗} วิภาดา พินลา, “การพัฒนาพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยผ่านวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม”, **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๕-๑๔๗.

(๖) คติยา आयुยีน และคณะ ได้กล่าวไว้ในรายงานวิจัยชุมชน เรื่อง “รูปแบบการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามหลักพุทธธรรม” พอสรุปใจความได้ว่า รูปแบบการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามหลักพุทธธรรม ประกอบด้วย ๕ ด้าน คือ ๑) ด้านการสงเคราะห์พลเมืองในชุมชนตามหลักธนาประทาน ได้แก่ ผู้นำต้องส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชนสนับสนุนการฝึกอบรมและฝึกอาชีพมีงบประมาณเพื่อให้เกิดรายได้ในชุมชน พร้อมทั้งมีการให้รางวัลกับผู้ทำประโยชน์แก่ชุมชน ๒) ด้านการสงเคราะห์ผู้นำในชุมชนตามหลักปริปัฏฐา ได้แก่ ประชาชนต้องมีความไว้วางใจผู้นำ ยอมรับความคิดเห็นและการตัดสินใจ ให้เกียรติผู้นำ พร้อมกับความร่วมมือ ๓) ด้านการสงเคราะห์ศาสนาในชุมชนตามหลักธรรมการรักษาดูแล ได้แก่ ประชาชนต้องปรับเปลี่ยนความคิด ความเชื่อของตนให้สอดคล้องกับชุมชน การมีส่วนร่วมส่งเสริมอนุรักษ์ทะนุบำรุงและถ่ายทอด ขนบธรรมเนียม ประเพณีในชุมชน ตลอดจนรักสามัคคีกันแม้ต่างศาสนา ๔) ด้านการประพฤติปฏิบัติตนของพลเมืองในชุมชนตามธรรมาธิปไตย ได้แก่ เปิดโอกาสให้พลเมืองทุกคนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ร่วมคิดร่วมทำ มีน้ำใจเป็นหนึ่งเดียวกัน ทำงานเป็นทีม ร่วมกันเป็นเจ้าของชุมชนอย่างภาคภูมิใจ ๕) ด้านความสำเร็จของพลเมืองในชุมชนตามหลักอธรรมการนิเสธนา ได้แก่ ประชาชนมีความปลอดภัยในชุมชน มีสาธารณูปโภคสะดวกสบาย มีแหล่งเรียนรู้เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างต่อเนื่อง^{๒๘}

สรุปได้ว่า การพัฒนาตนของพลเมืองแบบพุทธบูรณาการประกอบด้วยคุณลักษณะ ๔ ด้านตามหลักภาวนา ๔ คือ กาย พุทธิกรรม จิตใจ และปัญญา ซึ่งมีไตรสิกขาเป็นแกนกลาง ทั้งยังผสมผสานแนวคิดแบบตะวันตกที่ให้ความสำคัญกับสิทธิเสรีภาพความเสมอภาค รับผิดชอบและปฏิบัติตนต่อสังคมได้อย่างถูกต้อง โดยมีความเชื่อในความสามารถที่จะการเรียนรู้พัฒนาตน ซึ่งสถาบันการศึกษาเป็นส่วนสำคัญในการปลูกฝังเตรียมความพร้อมเด็กและเยาวชนให้เติบโตเป็นผู้ใหญ่ในอนาคต เพื่อเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบไป

๒) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมพระ ๕

(๑) พระมหาประทีป ปทีโป (ครุฑสังข์) ได้กล่าวถึงการประยุกต์ใช้พระ ๕ ในการพัฒนาชีวิต ไว้ในวิทยานิพนธ์เรื่อง “ศึกษาพระ ๕ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท” จากผลการศึกษาพบว่า การประยุกต์ใช้พระ ๕ ในการพัฒนาตนนั้น การที่บุคคลจะประสบความสำเร็จในชีวิตในด้านต่างๆ ได้นั้นจำต้องมีหลักพระ ๕ คือ สัทธาพระ วิริยะพระ สติพระ สมาธิพระ และปัญญาพระ เป็นหลักธรรมที่ใช้ในการฝึกฝนพัฒนาจิต และสร้างปัญญาไปพร้อมกัน จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ต้องอาศัยหลักการของพระ คือ กำลังเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตให้เป็นไปตามที่มุ่งหวังไว้ ซึ่งต้องเชื่อมโยงกับหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ คือประโยชน์ในปัจจุบัน การประยุกต์ใช้พระ ๕ ที่มีต่อการพัฒนาชีวิตที่ดั่งามทั้ง ๔ ด้านคือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา เพราะว่าศรัทธาพระเป็นกำลังสนับสนุนให้เกิดวิริยะพระ ในด้านกายภาวนา และศีลภาวนา สติพระ สมาธิพระเป็นกำลังสนับสนุนในด้านจิตตภาวนาและปัญญาภาวนา เมื่อการทรงอยู่ของปัญญาภาวนานั้น จะมีผล

^{๒๘} คติยา आयुยีน และคณะ, “รูปแบบการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามหลักพุทธธรรม”, รายงานวิจัยชุมชน, (สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๖๐), หน้า ๗๗-๘๑.

ทำให้ปัญญาพละ เข้าไปช่วยหนุนส่งกำลังทางปัญญาให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น ประโยชน์ที่ผู้ปฏิบัติจะได้รับจากการเจริญพละ ๕ ย่อมมีผลต่อการพัฒนาชีวิตประจำวันให้มีความก้าวหน้าอย่างผาสุก ทำให้สามารถดำรงตนอย่างเป็นปกติสุข ทั้งหน้าที่การงานหรือชีวิตครอบครัว เพราะผู้ปฏิบัตินำความดำรงอยู่ของศีล สมาธิ ปัญญา ที่มีอยู่ในตนของผู้ปฏิบัติเองมาใช้อย่างเต็มความสามารถที่มีอยู่^{๒๙}

(๒) พระอธิการสุชาติ จนฺตสิโร ได้กล่าวถึง การฝึกทักษะชีวิตโดยใช้หลักพละ ๕ ไว้ในสารนิพนธ์เรื่อง “แนวทางการฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรม” จากผลการศึกษาพบว่า พละ ๕ คือ เป็นแรงกระตุ้น ผลักดันให้เกิดการพัฒนา ซึ่งสรุปพอสังเขป ดังนี้ (๑) การใช้ศรัทธาพัฒนาสุขภาพจิตและการปรับอารมณ์: บุคคลที่มีศรัทธาในคุณพระรัตนตรัย และเชื่อในกฎแห่งกรรมว่า ย่อมมีใจตั้งมั่นในความดี ปฏิบัติตามศีล และดำรงตนอยู่ในธรรมไม่เบียดเบียนผู้อื่น จึงเป็นผลให้บุคคลเช่นนี้มีสุขภาพจิตแจ่มใสเป็นไปทางกุศล (๒) การใช้วิริยะพัฒนาความมั่นคงทางการงานและอาชีพ: บุคคลที่มีวิริยะ เพียรพยายามละสิ่งที่ผิดทำสิ่งที่ถูก ย่อมสร้างความมั่นคงทางการงานและอาชีพได้ดี (๓) การใช้สติพัฒนาสวัสดิภาพในชีวิตและทรัพย์สิน: บุคคลที่มีสติ ระลึกรู้สิ่งที่ควรทำและไม่ควรทำ การดำรงชีวิตของบุคคล (๔) การใช้สมาธิพัฒนาความอบอุ่นในครอบครัว: บุคคลที่มีสมาธิ มีจิตตั้งมั่นในหน้าที่ของตนที่มีต่อสมาชิกในครอบครัว ความรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ตามสถานภาพของตน (๕) การใช้ปัญญาพัฒนาการสื่อสารให้ได้รับความนับถือจากสังคม: บุคคลที่มีปัญญาย่อมฉลาดในการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่าง ๆ^{๓๐}

สรุปได้ว่า หลักธรรมพละ ๕ เป็นแรงกระตุ้น ผลักดันให้เกิดการพัฒนาที่งดงามทั้ง ๔ ด้านคือ กายภาวนา ศีลภาวนา จิตตภาวนา และปัญญาภาวนา กล่าวคือ ด้านกายภาวนาและศีลภาวนามีศรัทธาพละเป็นกำลังสนับสนุนให้เกิดวิริยะพละ ด้านจิตตภาวนาและปัญญาภาวนามีสติพละและสมาธิพละเป็นกำลังสนับสนุนและเมื่อการทรงอยู่ของปัญญาภาวนานั้นจะมีผลทำให้ปัญญาพละเข้าไปช่วยหนุนส่งกำลังทางปัญญาให้มีความเข้มแข็งมากขึ้น

๓) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักธรรมมงคลสูตร

(๑) นางบุปผา กาหลง ได้ศึกษาเรื่อง “มงคลสูตรกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคม” จากผลการศึกษาพบว่า หลักธรรมในมงคลสูตรกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของชีวิต มี ๔ ประการ ได้แก่ การไม่คบคนพาล การคบบัณฑิต การบูชาบุคคลที่ควรบูชา และการได้อยู่ในถิ่นที่เหมาะสม สำหรับการนำหลักธรรมในมงคลสูตรมาประยุกต์ใช้ในสาระสิ่งแวดล้อมทางสังคมที่เป็นพื้นฐานของชีวิตให้เกิดสันติสุขในสังคมปัจจุบันนั้น มนุษย์ต้องพัฒนาจิตใจตนเองด้วยหลักธรรมทาง

^{๒๙} พระมหาประทีป ปทีโป (ครุฑสังข์), “ศึกษาพละ ๕ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๑๔๘.

^{๓๐} พระอธิการสุชาติ จนฺตสิโร, “แนวทางการฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรม”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๘๖-๘๘.

พระพุทธศาสนา ต้องปรับสภาพสิ่งแวดล้อมภายในตนคืออายตนะภายใน ให้สัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมภายนอก หรืออายตนะภายนอก โดยใช้หลักธรรมที่สำคัญอันเป็นมงคลชีวิต ๔ ข้อแรก จากทั้งหมด ๓๘ ข้อ มาบูรณาการใช้ในการพัฒนาให้สังคมนั้น ๆ จึงจะเกิดสันติสุข^{๓๑}

(๒) พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรสี) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาพัฒนาการมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา” จากผลการศึกษาพบว่า มงคลสูตรก็ยังมีอิทธิพลในหลาย ๆ ด้านทั้งคติความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สังคม เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดคือเป็นคู่มือในการปฏิบัติเพื่อให้บรรลุกับสิ่งที่ต้องการและปรารถนาสูงสุดของชีวิต เพราะหลักธรรมในมงคลสูตรทั้ง ๓๘ ข้อ เมื่อนำมาวิเคราะห์ในเชิงกระบวนการเพื่อให้เห็นกระบวนการของการพัฒนาตนตามหลักคำสอนในพระพุทธศาสนาแล้ว ซึ่งอาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมในมงคลสูตรสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ระดับ คือ หลักธรรมในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และหลักธรรมในระดับของการพัฒนาจิตใจเพื่อความสันติเกเลส การแบ่งในแต่ละระดับนี้เป็นการแสดงให้เห็นถึง “เป้าหมาย” ของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร เพื่อมนุษย์ที่ต้องการหลุดพ้นโดยแท้^{๓๒}

(๓) พระมหาวุฒิเมธส์ วุฑฺฒิเมโธ (วังคำ) ได้ศึกษาเรื่อง “ศึกษาคุณค่าของขันติที่ส่งเสริมการประพุดมิงค ๓๘” จากผลการศึกษาพบว่า คุณค่าของขันติที่ส่งเสริมการประพุดมิงค ๓๘ แบ่งเป็น ๓ ระดับได้ดังนี้ (๑) ให้คุณค่าระดับพื้นฐาน เพราะเป็นการพัฒนาตนให้มีพื้นฐานแห่งความสุข ความเจริญของงานส่วนบุคคล ครอบครัว และสังคม (๒) ให้คุณค่าระดับกลาง เพราะเป็นการพัฒนาคุณสมบัติภายในตน ยกกระดับจิตใจให้อยู่ในคุณธรรม ด้วยการพยายามลด เลิก ละ งดเว้น และปลูกฝังสิ่งที่ดีงามขึ้นไป (๓) ให้คุณค่าระดับสูง เพราะเป็นการพัฒนาตนให้รู้จักปฏิบัติสัมพันธ์กับสังคม เพื่อยกระดับจิตใจและปัญญาให้พัฒนาการสูงสุดเท่าที่มนุษย์ทุกคนควรพัฒนาไปถึง^{๓๓}

สรุปได้ว่า มงคลสูตร เป็นแนวทางในการพัฒนาตนสู่หนทางอันเป็นมงคลหรือความเจริญรุ่งเรือง สามารถแบ่งได้ ๒ ระดับ หลักธรรมในระดับของการพัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม และหลักธรรมในระดับของการพัฒนาจิตใจเพื่อความสันติเกเลส ซึ่งเป้าหมายการพัฒนาตนของพลเมืองนั้นสามารถนำมงคลข้อที่ ๑ - ๑๘ มาบูรณาการใช้พัฒนาชีวิตเพื่อให้เป็นคนดีของสังคม

^{๓๑} นางบุปผา กาหลง, “มงคลสูตรกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคม”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาไทยศึกษา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๒). หน้า ๑๓๔-๑๓๕.

^{๓๒} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรสี), “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องความมีวินัยที่ปรากฏในมงคลสูตร”, สารนิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๘-๘๖.

^{๓๓} พระมหาวุฒิเมธส์ วุฑฺฒิเมโธ (วังคำ), “ศึกษาคุณค่าของขันติที่ส่งเสริมการประพุดมิงค ๓๘”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ๑๒๔-๑๒๖.

๔) งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหมู่บ้านสามขา

(๑) นิชนันต์ มุลภาที ได้ศึกษาเรื่อง "แนวคิดและกระบวนการในการสร้างพลังชุมชนของบ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง" ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านสามขา มีขั้นตอนการสร้างพลังชุมชน ประกอบไปด้วย (๑) การสร้างพลังการกระทำเป็นการนำหลักธรรมอิทธิบาท ๔ เข้ามาใช้เพื่อให้ชุมชน เกิดความตั้งใจจริงที่จะทำตามเป้าหมายที่ร่วมกันวางไว้ให้ประสบผลสำเร็จ โดยไม่มีความย่อท้อต่ออุปสรรคต่าง ๆ และมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ชุมชนบ้านสามขาได้มีการประเมิณกิจกรรมต่าง ๆ ที่ทำเสมอเพื่อหาข้อผิดพลาดที่เกิดขึ้นและนำข้อผิดพลาดนั้นมาแก้ไขในงานต่อ ๆ ไปซึ่งเสมือนการทำวิจัยด้วยตัวของชุมชนเอง (๒) การสร้างพลังความรักความสามัคคีของชุมชนบ้านสามขาเกิดจากการที่ทุกคนเกิดความเอื้อเฟื้อต่อกัน มีความเข้าใจกัน และไม่มีอคติต่อกัน เนื่องจากชาวบ้านได้ประสบปัญหาต่าง ๆ ร่วมกันและร่วมกันแก้ไขจนสามารถอดพ้นจากวิกฤติต่าง ๆ มาได้ทำให้ชาวบ้านมีความเข้าใจกันซึ่งการกระทำเช่นนี้เป็นการใช้หลักธรรมสารณียธรรม ๖ เข้ามาใช้เพื่อให้เกิดความสงบสุขในชุมชน (๓) การสร้างระเบียบวินัยชุมชนของบ้านสามขา ถือได้ว่าเป็นชุมชนที่เป็นประชาสังคมแบบเต็มขั้นครบกระบวนการ เนื่องจากกฎระเบียบต่าง ๆ ที่ชุมชนเป็นผู้ออกนั้นชาวชุมชนทุกคนจะปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นกฎระเบียบที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงทำให้ชาวบ้านมีความเต็มใจที่จะปฏิบัติตามโดยปราศจากอคติต่อกฎระเบียบ^{๓๔}

(๒) พัทธธีรา สมทรง ได้ศึกษาเรื่อง “บทบาทของผู้นำชุมชนในการหนุนเสริมเพื่อให้ปัญหาทางการเงินของคนในชุมชนลดน้อยลงผ่านการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง” จากผลการศึกษาพบว่า บทบาทผู้นำชุมชนในการหนุนเสริมคุณภาพชีวิตที่ดีด้วยการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชนและสมาชิกชุมชนส่วนใหญ่มองว่าตนเองจะสามารถช่วยแก้ปัญหาหนี้สินได้โดยการร่วมกันวิเคราะห์ปัญหาหนี้สินเพื่อหาทางแก้ไขปัญหาพร้อมกับคนในครอบครัว โดยมี ๒ แนวทางในการเพิ่มรายได้ดังนี้คือ (๑) จัดทำบัญชีครัวเรือนเพื่อให้ทราบถึงรายรับรายจ่าย ลดค่าใช้จ่ายที่ไม่จำเป็นและนำเงินส่วนที่เหลือไปฝากออมทรัพย์ทำให้มีเงินออมมากขึ้น (๒) สนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้นอกเหนือจากการทำไร่ ทำนา โดยนำเงินจากกองทุนของหมู่บ้านนำมาใช้ในการฝึกอาชีพ และส่งเสริมการสร้างรายได้ผลิตสินค้าและบริการให้กับชาวบ้านผู้สนใจ มีจัดซื้อหาวัตถุดิบสำหรับการประกอบอาชีพเสริม เช่นการแกะสลักไม้ การทอผ้า และการปลูกพืชผักสวนครัว ผลิตภัณฑ์และผลผลิตที่ได้จะมีการประสาน และจัดหาตลาดในการจำหน่ายให้แก่ชาวบ้านโดยไม่ต้องหาตลาด ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น ไม่เกิดความเครียดจาก

^{๓๔} นิชนันต์ มุลภาที, “แนวคิดและกระบวนการในการสร้างพลังชุมชนของบ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕), หน้า ๘๔-๘๗.

ภาระหนี้สิน ทำให้มีสุขภาพจิตดีขึ้น ส่งผลให้สุขภาพกายแข็งแรงไม่ต้องทำงานหนักขึ้น มีเวลาพักผ่อน และดูแลด้านสุขภาพร่างกาย อีกทั้งด้านเศรษฐกิจมีรายได้มั่นคงใช้จ่ายแบบพอเพียง^{๓๕}

สรุปได้ว่า หมู่บ้านสามขา มีการนำหลักอิทธิบาท ๔ เข้ามาใช้สร้างพลังการกระทำ หลักธรรมสาราณียธรรม ๖ เข้ามาใช้สร้างพลังความสามัคคีและนำหลักประชาคมมาสร้างกฎระเบียบ วินัยของหมู่บ้านที่ทุกคนเชื่อและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด ซึ่งนับได้ว่าผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นส่วนสำคัญในการพัฒนาของหมู่บ้าน

จากการศึกษาค้นคว้าเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกล่าวสรุปได้ว่า จากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องพบว่า คำว่า “พลเมือง” เป็นคำที่บ่งบอกถึงคุณภาพยิ่งกว่าคำว่า “ประชาชน” หรือ “ราษฎร” ซึ่งเป็นเพียงสถานะทางสังคมแต่ไม่บ่งบอกคุณภาพของบุคคล ฉะนั้น คำว่า “ความเป็นพลเมือง” จึงเป็นคุณลักษณะ การพัฒนาประชาชน ให้พ้นความเป็นราษฎรก้าวสู่ความเป็นพลเมือง และพลเมืองที่ดีนั้นควรมีคุณลักษณะประกอบด้วย ความมีวินัย เคารพปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรม มีความสามัคคี มีจิตสาธารณะ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน รู้จักรับผิดชอบชั่วดีตามหลักจริยธรรมและศีลธรรม มีความรอบรู้ มีสติปัญญา ประกอบอาชีพสุจริต ขยันหมั่นเพียร เพื่อสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ทั้งตนเอง ครอบครัว สังคมและประเทศชาติต่อไป และจากการศึกษาค้นคว้าวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนานั้นพบว่า พระมหาประทีป ปทีโป (ครูทสงฆ์) ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับหลักพละ ๕ ว่าเป็นหลักธรรมที่เสริมสร้างกำลังเพื่อเป็นเครื่องมือในการพัฒนาชีวิตให้เป็นไปตามที่มุ่งหวังไว้ อีกทั้ง พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนทรสี) ได้ให้ความเห็นว่า มงคลสูตรก็ยังมีอิทธิพลในหลาย ๆ ด้านทั้งคติความเชื่อ จารีตประเพณี พิธีกรรม เศรษฐกิจ การเมือง การศึกษา สังคม เป็นต้น แสดงให้เห็นถึงเป้าหมายในการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร ซึ่งล้วนแต่ส่งผลให้บุคคลผู้นั้นพัฒนาสู่ความเป็นพลเมืองดี หรือเรียกได้ว่า เป็นขุมกำลังหลักของเมืองที่ช่วยในการส่งเสริมพัฒนาบ้านเมืองและสังคมต่อไป

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” ผู้วิจัยกำหนดวิธีการวิจัย ดังนี้

๑.๗.๑ รูปแบบการวิจัย

ผู้วิจัยใช้รูปแบบการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัย ๒ อย่าง คือ การวิจัยภาคเอกสาร (Document Research) และการวิจัยภาคสนาม (Field Research)

^{๓๕} พัทธธีรา สมทรง, “บทบาทของผู้นำชุมชนในการหนุนเสริมเพื่อทำให้ปัญหาทางการเงินของคนในชุมชนลดน้อยลงผ่านการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”, วิทยานิพนธ์ปริญญา ดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๙), หน้า ๑๑๕-๑๑๗.

๑.๗.๒ ที่มาของข้อมูล

๑.๗.๒.๑ การวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยศึกษาเอกสาร ๒ กลุ่ม คือ จากแหล่งข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และเอกสารจากแหล่งข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) ได้แก่ เอกสารงานวิจัย หนังสือตำราทางวิชาการ วารสาร สิ่งพิมพ์ และข้อมูลชนิดอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องกับความหมายของการพัฒนาพลเมือง แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองของนักวิชาการ แนวคิดทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองดีตามบรรทัดฐานสังคมไทย เป้าหมายพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ และแนวคิดการพัฒนาพลเมืองดีตามหลักพุทธธรรม

๑.๗.๒.๒ การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) โดยเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคุณสมบัติแบ่งเป็น ๒ กลุ่ม รวมทั้งหมดจำนวน ๑๒ ท่าน ประกอบด้วย ๑) กลุ่มผู้นำชุมชน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน จำนวน ๓ ท่าน ๒) กลุ่มประชาชนชาวบ้าน พระสงฆ์ ผู้นำทางศาสนาวัฒนธรรม และข้าราชการ ตลอดจนประธานกลุ่มกองทุนสัจจะออมทรัพย์ ประธานกลุ่มส่งเสริมอาชีพในหมู่บ้าน จำนวน ๙ ท่าน เพื่อให้ได้ข้อมูลปฐมภูมิเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

๑.๗.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบเอกสารและแบบสัมภาษณ์ โดยมีขั้นตอนการเก็บรวบรวม การสร้าง การตรวจสอบเครื่องมือ รายละเอียดดังนี้

๑.๗.๓.๑ ขั้นตอนการรวบรวม การสร้าง และการตรวจสอบเครื่องมือ

๑) กำหนดวิธีการให้ได้มาซึ่งข้อมูลสำหรับนำมาศึกษาวิจัย

๒) ศึกษาและรวบรวมแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมืองในสังคมไทย ซึ่งประกอบไปด้วยหลักธรรมละ ๕ และหลักธรรมในมงคลสูตร ได้แก่ การตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิธิ) การมีวินัย (วินโย จ สุสิกขิโต) การทำงานไม่คั่งค้าง (อนากุลา จ กมมนตา) การทำงานไม่มีโทษ (อนนุชานนิ กมmani) การสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานญ จ สงคโห) เพื่อใช้ประกอบการวิเคราะห์ ตีความ และสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปางต่อไป

๓) กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๔) กำหนดวัตถุประสงค์ในการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๕) ดำเนินการสร้างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์

๖) นำเสนอร่างเครื่องมือแบบสัมภาษณ์ต่อผู้ทรงคุณวุฒิ จำนวน ๓ คน ดังนี้

(๑) ผศ. ดร.อนันต์ อุปสอด เลขานุการหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง

(๒) พระครูสิริสุตานุยุต, ผศ. ดร. ผู้อำนวยการมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ลำพูน

(๓) ผศ. ดร.พูนชัย ปันธิยะ เลขานุการบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตเชียงใหม่

๗) ปรับแก้ไขในส่วนที่บกพร่อง

๘) จัดทำแบบสัมภาษณ์ แล้วนำไปใช้เป็นคำถามสัมภาษณ์ เพื่อใช้เก็บข้อมูลกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑.๗.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ภาคสนาม โดยใช้เก็บรวบรวมข้อมูลแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) กึ่งมีโครงสร้างที่มีคำถามชัดเจนปลายเปิด (SemiStructure Interview) โดยแบ่งออกเป็นขั้นตอนต่าง ๆ ดังนี้

๑) ภาคเอกสาร ใช้เก็บรวบรวมข้อมูลจากหลายแหล่ง ได้แก่ ห้องสมุดมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ห้องสมุดประชาชนจังหวัดลำปาง หอสมุดประชาชนเทศบาลนครลำปาง เป็นต้น รวมถึงการสืบค้นข้อมูลวิชาการ งานวิจัยต่าง ๆ ผ่านระบบอินเทอร์เน็ต (Internet) ทั้งนี้ ผู้วิจัยรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิและข้อมูลทุติยภูมิใน ๒ หัวข้อใหญ่ คือ (๑) แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย (๒) หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง เพื่อใช้เป็นกำลังขับเคลื่อนในการพัฒนาพลเมือง

๒) ภาคสนาม ผู้วิจัยได้กำหนดเครื่องมือเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ๒ รูปแบบ มีรายละเอียดดังนี้

ก. แบบสัมภาษณ์เชิงลึก แบบกึ่งมีโครงสร้างที่มีคำถามชัดเจนปลายเปิด เป็นเครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลประเด็นการวิจัยได้แก่ (๑) ข้อมูลประชากรของหมู่บ้านสามขา (๒) การส่งเสริมด้านการศึกษา (๓) การส่งเสริมด้านอาชีพสุจริต (๔) การส่งเสริมการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ ในหมู่บ้าน (๕) การกำหนดกฎระเบียบวินัยของหมู่บ้าน (๖) การละเว้นจากอบายมุขของคนในหมู่บ้าน (๗) การมีส่วนร่วมของคนในหมู่บ้าน (๘) การส่งเสริมกิจกรรมด้านศาสนาและวัฒนธรรม (๙) ผลงานที่เป็นเกียรติประวัติของหมู่บ้าน (๑๐) คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของคนดีในหมู่บ้านตามความคิดเห็นของผู้ให้สัมภาษณ์

ข. แบบบันทึก (Field Note) หรือแบบจดบันทึก โดยใช้สำหรับบันทึกเพื่อรวบรวมข้อมูลต่าง ๆ ระหว่างดำเนินการวิจัยภาคสนาม

๑.๗.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ผู้วิจัยได้ดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูล ในช่วงเดือนตุลาคม ๒๕๖๑ – ธันวาคม ๒๕๖๑ ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

๑.๗.๔.๑ รวบรวมข้อมูลจากเอกสาร

๑) ประเด็นแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย
รวบรวมจากตำราวิชาการ และเอกสารสิ่งตีพิมพ์ที่เกี่ยวข้อง

๒) ประเด็นแนวคิดการพัฒนาพลเมืองตามหลักพุทธธรรม รวบรวมหลักธรรมที่
เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง ได้แก่ หลักพระ ๕ และหลักธรรมมงคลสูตร โดยศึกษารวบรวมข้อมูล
จากอรรถกถา คัมภีร์มิ่งคลัตถปิณีฉบับภาษาไทย หนังสือ สื่ออิเล็กทรอนิกส์ และเอกสารที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๔.๒ รวบรวมข้อมูลจากภาคสนาม

โดยนำแบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งมีโครงสร้างปลายเปิด ไปเก็บข้อมูลปฐมภูมิ
เกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา โดยผู้วิจัยใช้วิธีเลือกตัวผู้ให้ข้อมูลสำคัญ
ด้วยวิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ตามคุณสมบัติซึ่งได้แบ่งเป็น ๒ กลุ่ม รวมจำนวน
ทั้งหมด ๑๒ ท่าน

๑.๗.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยทำการวิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้การวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) โดยอาศัย
กระบวนการจัดข้อมูลจากหลักฐานทั้งหลาย แล้ววิเคราะห์เนื้อหาตามแนวปรัชญาในลักษณะของการ
ตีความ โดยใช้ประเด็นปัญหาที่อยากทราบเป็นตัวตั้ง แล้วหาคำตอบจากข้อมูลที่ได้จากศึกษาเอกสาร
และลงพื้นที่เก็บรวบรวมไว้ มาจัดลำดับให้มีความสัมพันธ์กันอย่างเป็นระบบ แล้วนำมาสังเคราะห์แนว
ทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๑.๗.๖ การสรุปเรียบเรียงข้อมูล และนำเสนอ

ผู้วิจัยทำการรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้อง โดยจัดเรียบเรียงเป็นหมวดหมู่ไว้ในแต่ละประเภท
นำข้อมูลที่ได้ค้นพบมาวิเคราะห์ในลักษณะตีความ สังเคราะห์ วิพากษ์แยกแยะ และเรียบเรียงเป็น
แบบพรรณนาความตามปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๗.๗ สรุปผลการวิจัยและนำเสนอ

ผู้วิจัยสรุปผลการวิจัย และนำผลการวิจัยเสนอแนวทางในการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ
บูรณาการของหมู่บ้านสามขา เพื่อนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาคุณภาพพลเมืองที่ดีที่พึง
ประสงค์ในสังคมไทย รวมทั้งเสนอแนะแนวทางในการทำวิจัยต่อไป

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๘.๑ ได้ทราบและเข้าใจแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย
และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๑.๘.๒ ได้ทราบและเข้าใจหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

๑.๘.๓ สามารถสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

บทที่ ๒

แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ในบทที่ ๒ ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย พร้อมกันนั้นจะได้ศึกษาการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นหมู่บ้านที่มีชื่อเสียงได้รับคัดเลือกให้เป็นหมู่บ้านตัวอย่างหลายรางวัล มีความโดดเด่นในการจัดการชุมชนบนพื้นฐานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ส่วนหนึ่งผู้วิจัยเห็นว่าความสำเร็จของหมู่บ้านสามขาจะเกิดขึ้นไม่ได้เลยหากขาดการมีส่วนร่วมของพลเมืองในหมู่บ้าน เพราะการพัฒนาของสังคมนั้นมีพลเมืองเป็นพลกำลังในการขับเคลื่อนพัฒนา ผู้วิจัยจึงได้กำหนดขอบเขตและแนวทางการศึกษา ประกอบไปด้วย

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองของนักวิชาการ

๒.๓ บริบทของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ดังนั้น เนื่องจากงานวิจัยนี้ต้องการนำเสนอแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา จึงจำเป็นต้องศึกษาเข้าใจ เรื่องแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย เพื่อจะได้นำหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง มาบูรณาการให้เกิดแนวทางในการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอโดยละเอียดในบทที่ ๔ ต่อไป สำหรับในบทที่ ๒ มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๒.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ

คำว่า "พลเมือง" และ "ความเป็นพลเมืองดี" เป็นคำที่มีแง่มุมหลายมิติและมีเสน่ห์เป็นที่ยอมรับตามหลักสากล ซึ่งแต่ละฝ่ายต่างมุ่งหวังประโยชน์จากคำนี้^๑ เช่น ประโยชน์ในมิติการมีสิทธิที่จะสร้างแสดงความคิดเห็นที่มีผลต่อนโยบาย กฎหมาย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจความหมายของทั้ง ๒ คำนี้ ทั้งในแง่ทัศนะของภาครัฐและนักวิชาการอย่างถ่องแท้ ซึ่งผู้วิจัยจะได้ศึกษาดังต่อไปนี้

^๑ ธเนศวร์ เจริญเมือง, พลเมืองเข้มแข็ง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: วิชาฯ, ๒๕๕๑), หน้า ๒.

๒.๑.๑ ความหมายการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ

สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ ได้ให้นิยามความหมายพลเมืองดีไว้ว่า พลเมืองดี หมายถึง ผู้ปฏิบัติหน้าที่พลเมืองได้ครบถ้วน ทั้งกิจที่ต้องทำและกิจที่ควรทำ

หน้าที่ หมายถึง กิจที่ต้องทำ หรือควรทำ ถ้าทำก็จะเกิดประโยชน์ต่อตนเอง ครอบครัว และสังคมส่วนรวม ถ้าไม่ทำหรือละเว้นการกระทำตามที่กำหนดไว้ก็จะได้รับผลเสีย คือ ได้รับโทษหรือถูกบังคับ เช่น ปรับ จำคุก หรือประหารชีวิต เป็นต้น ซึ่งโดยทั่วไปแล้วพลเมืองมีกิจหน้าที่ต้องทำตามที่ระบุไว้ในกฎหมาย

กิจที่ควรทำ คือ สิ่งที่คนส่วนใหญ่เห็นว่าเป็นหน้าที่ที่จะต้องทำหรือละเว้นการกระทำ ถ้าไม่ละเว้นจะทำให้เกิดผลเสียทางอ้อม เช่น ได้รับการดูหมิ่นเหยียดหยาม หรือไม่คบค้าสมาคมด้วย ผู้ที่กระทำการกิจที่ควรทำจะได้รับการยกย่องสรรเสริญจากคนในสังคมโดยทั่วไป สิ่งที่เป็นกิจที่ควรทำ ได้แก่ วิถีประชา วัฒนธรรมประเพณี เป็นต้น

พลเมืองดีต้องปฏิบัติตามกฎหมาย ขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมของชาติ เชื้อฟังคำสั่งสอนของบิดามารดา ครู อาจารย์ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน มีความสามัคคี รู้จักรับผิดชอบตามหลักจริยธรรมและคำสอนของศาสนา มีสติปัญญารอบรู้ เพียรขยันสร้างความเจริญก้าวหน้าให้แก่ตนเองและสังคม พลเมืองดีมีหน้าที่ต้องปฏิบัติภารกิจงานซึ่งสอดคล้องกับบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ และหน้าที่นั้นต้องเป็นที่ยอมรับของสังคม ถูกต้องตามหลักศีลธรรม กฎหมาย หรือจิตสำนึกที่เหมาะสม เพื่อให้บุคคลนั้นดำรงชีวิตอย่างมีคุณค่า เพราะคุณค่าของมนุษย์อยู่ที่ผลงานหน้าที่ และการปฏิบัติตนของพลเมือง ซึ่งสามารถจำแนกรายละเอียดดังนี้

๑) การปฏิบัติตนพลเมืองดีตามวิถีประชาหรือวัฒนธรรมของชาติ คือ แบบแผนการกระทำ หรือผลการกระทำที่พัฒนาจากสภาพเดิมตามธรรมชาติให้ดียิ่งขึ้นจนเป็นที่ยอมรับของคนในสังคม เช่น กิริยามารยาท การพูด การแต่งกาย เป็นต้น วัฒนธรรมการไหว้ เป็นวัฒนธรรมที่มักได้รับการตอบสนองจากผู้ได้รับการไหว้เป็นบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมของสังคมไทย

๒) พลเมืองดีตามขนบธรรมเนียมประเพณี คือ สิ่งที่ปฏิบัติสืบทอดสืบทอดกันมา และถือว่าเป็นสิ่งที่ดีงามของแต่ละสังคมซึ่งอาจเหมือนหรือแตกต่างกันก็ได้ วัฒนธรรมและประเพณีไทยเป็นกิจกรรมที่สืบทอดมายาวนานและสังคมยอมรับว่าเป็นสิ่งดีควรอนุรักษ์ไว้ แต่ในบางครั้งสิ่งที่ดีงามของสังคมหนึ่งเมื่อกาลเวลาผ่านไปสังคมนั้นอาจเห็นว่าเป็นสิ่งไม่ดีงามก็ได้

๓) พลเมืองดีตามกฎหมายรัฐธรรมนูญไทย สำหรับประเทศไทยได้ให้สิทธิและเสรีภาพแก่ประชาชนไทย โดยได้บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญซึ่งให้ประชาชนมีสิทธิที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศมากขึ้น กล่าวคือ เสรีภาพ คือการที่บุคคลสามารถกระทำในเรื่องหนึ่ง ๆ โดยไม่ต้องอาศัยให้รัฐดำเนินการใด ๆ ให้ เช่น เสรีภาพในการพูด บุคคลย่อมสามารถพูดโดยไม่ต้องอาศัยให้รัฐทำอะไรให้ ส่วนสิทธิประเภทที่ไม่ใช่เสรีภาพ เป็นสิทธิที่บุคคลจะต้องอาศัยความช่วยเหลือ หรือการดำเนินการบางประการจากรัฐ เช่น ในการใช้สิทธิเลือกตั้งต้องมีการกำหนดวันเลือกตั้ง รับสมัครผู้ลงเลือกตั้ง จัดหน่วยเลือกตั้ง เป็นต้น หรือสิทธิในการรับรู้ข้อมูลข่าวสารของราชการ ต้องมีการรับอุทธรณ์ หรือร้องเรียนเมื่อหน่วยงานราชการไม่ให้ข้อมูลข่าวสารที่ประชาชนขอ และต้องมีคณะกรรมการวินิจฉัยชี้

ขาด เป็นต้น ฉะนั้นเมื่อประชาชนได้สิทธิมากขึ้นก็ควรปฏิบัติหน้าที่ตอบแทนแผ่นดินให้มากขึ้นเช่นกัน เพราะสิทธิกับหน้าที่เป็นสิ่งที่ต้องดำเนินไปด้วยกันเสมอ^๒

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้ให้ความหมายของคำว่า “พลเมือง” ไว้ว่า หมายถึง หมู่คนที่เป็นของประเทศใดประเทศหนึ่ง คำว่า พลเมือง แปลว่า กำลังของเมือง ซึ่งคือคนทั้งหมดซึ่งเป็นกำลังของประเทศ ทั้งในด้านเศรษฐกิจ การทหาร และอำนาจต่อรองกับต่างประเทศ^๓ โดยพลเมืองมีฐานะเป็นเจ้าของประเทศ มีอิสรภาพในการเลือกวิถีชีวิต มีสิทธิเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน แต่ต้องคำนึงถึงสิทธิสมาชิกในประเทศผู้อื่นด้วย^๔ ส่วนคำว่า ประชาชน นั้นหมายถึง พลเมืองสามัญชนทั่ว ๆ ไปหรือคนของประเทศ^๕ คนที่รวมกันในฐานะเป็นชาติ เป็นเจ้าของอำนาจ หรือคนที่ไม่ใช่ผู้ปกครอง^๖ ขณะที่คำว่า ราษฎร แปลว่า คนของรัฐ ที่เป็นพลเมืองของประเทศ^๗ คนที่อยู่ใต้อำนาจของรัฐตามความหมายเดิม หมายถึง สามัญชน คนที่ไม่ใช่ขุนนาง เช่น สังคมไทยสมัยโบราณประชาชนจะเป็นไพร่หรือทาสเกือบทั้งหมด พอมาถึงช่วงสมัยรัชกาลที่ ๕ ได้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองครั้งประวัติศาสตร์ มีการเลิกทาสจึงทำให้ประชาชนกลายเป็นราษฎรที่ไม่ต้องรับใช้เจ้าขุนมูลนาย และมีสถานะทางกฎหมายเท่าเทียมกัน กล่าวคือ ผู้ที่ต้องเสียภาษีให้กับรัฐ และต้องปฏิบัติตามกฎหมายของรัฐเทียบเท่ากันทั้งหมด^๘

คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง(กนป.) ได้ให้คำนิยามว่า "พลเมือง" ในระบอบประชาธิปไตยแตกต่างจากพลเมืองของระบอบอื่น ที่พลเมืองจะมีคุณสมบัติเป็นไปตามที่ผู้มีอำนาจประสงค์จะให้เป็นไป ขณะที่ระบอบประชาธิปไตยเจ้าของอำนาจสูงสุดคือประชาชน ดังนั้น ประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของอำนาจสามารถกำหนดชีวิตตนเองได้ ประชาชนในระบอบประชาธิปไตยจึงมีความแตกต่างหลากหลายทางมิติสังคม แต่ต่างให้ความเคารพซึ่งกันและกัน และใช้กฎกติกาในการการแก้ปัญหา ทำให้สามารถอยู่ร่วมกันและปกครองกันตามวิถีทางประชาธิปไตยได้

^๒ สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์, **หน้าที่พลเมืองและวัฒนธรรมไทย**, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: http://hq.prd.go.th/plan/ewt_news.php?nid=3036 [๓ กันยายน ๒๕๖๑].

^๓ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย**, (กรุงเทพมหานคร: ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐.

^๔ ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, **การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic Education**, (กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๕๕), หน้า ๖.

^๕ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๗๐๓.

^๖ เอนก เหล่าธรรมทัศน์, **การเมืองภาคพลเมือง**, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา/ สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔), หน้า ๑๑.

^๗ ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, หน้า ๑๐๐๑.

^๘ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, **พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย**, หน้า ๙-๑๐.

ดังนั้น ความหมายของคำว่า "พลเมือง" ในระบอบประชาธิปไตย จึงหมายถึง สมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพ พึ่งตนเองได้ ใช้สิทธิเสรีภาพโดยคำนึงถึงความรับผิดชอบ เคารพสิทธิเสรีภาพของผู้อื่น เคารพความแตกต่าง เคารพหลักความเสมอภาค เคารพกติกา ไม่แก้ปัญหาดด้วยความรุนแรง ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ร่วมรับผิดชอบ มีจิตสาธารณะ กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อหรือร่วมขับเคลื่อนสังคม และแก้ปัญหาสังคมในระดับต่าง ๆ ตั้งแต่ในครอบครัว ชุมชน ระดับประเทศ ระดับอาเซียน จนถึงระดับประชาคมโลก^๙

กล่าวสรุปได้ว่า พลเมือง คือหมู่คนที่เป็นกำลังของเมืองซึ่งมีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ตามสถานภาพของบุคคล และมีความสามารถแบบพึ่งพาตนเองได้ สำหรับพลเมืองที่ดึ้นนั้น มีกิจควรทำและกิจต้องทำตามหน้าที่สอดคล้องกับสถานภาพทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ ซึ่งต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วย วิถีประชา ประเพณี และกฎหมาย

๒.๑.๒ นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีในสังคมไทย

นโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีของหน่วยงานต่าง ๆ ทางภาครัฐได้อธิบายถึงคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ในสังคมไทย ทั้งที่เกี่ยวข้องกับตัวบุคคลและส่วนรวมว่าจะต้องเป็นไปในมิติต่าง ๆ ไว้หลายลักษณะด้วยกัน ดังต่อไปนี้

คณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) ได้นิยามถึงเป้าหมายพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยได้มีการกำหนดค่านิยมหลักของคนไทยขึ้นมาให้ชัดเจนขึ้นเพื่อสร้างสรรค์ประเทศไทยให้เข้มแข็ง ดังนี้

๑) มีความรักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นสถาบันหลักของชาติในปัจจุบัน

๒) ซื่อสัตย์ เสียสละ อดทน มีอุดมการณ์ในสิ่งที่ดีงามเพื่อส่วนรวม

๓) กตัญญู ต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง ครูบาอาจารย์

๔) ใฝ่หาความรู้ หมั่นศึกษา เล่าเรียน ทางตรงและทางอ้อม

๕) รักษาวัฒนธรรมประเพณีไทยอันงดงาม

๖) มีศีลธรรม รักษาความสัตย์ หวังดีต่อผู้อื่น เผื่อแผ่และแบ่งปัน

๗) เข้าใจ เรียนรู้ การเป็นประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุขที่ถูกต้อง

๘) มีระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย ผู้น้อยรู้จักการเคารพผู้ใหญ่

๙) มีสติ รู้ตัว รู้คิด รู้ทำ รู้ปฏิบัติ ตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว

๑๐) รู้จักดำรงตนอยู่โดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงตามพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รู้จักอดออมไว้ใช้เมื่อยามจำเป็น มีไว้พอกินพอใช้ ถ้าเหลือก็แจกจ่ายจำหน่าย และขยายกิจการ เมื่อมีความพร้อม โดยมีภูมิคุ้มกันที่ดี

^๙ คณะอนุกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง (กนป.), ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๑, (กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายด้านพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔), หน้า ๑๔-๑๖.

๑๑) มีความเข้มแข็งทั้งร่างกายและจิตใจ ไม่ยอมแพ้ต่ออำนาจฝ่ายต่ำ หรือกิเลส มีความละอาย เกรงกลัวต่อบาป ตามหลักของศาสนา

๑๒) คำนึงถึงผลประโยชน์ของส่วนรวม และต่อชาติ มากกว่าผลประโยชน์ของตนเอง^{๑๐}

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ ได้มีนโยบายส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี โดยได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองที่พึงประสงค์ไว้ว่าคือ การเป็นคนดี คนเก่ง และคนมีความสุข ดังนี้

คนดี คือ คนที่ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณภาพ มีจิตใจที่ดีงาม มีคุณธรรม จริยธรรม มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ทั้งด้านจิตใจและพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น มีวินัย มีความเอื้อเฟื้อเกื้อกูล มีเหตุผล รู้จักหน้าที่ ซื่อสัตย์ พากเพียร ขยัน ประหยัด มีจิตใจเป็นประชาธิปไตย เคารพความคิดเห็น และสิทธิของผู้อื่น มีความเสียสละ รักษาสิ่งแวดล้อม และสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างสันติสุข

คนเก่ง คือ คนที่มีสมรรถภาพสูงในการดำเนินชีวิต โดยมีความสามารถด้านใดด้านหนึ่ง หรือรอบด้าน หรือมีความสามารถพิเศษเฉพาะทาง เช่น ทักษะทางวิทยาศาสตร์ ความสามารถทางด้านคณิตศาสตร์ มีความคิดสร้างสรรค์ และทำประโยชน์ให้เกิดแก่คน สังคม และประเทศชาติได้

คนมีความสุข คือ คนที่มีสุขภาพดี ทั้งกายและใจ เป็นคนร่าเริงแจ่มใสร่างกายแข็งแรง จิตใจเข้มแข็ง มีมนุษยสัมพันธ์มีความรักต่อสรรพสิ่ง มีอิสรภาพปลอดพ้นจากการตกเป็นทาสของอบายมุขและสามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงแก่อัตภาพ^{๑๑}

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา ที่ได้อธิบายไว้ในหนังสือยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษา เพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓- ๒๕๖๑ เกี่ยวกับการสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ให้กับสังคมไทยว่า การสร้างความเป็นพลเมืองเป็นสิ่งสำคัญ โดยพลเมืองจำเป็นต้องมีคุณสมบัติพื้นฐานของความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตย ๖ ประการ ได้แก่

๑) มีอิสรภาพ (Liberty) และพึ่งตนเองได้ (Independent) ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำของระบบอุปถัมภ์

๒) เคารพสิทธิผู้อื่น ไม่ใช่สิทธิเสรีภาพของตนไปละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น (ทั้งนี้ เป็นไปตามรัฐธรรมนูญมาตรา ๒๘ ที่บัญญัติว่า “บุคคลย่อมใช้ ... สิทธิและเสรีภาพของตนได้เท่าที่ไม่ละเมิดสิทธิเสรีภาพของบุคคลอื่น”)

๓) เคารพความแตกต่าง มีทักษะในการฟัง และยอมรับความคิดเห็นที่แตกต่างจากตนเอง

๔) เคารพหลักความเสมอภาค เคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้อื่น และเห็นคุณค่าเทียมกัน มองคนเป็นแนวระนาบ ไม่ใช่แนวตั้ง

๕) เคารพกติกาและกฎหมาย และยอมรับผลของการละเมิดกฎหมาย

^{๑๐} สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ, นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๘-๒๕๖๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๘), หน้า ๑.

^{๑๑} สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๕.

๖) รับผิดชอบต่อสังคม ตระหนักว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของสังคม กระตือรือร้นที่จะรับผิดชอบต่อสังคม และร่วมแก้ไขปัญหาดังกล่าวโดยเริ่มต้นที่ตนเอง^{๑๒}

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ได้กำหนดเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ไว้ในแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑

๑) ประชาชนมีพฤติกรรมที่ถูกต้องดีงามด้วยหลักธรรมทางศาสนา มีความมุ่งมั่นยืนหยัดด้วยหลักปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียงและวิถีวัฒนธรรมอันดีงาม

๒) สังคมเป็นสังคมคุณธรรมที่ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ มีความเอื้ออาทรและแบ่งปัน ซึ่งประกอบด้วยคนมีคุณธรรม องค์กรคุณธรรม หน่วยงานคุณธรรม และชุมชนคุณธรรม

๓) ประเทศชาติมีความสงบสุข สมานฉันท์ มั่นคงด้วยวิถีทางศาสนาอย่างยั่งยืนเป็นแบบอย่าง ในการส่งเสริมคุณธรรมในประชาคมอาเซียนและประชาคมโลก^{๑๓}

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา คณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ก็ได้ให้ความสำคัญในประเด็นของการพัฒนาการเรียนการสอนหน้าที่พลเมืองในฐานะที่เป็นกลไกสำคัญในการเตรียมพลเมืองของชาติไปสู่การเป็นพลเมืองที่ดีที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งได้กำหนดเป้าหมายพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ โดยเน้นพัฒนาผู้เรียนให้มีคุณลักษณะดังต่อไปนี้

จุดเน้นที่ ๑ ความเป็นไทย ได้แก่ (๑) ลักษณะที่ดีของคนไทย (มารยาทไทย กตัญญูกตเวที เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ และ (๒) ศิลปวัฒนธรรม ขนบธรรมเนียมและประเพณีไทย (การแต่งกาย ภาษา ภูมิปัญญา ประเพณี)

จุดเน้นที่ ๒ รักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์ คือการเห็นคุณค่าและการแสดงออกถึงความรักชาติ ยึดมั่นในศาสนา และเทิดทูนสถาบันพระมหากษัตริย์

จุดเน้นที่ ๓ ความเป็นพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข ได้แก่ (๑) การดำเนินชีวิตตามวิถีประชาธิปไตย และ (๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข

จุดเน้นที่ ๔ ความปรองดอง สมานฉันท์ ได้แก่ (๑) การอยู่ร่วมกันในสังคมแห่งความหลากหลาย และ (๒) การจัดการความขัดแย้งและสันติวิธี

จุดเน้นที่ ๕ ความมีวินัยในตนเอง ได้แก่ ซื่อสัตย์สุจริต ขยันหมั่นเพียร อดทน ใฝ่หาความรู้ ตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ ยอมรับผลที่เกิดจากการกระทำของตนเอง^{๑๔}

^{๑๒} สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา, ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๖๑, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น, ๒๕๕๔), หน้า ๑๓-๑๕.

^{๑๓} คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, คู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ. ๒๕๕๙ - ๒๕๖๔, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๐), หน้า ๗.

กล่าวสรุปได้ว่า จากการศึกษานโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดินนั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า นโยบายของภาครัฐมีการกำหนดเป้าหมาย การพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาพลเมืองให้ประพฤติตนเป็นคนดีและพึงละเว้นการกระทำความชั่วเพื่อให้เป็นคนคิดดี พูดดี ทำดี หรือลักษณะนิสัยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อส่วนรวมและสังคม อันเป็นคุณลักษณะของความเป็น “คุณธรรมสากล” โดยการนำหลักธรรมทางศาสนาเกี่ยวกับการสอนให้เป็นคนดี มีวินัย ใช้ชีวิตพอเพียง ตลอดจนการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละต่อสังคมมาบูรณาการกับการดำเนินชีวิต ซึ่งทุกศาสนาล้วนสอนให้ทุกคนเป็น “คนดี” ทั้งสิ้น เพื่อที่การพัฒนาความเป็นคนดีตามหลักคุณธรรมสากลนั้นจะกลายเป็นกำลังขับเคลื่อนที่ดี สู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

๒.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองของนักวิชาการ

ธเนศวร์ เจริญเมือง ได้นิยามความหมายคำว่า “พลเมือง” ไว้ว่า คำว่า “พลเมือง (Citizen)” และ “ความเป็นพลเมืองดี” (Citizenship) เป็นคำที่มีเส้นหมื่นดลึงเป็นที่ยอมรับของหลาย ๆ ฝ่าย และเป็นหลักมาตรฐานสากล อีกทั้งคำ ๆ นี้มีความหมายเชิงบวกหลายอย่าง ทำให้เป็นที่น่าสนใจสำหรับมนุษย์แทบทุกคน เช่น ประโยชน์ในแง่มีสิทธิในการที่จะได้รับบริการหรือผลประโยชน์จากภาครัฐ การมีสิทธิที่จะได้มีผลต่อนโยบาย กฎหมาย ด้วยเหตุนี้จำเป็นที่จะต้องเข้าใจความเป็นมา และความหมายของคำทั้ง ๒ คำนี้ให้ตรงกัน^{๑๕}

๒.๒.๑ ความหมายการพัฒนาพลเมืองในทัศนะของนักวิชาการ

ดร.ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ ได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับคำว่า “พลเมือง” ไว้ว่า “พลเมือง” มาจาก ภาษาลาตินว่า Cives (พลเมือง) อาจเป็นคำที่ไม่คุ้นมากนักสำหรับผู้คนส่วนใหญ่ ต่างจากคำว่า “ประชาชน” และ “ราษฎร” ซึ่งมาจากคำว่า Citizen ในภาษาอังกฤษ ซึ่งได้เริ่มใช้ตั้งแต่ยุคโบราณ ในระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยที่กรีกและโรมัน ต่อมาในยุคสมัยกลางไม่ได้นำมาใช้ แต่นำกลับมาใช้อีกในช่วงของการปฏิวัติในประเทศอังกฤษ สหรัฐอเมริกาและฝรั่งเศสในปลายศตวรรษที่ ๑๘^{๑๖} ความเป็นจริงนั้นคำว่าพลเมืองใช้เพื่อสื่อความหมายให้เห็นถึงสมาชิกของชุมชน ซึ่งมีสิทธิและหน้าที่ในฐานะเป็นสมาชิกชุมชนการเมือง ที่มีส่วนร่วมมากกว่าการเป็นเพียงประชาชนผู้รอรับประโยชน์จากภาครัฐเท่านั้น ซึ่งจะได้อธิบายขยายความหมายแท้จริงของคำว่า “พลเมือง” (Citizen) “ประชาชน” และ “ราษฎร” (Subject)^{๑๗} มีความต่างกันดังต่อไปนี้

^{๑๕} สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา, การพัฒนาการศึกษาในอนาคต: แนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑-๓๐.

^{๑๖} ธเนศวร์ เจริญเมือง, พลเมืองเข้มแข็ง, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: วิชาฯ, ๒๕๕๑), หน้า

^{๑๗} ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ, “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)”, ใน รวมบทความการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๓ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย. รวบรวมจัดพิมพ์โดยสถาบันพระปกเกล้า, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕): ๒๙๒.

^{๑๘} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง: สู่สหัสวรรษใหม่, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร: โครงการจัดพิมพ์คบไฟ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๙.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้นิยามซึ่งอิงหลักคิดสำคัญว่า พลเมืองเป็นสมาชิกของระบอบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน โดยได้ให้นิยามความหมายว่า พลเมือง คือ ผู้มีศักดิ์ศรี คือผู้เท่าเทียมหรือค่อนข้างเท่าเทียมกับผู้อื่น เป็นผู้ที่ปรารถนาจะไปครอบงำใคร และไม่ต้องการให้ใครมาครอบงำ บงการ หรืออุปถัมภ์ค้ำจุนตน ที่สำคัญพลเมืองไม่ใช่ไพร่ และราษฎรทั่วไป^{๑๘}

ธเนศวร์ เจริญเมือง ได้ให้นิยามความหมายของคำว่า "พลเมือง" ตามแนวคิดสมัยกรีกเอเธนส์โบราณ ประกอบด้วย ๔ ประการ คือ

ประการแรก คำว่า "พลเมือง" มีใช้คำที่อยู่อย่างโดดเดี่ยว แต่เป็นคำที่คู่กับคำว่า "ชุมชนการเมือง" หรือในปัจจุบันเรียกว่า "รัฐ" (State) พลเมืองเป็นสมาชิกของชุมชนและกำลังทางทหารของเมืองหรือรัฐ ซึ่งหมายความว่า ที่ใดก็ตามที่มนุษย์มาอยู่ร่วมกัน มีการใช้อำนาจจัดการบริหารกิจการต่าง ๆ เท่ากับเป็นเรื่องการเมืองโดยปริยาย ความเป็นพลเมืองก็คือ การเข้าร่วมส่วนในชุมชนการเมือง (Citizenship Is Participation In The Affairs Of Polis) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ ถ้าไม่มีพลเมืองก็ไม่มีชุมชนการเมืองหรือรัฐ

ประการที่สอง การมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ พลเมืองมีสิทธิ (Rights) และภาระหน้าที่ หรือความรับผิดชอบ (Obligations) มีสิทธิที่จะเข้าร่วมประชุมกำหนดนโยบายและโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนของตน เลือกผู้แทนเข้าไปทำงานแทนในด้านนิติบัญญัติ และมีสิทธิที่จะออกความเห็นในเรื่องเหล่านั้น ส่วนภาระหน้าที่หรือความรับผิดชอบ ได้แก่ การเข้าประชุมเพื่อออกความเห็นในกิจการต่าง ๆ ของรัฐ การเสียภาษี การเป็นทหารป้องกันประเทศ และการส่งบุตรหลานเข้าโรงเรียน เป็นต้น การใช้สิทธิปฏิบัติหน้าที่ต่าง ๆ คือ การเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจการสาธารณะ (Participation In Public Affairs) นั่นคือ พลเมืองเป็นผู้ที่ใช้สิทธิและปฏิบัติภาระหน้าที่ที่ต้องรับผิดชอบต่อชุมชนการเมืองหรือรัฐ

ประการที่สาม การเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์จำต้องรู้ทั้งวิธีการเป็นผู้นำ (Ruler) และเป็นผู้ตาม หมายความว่าไม่มีใครจะสามารถยึดครองตำแหน่งหนึ่งตลอดชีวิต จำต้องมีการผลัดเปลี่ยนกันของทุกคนเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจบริการกิจการของรัฐร่วมกัน

ประการที่สี่ พลเมืองดีต้องมีคุณธรรม นั่นคือมีความปรารถนาถ้าที่จะเป็นพลเมืองที่สมบูรณ์ การเป็นพลเมืองดีไม่ใช่เกิดขึ้นอัตโนมัติ แต่เป็นเรื่องที่ต้องปลูกฝังและเกิดขึ้นจากการศึกษาเรียนรู้ ก่อให้เกิดคุณธรรมในจิตใจ^{๑๙}

James A. Banks ที่ได้ให้ความหมายไว้ว่า พลเมือง (Citizen) หมายถึง สมาชิกพื้นเมืองของรัฐหรือชาติ ซึ่งมีความจงรักภักดีต่อรัฐบาล และมีสิทธิได้รับความคุ้มครอง และสำหรับคำว่า

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๑๙} ธเนศวร์ เจริญเมือง, แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง, หน้า ๔-๖.

ความเป็นพลเมือง (Citizenship) หมายถึง สถานะของการมีสิทธิประโยชน์และภาระหน้าที่ของพลเมือง^{๒๐}

Jess Stein ที่ได้ให้นิยามความหมายของ พลเมือง ว่าหมายถึง ผู้ที่มีสิทธิและหน้าที่ต่อรัฐ อีกทั้งยังต้องจงรักภักดีต่อรัฐและรัฐก็ต้องให้การคุ้มครองพลเมือง ในแง่การเมืองพลเมืองมีสิทธิออกเสียงและรับตำแหน่งสาธารณะ ในแง่สังคม พลเมืองได้รับสิทธิทางสวัสดิการจากรัฐ สำหรับหน้าที่พลเมืองนั้นประกอบด้วยการเป็นกำลังทางทหาร การชำระภาษีตลอดจนการปฏิบัติตามกฎหมายรัฐ^{๒๑}

กล่าวสรุปได้ว่า จากทัศนะความหมายของพลเมืองตามที่นักวิชาการทั้งหลายได้กล่าวไว้ตามข้างต้นได้ว่า คำว่า "พลเมือง" มีความแตกต่างและมีคุณค่าต่อชุมชนเหนือกว่าคำว่า "ประชาชน" และ "ราษฎร" พลเมืองมีความประสงค์ในการรักษาสีตต่าง ๆ ของตน อีกทั้งการใช้สิทธิทางการเมืองด้วยการแสดงออกซึ่งสิทธิและเสรีภาพในการแสดงความคิดเห็น และจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อส่วนรวม ดังนั้นพลเมืองจึงมีความหมายเหนือกว่าคำว่า ประชาชน และ ราษฎร ที่นอกจากจะเป็นผู้รับคำสั่งและสวัสดิการจากรัฐแล้ว พลเมืองยังต้องมีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบต่อสมาชิกที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาที่สำคัญจึงอยู่ที่การพัฒนาประชาชนธรรมดาให้กลายเป็นพลเมืองที่เป็นพลกำลังในการกำหนดทิศทางของชุมชน สังคม และประเทศชาติร่วมกัน

๒.๒.๓ แนวคิดทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี

แนวคิดทฤษฎีที่อธิบายถึงความเป็นพลเมืองมีอยู่หลายแนวด้วยกัน และเงื่อนไขคุณลักษณะพลเมืองที่ดีนั้นก็ขึ้นอยู่กับลักษณะระบอบการปกครองที่กำหนดบทบาทของพลเมืองไว้ ซึ่งในงานวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาค้นคว้าแนวคิดทฤษฎีที่จะนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีตามแนวคิดต่าง ๆ ที่มองว่า พลเมืองไม่เพียงแต่ไปใช้สิทธิในการเลือกตั้งเท่านั้น แต่พลเมืองยังเข้าไปมีบทบาทดูแลแก้ไขปัญหา และพัฒนาบ้านเมืองตามที่เหมาะสม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๒.๒.๓.๑ แนวคิดประชาสังคม (Civil Society)

ดร.ถวิลวดี บุรีกุล ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นพลเมืองดีของกลุ่มแนวคิดประชาสังคมนี้มีแนวคิดที่ว่าประชาสังคม คือ เครือข่าย กลุ่ม ชมรม สมาคม มูลนิธิ สถาบัน และชุมชนที่มีกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวระหว่างรัฐกับปัจเจกชน จุดเด่นของประชาสังคม คือ ประการแรก ไม่ให้รัฐครอบงำหรือบงการ แม้จะยอมรับการช่วยเหลือจากรัฐและมีความร่วมมือกับรัฐ แต่รัฐไม่สามารถชี้นำกำกับได้ ประการที่สอง ไม่ชอบลัทธิปัจเจกชนนิยมสุดขั้ว เพราะลัทธินี้ส่งเสริมให้คนเห็นแก่ตัว ต่างคนต่างอยู่แย่งแย่งแข่งขันกันจนไม่เห็นแก่ส่วนรวม แนวคิดนี้แพร่หลายอยู่ในอเมริกา เป็นแนวคิดกระแสหลักที่ให้ความสำคัญกับ “การมีส่วนร่วม” ของประชาชนซึ่งมีฐานคิดประการหนึ่ง คือความเชื่อใน

^{๒๐} James A. Banks (Ed), *Diversity and Citizenship Education: Global Perspectives*, (San Francisco: John Wiley & Sons, 2004), p. 3.

^{๒๑} Jess Stein, *Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language*, (Manhattan: Rh Value Publishing, 2008), p. 49.

ศักยภาพของ “ปัจเจก” ที่มีสิทธิในการแสดงความคิดเห็นของตนในชุมชนที่ตนสังกัด รัฐมีอำนาจอธิปไตยที่ได้รับมอบหมายจากประชาชนให้สามารถจัดการกิจการส่วนรวมบางประการ

โดยแนวคิดประชาสังคมนั้นประกอบไปด้วยเงื่อนไขพื้นฐาน ๓ ประการ ได้แก่

๑) ต้องมีอิสรภาพ หมายถึง มีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้าร่วมต้องเป็นไปด้วยความสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะเป็นรูปแบบใด ไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

๒) ต้องมีความเสมอภาค ประชาชนเข้าร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ

๓) ต้องมีความสามารถ ประชาชนจะต้องมีความสามารถเพียงพอที่จะเข้าร่วมในกิจกรรมนั้น ๆ หมายความว่าในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาค แต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของประชาชน การมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้^{๒๒}

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล ได้กล่าวถึง การสร้างความตระหนักในความเป็นพลเมืองร่วมกันตามแนวคิดประชาสังคม ว่ามีความแตกต่างกันไปตามทัศนะและอุดมการณ์ของประชาชนตามแนวทางต่าง ๆ ที่สำคัญ เช่น

ประการแรก ประชาสังคมแบบชุมชนนิยม เป็นการพัฒนาจากแนวคิด “ชุมชนเข้มแข็ง” ที่เต็มไปด้วยชุมชนในรูปแบบต่าง ๆ ที่หลากหลาย เน้นความร่วมมือ เอื้ออาทรตามแนวคิดชุมชนอันจะนำไปสู่พลังที่เข้มแข็งของภาคประชาชน ประชาสังคมแบบชุมชนนิยมนี้ไม่ได้ปฏิเสธรัฐโดยตรง แต่มุ่งไปที่การก่อตัวของชุมชน โดยละเลยโครงสร้างรัฐ หรืออีกนัยหนึ่งยังมองว่ารัฐเป็นกรรมการกลางที่สามารถเอื้อประโยชน์แก่ประชาชนได้

ประการที่สอง ประชาสังคมแบบเสรีนิยมหรือแบบกลุ่มอาสาสมัคร ที่เน้นความเป็น “พลเมือง” ที่มีจิตสำนึกทางการเมืองในสังคมประชาธิปไตยมากกว่าการเป็นพลเมืองที่ดีของรัฐ โดยให้ความสำคัญกับพลังของชนชั้นกลาง กิจกรรมอาสาสมัคร กลุ่มสมาคมอิสระ (Free Association) ที่หลากหลายในวัฒนธรรมแบบเมือง มุ่งเน้นให้รัฐลดบทบาทต่อกิจกรรมสาธารณะลง แต่มองรัฐในฐานะที่เป็นกลาง คอยตอบสนองความต้องการของประชาชน

ประการที่สาม ประชาสังคมแบบขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement) เน้นเรื่องการเคลื่อนไหวในพื้นที่การเมืองสาธารณะด้วยขบวนการประชาชน เพื่อนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงโครงสร้าง กฎกติกา อุดมการณ์ของสังคม เช่น การต่อต้านลัทธิทุนนิยม การคัดค้านการทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่กระทบต่อประชาชน การแสดงสิทธิไม่เชื่อฟังรัฐ (Civic Disobedience) โดยเป้าหมายการต่อสู้ได้เป็นการยึดอำนาจรัฐ แต่เป็นการเปิดพื้นที่การเมืองสาธารณะเพื่อการเปลี่ยนแปลง และให้วาทกรรมของประชาชนได้ยึด

^{๒๒} ถวิลวดี บุรีกุล, การมีส่วนร่วม: แนวคิดทฤษฎีและกระบวนการ, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

พื้นที่ทางความคิดและวัฒนธรรมของสังคม อันจะนำไปสู่การปรับสัมพันธภาพทางอำนาจระหว่างรัฐ
ทุน และประชาชนเสียใหม่^{๒๓}

พระไพศาล วิสาโล ได้ให้ความหมาย ประชาสังคม (Civil Society) คือ สังคมที่
ประชาชนมีส่วนร่วมอย่างสูงในกิจการสาธารณะระดับต่าง ๆ คือตั้งแต่ระดับท้องถิ่นไปจนถึง
ระดับประเทศ โดยมีการรวมตัวหรือกระทำผ่านองค์กรต่าง ๆ ด้วยความสมัครใจอย่างเป็นอิสระจาก
รัฐและทุน อีกนัยหนึ่ง หมายถึง เครือข่ายองค์กรประชาชนที่มีกิจกรรมเชิงสาธารณะ โดยแยกต่างหาก
จากกิจกรรมที่รัฐเกี่ยวข้องหรือสัมพันธ์กับสถาบันของรัฐ และไม่ใช้กิจกรรมในระบบตลาด

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดประชาคม คือ กระบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม อันเป็น
เครื่องมืออย่างหนึ่งในการพัฒนาจิตสำนึกของพลเมือง แนวคิดประชาสังคมนี้เองเป็นการแสดงออก
ทางสิทธิระหว่างรัฐกับสังคมก่อให้เกิดดุลยภาพทางอำนาจ ด้วยทัศนคติที่ตระหนักถึงความเป็น
พลเมืองที่ร่วมกัน มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียมกัน ปราศจากเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา
สังคมอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen) ดังนั้น หากประชาสังคมมีความ
เข้มแข็งก็จะกลายเป็นรากฐานของสังคมอารยะหรือ Civil Society ซึ่งเป็นรากฐานของประชาธิปไตย
ตามไปด้วย^{๒๔}

๒.๒.๓.๒ แนวคิดสัญญาประชาคม (Theory of the Social Contract)

แนวคิดสัญญาประชาคม มองเรื่องอำนาจรัฐว่าเกิดจากการยินยอมพร้อมกันกันของ
มนุษย์ (พลเมือง) ที่มีข้อตกลงจัดระเบียบการอยู่ร่วมกันโดยมอบอำนาจให้ผู้นำ ทำหน้าที่แทนตนใน
นามของส่วนรวม ความจำเป็นที่มนุษย์ยินยอมมาอยู่ร่วมกันเป็นสังคมและยอมมอบให้ผู้อื่นปกครองนี้
เป็นเพราะพื้นฐานธรรมชาติของมนุษย์มีความแตกต่างกัน ทำให้สังคมไปในหลายหลายทิศทาง
มนุษย์จึงจำเป็นต้องทำสัญญาประชาคมร่วมกัน เพื่อขอจัดปัญหาที่เกิดขึ้น จึงมอบอำนาจที่ตนมีอยู่ให้
ผู้ปกครองหรือรัฐบาลทำหน้าที่รักษาผลประโยชน์และความสงบให้แก่ตน และผู้ปกครองจะต้อง
กระทำตามเจตนารมณ์ของประชาชน เพราะเจตนารมณ์ของประชาชนย่อมอยู่เหนือสิ่งอื่นใด
ผู้ปกครองจำละเมิดมิได้

ฌอง ฌากส์ รูสโซ นักปรัชญาชาวฝรั่งเศส ได้แสดงทัศนะในหนังสือชื่อ The Social
Contract หรือ สัญญาประชาคม ว่า มนุษย์เกิดมาโดยอิสระและเท่าเทียมกัน เชื่อกันว่า โดยสภาพ
ธรรมชาติแล้ว มนุษย์เป็นคนดี มีความเห็นอกเห็นใจในความทุกข์ยากของผู้อื่น และมีความรู้สึกที่จะ
อยู่ร่วมกันเป็นสังคม ฉะนั้นแล้ว สังคมจึงจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงมิได้ที่จะมีเจตนารมณ์ทั่วไป (General
Will) แก่สังคมร่วมกัน ซึ่งก็คือ “อำนาจอธิปไตย” โดย ฌอง ฌากส์ รูสโซ ขยายความว่า สังคมเกิด
จากความยินยอมพร้อมใจกันของมนุษย์ ก่อให้เกิดเป็นสัญญาประชาคมขึ้น ส่งผลให้เกิดอำนาจ

^{๒๓} สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล, “การสร้างประชาสังคมไทยโดยรัฐ: การปรับตัวของรัฐไทย”, วิทยานิพนธ์
รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔),
หน้า ๓๓-๓๕.

^{๒๔} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, หน้า ๓๒.

อธิปไตยของประชาคมขึ้นมาแทนที่สิทธิเสรีภาพตามธรรมชาติของมนุษย์แต่ละคนให้เป็นสิทธิเสรีภาพของพลเมืองเป็นระเบียบเรียบร้อย^{๒๕}

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดสัญญาประชาคมนี้ หากมองในทัศนะนักปรัชญาตะวันตก จะพบว่ามนุษย์ (Man) เป็นผู้ร่วมกันสร้างสังคม หรือสร้างประชาสังคมขึ้น (Civil Society) และมีเป้าหมายอยู่ที่การรักษาไว้ซึ่งความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคม นั่นก็คือ สังคมเกิดขึ้นได้เพราะข้อตกลงระหว่างผู้ที่มาร่วมกันสร้างสังคมขึ้น หรือที่เรียกว่า สังคมได้รับการจัดตั้งขึ้นโดยพลเมืองและควบคุมโดยเจตนารมณ์ร่วมการอยู่ร่วมกัน ซึ่งในความหมายนี้มนุษย์ (Man) ก็คือพลเมืองนั่นเอง

๒.๒.๓.๓ แนวคิดชุมชนนิยม (Communitarianism)

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้นิยาม แนวคิดชุมชนนิยมไว้ว่า เป็นแนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองในระดับชุมชนซึ่งเป็นหน่วยย่อยของสังคม หมายถึง สังคมที่ประชาชนเห็นคุณค่าและรู้จักใช้ประโยชน์จากชุมชน ตลอดจนให้การตอบแทนกลับคืนแก่ชุมชนด้วย ดังนั้น การสนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในชุมชนย่อมส่งผลให้เกิดการจัดตั้งและดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างชัดเจน และส่งผลดีต่อสมาชิกทั้งทางด้านกายภาพ จิตใจ และก่อประโยชน์ต่อสังคมโดยตรง^{๒๖}

สำราญ เทพจันทร์ ได้ให้กล่าวว่า แนวคิดชุมชนนิยมนี้ เกิดจากการมองเห็นปัญหาการพัฒนาประเทศอย่างขาดสมดุล ที่มุ่งการพัฒนาเศรษฐกิจเป็นสำคัญจากการพัฒนาอุตสาหกรรม การบริหารประเทศแบบรวมศูนย์ (Centralization) การพัฒนาดังกล่าวได้ทิ้งผลเสียไว้ให้กับสังคมมากมาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งแก่ระดับชุมชนและปัจเจกชน กล่าวคือ ชุมชนต่าง ๆ ล่มสลายลงจากการอพยพของผู้นเข้าสู่มืองใหญ่เพื่อหางาน จนทำให้เกิดความสูญเสียศักยภาพในการดูแลจัดการชุมชนของตน^{๒๗}

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้ทัศนะคติไว้อย่างน่าสนใจว่า ปัจจุบันการที่ประชาชนจะเอาแต่สิทธิประโยชน์ เน้นประโยชน์เฉพาะตนและพวกพ้องนั้นจะไปไม่รอด ทางออกของสังคมให้ความเห็นเขา คือ ต้องสร้างภาคสังคม ภาคชุมชน ที่เข้มแข็ง ประชาชนต้องพัฒนาด้านจริยธรรม ศีลธรรมมากขึ้น ให้ความสำคัญกับหน้าที่ต่อสังคมเชิดชูการทำงานเพื่อชุมชน การศึกษาก็ต้องพัฒนาไปในทิศทางการเสริมสร้างคุณธรรมเพื่อส่วนรวมให้พลเมือง ตามแนวคิดสาธารณนิยมก็ดี แบบชุมชนนิยมก็ดีการปกครองตัวเองได้เป็นอย่างดี เป็นการเตรียมพร้อมในการสร้างพลเมืองที่มีคุณภาพความ

^{๒๕} ผอม ภาสกร รุสโซ, สัญญาประชาคม/หลักแห่งสิทธิทางการเมือง, แปลโดย วิภาดา กิตติโกวิท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ทับหนังสือ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๓-๓๕.

^{๒๖} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย, (กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๕๔), หน้า ๒๕.

^{๒๗} สำราญ เทพจันทร์, “ข้อโต้แย้งของฝ่ายชุมชนนิยมต่อมโนทัศน์ของจอห์น รอลส์ เรื่องบุคคลและชุมชน”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๗๔-๗๕.

เป็นพลเมืองดีที่เน้น “ความเป็นชุมชน” จึงเป็นสิ่งที่เข้ามาเติมเต็มการแก้ปัญหาโครงสร้างที่รัฐไม่สามารถจัดการเองได้ทั้งหมด^{๒๘}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้กล่าวไว้ว่า กลุ่มแนวคิดชุมชนนิยมจึงได้เสนอแนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ในระดับสังคม โดยการทำให้สังคมประกอบด้วยกลุ่มย่อยหลาย ๆ กลุ่ม โดยมีแนวคิดว่าจะไม่มีผู้ใดในสังคมต้องอยู่อย่างโดดเดี่ยวต่อผู้อื่นชีวิตเพียงลำพัง ซึ่งทุกคนจะได้รับการช่วยเหลือเกื้อกูลจากชุมชน ชุมชนจะทำหน้าที่เป็นฐานรองรับกิจกรรมทุก ๆ ด้านในชีวิตโดยไม่จำเป็นต้องพึ่งพารัฐในภาพกว้างจนเกินไป เพื่อใช้ชุมชนช่วยเสริมพลัง การทำหน้าที่มอบความรักความอบอุ่นและพึ่งพาช่วยกันและกันโดยเริ่มตั้งแต่สถาบันครอบครัว ซึ่งชุมชนที่กล่าวถึงนี้ เน้นการรวมตัวของคนกลุ่มต่าง ๆ ไม่จำกัดเฉพาะชุมชนพื้นที่ แต่เป็นการรวมเป็นชุมชนตามเกณฑ์ภูมิศาสตร์ เช่น หมู่บ้าน หรือรวมตัวกันด้วยสิ่งคล้ายคลึงกัน การรวมตัวเพื่อประโยชน์สาธารณะ^{๒๙}

ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวไว้ว่า การรวมกลุ่มความเป็นชุมชน จึงเป็นพลังสำคัญในการสร้างความเป็นพลเมืองที่ก้าวเข้ามาช่วยกันคลี่คลายปัญหาที่ใหญ่และซับซ้อนรัฐไม่สามารถแก้ไขได้อย่างลำพัง แต่ต้องอาศัยความร่วมมือเป็นหนึ่งเดียว (Single Operating Unit) แนวคิดชุมชนนิยมจึงเป็นความรู้สึกร่วมกันของคนในชุมชนที่รักท้องถิ่น ผูกพันกับท้องถิ่น และร่วมแรงร่วมใจกันพัฒนาชุมชนของตน เป็นการบริหารจัดการปัญหาร่วมกันด้วยตนเองที่เรียกกันว่า “ปกครองตนเอง” (Self-Government) ซึ่งเกิดขึ้นได้จากการที่พลเมืองรู้จักตนเองเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ คือจะต้องอาศัยความคิด การปฏิบัติและการควบคุมตนเอง ซึ่งหมายถึง ความสามารถและความเติบโตทางอารมณ์^{๓๐} การที่จะอยู่ร่วมกับคนอื่นได้มักเกิดมาจากการรู้จัก “เอาใจเขามาใส่ใจเรา” (Empathy) ซึ่งสิ่งนี้สำคัญและจำเป็นต่อความเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย^{๓๑} ฉะนั้น การรู้จักตนเองยังสำคัญเพราะมักเป็นเงื่อนไขในการเป็นทั้งคนดีและพลเมืองดีไปพร้อมกันด้วย

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian) เป็นแนวคิดสำคัญในการพัฒนาศักยภาพของประชาชนที่มีฐานะเป็นสมาชิกในชุมชน ให้กลายเป็น “พลเมือง” (Citizen) ที่เน้นความสำคัญเรื่องสิทธิร่วมทั้งในแง่สิทธิทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิทธิในทรัพยากร และสิทธิในการมีส่วนร่วมปกครองตนเอง ดังนั้น ความเป็นพลเมืองแบบชุมชนนิยมจึงให้ความสำคัญกับพันธะหน้าที่ข้อตกลงทางสังคม โดยเป็นพลเมืองที่เป็นผู้กระทำหรือตัดสินใจด้วยการคิดถึงส่วนรวม เน้นประโยชน์สาธารณะเหนือสิ่งอื่นใด พึงพิงภูมิปัญญาของตนเพื่อสร้างสรรค์และความยั่งยืนของชุมชน แบ่งปันชีวิตและเป้าหมายร่วมกัน ภายใต้กิจกรรมที่เป็นไปเพื่อผลประโยชน์ส่วนรวม เป้าหมายสำคัญ คือ การสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ตามแบบชุมชนเข้มแข็ง ที่ต้องการให้สมาชิกของชุมชน มีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน มีความบริบูรณ์ทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ

^{๒๘} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองภาคพลเมือง, หน้า ๑๙-๒๑.

^{๒๙} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย, หน้า ๒๖-๒๗.

^{๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๙-๒๐.

^{๓๑} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, Good Governance กับการปฏิรูปการศึกษา- การปฏิรูปการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: วชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๔๑), หน้า ๗.

๒.๒.๓.๔ แนวคิดสาธารณนิยม (Civic Republicanism)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้กล่าวไว้ว่า แนวคิดสาธารณนิยม มีทัศนะคติทางการเมืองแบบประชาธิปไตยควรเป็นกิจการเพื่อส่วนรวม ซึ่งพลเมืองที่กระตือรือร้นในกิจการส่วนรวมหรือกิจการบ้านเมือง^{๓๒} มาเคียเวลลี (Machiavelli) นักคิดสำนักสาธารณนิยมที่สำคัญท่านหนึ่ง ได้นำเสนอแง่คิดจากสาธารณรัฐของโรมันโบราณมาเป็นแนวคิดในการพัฒนาบุคคลสู่ความเป็นพลเมือง ซึ่งแนวคิดปรัชญาก็คือ การไม่ยอมให้ประชาชนเป็นเพียง "ราษฎร" ที่รอรับนโยบายและสาธารณบริการจากรัฐเท่านั้น แต่ต้องสร้างประชาชนให้เป็น "พลเมือง" ด้วยการเน้นความเป็นอิสระ ความเป็นตัวของตัวเอง และมีการพึ่งตนเองหรือกันเองให้มาก ดังนั้น แนวคิดประชาธิปไตยตามแนวคิดสาธารณนิยม จึงไม่ใช่การเอาใจประชาชนหรือเพียงให้บริการช่วยเหลือราษฎรที่เป็นฐานเสียงเท่านั้น แต่เน้นให้ความสำคัญต่อบทบาทหน้าที่ของความเป็นพลเมืองที่มีส่วนร่วม

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดที่นำไปสู่ความพลเมืองแบบสาธารณนิยมนี้ พลเมืองที่เป็นสมาชิกในระบบประชาธิปไตย (สาธารณรัฐ) ต้องมีความภาคภูมิใจในความเป็นพลเมืองของตน เป็นผู้มีความศักดิ์ศรี ไม่เฉื่อยชา เป็นผู้เท่าเทียมกับผู้อื่น และต้องมีส่วนร่วมในทำการต่าง ๆ กับรัฐอีกด้วย

๒.๒.๓.๕ แนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (Civic Culture)

กมล สมวิเชียร กล่าวว่า "สังคมประกิตทางการเมือง" (Political Socialization) หรืออาจเรียกว่า "การกล่อมเกลางานการเมือง" คำ ๆ นี้อาจมีผู้เรียกแตกต่างกันหลายอย่าง เช่น การอบรมและขัดเกล่าประชาชนให้เข้าสู่ระบบการเมือง^{๓๓} หรือการเรียนรู้ทางการเมือง เป็นต้น การกล่อมเกลางานการเมืองถือเป็นแนวทางเช่นเดียวกับกระบวนการเรียนรู้ทางสังคม (Social Learning Process) คือ เป็นสิ่งที่เกี่ยวกับกระบวนการทางจิตวิทยาและสังคมวิทยา อันเกิดขึ้นเมื่อบุคคลมีการปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน หรือเมื่อบุคคลนำกระทำการสิ่งที่เป็นการตอบสนองต่อบรรทัดฐานทางสังคมร่วมกัน^{๓๔}

ดอร์สัน (Dawson) และ พรวิตต์ (Prewitt) ได้กล่าวไว้ว่า การเรียนรู้ทางการเมืองของบุคคล แบ่งออกเป็น ๒ แบบด้วยกัน คือ การเรียนรู้โดยตรง (Direct Forms) และการเรียนรู้โดยทางอ้อม (Indirect Forms) การเรียนรู้ทางการเมืองโดยตรง คือ การถ่ายทอด หรือการอบรมโดยที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับการเมืองเฉพาะ เช่น การเรียนรู้โครงสร้างของรัฐบาล รูปแบบการปกครองของประเทศ ลัทธิทางการเมือง เป็นต้น ส่วนการเรียนรู้โดยทางอ้อม จะเป็นวิธีที่ทำให้บุคคลเกิดความโน้มเอียงทางการเมืองโดยวิธีเรียนรู้ นั้น ๆ มีอิทธิพลทำให้เกิดการพัฒนาความเป็นทัศนะคติ

^{๓๒} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง: สู่สหัสวรรษใหม่, หน้า ๑๗-๑๘.

^{๓๓} วีระพงษ์ นกน้อย, "ลักษณะความเป็นพลเมืองดี: กรณีศึกษาบัณฑิตระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๖), หน้า ๗.

^{๓๔} กมล สมวิเชียร, วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาการเมือง, (กรุงเทพมหานคร: วรณไว ยากร โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาพัฒนาพานิช, ๒๕๑๖), หน้า ๑๑๓.

ทางเมืองได้ การเรียนรู้แบบนี้จะสร้างทัศนคติที่มีอำนาจทางการเมือง หลักสำคัญคือ ความสัมพันธ์ในวัยเด็กที่มีต่อพ่อแม่ ครู เป็นต้น และจะพัฒนาเป็นความคาดหวังต่อผู้มีอำนาจทางการเมืองต่อไป^{๓๕}

ลูเซียน พาย (Lucian, W. Pye) นักวิชาการสังคมศาสตร์ ได้กล่าวสรุป การถ่ายทอดการเรียนรู้ทางการเมือง หรือกระบวนการสังคมประกิตทางการเมืองไว้เป็น ๔ ขั้นตอน ดังนี้

ขั้นที่ ๑ ขั้นมูลฐานแรกเริ่มสุด เมื่อมีคนเกิดมาจะได้รับการเรียนรู้ช่วงที่เป็นทารก ได้รับการฝึกฝนให้เป็นสมาชิกของสังคม ซึ่งเป็นตอนที่เด็กจะได้เรียนรู้ทัศนคติ ค่านิยม ความชำนาญ ความสัมพันธ์ บทบาทต่าง ๆ ของบุคคล ความรู้ทั่วไปและสิ่งต่าง ๆ ที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตในสังคมร่วมกับผู้อื่น เรียกได้ว่า เป็นขั้นชี้แนวทาง (Orientation) ให้เข้าสู่ความเป็น "มนุษย์"

ขั้นที่ ๒ ขั้นก่อให้เกิดบุคลิกภาพของบุคคล ประสบการณ์ต่าง ๆ ที่มีอิทธิพลต่อจิตใจได้สำนึก ซึ่งเป็นปัจจัยกำหนดบุคลิกภาพของบุคคลผู้นั้น ในขั้นนี้บุคคลจะมีความสำนึกว่าตนเป็นส่วนหนึ่งของสังคม หรือเรียกว่า มีตัวตน (Identity) พร้อมด้วยลักษณะทางจิตวิทยาอื่น ๆ เช่น การทำความเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ความรู้ซึ่งฝังสู่เป็นความทรงจำ การแสดงออกทางอารมณ์ เป็นต้น

ขั้นที่ ๓ เป็นขั้นที่บุคคลจะได้รับการเรียนรู้ทางการเมือง (Political Socialization Pro-Cress) เป็นช่วงที่บุคคลเริ่มมีความรู้สึก ความสำนึก (Awareness) ถึงลักษณะการเมืองทางสังคม และได้เรียนรู้ ได้มีทัศนคติ เข้าใจถึงเหตุการณ์ทางการเมืองต่าง ๆ เรียกได้ว่า วัฒนธรรมการเมืองเริ่มผ่านเข้ามาทางตัวแทน (Political Socializing Agents) ในขั้นตอนนี้

ขั้นที่ ๔ เป็นขั้นที่บุคคลผ่านจากการเป็นสมาชิกทางการเมือง "ที่ไม่ได้ร่วมกิจกรรม" (Passive) มาเป็นผู้ที่เข้ามามีบทบาททางการเมือง ขั้นนี้เรียกว่า (Political Recruitment) ซึ่งในตอนนี้อเองที่บุคคลนั้นจะเข้าใจการเมืองอย่างลึกซึ้ง และจะมีทัศนคติทางการเมือง เรียกว่า "บุคลิกทางการเมือง" เด่นชัดถาวรกว่าเดิม^{๓๖}

กล่าวสรุปได้ว่า แนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีแบบสังคมประกิตเป็นกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมของบุคคลนั้น ๆ ซึ่งได้รับการหล่อหลอมตั้งแต่วัยเด็กจากครอบครัว สถาบันการศึกษา กลุ่มเพื่อน ตลอดจนการรับรู้ข่าวสารทางสังคม จนทำให้บุคคลคนนั้นมีทัศนคติ ตลอดจนความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นเรื่องทางสังคม หรือเรื่องทางการเมืองในลักษณะที่แตกต่างกันตามสภาพแวดล้อมทางสังคมของแต่ละบุคคลที่แตกต่างกันไป เพื่อการเตรียมพร้อมสู่การเป็นพลเมืองที่มีคุณภาพของสังคม

^{๓๕} Richard E. Dawson, and Kenneth Prewitt, **Political Socialization**, (Boston: Little Brown and Co, 1969), pp. 41-80.

^{๓๖} Lucian W. Pye, **Politics Personality and Nation Building: Burma's Search for Identity**, (New Haven: Yale University, 1962), pp. 44-48.

๒.๒.๓.๖ แนวคิดการมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation)

เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ที่ได้กล่าวไว้ว่า การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมนี้ จึงเป็นการเน้นว่าบุคคลหรือหมู่คณะนั้นต้องร่วมกันเสียสละ หรือสมัครสมานกันร่วมใจกันทำประโยชน์ให้กับส่วนรวม ซึ่งการเน้นส่วนรวมเป็นหลักนี้จะได้มากด้วยการปลูกฝังจิตสำนึกหรือคุณธรรมแห่งความเป็นพลเมือง(Civic Virtue) ให้แก่ประชาชน

ฮันติงตัน (Huntington) นักคิดประชาธิปไตยได้ให้ความเห็นว่า การเมืองแบบดั้งเดิมที่ปกครองด้วยระบอบอำนาจนิยม การตัดสินใจทั้งหมดขึ้นอยู่กับความพอใจของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ประชาชนมีเพียงหน้าที่ในการปฏิบัติตามคำสั่งของผู้ปกครองเท่านั้น ประชาชนจึงเป็นเสมือนผู้ใต้ปกครองที่มีหน้าที่สนองพระเดชพระคุณผู้ปกครอง โดยไม่มีสิทธิทางการเมืองแต่อย่างใด ทั้งหมดนี้คือลักษณะความล้าหลังทางการเมือง แต่ในทางตรงกันข้าม สังคมที่มีความทันสมัยทางการเมือง ประชาชนจะแสดงบทบาทในการมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างกว้างขวาง ทั้งนี้เพราะประชาชนตระหนักว่าอำนาจอธิปไตยเป็นของตน ประชาชนจึงมีสิทธิทางการเมืองอย่างเท่าเทียมกัน ส่วนผู้ปกครองหรือผู้บริหารมีเพียงหน้าที่ในการทำประโยชน์ให้แก่ประชาชนเท่านั้น หากมีสิทธิที่จะละเมิดอำนาจของประชาชนไม่ การแสดงออกซึ่งการมีส่วนร่วม จึงเป็นกลไกสำคัญของประชาชนในการควบคุม กำกับ และตรวจสอบผู้บริหาร เพื่อให้มั่นใจว่าผู้บริหารจะบริหารเพื่อประโยชน์สุขของประชาชนอย่างแท้จริง เมื่อใดที่ปรากฏว่าผู้บริหารมิได้กระทำเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน ประชาชนสามารถใช้อำนาจถอดถอนได้ สังคมที่มีลักษณะเช่นนี้คือ สังคมที่มีความทันสมัยทางการเมือง^{๓๗}

กล่าวสรุปได้ว่า ประการสำคัญที่เน้นการมีส่วนร่วมทางการเมืองแบบประชาธิปไตย จะสร้างพลเมืองที่คำนึงถึงแต่ประโยชน์ของส่วนรวม และยังสร้างจิตสำนึกพลเมืองให้ได้ตระหนักถึงบทบาทหน้าที่สิทธิทางการเมืองของตน ซึ่งถือเป็นเจ้าของประชาธิปไตยอย่างแท้จริง

๒.๒.๓.๗ แนวคิดวัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง (Civic Culture)

ม.ร.ว.พยุหติสาณ ชุมพล กล่าวไว้ว่า การพัฒนาประชาธิปไตยมีปัจจัยพื้นฐานสำคัญอย่างหนึ่งนั่นมีวัฒนธรรมทางการเมือง ที่เรียกว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมืองสังคมนั้น ๆ โดยพิจารณาจากความเชื่อ โลกทัศน์ และทัศนคติทางการเมืองของประชาชนในสังคม สิ่งเหล่านี้ล้วนมีผลต่อการแสดงออกทางความคิดของประชาชนต่อการเมือง ซึ่งแน่นอนว่าการแสดงออกดังกล่าวล้วนส่งผลเป็นปัจจัยเกื้อหนุนที่นำไปสู่ระดับของความเป็นพลเมืองดีตามระบอบประชาธิปไตย วัฒนธรรมทางการเมือง คือ แบบแผนความเชื่อของบุคคลที่มีลักษณะของความโน้มเอียงทางจิตวิทยาต่อความรู้สึกนึกคิดทางการเมืองในลักษณะต่าง ๆ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง คือ การรับรู้ทางการเมืองของบุคคลที่สะสมประสบการณ์จนเกิดเป็นทัศนคติ ซึ่งมีพฤติกรรมที่ใช้ประเมินค่าทางการเมือง

^{๓๗} สมบัติ อารังญวงศ์, การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา, พิมพ์ครั้งที่ ๒๐, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สมาธรรม, ๒๕๕๕), หน้า ๓๔๖-๓๔๗.

ความเสถียรภาพ ประสิทธิภาพทางการปกครองแบบประชาธิปไตย ที่ส่งผลต่อโครงสร้าง และการเมืองของประเทศ^{๓๘}

Gabriel Almond (แกเบรียล อัลมอนด์) นักรัฐศาสตร์ชาวอเมริกา ได้กล่าวถึง วัฒนธรรมทางการเมืองแบบมีส่วนร่วม (The Participant Political Culture) ไว้ว่า คือ วัฒนธรรมทางการเมืองของสังคมที่ประชาชนมีความรู้ความเข้าใจ มีความผูกพันต่อระบบการเมืองจะเรียกร้อง หรือเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้ระบบการเมืองตอบสนองข้อเรียกร้องซึ่งประชาชนจะมีความรู้สึกว่าเขาสามารถที่จะก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทางเมืองได้ ทั้งนี้เพราะประชาชนส่วนใหญ่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตยที่แท้จริง^{๓๙}

กล่าวสรุปได้ว่า วัฒนธรรมทางการเมืองแบบพลเมือง “Civic Culture” คือ วัฒนธรรมที่มีลักษณะที่เป็นพลวัตรในการนำไปสู่ความเป็นพลเมืองดี ที่เป็นกระบวนการหล่อหลอม และปลูกฝังจิตสำนึก ทศนคติของประชาชนจนเกิดเป็นความเชื่อและยอมรับไปปฏิบัติจนเป็นแบบแผน พฤติกรรมทางการเมืองของพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีลักษณะผสมทางทศนคติ ๒ ประการ คือ ๑) มีความพร้อมในการเป็นพลเมืองที่ดี คือมีความสามารถที่จะทำหน้าที่ของความเป็นพลเมืองของตน โดยการเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองอย่างมีเหตุผลในกิจกรรมสาธารณะหรือกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น จนถึงในระดับชาติได้ด้วยเช่นกัน ๒) มีความพร้อมในการเป็นราษฎรที่ดี คือ เป็นผู้มีความสามารถในการอยู่ภายใต้ระบบการเมืองการปกครอง คือ การมีวินัย การยอมรับในการปฏิบัติตามกรอบของกฎหมาย และการรู้จักประนีประนอม

๒.๒.๓.๗ แนวคิดการใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมจริยธรรมของพลเมือง

คุณธรรมและจริยธรรม เป็นแนวคิดที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี ซึ่งเป็นองค์ประกอบหลักนำไปสู่การเป็นคนดี (ความเป็นพลเมืองดี) ของสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นคุณงามความดีที่บุคคลกระทำไปด้วยความสำนึกในจิตใจที่เป็นประโยชน์และมีความถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากพลเมืองในสังคมใดมีคุณธรรมและจริยธรรมของความเป็นพลเมืองดี มองเห็นประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าประโยชน์ส่วนตน ย่อมเป็นหนทางที่จะทำให้สังคม ประเทศชาติ ซึ่งเป็นสังคมส่วนรวมได้พัฒนาไปในทางที่เจริญรุ่งเรือง คนในสังคมอยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข สมดังที่

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ทรงมีพระบรมราโชวาทแก่ข้าราชการ เรื่องความสำคัญของการมีคุณธรรมและจริยธรรมไว้ว่า

คุณธรรมและจริยธรรม เป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อสังคมเป็นอย่างมาก ในการกำหนดความสงบสุขของสังคม สังคมใดที่คนในสังคมเป็นผู้เพียบพร้อมด้วยคุณธรรม จริยธรรม สังคมนั้นจะมีแต่ความสงบสุข ในขณะเดียวกัน หากคนในสังคมมีความบกพร่องด้านจิตใจ ขาดคุณธรรมและ

^{๓๘} ม.ร.ว.พยุหยาภรณ์ ชุมพล, ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๙๕.

^{๓๙} Gabriel A. Almond and Sidney Verba, The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations, (Boston: Little, Brown and company, 1965), pp.17-20.

จริยธรรม แม้สังคมนั้นจะมีความมั่นคงทางเศรษฐกิจสักเพียงใด ก็ย่อมหาความสงบสุขได้ยาก ดังนั้นการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมของคนในสังคม จึงมีความจำเป็นและจะต้องกระทำอย่างต่อเนื่อง ครอบคลุมประชากรทุกกลุ่ม^{๔๐}

ราชบัณฑิตยสถาน ได้บัญญัติความหมาย "คุณธรรม" ไว้ว่า คำว่า "คุณธรรม" ตรงกับภาษาอังกฤษว่า Moral หรือ Virtue เป็นคุณสมบัติที่เป็นสภาพความงามความดี^{๔๑} ซึ่งมีอยู่ภายในจิตใจของบุคคลและเป็นแรงจูงใจทำให้บุคคลนั้นพร้อมที่จะกระทำการต่าง ๆ อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและผู้อื่น ส่วนคำว่า "จริยธรรม" (Ethic) หมายถึง ธรรมที่เป็นของประเพณีปฏิบัติ ศีลธรรม กฎศีลธรรม^{๔๒}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต) ที่ได้อธิบายความหมายของจริยธรรมในแง่ศาสนาไว้ว่า การดำเนินชีวิต หรือกระบวนการแห่งชีวิตที่ดำเนินไปทั้งหมด คือ ความเป็นอยู่ การแสดงออก ความรู้สึกนึกคิด และคุณสมบัติต่าง ๆ ทั้งจิตใจ ปัญญา และพฤติกรรม^{๔๓}

ลอเรน โคลเบิร์ก (Lawrence Kohlberg) นักปรัชญาตะวันตกได้ทัศนะไว้ว่า จริยธรรมมีพื้นฐานของความยุติธรรม ถือเอาการกระทำจากสิทธิหน้าที่อย่างเท่าเทียมกัน โดยมีได้หมายถึง กฎเกณฑ์ที่บังคับทั่วไป แต่เป็นกฎเกณฑ์ที่มีความเป็นสากลที่คนส่วนใหญ่รับไว้ในสถานการณ์ ไม่มีการขัดแย้งกับอุดมคติ ดังนั้น พันธะทางจริยธรรมจึงเป็นการเคารพต่อสิทธิข้อเรียกร้องของบุคคลอย่างเสมอภาคกัน^{๔๔}

อภิชาติ การิกาญจน์ ได้ให้ทัศนะคุณธรรมความเป็นพลเมืองดี คือ การตระหนักถึงเรื่องที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมตลอดจนการอุทิศตนเพื่อกิจการทางสาธารณะ หรือหลักสำคัญที่เรียกว่า "Civic Virtue" สำหรับ Skinner ได้ให้ความเห็นว่า หมายถึง การตระหนักอย่างมั่นคงและพยายามแสวงหาสิ่งที่เป็นความดีงามของส่วนรวม (Public Good) โดยการทุ่มเทเสียสละสิ่งที่เป็นประโยชน์ส่วนตน ซึ่งคุณธรรมของความเป็นพลเมืองดีจะเกิดขึ้นได้ก็ต่อเมื่อเขาเหล่านั้นตัดสินใจว่า "การเข้าใจอย่างดีว่าผลประโยชน์ที่ตนจะได้รับต้องอยู่พื้นฐานที่จะสนองต่อความต้องการของส่วนรวมในระยะยาว ภายใต้ความเข้าใจอย่างถ่องแท้โดยผ่านการไตร่ตรองด้วยสติปัญญา ความมีเหตุมีผลมากกว่าการที่จะคำนึงเฉพาะประโยชน์ส่วนตน"

^{๔๐} พระบรมราชาบาท พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, อ้างใน ปราชญา กล้าผจญ, **คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ**, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท เกล็ดการพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๔), หน้า ๒-๖.

^{๔๑} ราชบัณฑิตยสถาน, **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**, หน้า ๒๖๓

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๐๓.

^{๔๓} พระพรหมคุณาภรณ์(ป.อ. ปยุตโต), **รัฐศาสตร์และจริยธรรมนัการเมืองแนวพุทธ**, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๙), หน้า ๕๔.

^{๔๔} Lawrence Kohlberg, **Moral Development and Behavior**, (New York: Holt, Rinehart and Winston, 1976), pp. 4-5.

หากในชุมชนใดที่มีคุณธรรมสูงจะพบว่าพลเมืองในชุมชนจะมีค่านิยม และให้ความสำคัญกับความสมานฉันท์กลมเกลียวเป็นหนึ่งเดียวกัน (Solidarity) การเข้ามามีส่วนรวมในสมาคมโดยสมัครใจเพื่อประโยชน์ส่วนรวม (Civic Engagements) การแสวงหาความร่วมมือกัน (Cooperation) และความซื่อสัตย์ต่อกัน (Honesty) จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า แนวคิดที่นำไปสู่ความเป็นพลเมืองดีที่เน้นคุณธรรมและจริยธรรม มีความสำคัญต่อการเป็นคนดี ความเป็นพลเมืองดีของสังคมเป็นอย่างมาก เพราะเป็นคุณลักษณะคุณงามความดีที่บุคคลกระทำไปด้วยความสำนึกในประโยชน์ส่วนรวม และมีความถูกต้องดีงาม ดังนั้นหากพลเมืองในสังคมใดมีคุณธรรมและจริยธรรมให้ความสำคัญต่อประโยชน์ส่วนรวมมากกว่าส่วนตน ย่อมเป็นหนทางที่จะทำให้สังคม ประเทศชาติพัฒนาไปในทิศทางที่เจริญรุ่งเรือง คนในสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข นอกจากนี้ยังพบว่าพลเมืองจะมีคุณลักษณะการใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมของพลเมือง ในมุมมองของชุมชนแบบสังคมที่ดีงาม (Civic Community) จะมีรากเหง้าของตนเองซึ่งอยู่ในรูปของบรรทัดฐานและเครือข่ายของการมีส่วนร่วมในสมาคมโดยสมัครใจในการกระทำเพื่อส่วนรวม (Norms and Network of Civic Engagement) ซึ่งถือเป็นกระบวนการทางสังคมของการบ่มเพาะคุณธรรมของความเป็นพลเมืองด้วย

กล่าวสรุปได้ว่า การใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมและจริยธรรมของความเป็นพลเมืองจึงเป็นเรื่องสำคัญและเป็นแนวคิดในทางสังคมที่น่าจะนำไปสู่การพัฒนาความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ในระดับที่ดีได้ และยังเป็นผลในการพัฒนาสังคมโดยรวมอย่างเป็นรูปธรรม ดังนั้นการบ่มเพาะการใช้เหตุผลเชิงคุณธรรมของความเป็นพลเมืองดีให้เกิดขึ้นกับประชาชนในสังคมนั้น ๆ จึงเป็นรูปแบบอุดมคติของความเป็นพลเมืองดี (Model Citizen) ที่ประชาชนสามารถมีสิทธิในการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะและกิจกรรมทางการเมืองเพื่อผลประโยชน์แห่งตนและส่วนรวมภายใต้ภาระหน้าที่ และความรับผิดชอบในฐานะพลเมืองของชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๒.๒.๓.๗ แนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

ทรัพยากรมนุษย์ หรือทรัพยากรบุคคล เป็นที่ยอมรับกันว่ามีความสำคัญและคุณค่าสูงสุด เป็นกลไกสำคัญของจุดเริ่มต้นในการพัฒนาต่าง ๆ ตั้งแต่ระดับองค์กร ชุมชน สังคม ไปจนถึงการพัฒนาประเทศ หากองค์กรใด ประเทศใดมีทรัพยากรมนุษย์ที่มีความรู้ความสามารถ องค์กรนั้นหรือประเทศนั้นย่อมประสบความสำเร็จได้มากกว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นมีผู้นิยามความหมายไว้หลากหลาย แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับบริบทขององค์กร ชุมชน สังคม หรือประเทศ แต่โดยเป้าหมายสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้น ก็คือการพัฒนาคุณภาพชีวิตที่ดีให้กับคน เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพความรู้ ความสามารถ ทักษะคติในเชิงสร้างสรรค์ได้อย่างเหมาะสม และก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมที่อยู่ร่วมเป็นสำคัญ ซึ่งนักวิชาการหลายท่านได้ให้นิยามของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้หลากหลายประเด็น ได้แก่

บรรยงค์ โตจินดา ให้ความหมายว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ว่า หมายถึงนโยบายการพัฒนาในคนระยะยาว เริ่มตั้งแต่เกิด เข้าโรงเรียน ได้รับการฝึกฝนอบรม จนกระทั่งทำงานก็ต้องมีการฝึกฝนเรียนรู้ตลอดชีวิต การพัฒนาคนนั้นต้องทำอย่างต่อเนื่อง การลงทุนในทรัพยากรมนุษย์มิได้จำกัดอยู่แต่เฉพาะจะต้องถูกสร้างขึ้นมาน้องค์กร แต่ต้องสร้างขึ้นมตั้งแต่แรกเกิด โดยการปลูกฝังทางด้านการรักษาระเบียบวินัย ด้านระบบการศึกษา ซึ่งหากพิจารณาจาก

ประเทศตัวอย่างดังเช่น ญี่ปุ่น เพราะเหตุใดคนญี่ปุ่นจึงมีวินัยที่ดี จะพบว่าพลเมืองญี่ปุ่นปลูกฝังมาตั้งแต่วัยเด็ก ญี่ปุ่นเป็นประเทศที่มั่งคั่งมาก ทั้งที่ขาดแคลนทรัพยากรธรรมชาติ แต่เขาลงทุนในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ เนื่องด้วยเขาเล็งเห็นความสำคัญของการพัฒนาคนให้มีคุณภาพ และใช้การพัฒนาคนเป็นกลยุทธ์สำคัญในการพัฒนาประเทศ^{๔๕} ซึ่งคำนิยามนี้สอดคล้องกับ

จිරะ หงส์ดารมภ์ ที่ให้คำอธิบายความหมายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ไว้ ๒ ด้าน คือ ด้านเศรษฐกิจ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การเพิ่มพูนทุนมนุษย์ และการลงทุนในการพัฒนาเศรษฐกิจ ในด้านรัฐศาสตร์ การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การเตรียมประชาชนสำหรับการเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง โดยเฉพาะพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย^{๔๖}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช ได้พระราชทานพระบรมราชโองการเกี่ยวกับความสำคัญของการพัฒนาทรัพยากรบุคคล ความว่า

การพัฒนาบ้านเมืองให้ดียิ่งขึ้นนั้น ย่อมต้องพัฒนาบุคคลก่อน เพราะถ้าบุคคลอันเป็นองค์ประกอบของส่วนรวม ไม่ได้รับการพัฒนาแล้ว ส่วนรวมจะเจริญและมั่นคงได้ยากยิ่ง การที่บุคคลจะพัฒนาได้ก็ด้วยปัจจัยประการเดียวคือ การศึกษา การศึกษานั้นแบ่งเป็นสองส่วน คือ การศึกษาด้านวิชาการส่วนหนึ่ง กับการอบรมบ่มนิสัย ให้เป็นผู้มีจิตใจใฝ่ดีใฝ่เจริญ มีปกติละอายชั่วกลัวบาปส่วนหนึ่ง การพัฒนาบุคคลจะต้องพัฒนาให้ครบถ้วนทั้งสองส่วน เพื่อให้บุคคลได้มีความรู้ไว้ใช้ประกอบการและมีความดีไว้เกื้อหนุนการประพฤติปฏิบัติทุกอย่าง ให้เป็นไปในทางที่ถูกที่ควร และอำนวยผลเป็นประโยชน์ที่พึงประสงค์^{๔๗}

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์จึงถือว่าเป็นปัจจัยที่มีความสำคัญต่อการพัฒนาบุคคลและสังคม ให้ดำเนินไปสู่ความสำเร็จได้ ซึ่งการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์นั้นสามารถแบ่งได้ ๒ ประเภท คือ ประการแรก การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ โดยมองมนุษย์ในฐานะทรัพยากรเป็นทุน เป็นปัจจัยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม ส่วนประการที่สอง การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์โดยมองในฐานะมนุษย์ ชีวิตมนุษย์นั้นมีจุดหมายของชีวิต คือ ความสุข อิศราภาพ ความดี ความงามของชีวิต ซึ่งเป็นเรื่องที่ทำให้คุณค่ากับชีวิตมนุษย์มากกว่าจะเป็นต้นทุนในการพัฒนาด้านอื่น ๆ^{๔๘}

^{๔๕} บรรยงค์ โตจินดา, *การบริหารงานบุคคล*, (กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๖), หน้า ๑๘๖.

^{๔๖} จิระ หงส์ดารมภ์, *แนวคิดและหลักการ ขอบข่าย ของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์*, พิมพ์ครั้งที่ ๓๑, (นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๓), หน้า ๕.

^{๔๗} หอประวัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หอศิลป์ปีนมาลา), "พระบรมราชโองการในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ ๓๐", (เชียงใหม่: สำนักงานหอสมุด มหาวิทยาลัยเชียงใหม่). (อัดสำเนา).

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์*, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๕๑.

กล่าวสรุปได้ว่า การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ หมายถึง การกิจกรรมต่าง ๆ ขององค์กร ทั้งในระยะสั้น และระยะยาวเพื่อเสริมสร้างและเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของมนุษย์ให้เป็นบุคคลที่มีความรู้ (Knowledge) มีความสามารถ มีทักษะ (Skill) และยังช่วยปรับทัศนคติ (Attitude) เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และมีคุณภาพชีวิตที่ดี สังคมเข้มแข็ง มีความสงบสุขร่มเย็น มีความสามารถในการแข่งขัน โดยมุ่งเน้นการพัฒนาทั้งทางร่างกายและจิตใจไปพร้อมกัน ซึ่งแนวคิดการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ถือเป็นปัจจัยที่สำคัญประการหนึ่งต่อการพัฒนาคน เพื่อนำไปสู่การเป็นบุคลากรที่มีคุณภาพหรือเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ส่งเสริมให้องค์กรหรือสังคมบรรลุสู่เป้าหมายได้ ทั้งยังเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความสำเร็จในการเสริมสร้างความมั่นคงแก่สังคม ประเทศชาติได้อีกด้วย หรือสามารถกล่าวได้อีกนัยหนึ่งว่า เป็นการเตรียมประชาชนเพื่อก้าวสู่ความเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณภาพของชุมชน สังคม และประเทศชาติ เป็นพลเมืองที่รู้จักบทบาทหน้าที่ในความเป็นพลเมืองของตน โดยเฉพาะประชาชนที่เป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย การเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการทางการเมือง การมีจิตสาธารณะ เป็นต้น

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี พอสรุปได้ว่า แนวคิดทฤษฎีที่พัฒนาไปสู่ความเป็นพลเมืองดี คือ การสร้างพลังประชาชนในสังคมให้เกิดความตระหนักถึงการเข้าไปมีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนสังคมให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในทุกระดับและหลากหลายมิติ ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง อีกทั้งสามารถพึ่งพาตนเอง และทำงานแก้ไขปัญหาของกลุ่ม ชุมชน สังคมได้ โดยไม่ต้องจำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยการช่วยเหลือจากรัฐ เป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ มีความรู้ ความเข้าใจในบทบาทหน้าที่ของตน ตระหนักถึงการมีส่วนร่วมในการปกครองระบอบประชาธิปไตยอย่างกว้างขวางและลึกซึ้ง จะเป็นกลไกสำคัญในการพัฒนาพลเมืองดีที่พึงประสงค์ได้อย่างแท้จริง เพราะการสร้างประชาธิปไตยที่มีส่วนร่วมอย่างมีคุณภาพนั้น จำเป็นต้องมีประชาธิปไตยที่ประชาชนปกครองตนเองควบคู่กันไปด้วย สิ่งนี้สำคัญและจำเป็นต่อความเป็นพลเมืองที่ดี เพราะเป็นเงื่อนไขสำคัญต่อการเป็นทั้งคนดี และเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม ประเทศชาติไปพร้อม ๆ กัน

๒.๒.๔ ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองดีตามบรรทัดฐานสังคมไทย

ปัจจัยที่ส่งผลต่อการส่งเสริมเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดีในสังคมไทย สามารถพิจารณาได้จากข้อดีที่สังคมไทยมีวัฒนธรรมประเพณีวิถีชีวิตที่กลายเป็นบรรทัดฐาน และจุดเด่นทำให้สังคมไทยมีวิวัฒนาการมาได้อย่างยาวนาน^{๔๔} ซึ่งสิ่งที่เป็นบรรทัดฐานทางวัฒนธรรมและวิถีประเพณีแบบไทย โดยทั่วไปมีหลายประการ ในที่นี้ ผู้วิจัยจะได้ศึกษาปัจจัยที่เด่นชัดที่มีอยู่ตามบรรทัดฐานสังคมไทยที่ทำหน้าที่เป็นตัวถ่ายทอด หรือเป็นตัวสร้างเสริมความเป็นพลเมืองดีให้เกิดขึ้นในสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วยองค์ประกอบต่าง ๆ ดังนี้

^{๔๔} ทิพย์พพร ดันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๕), หน้า ๒๙.

๒.๒.๔.๑ สถาบันครอบครัว

สุรุจติ ปัดไฮสง ได้กล่าวไว้ว่า สถาบันครอบครัวเป็นสถาบันทางสังคมที่มีอยู่ในทุกชุมชน และมีบิดามารดาเป็นผู้ถ่ายทอดอบรมเลี้ยงดู ซึ่งเป็นจุดแรกที่ปูพื้นฐานของการมีพฤติกรรมในอนาคต และเป็นจุดสำคัญในการเตรียมความพร้อมให้สมาชิกใหม่ก้าวไปสู่สังคมภายนอกได้อย่างมีคุณภาพ ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในครอบครัวกับบุตรหลานเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะเสริมสร้างการเรียนรู้ ปลูกฝัง ขัดเกลาบุตรหลานในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะในด้านการเมือง สมาชิกในครอบครัวที่อบรมเลี้ยงดูด้วยความรัก ให้ความอบอุ่น ใช้เหตุผล ลงโทษทางใจจิตมากกว่าร่างกาย จะทำให้บุตรมีความเป็นประชาธิปไตยสูง และเป็นผู้ที่มีจริยธรรม คุณธรรมสูงด้วย^{๕๐}

ดวงเดือน พันธุมนาวินและคณะ ได้อธิบายว่า สถาบันครอบครัวเป็นจุดเริ่มต้นที่สำคัญในการถ่ายทอดพฤติกรรม โดยเฉพาะการอบรมเลี้ยงดู เพราะมีส่วนเกี่ยวข้องกับทั้งด้านคำพูด และการกระทำระหว่างผู้เลี้ยงดูกับเด็ก ทำให้เด็กได้เรียนรู้ถึงอารมณ์ ความรู้สึกของผู้เลี้ยงดู และอาจจดจำการกระทำต่าง ๆ ที่ตนได้รับรู้นั้นไปปฏิบัติกับผู้อื่นในอนาคต^{๕๑}

กล่าวสรุปได้ว่า สถาบันครอบครัวถือเป็นหน่วยแรกที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการวางรากฐานชีวิตเด็ก การเลี้ยงดูเด็กให้มีคุณภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เด็กเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ในฐานะพลเมืองที่มีคุณภาพ และเป็นกำลังสำคัญที่จะนำไปสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติต่อไปในอนาคต

๒.๒.๔.๒ สถาบันการศึกษา

สุรุจติ ปัดไฮสง ได้กล่าวไว้ว่า สถาบันการศึกษามีความสำคัญต่อการสร้างคนให้มีความรู้ ค่านิยม คุณธรรม ตลอดจนความเข้าใจอันเป็นพื้นฐานทางการเมืองการปกครอง ที่มีความสอดคล้องต้องกันกับพฤติกรรมมนุษย์ สถาบันการศึกษา ได้แก่ โรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ซึ่งเป็นเครื่องมือแห่งการสร้างคนที่สำคัญ โดยใช้หลักสูตร ครู อาจารย์ผู้สอน และสิ่งแวดล้อมของสถาบันการศึกษานั้น ๆ โดยที่หลักสูตร จะเป็นตัวกำหนดเป้าหมาย ปรัชญา วิธีการ สาระของการเรียนการสอนไว้อย่างเป็นระบบ หากหลักสูตรต้องการให้ผู้เรียนเป็นอย่างไร ก็สามารถกำหนดบริบทของเนื้อหาหลักสูตรได้ เช่น ต้องการให้ความรู้ ค่านิยม คุณธรรม อันเป็นพื้นฐานทางการเมืองในระบอบประชาธิปไตย เป็นต้น สำหรับครู อาจารย์หรือผู้สอน ถือว่าเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ทัศนคติ ค่านิยม และแบบแผนของการพฤติกรรม อีกทั้งครูอาจารย์ยังเป็นแบบอย่างที่ถูกศิษย์ถือเป็นต้นแบบ

^{๕๐} สุรุจติ ปัดไฮสง, “การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง: รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม”, ใน *รวมบทความวิชาการความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง*, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุน การวิจัย, ๒๕๕๒) : ๑๐๔-๑๐๖.

^{๕๑} ดวงเดือน พันธุมนาวิน อรพินธ์ ชูชม และงามตา วนิทนานนท์, *ปัจจัยทางจิตวิทยานิวเคลียสเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของมารดาไทย, รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๓๒*, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๘), หน้า ๓.

นอกจากนี้ สิ่งแวดล้อมของสถาบันการศึกษา ซึ่งได้แก่ บรรยากาศที่ประกอบด้วย กิจกรรมเสริมหลักสูตร และนโยบายของสถาบันการศึกษา ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่เปิดโอกาสให้ผู้เรียน ได้พัฒนาศักยภาพของความเป็นพลเมืองดี เช่น นโยบายที่ให้นักเรียนสามารถมีกลุ่มกิจกรรมต่าง ๆ ในโรงเรียน ตลอดจนการเปิดโอกาสให้เลือกตั้งประธานนักเรียน เป็นต้น^{๕๒}

กล่าวสรุปได้ว่า ในปัจจุบันสถาบันการศึกษายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของภาครัฐ เพื่อสร้างพลเมืองตามแบบที่นโยบายภาครัฐต้องการให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในวิชาสังคมศึกษาที่มีส่วนในการสอนหลักสูตร "หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม" ที่มุ่งเน้นแนวคิดที่สะท้อนถึงเรื่องการเป็น "คนดี" และการเป็น "พลเมืองดี" ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ และเคารพกฎหมายของสังคม

๒.๒.๔.๓ สถาบันทางศาสนา

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ได้ให้นิยามว่า สถาบันทางศาสนาเป็นสถาบันทางสังคมที่ให้การอบรมสั่งสอนตามคำสอนของศาสนา ซึ่งส่วนใหญ่สอดคล้องกับหลักการประชาธิปไตย สถาบันทางศาสนาจึงมีส่วนช่วยเสริมความเป็นประชาสังคมให้เข้มแข็ง และสังคมไทยก็เป็นสังคมที่ให้เสรีภาพในการนับถือศาสนา เห็นได้จากรัฐธรรมนูญไทยนับตั้งแต่ฉบับปี ๒๕๔๐ และรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐ ก็ได้ให้การรับรองไว้ในหมวด ๓ มาตรา ๓๗ ว่า “บุคคลย่อมมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการนับถือศาสนา นิิกายของศาสนาหรือลัทธินิยมในทางศาสนา และย่อมมีเสรีภาพในการปฏิบัติตามศาสนา ธรรม ศาสนาบัญญัติ หรือปฏิบัติพิธีกรรมตามความเชื่อถือของตน เมื่อไม่เป็นปฏิปักษ์ต่อหน้าที่ของพลเมือง และไม่เป็นการขัดต่อความสงบเรียบร้อยหรือศีลธรรมอันดีของประชาชน”^{๕๓}

ดร.วิชัย ดันศิริ ได้กล่าวไว้ว่า ลักษณะของการให้เสรีภาพในการมีความคิดเห็นที่แตกต่างจากความเชื่อ ความศรัทธาของแต่ละศาสนา จึงนับว่าเป็นคุณค่าสำคัญที่สังคมไทยมี และเกื้อหนุนต่อวิถีประชาอีกด้วย และหากคนไทยส่วนใหญ่นับถือศาสนาจะสามารถนำแก่นของศาสนาไปปรับใช้กับชีวิตในทางที่เมืองที่ยอมรับความแตกต่าง เคารพต่อผู้อื่น มองโลกแบบผู้รักสันติ มีเหตุผล ซึ่งทำให้ทุกคนอยู่ร่วมกันได้โดยไม่ทำร้ายกัน และละเมิดสิทธิของกันและกัน เมื่อกล่าวถึงศาสนาที่คนไทยส่วนใหญ่นับถือนั้น นับว่าพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐานดั้งเดิมของวิถีของคนไทย ทั้งความคิดและการปฏิบัติมาแต่อดีตกาล วัฒนธรรมและจริยธรรมล้วนมีที่มาจากคำสอนของพระพุทธศาสนา ทั้งยังมีคุณค่าทางสังคมยอมรับเป็นสากลมานาน คุณค่าปรัชญาชาวพุทธ เป็นคุณค่าคุณธรรมที่อยู่เหนือชาติ ภาษา ที่มีได้ไปทำลายกีดกันความหลากหลายทางวัฒนธรรม หรือไปปิดกั้นการนับถือศาสนาอื่น แต่กลับส่งเสริมให้โอกาสให้ผู้คนอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติและยั่งยืน ท่ามกลางความ

^{๕๒} สุรวุฒิ ปัดไธสง, “การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง: รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม”, ใน ขบวนการประชาสังคมไทย: ความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, : ๑๐๔-๑๐๖.

^{๕๓} สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐, [ออนไลน์] แหล่งที่มา : <http://www.ogad.go.th/dagsu/images/stories/ratamnoon/2550.pdf> [๒๙ เมษายน ๒๕๖๑].

หลากหลายทางความคิดและความเชื่อของผู้อื่น พุทธศาสนาเป็นวัฒนธรรมที่มีขันติธรรมสูงต่อความแตกต่าง ให้การยอมรับและดำรงอยู่ไม่มีการปิดกั้นแบ่งแยก เน้นความเสมอภาคระหว่างปัจเจกบุคคล เน้นมนุษยชาติ ความมีเหตุผล คุณธรรมความดี ไม่เบียดเบียน พระพุทธศาสนาไม่ได้เน้นการเปลี่ยนศาสนาของผู้อื่น การสอนพุทธศาสนาจึงมีแต่ด้านบวกกับสังคม^{๕๔}

ทิพย์พพร ดันติสุนทร ได้กล่าวไว้ว่า หลักของศาสนาและจริยธรรมนี้ จึงกลายเป็นแหล่งการเรียนรู้คุณธรรม ซึ่งสะท้อนอยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยที่สืบต่อกันมา ดังจะเห็นได้ว่าเป็นชุมชนไทยนั้น ศาสนาจะอยู่คู่กับบ้าน วัด โรงเรียน เป็นลักษณะวิถีไทยที่ยังคงมีอยู่จวบจนปัจจุบัน^{๕๕}

กล่าวสรุปได้ว่า สถาบันทางศาสนามีส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนที่เน้นอุดมการณ์ทางสังคม เพื่อช่วยให้สังคมดำรงสันติสุขไว้ เช่น สอนให้คนทำดี รักษาวินัย มีศีลธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน จิตสาธารณะ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ส่งผลต่อการพัฒนาพลเมืองด้วยเช่นกัน

๒.๒.๔.๔ สื่อมวลชน

ดร.วิชัย ดันศิริ ได้เขียนไว้ในหนังสือ วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูปว่า "แบบอย่างที่สำคัญที่สุดของเยาวชนด้านวัฒนธรรมการเมือง คือ นักการเมืองและผู้นำทางการเมือง รองลงมา คือ สื่อสารมวลชน"^{๕๖}

สุรวุฒิ ปัดไธสง ได้กล่าวไว้ว่า ผู้นำทั้งสองกลุ่มนี้ มีบทบาทและภาระหน้าที่ต้องแสดงตนให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีประชา การทำหน้าที่ของนักการเมืองและสื่อจะทำให้ประชาชนสัมผัสได้และรู้เห็นตลอดเวลา การถ่ายทอดวิคิด การทำงาน และบุคลิกภาพออกไปสู่สายตาประชาชน ล้วนมีผลต่อการจดจำและเอาเป็นตัวอย่างได้ง่าย^{๕๗} ทำให้มีผลต่อการกลมเกลียวทางการเมืองของประชาชน ทำให้ประชาชนได้รับความรู้ ความเข้าใจ และความสนใจทุกเรื่องของการเมืองที่เกี่ยวพันกับชีวิตยิ่งขึ้น

กล่าวสรุปได้ว่า สื่อมวลชนเป็นช่องทางการเผยแพร่ข่าวสารทางการเมืองสู่ประชาชน กล่าวคือ โดยตรง ได้แก่ ข่าวสารที่ถ่ายทอดให้ประชาชนโดยตรง เช่น การรายงานข่าวผ่านช่องทางสื่อสารต่าง ๆ ซึ่งเป็นการรายงานเหตุการณ์ทางการเมืองหรือสังคม และโดยอ้อม ได้แก่ การเสนอสื่อในรูปแบบของการบันเทิง แต่มีสาระความรู้ทางการเมืองสอดแทรกให้ประชาชนเรียนรู้ไปอย่างแนบคาย ดังนั้น สื่อมวลชนจึงถือว่าเป็นวิธีการหนึ่งในการปลูกฝัง ถ่ายทอดสาระทางการเมืองที่มีประสิทธิภาพมาก และยังส่งผลต่อการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามอุดมการณ์ประชาธิปไตยอีกด้วย

^{๕๔} วิชัย ดันศิริ, วัฒนธรรมพลเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๑), หน้า ๕๒.

^{๕๕} ทิพย์พพร ดันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, หน้า ๓๑.

^{๕๖} วิชัย ดันศิริ, วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๗), หน้า ๗๔.

^{๕๗} สุรวุฒิ ปัดไธสง, “การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง: รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม”, ใน รวมบทความวิชาการความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง, : ๑๐๔-๑๐๖.

๒.๒.๔.๕ ความเป็นพี่เป็นน้อง

สุรุจุมิ ปัดโธสง ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นพี่น้องเป็นน้อง เป็นลักษณะความสัมพันธ์รูปแบบหนึ่งในสังคมไทย เป็นการแสดงออกด้วยการให้เกียรติและความนับถือซึ่งกันและกัน ถือเป็นความสัมพันธ์พิเศษที่แสดงถึงความเอื้อเฟื้อเกื้อกูลกัน ซึ่งต่างจากสังคมตะวันตก ความเป็นพี่น้องที่เรียกผู้อื่นว่าเป็นญาติพี่ ป้า น้า อา ทั้งที่ไม่รู้จักกัน ทำให้เกิดความกันเองสนิมสนมกันอย่างรวดเร็ว ยิ่งขึ้น เป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ที่พร้อมให้ความรัก เป็นการเปิดพื้นที่ส่วนตัวให้ได้ยืดหยุ่นมากขึ้น และเป็นการเปิดความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมกับผู้อื่นอย่างกลมกลืน ลักษณะไทยที่เปิดกว้างพร้อมต้อนรับกับสิ่งใหม่ ๆ ทำให้เกิดความรัก ความเกื้อกูล เข้ากับผู้อื่นได้ง่าย ลักษณะเด่นนี้ ทำให้คนต่างชาติที่เขามาสัมพันธ์อยู่ในสังคมไทยสามารถปรับตัวและทำงานร่วมกับคนไทยได้อย่างรวดเร็ว ด้วยวัฒนธรรมและอัยาศัยของความเป็นไทย ซึ่งแสดงถึงความเข้าอกเข้าใจ ความเป็นมนุษย์ที่มีคุณค่าเสมอกัน และเข้าใจถึงความเป็น พหุสังคม ซึ่งเป็นภาพลักษณะอันมีคุณค่าของคนสังคมไทย^{๕๘}

๒.๒.๔.๖ การอยู่รวมกันเป็นชุมชน

ทิพย์พพร ตันติสุนทร ได้กล่าวไว้ว่า การอยู่รวมกันเป็นชุมชน เป็นลักษณะวิถีของไทยอีกแบบหนึ่งที่ลักษณะชุมชนมีความหลากหลายในระดับท้องถิ่น ที่ยังคงมีวัฒนธรรมและภาษาถิ่นอันเป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวอย่างไว้ สิ่งเหล่านี้ก่อให้เกิดผลรวมของความเป็นไทย เช่น ชุมชนหมู่บ้าน ดังที่ทิพย์พพร จิตสำนึก ได้ให้ทัศนะว่า ชุมชนไทยดั้งเดิมส่วนใหญ่เป็นชุมชนเกษตร เป็นชาวนา ซึ่งมีความเชื่อ จิตสำนึก มีการพึ่งพาตนเองและการปกครองตนเอง วิถีชีวิตพอเพียงชีพทางเศรษฐกิจ และความเป็นเอกลักษณ์ของชุมชนหมู่บ้าน อันมีความเชื่อพื้นฐานในบรรพบุรุษ เช่น มีการนับถือผีบรรพบุรุษ เช่น ผีปู่ย่า ผีตายาย และนับถือพุทธศาสนา^{๕๙}

ดร.ชัยอนันต์ สมุทวณิช ได้กล่าวไว้ว่า ชุมชนอันหลากหลาย คือจุดสุดยอดของการพัฒนาการมนุษย์^{๖๐} ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของ

ศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา ที่ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ชุมชนเป็นแหล่งรวมของประชาชนส่วนใหญ่ของประเทศ และชุมชนหมู่บ้าน คือสถาบันเก่าแก่ที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย เป็นสถาบันที่เป็นรากฐานสำคัญของสังคม ลักษณะของชุมชนท้องถิ่นไทย คือ ความเป็นชุมชนที่มีความเป็นสถาบันที่พึ่งพาตนเองได้ มีศักดิ์ศรี มีถิ่นฐาน มีประวัติศาสตร์และมีวัฒนธรรม^{๖๑}

ดร.เอนก เหล่าธรรมทัศน์ ได้ให้แนวคิดไว้ว่า ชุมชนไทยแต่โบราณได้มีการปกครองตนเองอยู่ก่อนแล้ว ที่เห็นได้ชัดที่สุดคือ ในหมู่บ้านของไทยนั้น ในอดีตมีการเอาปัญหาส่วนรวมมา

^{๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๕๙} ทิพย์พพร ตันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, หน้า ๓๔.

^{๖๐} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลง, พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๔๗), หน้า ๑๗๓.

^{๖๑} ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, จากประวัติศาสตร์หมู่บ้าน สู่ทฤษฎี ๒ ระบบ, (สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๔), หน้า ๒๐-๒๑.

ถกเถียงพูดคุยกันในที่ประชุมหมู่บ้านเป็นประจำ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เรียกประชุม และมีลูกบ้านจำนวนมากร่วมกันคิด ร่วมกันหาทางออก แก้ไขปัญหาของส่วนร่วมตัวอย่าง เช่น หลังการอภิปรายและถกเถียงกันเสร็จแล้ว ก็มีข้อสรุปว่าหมู่บ้านนี้ต้องการฝายชะลอน้ำ วิธีแก้ปัญหาแบบไทยแท้แต่โบราณก็คือ การรวมกำลังกันไปทำฝายชะลอน้ำ เรียกได้ว่าทั้งหมู่บ้านไปช่วยกันทำงานให้ส่วนรวม บางคนก็ออกแรง บางคนก็ทำกับข้าวไปเลี้ยงผู้ออกแรง และมีการพูดคุย ร้องเพลงให้กำลังใจกันไป ซึ่งกล่าวได้ว่า ทุกคนมีงานทำเพื่อส่วนรวมเหมือนกันหมด นี่คือจิตวิญญาณประชาธิปไตยชนิดที่ประชาชนปกครองตนเอง^{๖๒} ลักษณะสังคมไทยที่เป็นชุมชนแต่โบราณหมู่บ้านแต่โบราณ และการรวมตัวของคนที่อยู่ในชุมชนที่มีลักษณะการพึ่งพากันเสมือนญาติ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปันและการเสียสละ เป็นสังคมที่มีแต่ให้โดยไม่หวังผลตอบแทนซึ่งในปัจจุบันนี้ ยังคงพบเห็นได้ในสังคมชนบท

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ได้บัญญัติความสำคัญของชุมชนว่าเป็นรากฐานของประเทศ ประเทศไทยจึงได้ให้การพิทักษ์ปกป้องชุมชน โดยรัฐธรรมนูญปี ๒๕๔๐ มาตรา ๔๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา ๔๖ สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐ และชุมชนในการบำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากร ธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพและในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่อง ในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตนย่อมได้รับความคุ้มครองทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา ๕๙ บุคคลย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากหน่วยราชการหน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ หรือราชการส่วนท้องถิ่น ก่อนการอนุญาตหรือการดำเนินโครงการหรือกิจกรรมใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อม สุขภาพอนามัย คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใด ที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชนท้องถิ่น และมีสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนในเรื่องดังกล่าว ทั้งนี้ ตามกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่กฎหมายบัญญัติ^{๖๓} และรัฐธรรมนูญปี ๒๕๕๐, มาตรา ๖๖ (สิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูภูมิปัญญาท้องถิ่นและทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม) บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิมย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน, มาตรา ๖๗ (สิทธิอนุรักษ์ บำรุงรักษา และได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ) สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์

^{๖๒} เอนก เหล่าธรรมทัศน์, การเมืองของพลเมือง: สู่สหธรรมใหม่, หน้า ๖๘-๖๙.

^{๖๓} สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๔๐, [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://gad.kku.ac.th/main/th/wp-content/uploads/2013/10/2-3-2540.pdf> [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑]

บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพ และใน การคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องใน สิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน เพื่อ สนับสนุนความเข้มแข็งของชุมชนให้มีความสามารถที่จะพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน การรับรองสิทธิของ ชุมชน ทำให้เรื่องของชุมชนท้องถิ่นมีความหมายมีคุณค่า และให้ชุมชนสามารถบริหารจัดการท้องถิ่น ของตนเองได้เอง^{๖๔}

ทิพย์พาพร ตันตีสุนทร ได้กล่าวไว้ว่า การสนับสนุนความคิดว่าชุมชนท้องถิ่นที่มี ความหลากหลายอยู่ทั่วประเทศ มีความสำคัญและมีความหมายต่อการพัฒนาความเข้มแข็งของความ เป็นประเทศ ความเป็นชุมชนท้องถิ่นที่ปกครองกันเองได้นี้เอง คือ ชุมชนประชาธิปไตยที่ควรได้รับการ สนับสนุน และพัฒนาอย่างต่อเนื่อง^{๖๕}

กล่าวสรุปได้ว่า การรวมตัวของคนที่อยู่ในชุมชน ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของ ชุมชน สนับสนุนพลังความคิด พลังการกระทำ มีการดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนพึ่งพากัน เสมือนญาติ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปันและการเสียสละ

๒.๒.๔.๗ ความเป็นพหุสังคมในสังคมไทย

ทิพย์พาพร ตันตีสุนทร ได้กล่าวไว้ว่า ถ้าหากจะมองความเป็นพหุสังคมของไทยใน อดีตตั้งแต่เป็นประเทศสยามจนถึงปัจจุบัน ก็นับว่ามีกรอยู่ร่วมกันของชุมชนที่หลากหลายทั้งทาง เชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรมอยู่มาก เช่น อินเดีย จาม มาเลย์ จีน ญวน มอญ เขมร ลาว ไทย เป็นต้น และถึงแม้พื้นฐานของสังคมไทยจะมีความหลากหลายในมิติต่าง ๆ มากเท่าใดก็ตาม แต่ความ เป็นพหุสังคมของสังคมไทย ก็ยังให้ความสำคัญกับสิทธิของปัจเจกบุคคลและสิทธิของกลุ่มคนในสังคม โดยให้ความสำคัญในความแตกต่าง มีการแลกเปลี่ยนและการร่วมมือกัน เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ โดยคำนึงถึงประโยชน์ส่วนรวม ตลอดจนมีวิจรรย์ญาณในการสร้างทางเลือกให้กับการดำเนินชีวิต ท่ามกลางความหลากหลายอย่างสงบสุข^{๖๖}

กล่าวสรุปได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมเปิดและมีความประนีประนอม สามารถอยู่ ร่วมกันได้แม้จะมีความแตกต่างทางเชื้อชาติและความเชื่อ แต่ไม่ก่อให้เกิดความขัดแย้งและยังสามารถ

^{๖๔} สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพมหานคร: สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการ สภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕), หน้า ๑๕.

^{๖๕} ทิพย์พาพร ตันตีสุนทร. “วิถีไทยกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย”. ใน รวมบทความการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๑๓ ประจำปี ๒๕๕๔ เล่ม ๒ เรื่อง ความเป็น พลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตยไทย (Citizenship and The Future Of Thai Democracy), รวบรวม จัดพิมพ์โดยสถาบันพระปกเกล้า, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส เจริญการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕), หน้า ๕๕-๕๖.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔-๓๖.

อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข การเป็นสังคมเปิดที่ยอมรับความแตกต่างนี้เอง จึงเป็นเอกลักษณ์ของการอยู่ร่วมกันของมนุษย์ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เป็นสังคมเอื้ออาทร สามารถเกื้อกูลการอยู่ร่วมกันท่ามกลางความแตกต่าง อันเป็นเอกลักษณ์ที่ดีของสังคมประชาธิปไตยและยังเป็นตัวบ่งชี้ถึงพฤติกรรมของความเป็นพลเมืองดีที่สังคมต้องการอีกด้วย

จากการศึกษาปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองดีตามบรรทัดฐานสังคมไทย สรุปได้ว่า ปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองดีตามบรรทัดฐานสังคมไทย ได้ว่า สังคมไทยเป็นสังคมเปิดและมีความประนีประนอม มีการอยู่ร่วมกันอย่างเกียติและความนับถือซึ่งกันและกัน โดยลักษณะสังคมไทยที่อยู่รวมตัวเป็นชุมชนมาแต่โบราณ มีลักษณะการพึ่งพากันเสมือนญาติ มีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ การเสียสละเกื้อกูลซึ่งกันและกัน เป็นสังคมที่มีแต่ให้โดยไม่หวังผลตอบแทน ด้านสถาบันการศึกษายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของภาครัฐ ช่วยสร้างพลเมืองตามคุณลักษณะที่นโยบายภาครัฐต้องการ โดยมุ่งเน้นการทำหน้าที่พลเมืองและศีลธรรม ปฏิบัติตามกฎหมายและเคารพกฎหมายของสังคม ด้านสถาบันศาสนานั่นคนไทยส่วนใหญ่นับถือพระพุทธศาสนาเป็นพื้นฐาน ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนที่เน้นอุดมการณ์ทางสังคม ช่วยให้สังคมดำรงสันติสุข ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ล้วนเป็นปัจจัยที่ส่งเสริมต่อการพัฒนาพลเมืองของสังคมไทย

๒.๒.๕ เป้าหมายพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์

คุณลักษณะของพลเมืองดีที่พึงประสงค์ในสังคมไทย นับว่าเป็นลักษณะของคนดีที่สังคมต้องการ เพราะสังคมที่มีพลเมืองเป็นคนดีและมีความรับผิดชอบ รู้จักหน้าที่ที่ต้องปฏิบัติตามที่สังคมกำหนดให้ ย่อมจะทำให้สังคมเกิดความสงบสุข ประเทศชาติสามารถพัฒนาไปได้ ดังที่

ทิพย์พพร ดันตีสุนทร ได้ให้นิยามที่น่าสนใจว่า คุณลักษณะที่พึงประสงค์ของพลเมืองในสังคมไทยนั้น ควรที่จะเป็นไปในทิศทางเดียวกับลักษณะพลเมืองสากล ๘ ประการ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่เหมาะสมกับสังคมศตวรรษที่ ๒๑ ประกอบด้วยคุณลักษณะ ดังนี้

- ๑) มีความสามารถที่จะมองปัญหาและแก้ปัญหาได้ในฐานะของคนในสังคมโลกาภิวัตน์
- ๒) มีความสามารถที่จะทำงานร่วมกับผู้อื่น และมีความรับผิดชอบต่อหน้าที่และบทบาทของตนทั้งต่อตนเองและต่อสังคม
- ๓) มีความสามารถที่จะเข้าใจ ยอมรับ และอดทนต่อความแตกต่างทางวัฒนธรรม
- ๔) มีความสามารถที่จะคิดและวิพากษ์วิจารณ์ อย่างมีเหตุผล และคิดอย่างเป็นระบบ
- ๕) มีเจตนารมณ์ที่จะแก้ปัญหาความขัดแย้งใด ๆ ด้วยสันติวิธี ไม่ใช้ความรุนแรง
- ๖) มีเจตนารมณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตและอุปนิสัยการบริโภคให้เอื้อต่อการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม
- ๗) มีความสามารถที่จะเข้าใจและปกป้องสิทธิมนุษยชน
- ๘) มีเจตนารมณ์และมีความสามารถเข้าร่วมกิจกรรมทางการเมืองทั้งในระดับชุมชนท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ^{๖๗}

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๔.

โดยคุณลักษณะของพลเมืองดีทั้ง ๘ ประการ แสดงให้เห็นถึงลักษณะที่พึงปรารถนาของคนในยุคศตวรรษที่ ๒๑ ว่านอกจากความรู้แล้ว พลเมืองต้องเข้าใจถึงทัศนคติ ค่านิยม ความไวในการรับรู้ปัญหาและการเปลี่ยนแปลงตลอดจนมีความสามารถที่จะลงมือปฏิบัติงานได้อย่างมีหลักการ ซึ่งคุณลักษณะทั้ง ๘ ประการนี้ มีเงื่อนไขหลักอยู่ที่การให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ที่มีศักดิ์ศรี ความร่วมมือกัน ความเข้าใจกัน ใช้เหตุผล และมีสันติ โดยไม่ก่อความรุนแรง ละเมิดต่อกันบนพื้นฐานของความเป็นมนุษย์ ตลอดจนเคารพในสรรพสิ่งที่มิอยู่ในธรรมชาติอันเป็นคุณค่าคุณธรรม เหนือเชื้อชาติ ภาษาและวัฒนธรรมประเพณีทั้งหมด^{๖๘} ที่สำคัญต้องมีลักษณะของความเป็นพลเมืองดีในด้านสิ่งแวดล้อม เพราะการทำลายสิ่งแวดล้อม ณ ที่หนึ่งอาจส่งผลกระทบต่ออีกที่หนึ่งได้ พลเมืองในระบอบประชาธิปไตยจึงต้องมีจิตใจรักสิ่งแวดล้อม การกินอยู่ ดำรงชีพ ต้องเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อม เพื่อไม่ก่อให้เกิดการทำลายและแย่งชิงทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่อย่างจำกัดบนโลกใบนี้อันจะเป็นการละเมิดต่อชีวิตผู้อื่น ซึ่งขัดกับหลักสิทธิมนุษยชนซึ่งเป็นหลักสำคัญอันหนึ่งของประชาธิปไตยและเคารพในศักดิ์ศรีของมนุษย์ ดังนั้น คุณลักษณะของพลเมืองดีที่พึงประสงค์ในสังคมไทยจึงควรจะเป็นไปในทิศทางเดียวกับลักษณะพลเมืองที่เป็นสากล จึงควรประกอบด้วย

- ๑) การเป็นผู้ที่มีความรู้ มีการศึกษา และมีความสามารถที่จะมองเห็นและเข้าใจในสังคมของตนและสังคมโลกเอกเช่นเป็นสมาชิกของสังคม
- ๒) ยึดถือประโยชน์ส่วนรวมและสังคมเป็นหลัก
- ๓) มีความรักในเสรีภาพและมีความรับผิดชอบ
- ๔) เคารพความเสมอภาค ความยุติธรรม
- ๕) มีความสามารถที่จะคิดวิเคราะห์อย่างเป็นเหตุเป็นผล
- ๖) มีความเข้าใจเรื่องหลักสิทธิมนุษยชน และยอมรับความแตกต่างในความเป็นพหุสังคม
- ๗) เคารพกฎหมาย และยึดหลักนิติรัฐ
- ๘) มีความรู้ ความเข้าใจต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและการเมือง (Political Literacy) และเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมือง (Political Participation) ในทุกระดับตั้งแต่ชุมชนท้องถิ่น ระดับชาติ และนานาชาติ
- ๙) ยึดมั่นในหลักสันติวิธีไม่ใช้ความรุนแรงในการแก้ไขปัญหาคความขัดแย้ง^{๖๙}

ศักดิ์ชัย นิรัญทวี ที่ได้กล่าวถึง คุณสมบัติของการเป็นพลเมืองดีที่พึงประสงค์ตามความมุ่งหมายของแผนการศึกษาแห่งชาติฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๐ ที่ต้องการให้พลเมืองสามารถดำรงชีวิต และทำประโยชน์แก่สังคม โดยกำหนดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดี ไว้ดังนี้

- ๑) มีความเคารพในสิทธิและหน้าที่ของตนเองและของผู้อื่นมีระเบียบวินัย มีความเคารพและปฏิบัติตามกฎหมาย ศาสนา และหลักธรรม
- ๒) มีความเข้าใจและกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในการปกครองประเทศตามวิถีทางประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ยึดมั่นในสถาบันชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์

^{๖๘} ทิพย์พพร ดันติสุนทร, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง, หน้า ๑๔-๑๕.

^{๖๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔-๑๕.

- ๓) มีความรับผิดชอบต่อชาติ ต่อท้องถิ่น ต่อครอบครัวและต่อตนเอง
- ๔) มีสำนึกในการเป็นคนไทยร่วมกันและการเป็นส่วนหนึ่งของมนุษยชาติ มีความรักชาติ ตระหนักในความมั่นคงปลอดภัยของชาติและการมีส่วนร่วมในการป้องกันประเทศ
- ๕) มีความยึดมั่นและผูกพันความเสมอภาค ความสุจริตและความยุติธรรม
- ๖) มีบุคลิกภาพที่ดี มีสุขภาพและอนามัยสมบูรณ์ ทั้งทางร่างกายและจิตใจ
- ๗) มีความขยันหมั่นเพียร มีความสามารถในการประกอบอาชีพ และการใช้จ่ายใช้สอยอย่างประหยัด ตลอดจนการร่วมมือกันประกอบกิจการและธุรกิจต่าง ๆ โดยชอบด้วยกฎหมาย
- ๘) มีความสามารถในการติดต่อทำความเข้าใจและร่วมมือซึ่งกันและกัน รู้จักการแสวงหาความจริง มีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ รู้จักแก้ปัญหาและข้อขัดแย้งด้วยสติปัญญาและสันติวิธี^{๗๐}

เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์ ได้ให้ข้อสรุป เรื่อง “ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ในอนาคต” เพื่อกำหนดจุดหมายให้หน่วยงานต่าง ๆ ในชาติรวมพลังร่วมกันพัฒนาคนไทยให้มีคุณสมบัติที่พึงประสงค์เพื่อมุ่งให้เกิดการนำศักยภาพของคนมาใช้อย่างเต็มที่ ซึ่งผลการวิจัยได้สรุปถึงคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์ในอนาคตควรมี ดังนี้

- ๑) มิติด้านร่างกาย คือ ผู้ที่มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง มีการพัฒนาการในด้านร่างกายและสติปัญญาอย่างสมบูรณ์ตามเกณฑ์ในแต่ละช่วงวัย
- ๒) มิติด้านจิตใจ คือ ผู้ที่รู้จักและเข้าใจตนเองเข้าใจความรู้สึกของผู้อื่น เข้าใจสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงและสภาพแวดล้อมต่าง ๆ รอบตัวได้เป็นอย่างดี
- ๓) มิติด้านความรู้ คือ เป็นผู้ที่สามารถรู้สึกในแก่นสาระของวิชา สามารถรู้รอบตัวในเชิงสหวิทยาการและเป็นผู้ที่สามารถรู้ได้ไกลโดยสามารถคาดการณ์เกี่ยวกับอนาคตที่จะมาถึงได้
- ๔) มิติด้านทักษะความสามารถ คือ ผู้ที่มีทักษะในด้านการคิด ทักษะการสื่อสาร ทักษะภาษาต่างประเทศทักษะการใช้เทคโนโลยีสารสนเทศ ทักษะทางสังคม ทักษะการอาชีพ ทักษะทางสุนทรีย์ และทักษะการจัดการที่ดี^{๗๑}

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล ที่ได้ให้ความเห็นไว้ในหนังสือ การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง ความว่า “ความเป็นพลเมือง” ของระบอบประชาธิปไตยนั้น พลเมืองควรมีลักษณะ คือ การเป็นสมาชิกของสังคมที่มีอิสรภาพควบคู่กับความรับผิดชอบ และมีสิทธิเสรีภาพควบคู่กับหน้าที่ โดยมีความสามารถในการยอมรับความแตกต่างและเคารพกติกาในการอยู่ร่วมกัน พร้อมทั้งมีส่วนร่วมต่อความเป็นไปและการแก้ปัญหาในสังคมของตนเอง คือต้องมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองขั้นพื้นฐานใน ๖ ประการ ซึ่งสามารถสรุปได้ คือ ๑) รับผิดชอบต่อตนเองและพึ่งตนเองได้ ๒) เคารพสิทธิ

^{๗๐} ศักดิ์ชัย นิรัญทวี, การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี, รายงานการวิจัยเอกสาร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา/พิมพ์ดีดการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๘.

^{๗๑} เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์, ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่พึงประสงค์, (กรุงเทพมหานคร: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

ผู้อื่น ๓) เคารพความแตกต่าง ๔) เคารพหลักความเสมอภาค ๕) เคารพกติกา และ ๖) รับผิดชอบต่อสังคมและส่วนรวม^{๗๒}

ประเวศ วสี ก็ได้ให้นิยามอธิบายถึง คุณสมบัติของคนไทยสมัยใหม่ว่าจะต้องมีคุณสมบัติ ๑๐ ประการ ไว้ว่า ประกอบด้วย

- ๑) เป็นบุคคลเรียนเร็ว ชอบการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต
- ๒) มีความรู้ทั้งทางวัฒนธรรม ทางวิทยาศาสตร์เทคโนโลยี และการจัดการ
- ๓) ประกอบอาชีพได้
- ๔) สามารถดูแลสุขภาพและความปลอดภัย
- ๕) มีความรักธรรมชาติ รักเพื่อนมนุษย์และรักศิลปะ
- ๖) มีโลกทัศน์กว้างและจิตใจสาธารณะ
- ๗) มีพฤติกรรมองค์กรและความสามารถในการสร้างความเป็นชุมชน
- ๘) มีความอดทน สมาธิ และความประณีตในการทำงาน
- ๙) การเข้าถึงความหลากหลายและความเป็นนานาชาติ
- ๑๐) มีการพัฒนาของจิตวิญญาณ^{๗๓}

กล่าวสรุปได้ว่า คุณลักษณะของพลเมืองดีที่พึงประสงค์ในสังคมไทยในมิติต่าง ๆ ที่กล่าวมาข้างต้น เป็นคุณลักษณะหรือคุณสมบัติพื้นฐานที่จำเป็นและมีประโยชน์ต่อความเป็นพลเมืองดีของพลเมืองในสังคมไทยในยุคปัจจุบัน และจัดว่าเป็นหัวใจสำคัญในการสร้างพลเมืองที่ดีที่รู้ ที่เข้าใจ ในสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค และหน้าที่ของความเป็นพลเมืองดีของตนที่มีต่อชุมชน สังคม และประเทศชาติ

๒.๓ บริบทของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

หมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ได้รับการยกย่องว่าเป็นหมู่บ้านที่มีการดำเนินงานด้านเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเองตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง มีการถ่ายทอดองค์ความรู้หลากหลายรูปแบบ มีการประสานความร่วมมือจากหลายหน่วยงานและได้รับการสนับสนุนจากองค์กรต่าง ๆ จนประสบผลสำเร็จเป็นหมู่บ้านตัวอย่างของการดำเนินชีวิตตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผู้วิจัยเห็นว่าแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขาที่น่าสนใจเป็นอย่างยิ่ง สามารถนำมาบูรณาการร่วมกับหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมืองได้ จึงได้ลงพื้นที่สำรวจสังเกต และสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในกลุ่มต่าง ๆ ของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

^{๗๒} ปริญญา เทวานฤมิตรกุล, การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic Education, หน้า ๓๑-๓๖.

^{๗๓} ประเวศ วะสี, การพัฒนาการศึกษาในอนาคต: แนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต, (กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑-๓๐.

๒.๓.๑ ประวัติความเป็นมาของหมู่บ้านสามขา

๒.๓.๑.๑ ประวัติศาสตร์หมู่บ้านสามขา

ชาวบ้านสามขาเดิมมีเชื้อสายมาจากบ้านเหล่าหนองปล้อง อำเภอมือง จังหวัดลำปาง พวกที่ยากจนยากจนจะพากันอพยพออกมาล่าสัตว์ ต่อมามีบริเวณที่เป็นหมู่บ้านในปัจจุบัน ซึ่งเป็นบริเวณที่มีสัตว์ป่าชุกชุม พอได้เนื้อสัตว์ก็จะนำมาย่างไฟเก็บไว้ เพื่อนำไปขายในตัวเมือง นานเข้าบ่อยครั้งก็พากันทำไร่ข้าว ปลูกกระท่อมฟากอยู่ในบริเวณนั้นซึ่งมีสัตว์ป่าชุกชุมมาก พอเพื่อบ้านทราบข่าวเล่าสืบต่อ ๆ กันไป ก็เดินทางและอพยพมาสมทบเรื่อย ๆ พอมาพบทำเลเหมาะสมดินสมบูรณ์ดี จึงพากันมาตั้งถิ่นฐานปลูกบ้านหลายหลังจนกลายเป็นหมู่บ้าน และตั้งชื่อว่า "บ้านแม่หยวก" (ต้นกล้วย) เพราะบริเวณนั้นเต็มไปด้วยต้นกล้วยป่า เมื่อมีคนตายในหมู่บ้านจึงจัดให้มีป่าช้าขึ้นทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านที่ม่อนป่าช้า และได้ร่วมกันสร้างวัดขึ้นเพื่อใช้เป็นศูนย์รวมทางจิตใจของคนในหมู่บ้าน และประกอบพิธีทางศาสนา ปัจจุบันเรียกว่า พุ่งวัดห่าน(วัดร้าง) อยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้าน ซึ่งประชากรในหมู่บ้านขณะนั้นมีประมาณ ๓๐ ครัวเรือน พอนานเข้าประสภภัยธรรมชาติเกิดน้ำป่าไหลหลากท่วมหมู่บ้านตลอดฤดูฝน จะทำมาหากิน เดินทางไปไหนก็ลำบาก จึงพากันอพยพมาอยู่บนเชิงเขาที่ราบสูงทางทิศตะวันออก ซึ่งเป็นจุดตั้งหมู่บ้านในปัจจุบันนี้และขยายครัวเรือนมากขึ้นเรื่อยมา ต่อมาได้ย้ายวัดมาอยู่ทางทิศเหนือของหมู่บ้านและย้ายป่าช้ามาไว้ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่บ้าน คนในสมัยนั้นเชื่อว่า ป่าช้าอยู่ทางไหนต้องสร้างวัดปิดทางเข้าหมู่บ้าน เพื่อป้องกันไม่ให้ผีร้ายเข้ามาอาละวาดในหมู่บ้าน

สมัยนั้นยังมีหมู่บ้านเล็ก ๆ อยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งมีประมาณ ๒๐ หลังคาเรือน แต่ไม่ปรากฏชื่อหมู่บ้าน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห้วยมะเกลือในปัจจุบัน ในหมู่บ้านนี้มีคนล่าสัตว์เลี้ยงชีพหลายคน วันหนึ่งมีชาวบ้านออกป่าล่าสัตว์แล้วไปพบเห็นรอยเก้งกินมะกอกป่าจึงดักยิงเก้งเมื่อเก้งตายชาวบ้านได้พยายามลากเก้งไป แต่ลากไม่ไหวเนื่องจากเก้งตัวใหญ่มากจึงใช้มีดตัดเอาเฉพาะขาหลังไปหาเตี๋ยที่เหลื่อใช้ใบตองปิดไว้ รุ่งเช้ากลับไปเอาเก้งปรากฏว่าไม่พบเพราะมีงูใหญ่ลากเก้งไปกินในถ้ำ ชาวบ้านช่วยกันลากงูออกจากถ้ำแต่ลากไม่ไหวเพราะงูมีขนาดใหญ่มากจึงระดมคนในหมู่บ้านมาช่วยกันลากงูใหญ่ ยกเว้นหญิงหม้ายคนเดียวที่ไม่ออกไปช่วยลาก ชาวบ้านไม่สามารถลากงูออกจากถ้ำได้จึงเอาช้างสามพาย ความสามัคคี เกวียนสามเล่มใช้เชือกผูก ในที่สุดสามารถลากงูออกจากถ้ำได้แล้วเองขึ้นเกวียนมาถึงหมู่บ้านจึงพากันฆ่าและเนื้อแจกจ่ายกันกินทั้งหมู่บ้าน ยกเว้นหญิงหม้ายที่ไม่รับส่วนแบ่ง พอตกกลางคืนมีเทวดามาเข้าฝันหญิงหม้ายว่าคืนนี้ได้ยินเสียงอะไรที่อีกทีกครึกโครมห้ามออกจากบ้านเป็นอันขาด พอส่งแล้วเทวดาก็หายไป พอหญิงหม้ายนอนหลับก็ตกใจตื่น เพราะมีเสียงดังเหมือนแผ่นดินถล่ม หญิงหม้ายจำความฝันที่เทวดาสั่งไว้ได้จึงไม่ออกจากบ้าน รุ่งเช้าจึงออกมาดูข้างนอกเห็นบริเวณหมู่บ้านยุบหายไปหมดเหลือแต่บ้านตนเพียงหลังเดียว หญิงหม้ายจึงอพยพไปอาศัยอยู่ในถ้ำทางทิศเหนือของบ้านที่ถล่มซึ่งต่อมาเรียกว่า "ถ้ำย่าเล็ก" ส่วนบริเวณหมู่บ้านที่ถล่มเรียกว่า "โป่งหล่ม" หลายปีต่อมาได้มีอพยพตามมาอยู่ด้วยและต้นกล้วยที่มีมากมายได้ถูกโค่นทำลายลงชุดทำเป็นไร่นาหมด เมื่อไม่มีป่ากล้วยแล้วจึงเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านเป็น "บ้านสามขา" ตามขาเก้งที่เหลื่อ หรือหมายถึงก้อนเสาสามก้อนที่ตั้งแล้วไม่ล้ม หรือแก้วสามประการตามหลักพระพุทธศาสนา ส่วนถ้ำนั้นปัจจุบันอยู่ทางทิศตะวันตกของหมู่บ้านห่างประมาณ ๘๐๐ เมตร

มีผู้เล่าว่าเป็นถ้ำศักดิ์สิทธิ์ มีของมีค่ามากมาย แต่ไม่มีผู้ใดสามารถนำออกมาได้ต้องมีอันเป็นไปในทุกราย ปัจจุบันปากถ้ำได้ถูกพายุพัดตายเป็นแนวยาวประมาณ ๑๘๐ เมตร และไม่มีผู้ใดกล้าไปเปิดปากถ้ำอีกจนทุกวันนี้^{๗๔}

บ้านสามขามีความสำคัญในทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดลำปาง จากประวัติของหนานตีบปาละ ซึ่งเป็นสหายคู่กายของหนานทิพย์ช้างหรือพระยาสุรละโว้ไชยสงครามต้นตระกูลของเจ้าเจ็ดตน ร่วมมือกันกับพรรคพวกนำกำลังพลเข้าปราบข้าศึกชาวไทยใหญ่ที่เข้าปกครองจนได้รับชัยชนะในปี พ.ศ. ๒๒๗๕^{๗๕} และจากที่ชาวบ้านร่วมกับสภาวัฒนธรรมจังหวัดลำปางสันนิษฐานว่า ชุมชนบ้านสามขาได้ก่อตั้งเป็นหมู่บ้านตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๓๐๐

๒.๓.๑.๒ ข้อมูลภูมิประเทศ

หมู่บ้านสามขา อยู่ในเขตการปกครองของตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยอยู่ห่างจากตัวเมืองจังหวัดลำปางประมาณ ๔๐ กิโลเมตร อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของจังหวัดลำปาง โดยใช้ถนนสายลำปาง-เด่นชัย

ทิศเหนือ	ติดต่อ	บ้านนายาบ หมู่ ๗ ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ
ทิศใต้	ติดต่อ	บ้านดอนไฟ หมู่ ๗ ตำบลดอนไฟ อำเภอแม่ทะ
ทิศตะวันออก	ติดต่อ	อำเภอลอง จังหวัดแพร่
ทิศตะวันตก	ติดต่อ	บ้านห้วยมะเกลือ หมู่ ๔ ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ

ลักษณะภูมิประเทศของหมู่บ้านสามขาถูกล้อมรอบไปด้วยภูเขา การเดินทางติดต่อกับชุมชนภายนอกจึงเป็นไปอย่างลำบาก ชาวบ้านมีวิถีชีวิตค่อนข้างผูกพันกับธรรมชาติมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ราวปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ เป็นช่วงการประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจฉบับที่ ๑ มินโยบายเน้นการผลิตพืชเศรษฐกิจ พร้อมทั้งมีการให้สัมปทานป่ากับบริษัทเอกชน ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าอย่างรุนแรง ในปีพุทธศักราช ๒๕๐๐ ชาวบ้านจึงร่วมกันพูดคุยเพื่อหาทางออกของปัญหาความแห้งแล้ง ซึ่งได้ข้อสรุปร่วมกันให้ปิดป่า โดยชาวบ้านสามขามีแบบแผนการจัดการป่าโดยการแบ่งป่าออกเป็น ๒ โซน คือโซนเอ เป็นป่าต้นน้ำ ห้ามตัดไม้ทุกกรณี โซนบี เป็นป่าไม้ใช้สอย หากจะใช้ไม้ต้องได้รับอนุญาตจากกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน โซนซี เป็นป่าหัวไร่ปลายนา สามารถใช้สอยทรัพยากรต่าง ๆ ได้จากป่าโซนนี้ได้ตามต้องการ อีกทั้งกำหนดกฎและข้อบังคับในการใช้ประโยชน์จากป่าร่วมกันขึ้น เพื่อป้องกันการใช้ประโยชน์ที่จะก่อให้เกิดผลเสียกับป่า^{๗๖}

^{๗๔} ทีมวิจัยบ้านสามขา, "รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง", รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, (ฝ่ายวิจัยเพื่อถิ่น: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๗), หน้า ๑๗-๒๒.

^{๗๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๗๖} ภัทรเดช ปิณชญาณาดุล, "พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิด หลักการและการบูรณาการสู่การเรียนรู้การสอนรายวิชาเศรษฐศาสตร์", วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘), หน้า ๖๔.

๒.๓.๒ ข้อมูลประชากรของหมู่บ้าน

๒.๓.๒.๑ จำนวนประชากรครัวเรือน

ประชากรครัวเรือนทั้งหมด ๑๖๗ ครัวเรือน

ประชากรทั้งหมดมี ๗๑๘ คน

เพศชาย ๓๒๕ คน

เพศหญิง ๓๙๓ คน

๒.๓.๒.๒ ระดับการศึกษาของพลเมืองในหมู่บ้าน

สูงกว่าปริญญาตรี ๕ คน

ปริญญาตรี ๗๙ คน กำลังศึกษาปริญญาตรี ๒๕ คน

ปวช. ๗๕ คน ปวส. ๒๘ คน

มัธยมศึกษาตอนปลาย ๒๓๐ คน มัธยมศึกษาตอนต้น ๒๘ คน

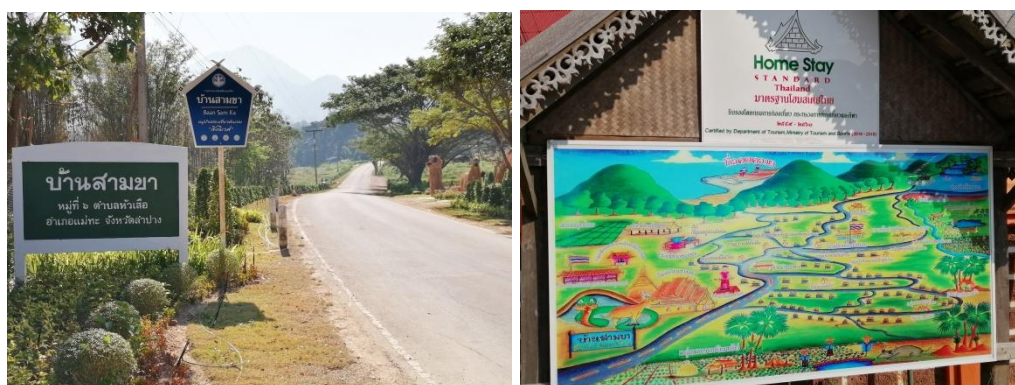
ประถมศึกษา ๒๓๐ คน ก่อนประถมศึกษา ๑๘ คน

จำนวนผู้ขาดโอกาสทางการศึกษา ๖ คน

๒.๓.๓ องค์ประกอบของหมู่บ้านสามขา

๒.๓.๓.๑ การคมนาคม การโทรคมนาคม และระบบสาธารณสุข

นายบุญเรือง เฒ่าคำ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “หมู่บ้านสามขามีถนนเข้าหมู่บ้าน จำนวน ๑ สาย เป็นถนนลาดยางจากบ้านดอนไฟ ถึงหมู่บ้านสามขาเป็นระยะทาง ๑๑ กิโลเมตร หมู่บ้านสามขามีทางเข้า-ออกหมู่บ้านเพียงทางเดียว ไม่มีหมู่บ้านอื่นร่วมทางเข้า-ออก และยังมีการตั้งด่านอาสาสมัครตำรวจบ้านคัดกรองผู้เข้าออกทุกคืน ทำให้สะดวกต่อการรักษาดูแลความปลอดภัย ดังภาพประกอบที่ ๑

รูปประกอบที่ ๑ ป้ายทางเข้าหมู่บ้านสามขา และแผนที่ภายในหมู่บ้านสามขา

ด้านการติดต่อสื่อสาร มีโทรศัพท์ประจำบ้าน จำนวน ๓ เครื่อง โทรศัพท์เคลื่อนที่ ๑๔๔ เครื่อง วิทยุสื่อสารความถี่สูงคราะห์ ๒๐ เครื่อง และมีระบบประปาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นประปาภูเขา จำนวน ๑ แห่ง และมีโรงน้ำดื่มชุมชนที่ได้รับมาตรฐาน จำนวน ๑ แห่ง ซึ่งโรงน้ำดื่มชุมชนนั้นสร้างขึ้นเพื่อสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านดูแลป่าและในปัจจุบันชุมชนได้มีโรงไฟฟ้าพลังงานน้ำขนาดเล็ก ๑ แห่ง ดังรูปประกอบที่ ๒

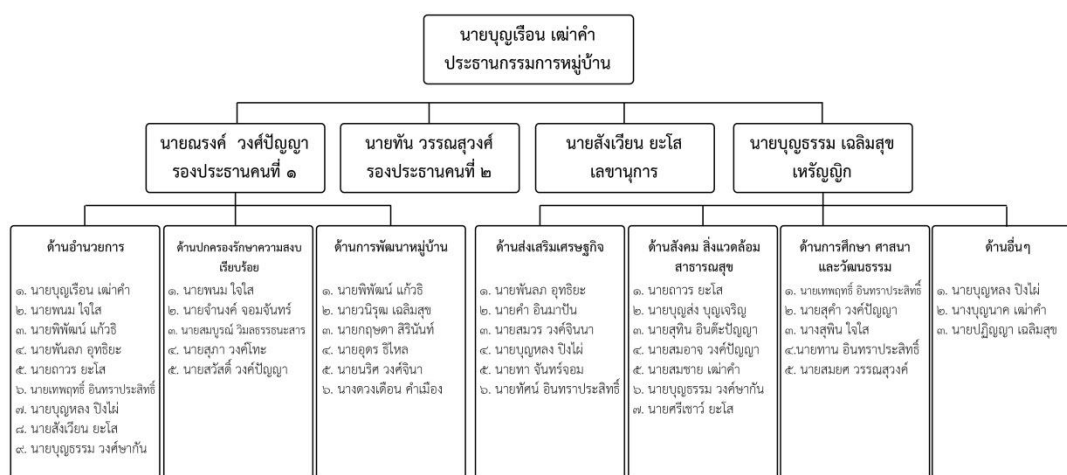
รูปประกอบที่ ๒ โรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กตำบลสามขา ซึ่งใช้พลังน้ำจากอ่างเก็บน้ำห้วยสามขา
ที่มา: สุทธิคุณ กองทอง (๒๕๕๕)

โรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กตำบลสามขา มีกำลังผลิตอยู่ที่ ๑๘-๒๒ กิโลวัตต์ ซึ่งได้ทำการติดตั้งอยู่ที่บริเวณประตูระบายน้ำของอ่างเก็บน้ำบ้านสามขา มีความจุน้ำ ๑๘๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร โดยสามารถผลิตไฟฟ้าได้ขั้นต่ำอย่างน้อย ๔ เดือนต่อปี และมีกำไรสุทธิอยู่ที่ ๒๕๐,๐๐๐ บาทต่อปี โดยเปิดให้มีการถือครองหุ้นไม่เกินคนละ ๑๗๐ หุ้น หรือ ๑,๗๐๐ บาท ผู้มีสิทธิถือครองหุ้นหรือผู้ร่วมลงทุน”^{๗๗} ผลที่ได้รับจากโครงการนี้ ช่วยลดชาวบ้านภาระค่าไฟฟ้าในครัวเรือน และในภาพรวมของชุมชนลงได้ เป็นการสร้างพลังงานทดแทนซึ่งเป็นพลังงานสะอาด โดยมีต้นทุนจากทรัพยากรของชุมชนเอง และยังทำให้ชาวบ้านสามขารู้คุณค่าการใช้น้ำมากยิ่งขึ้น

๒.๓.๓.๒ ข้อมูลคณะกรรมการหมู่บ้าน

จากการศึกษาข้อมูลในพื้นที่วิจัย ทำให้ทราบรายละเอียดข้อมูลคณะกรรมการหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง สามารถจำแนกได้ดังนี้

๑) ผังโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน

^{๗๗} สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

แผนภูมิที่ ๑ ผังโครงสร้างคณะกรรมการหมู่บ้าน

ที่มา : คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา (๒๕๖๑)

๒) บทบาทผู้นำชุมชน และคณะกรรมการหมู่บ้าน

ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ สำนวนหนังสือของหมู่บ้านสูงถึง ๒๐,๔๕๖,๖๓๕ บาท ทั้งนี้เงินที่เกิดจากการยืมเพื่อการลงทุน การศึกษา การทำเกษตรกรรมและเครื่องใช้อุปโภคบริโภค^{๗๘} นายจำนง จอมจันทร์ อดีตผู้ใหญ่บ้านสามขาและคณะกรรมการหมู่บ้านร่วมกันจัดเวทีหารือเพื่อหา รูปแบบการจัดการและปรับโครงสร้างหนี้สินของชุมชนบ้านสามขาอย่างมีส่วนร่วม เพื่อแก้ปัญหาอย่าง ยั่งยืน คือ กลุ่มผู้นำและชาวบ้านร่วมกันจัดตั้งกลุ่มออมทรัพย์และกองทุนกลุ่มต่าง ๆ มีการปรับแก้ ระเบียบและร่วมไถ่ถอนหนี้สินผ่านกลไกของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา ตลอดจนวิเคราะห์ รายจ่ายด้วยการทำบัญชีครัวเรือน เพื่อเป็นหลักประกันการพัฒนาคุณภาพในการดำเนินชีวิตของ ชาวบ้านให้ดีขึ้น จึงทำให้ชาวบ้านเกิดการรวบรวมกลุ่มต่าง ๆ ขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์ ๒ ด้าน คือ

(๑) เพื่อให้ชาวบ้านมีหลักประกันการพัฒนาคุณภาพในการดำเนินชีวิตที่ดีขึ้น

(๒) เพื่อให้ชาวบ้านสามขาจัดระบบในการจัดตั้งกลุ่ม อาทิเช่น กลุ่มกองทุนเพื่อ การเกษตร อาทิ กลุ่มการจัดการไร่นา กลุ่มเกษตรกรรม กลุ่มเพื่อการศึกษาศึกษา เช่น กองทุนสวัสดิการ เพื่อการศึกษาของโรงเรียนบ้านสามขา กองทุนศึกษาพระพุทธรูปศาสนาวันอาทิตย์ กองทุนศึกษาของ พระเณร กลุ่มกองทุนทางการเงิน เช่น กองทุนสหกรณ์บ้านสามขา กองทุนการผลิตและการลงทุน กลุ่มสัจจะตำบลสามขา กลุ่มแก้ไขปัญหายาเสพติด กลุ่มกองทุนอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าต้นน้ำ กลุ่มอาชีพเสริม เช่น แกะสลัก ดอกไม้ประดิษฐ์ ทอผ้า สมุนไพร ปุ๋ยหมัก พันธุ์ข้าวกล้องล้านนา อินทรี กระดาษฟางข้าว เป็นต้น^{๗๙}

๒.๓.๓ ระเบียบการจัดการบริหารชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืน

นายสังเวียน ยะโส ได้กล่าวว่า การจะบริหารชุมชนให้ยั่งยืนเข้มแข็ง ต้องอาศัยการ พัฒนาแบบองค์รวมหรือการบูรณาการร่วมกัน ซึ่งภาษาทั่วไปเรียกว่า การลงแขกร่วมมือกันหลายภาค ส่วน ทั้งวัด โรงเรียน ชุมชน และสถานีนอนามัย โดยปัญหาทุกอย่างไม่ว่าวัด โรงเรียน ชุมชนหรือสถานีนอนามัยถือว่าเป็นปัญหาของส่วนรวม ซึ่งทุกคนจะต้องเสียสละโอกาสเวลา ความเอื้ออาทรช่วยเหลือซึ่ง กัน ทุกคนในชุมชนจะต้องรวมแรงรวมใจให้ได้ และต้องแยกคนเป็นกลุ่มออกให้ได้ มีรายละเอียดดังนี้

(๑) กลุ่มที่ ๑ คัดเลือกเป็นแกนนำขับเคลื่อนชุมชน บุคคลที่ได้รับการคัดเลือก ต้องเป็นบุคคลตัวอย่างไม่พัวพันกับอบายมุขทุกชนิดจำนวน ๑๐%

(๒) กลุ่มที่ ๒ เป็นคนที่มีความพร้อมที่จะทำงานชุมชนแต่ยังไม่ร่วมทำงานยังรอ ดูการทำงานก่อน จำนวน ๓๐%

^{๗๘} จักรพงษ์ คำบุญเรือง, “บ้านสามขากับการแก้ปัญหาหนี้สินที่เรื้อรัง”, เชียงใหม่นิวส์, (๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๙): ๑๕.

^{๗๙} ภัทรเดช ปิณชญานาตุล, “พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิด หลักการและการบูรณาการสู่การเรียนรู้ การสอนรายวิชาเศรษฐศาสตร์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๕.

(๓) กลุ่มที่ ๓ เป็นกลุ่มคนที่รอดูการขับเคลื่อนงานของคนกลุ่มแรก และกลุ่มที่ ๒ ซึ่งมีจำนวน ๔๐%

(๔) กลุ่มที่ ๔ เป็นกลุ่มคนที่เหมือนกระเจงเงาะสะท้อนการทำงานมีทั้งหมด ๒๐%^{๘๐}

๒.๓.๓.๔ ระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกในหมู่บ้าน

นายบุญเรือง เฒ่าคำ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “หมู่บ้านสามขามีขนาดเล็ก ประกอบด้วยสมาชิก ๑๖๗ หลังคาเรือน เรามีข้อตกลงห้ามขายที่ดินให้คนนอกพื้นที่ครอบครอง เหตุนี้ประชาชนในทุกคนจึงสืบเชื้อสายสามขาแต่บรรพบุรุษ เป็นวงศ์ตระกูลที่เป็นเครือญาติกันเป็นส่วนใหญ่ ความสัมพันธ์จึงเป็นไปในแนวนราบ ซึ่งทุกคนมีสิทธิ์ร่วมแสดงความคิดเห็นเท่าเทียมกัน อยู่ร่วมกันในลักษณะแบบเครือญาติ มีความเป็นพี่เป็นน้องสูง มีระบบการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกัน เคารพสิทธิและเสรีภาพของสมาชิกทุกคนในหมู่บ้าน มีการตั้งกลุ่มต่าง ๆ มากมาย หนึ่งเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลกันทั้งในมิติทางสังคมและกลุ่มประกอบธุรกิจ

ในปัจจุบันนี้หมู่บ้านสามขา มีการจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ มากถึง ๔๒ กลุ่ม ซึ่งจะจัดตั้งกลุ่มตามสภาพปัญหาของชุมชน โดยการร่วมมือกันแก้ไขหาทางออกของปัญหา มีการรักษาผลประโยชน์ร่วมกันของหมู่บ้านทั้งทรัพยากรธรรมชาติ สิทธิการต่อรองทางการค้า และผลประโยชน์ที่ทุกคนในหมู่บ้านสามขาพึงจะได้รับจากทางภาครัฐอีกด้วย”^{๘๑}

กล่าวสรุปได้ว่า ผู้นำและคณะกรรมการหมู่บ้าน เป็นเหล่าบุคคลสำคัญที่หารือร่วมกันเพื่อแสวงหาแนวทางแก้ไขปัญหานี้สินของหมู่บ้านสามขา ซึ่งเป็นปัญหาที่สร้างผลกระทบแก่พี่น้องชาวบ้านสามขามากที่สุด ร่วมแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพ สนับสนุนให้ประชาชนมีส่วนร่วมในชุมชน ส่งผลให้เกิดการจัดตั้งและดำเนินการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างชัดเจน

นอกจากนี้แล้ว ในหมู่บ้านสามขานั้นมีระบบความสัมพันธ์ของสมาชิก เป็นแบบแนวนราบ ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกัน โดยมติข้อตกลงตามเสียงข้างมากแบบประชาธิปไตย คำนึงถึงแต่ประโยชน์ของส่วนรวม ที่ต้องการให้สมาชิกของชุมชน มีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน สร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ตามแบบชุมชนเข้มแข็ง อีกทั้งร่วมกันแสดงออกทางสิทธิระหว่างรัฐกับสังคมก่อให้เกิดดุลยภาพทางอำนาจ ด้วยทัศนคติที่ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียมกัน ปรารถนาเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาดังกล่าวอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active citizen)

^{๘๐} สัมภาษณ์ นายสังเวียน ยะโส, เลขานุการคณะกรรมการหมู่บ้าน และประธานกลุ่มอาสาสมัครหมู่บ้าน, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๘๑} สัมภาษณ์ นายบุญเรือง เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

๒.๓.๔ การจัดตั้งกลุ่มกองทุนหมู่บ้านสามขาและส่งเสริมการทำบัญชีครัวเรือน

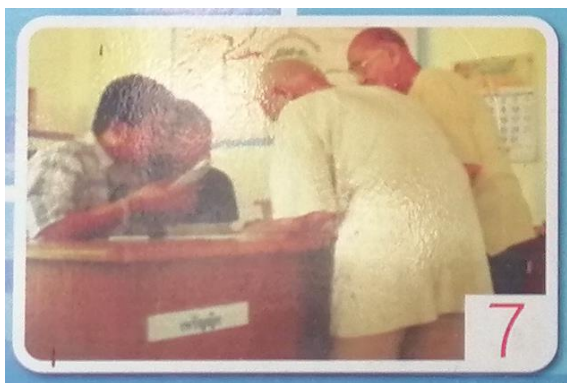
๒.๓.๔.๑ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา

การจัดตั้งกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา เริ่มขึ้นจากพื้นฐานทางความคิดที่เริ่มออมจากจำนวนสมาชิกน้อยไปหามาก มีการกำหนดจำนวนการรับเข้ากลุ่มเพียงปีละครั้ง เปิดรับเพียง ๔ ปี แล้วหยุดการรับสมาชิกเพิ่ม ๓ ปี เลือกรับเฉพาะคนในหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขาใช้วิธีการนำร่องด้วยผู้ที่สนใจจริงก่อน แล้วพิสูจน์ผลงานให้ชาวบ้านคนอื่นเห็น สร้างวัฒนธรรมของกลุ่มรุ่นต่อ ๆ ไปต้องดำเนินตามแนวทางที่ได้บัญญัติไว้ การเริ่มต้นกลุ่มจากน้อย ทำให้ควบคุมทิศทางและเป้าหมายของกลุ่มง่าย สร้างปัญหาน้อย กิจกรรมของกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา ประกอบด้วย

๑) สมาชิกจะต้องออมทรัพย์ทุกเดือน โดยในปีแรกให้สมาชิกถือหุ้นได้ตั้งแต่ ๑ - ๑๐ หุ้น ๆ ละ ๑๐ บาท ในปีที่ ๒ สมาชิกวัยแรงงานต้องถือหุ้นตั้งแต่ ๒ หุ้นขึ้นไป

๒) การลงทุนเป็นศูนย์กลางในการซื้อขายสินค้าอุปโภคบริโภคที่จำเป็น โดยกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขาได้กู้เงินจากธนาคารออมสิน เพื่อดำเนินกิจการร้านค้าชุมชนและสมาชิกจะได้รับปันผลกำไรคืนในทุกสิ้นปี

๓) กิจกรรมช่วยเหลือด้านสวัสดิการของชุมชน กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขาจะแบ่งร้อยละ ๕๐ ของรายได้จัดสวัสดิการให้สมาชิกที่เจ็บป่วย เสียชีวิต ประสภภัยพิบัติ และสาธารณกุศลต่าง ๆ ของหมู่บ้านในทุกสิ้นปี ดังรูปประกอบที่ ๓

รูปประกอบที่ ๓ กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา เปิดทำการวันที่ ๕ ของทุกเดือน

ที่มา : คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา (๒๕๖๑)

กล่าวสรุปได้ว่า กลุ่มสัจจะออมทรัพย์ตำบลสามขา มีการดำเนินงาน เพื่อแก้ปัญหาเศรษฐกิจระดับครัวเรือนให้ประสบผลสำเร็จก่อนเป็นอันดับแรก ย่อมช่วยวิกฤตเศรษฐกิจระดับประเทศได้ โดยส่งเสริมให้ประชาชนพัฒนาตนให้คิดได้ทำได้ มีความรู้เท่าทันในการครองชีพ ช่วยแก้ปัญหาการขาดแคลนเงินทุนในการประกอบอาชีพ การกู้หนี้ยืมสินเพื่อเป็นทุนทำกิน ซึ่งเป็นปัญหาหลักที่ส่งผลให้ครัวเรือนสร้างหนี้ในระบบ เพราะเงินทุนเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดรายได้ ตลอดจนเกื้อกูลสมาชิกในชุมชนด้วยการช่วยเหลือสวัสดิการให้ในกรณีเจ็บป่วย เสียชีวิต ประสภภัยพิบัติ และสาธารณกุศลต่าง ๆ ของหมู่บ้านในทุกสิ้นปี

๒.๓.๔.๒ กองทุนธนาคารชุมชนสามขา – กรุงเทพฯ

นอกจากจะเป็นแหล่งเรียนรู้การบริหารจัดการการเงินของชาวบ้านและเยาวชนในบ้านสามขาแล้ว กองทุนธนาคารชุมชนสามขา – กรุงเทพฯยังเป็นที่เรียนรู้ของพนักงานธนาคารกรุงเทพ และพนักงานของปูนซิเมนต์ไทย (ลำปาง) จำกัด ในเรื่องแนวคิด ทักษะคิด และกระบวนการเรียนรู้ในการทำงานของหมู่บ้านอีกด้วย ชุมชนสามขาพยายามแก้ไขปัญหาหนี้สินของชาวบ้านมาโดยตลอด คุณพารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา ให้คำแนะนำช่องทางประกอบอาชีพใหม่ ที่มีรายได้มากกว่าเดิมและไม่เสี่ยงจนเกินไป เช่นการเลี้ยงไก่หรือหมูร่วมกับเครื่องเจริญโภคภัณฑ์ หรือเลี้ยงวัวพันธุ์ดี แต่ปัญหาสำคัญที่ต้องใช้เงินทุนในระยะแรกสูงและต้องการระยะเวลาคืนทุนที่ยาวนาน จึงประสานกับธนาคารกรุงเทพ จำกัด(มหาชน) เพื่อหาทางช่วยเหลือหมู่บ้านสามขาเป็นกรณีพิเศษ ทำให้ได้รับอนุมัติวงเงินจำนวน ๓ ล้านบาท และเป็นโอกาสให้เจ้าหน้าที่ฝ่ายธนาคารกรุงเทพ จำกัด (มหาชน) ได้เข้าไปทำงานกับชุมชนบ้านสามขาอย่างใกล้ชิด จนเกิดเป็นธนาคารชุมชนบ้านสามขา-กรุงเทพฯ อย่างเป็นทางการ ซึ่งเป็นต้นแบบของธนาคารชุมชนที่เป็นธนาคารพาณิชย์เต็มรูปแบบแห่งแรกของประเทศไทย ตลอดจน จ.ส.อ.ชัย วงศ์ตระกูล ได้ดำเนินช่วยเหลือ ๖ ครอบครัวที่หนี้สินมาก โดยนำไปดูงานที่เชียงรายโอศกเพื่อจูงใจให้ลดเลิกอบายมุข และนำข้อมูลรายรับ-จ่าย มาหารีลดภาระค่าใช้จ่ายลง^{๘๒}

๒.๓.๔.๓ กลุ่มเกษตรกรกรรม และกลุ่มการจัดการไร่นา

การพัฒนาด้านเกษตรกรรมในหมู่บ้านสามขา มีรูปแบบของการจัดการไร่นาเป็นการรวมกลุ่มชาวนาและบริหารจัดการกองทุนโดยชุมชน ซึ่งก่อประโยชน์ต่อเกษตรกรชาวนาหมู่บ้านสามขาหลายประการ ดังนี้

- ๑) ทำให้ซื้อปัจจัย เช่น อุปกรณ์เกษตร ปุ๋ย สารบำรุงดิน เป็นต้น เพื่อใช้การเพาะปลูกเกษตรกรรมในราคาที่ถูกลง
- ๒) ทำให้จำหน่ายผลผลิตทางการเกษตรได้ในราคาที่สูงขึ้น
- ๓) ได้รับการเผยแพร่ความรู้ด้านเทคโนโลยีทางการเกษตรใหม่ ๆ อย่างรวดเร็ว
- ๔) เกิดการรวมพลังแสดงสิทธิขังมาก ทำให้สามารถเรียกร้องขอความช่วยเหลือจากรัฐได้ดีกว่าที่จะเรียกร้องโดยตนเองเพียงคนเดียว
- ๕) ทำให้ส่งผลิตสินค้าทางการเกษตรส่งป้อนตลาดได้ในจำนวน ๆ และคุณภาพสูงตรงตามที่ต้องการ ภายใต้อัตราการรับซื้อล่วงหน้า
- ๖) ทำให้สามารถแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรเป็นผลิตภัณฑ์แปรรูปส่งขายได้
- ๗) ทำให้รับเอาสินค้าเครื่องอุปโภคบริโภคจากบริษัทผู้ผลิตโดยตรง มาจำหน่ายให้กับสมาชิกทำให้ราคาสินค้าถูกกว่าท้องตลาด
- ๘) ทำให้เกิดข้อตกลงร่วมกันควบคุมปริมาณผลผลิตให้อยู่ในปริมาณที่เหมาะสม ทำให้ไม่เกิดราคาสินค้าตกต่ำจากสภาวะผลผลิตเกินความต้องการของตลาด

^{๘๒} ทีมวิจัยบ้านสามขา, "รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง", รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, หน้า ๗๕-๗๖.

๙) ทำให้ช่วยรัฐในการให้ข้อมูลจำเป็นต่อการแก้ไขเพื่อเกษตรกร เช่น กรณีน้ำท่วม ฝนแล้ง โรคแมลงระบาดทำลายผลผลิตทางการเกษตรของชาวบ้าน เป็นต้น

๑๐) ทำให้เกิดการรวมพลังในการต่อรองกับกลุ่มต่าง ๆ ได้

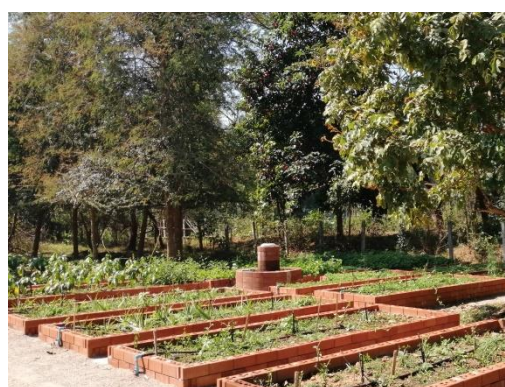
๑๑) ทำให้ระดมทุนเพื่อดำเนินการค้าทางการเกษตร เช่น การจัดตั้งตลาดกลางเพื่อจำหน่ายสินค้าของหมู่บ้าน หรือการทำโรงสี โรงแปรรูปเห็ดแดง เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า การจัดตั้งกลุ่มเกษตรกรและกลุ่มการจัดการไร่นา ก่อให้เกิดพลังในการแสดงสิทธิเพื่อต่อรองราคาขายผลผลิตทางการเกษตร และทำให้เกิดความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันของชาวบ้าน ยอมรับนับถือผู้ใหญ่บ้าน ตลอดจนมีการวางระบบกฎเกณฑ์ ระเบียบวินัยอย่างเคร่งครัด มีการประชุมกันหาข้อตกลงอย่างเป็นระบบตามแนวคิดสัญญาประชาคม ทำให้เกิดพลังในการต่อรองที่ควบคุมโดยเจตนารมณ์ร่วมการอยู่ร่วมกัน

๒.๓.๕ การส่งเสริมด้านการประกอบอาชีพของหมู่บ้านสามขา

๒.๓.๕.๑ กลุ่มชุมชนรักษ์สมุนไพร

นายบุญธรรม เฉลิมสุข ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ว่า “ความที่สภาพของพื้นที่โดยรอบหมู่บ้านสามขายังเป็นป่าที่อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสมุนไพรกว่า ๒๐๐ ชนิด หมู่บ้านสามขาจึงเป็นพื้นที่ตัวอย่าง “ชุมชนรักษ์สมุนไพร” ซึ่งได้รับการสนับสนุนความรู้เรื่องสมุนไพรและการแปรรูปสมุนไพรในป่าชุมชนจากมูลนิธิไทยคม ทำให้เกิดโครงการ “จากสมุนไพรบ้านสามขาสู่สินค้าชุมชน” โดยส่งเสริมให้กลุ่มเยาวชนเป็นพลังขับเคลื่อนในการเรียนรู้ด้วยการลงมือปฏิบัติจริง ด้วยเหตุประการนี้ ป่ารอบโรงเรียนหมู่บ้านสามขาที่อุดมไปด้วยสมุนไพรกว่า ๒๐๐ ชนิด เป็นตัวยุทธประจำชุมชนที่ทุกคนในชุมชนสามารถใช้ เพื่อบำรุงรักษาโรคต่าง ๆ ตามความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ด้วย ซึ่งกลุ่มครู นักเรียน และชาวบ้าน ร่วมกันศึกษา ถ่ายทอดความรู้เรื่องสมุนไพรในชุมชนร่วมกันอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ และจัดทำผลิตภัณฑ์สมุนไพรแปรรูปแบบต่าง ๆ ให้สมุนไพรเป็นสินค้าชุมชน

รูปประกอบที่ ๔ เรือนเพาะชำพืชสมุนไพรและสวนสมุนไพรชุมชน

นอกจากนี้ ตำรายาสมุนไพรยังเป็นที่น่าสนใจของนักวิชาการ อย่างปีก่อนนี้ บริษัท อภัยภูเบศย์มาจ้างแปลตำราจากตัวล้านนาให้เป็นภาษาไทย เพื่อเขาที่จะได้นำสูตรยานี้ไปพัฒนาเป็นสินค้าต่อไป พ่อภูมิใจในภูมิปัญญาเรื่องสมุนไพรที่สืบทอดกันเป็นทอด ๆ จากบรรพบุรุษมาก และพยายามจะทอดถ่ายให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้นำไปใช้ หากสมุนไพรตัวไหนใกล้สูญพันธุ์ทางเราก็

ร่วมมือกันระหว่างชุมชน นักพฤกษศาสตร์ และโรงเรียน สร้างเรือนเพาะชำพืชสมุนไพรให้เด็ก ๆ ในหมู่บ้านได้ลงมือปฏิบัติเรียนรู้ควบคู่กันไป หากสำเร็จก็นำกล้าพันธุ์ไปปลูกในป่าชุมชนต่อไป”^{๘๓}

๒.๓.๕.๒ พันธุ์ข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์

นายคำ อินทร์มาปัน ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “หมู่บ้านสามขาเปิดตลาดข้าวอินทรีย์ภายใต้แบรนด์บ้านสามขา ด้วยจุดแข็งทางด้านภูมิศาสตร์ของหมู่บ้านสามขาเป็นตัวหนุนให้เกิดความน่าเชื่อถือของผลิตภัณฑ์ ซึ่งการที่หมู่บ้านสามขาไม่แหล่งน้ำที่บริสุทธิ์ไม่มีการเจือปนของสารพิษจากลักษณะพื้นที่ซึ่งรับน้ำโดยตรงจากภูเขาต้นน้ำ แหล่งน้ำที่ใช้ในการเพาะปลูกจึงไม่เกิดการปนเปื้อนสารเคมีตกค้าง นอกจากนี้แล้วหมู่บ้านสามขาได้มีข้อกำหนดที่ชัดเจนห้ามใช้สารเคมีที่เป็นโลหะหนัก เช่น ยาฆ่าหญ้า หรือยาฆ่าแมลง มิเช่นนั้นจะถูกลงโทษตามระเบียบชุมชน ด้วยเหตุนี้ให้สิ่งแวดล้อมในการเพาะปลูกผลผลิตทางการเกษตรของหมู่บ้านสามขาปราศจากสารเคมีตกค้าง นอกจากนี้ทางกลุ่มเกษตรกรยังใช้ผลิตภัณฑ์ปุ๋ยชีวภาพ หรือปุ๋ยนาโน เพื่อควบคุมวัสดุในการทำปุ๋ยให้ได้มาตรฐานและปลอดภัยที่สุด ถึงแม้ว่าต้นทุนการผลิตและการดูแลรักษาจะต้องเพิ่มสูงขึ้น จึงทำให้มั่นใจได้ว่าข้าวอินทรีย์บ้านสามขาเป็นสินค้าเกษตรปลอดภัย และด้วยการใช้พันธุ์ข้าวที่เป็นข้าวหอมล้านนาซึ่งถูกปรับปรุงมาจากข้าวหอมนิล ซึ่งเหมาะสำหรับผู้ป่วยโรคเบาหวาน หรือผู้ที่ต้องการควบคุมน้ำตาล อีกทั้งอุดมด้วยคุณค่าทางโภชนาการสูง”^{๘๔}

รูปประกอบที่ ๕ พันธุ์ข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ ได้รับรางวัลมาตรฐานผลิตข้าวอินทรีย์

๒.๓.๕.๓ กลุ่มไม้แกะสลัก

กลุ่มอาชีพแกะสลักไม้ของหมู่บ้านสามขานั้น ได้รับการสืบทอดความรู้กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และงานแกะสลักไม้รูปสัตว์ต่าง ๆ แบบสามมิติที่มีตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงขนาดใหญ่เท่าของจริง ถือเป็นผลงานชิ้นที่มีความโดดเด่นประจำกลุ่ม ซึ่งจะมีทั้งแบบแกะเฉพาะส่วนหัวของสัตว์ต่าง ๆ

^{๘๓} สัมภาษณ์ นายบุญธรรม เฉลิมสุข, ปราชญ์สมุนไพรประจำบ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๘๔} สัมภาษณ์ นายคำ อินทร์มาปัน, หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

และแบบแกะเต็มทั้งตัว อาทิเช่น ช้าง กระต๊อง ม้า แรด กวาง ยีราฟ สิงโต และเสือ เป็นต้น โดยงานแกะสลักของกลุ่มสามารถสร้างสรรค์ได้หลากหลายรูปแบบ และเทคนิคสำคัญที่ชาวบ้านสามขามีความชำนาญสูง

๒.๓.๕.๔ กลุ่มกระดาดฟางข้าว

เป็นกลุ่มโครงการที่เกิดจากความต้องการของชาวบ้านสามขา ที่ได้เห็นผลงานของนักศึกษากลุ่มศิลปสร้างสรรค์ มหาวิทยาลัยศรีปทุม ในการผลิตการปลดสารจากวัสดุเหลือใช้ทางการเกษตร จึงเกิดความสนใจที่จะนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาสินค้าของชุมชน จึงได้ติดต่อขอให้ทางกลุ่มนักศึกษามาช่วยถ่ายทอดความรู้ในการทำกระดาดฟางข้าว โดยนำฟางข้าวที่เหลือทิ้งในท้องนาที่มีจำนวนมากของชุมชนมาผลิตผ่านกระบวนการ จนได้ผลิตภัณฑ์กระดาดฟางข้าวปลดสารพิษที่ปราศจากการใช้สารเคมี ซึ่งเป็นประโยชน์และเป็นที่ต้องการของท้องตลาดส่งขายยังประเทศญี่ปุ่น ช่วยสร้างรายได้เสริมให้กับชาวบ้านหมู่บ้านสามขาเป็นจำนวนมาก

๒.๓.๕.๕ กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษสา

ได้เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๗ โดยการนำของคุณวรินทร์ และคุณพรสวาท เถลิ้มสุข เป็นชาวบ้านสามขาผู้มีความรู้ความสามารถในด้านการประดิษฐ์ดอกไม้และของชำร่วยต่าง ๆ ซึ่งได้เล็งเห็นว่าชาวบ้านมักจะมีเวลาว่างหลังช่วงฤดูทำนาและเก็บเกี่ยวแล้ว จึงชักชวนชาวบ้านที่สนใจมาร่วมกันประมาณ ๕-๑๐ คน ร่วมกันประดิษฐ์ของชำร่วย หลังจากนั้นประมาณ พ.ศ.๒๕๓๙ เมื่อชาวบ้านมีความชำนาญมากขึ้น จึงได้นำงานประดิษฐ์ดอกไม้จากกระดาษสามาทดลองทำ ผลปรากฏว่า ชาวบ้านมีฝีมือ และมีความเพียรพยายามฝึกฝนฝีมือจนชำนาญ มีผลงานออกมาจำหน่ายที่สวຍงามประณีตเป็นที่ต้องการของตลาด จึงได้เพิ่มรูปแบบให้มีความหลากหลายมากขึ้น เช่น ดอกกุหลาบ ดอกทานตะวัน ดอกเดซี่ ดอกทิวลิป ดอกมะลิ เป็นต้น งานประดิษฐ์ดอกไม้จากกระดาษสา สามารถทำได้ในทุกสถานที่ ไม่จำกัดเพศและวัย ผู้สูงอายุในหมู่บ้านก็สามารถทำได้ โดยจะได้ค่าตอบแทนในราคาดอกละ ๕ บาท ถึงดอกละ ๒๐ บาท แล้วแต่ขนาดและความยากง่ายของดอกไม้ที่ประดิษฐ์ จึงได้รับความนิยมขยายจำนวนสมาชิก และสร้างผลิตภัณฑ์ดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษสาส่งขายตลาดได้มากขึ้น เป็นอาชีพเสริมช่วยสร้างรายได้ให้กับชาวบ้านได้เป็นอย่างดี

๒.๓.๖ การส่งเสริมด้านการศึกษาของหมู่บ้านสามขา

๒.๓.๖.๑ กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษาบ้านสามขา (ออมบุญ)

เป็นกองทุนออมทรัพย์เพียงวันละ ๑ บาท เป็นรูปแบบของการออมทรัพย์ที่เป็นนวัตกรรมใหม่ของสมาชิกในหมู่บ้านสามขา เพื่อเป็นกองทุนสวัสดิการของชุมชนบ้านสามขา โดยใช้เงินเป็นเครื่องมือในการรวบรวมทุนและบูรณาการพัฒนารูปแบบเป็นองค์กรรวม โดยสมาชิกในหมู่บ้านทุกคนร่วมใจกัน "ออมเพื่อเป็นผู้ให้" แล้วจัดขึ้นเป็นกองทุนสวัสดิการชุมชนขึ้น เมื่อสมาชิกในชุมชนเดือดร้อน หรือมีเหตุอันต้องการพึ่งพารับการช่วยเหลือ เช่น ด้านทุนการศึกษา เกิด แก่ เจ็บ ตาย พัฒนาฝีมืออาชีพ รวมถึงด้านสุขภาพอนามัยก็สามารถหยิบยื่นสวัสดิการช่วยเหลือสมาชิกได้ทันที นับว่าเป็นหลักประกันเพื่อความมั่นคงของคนในชุมชน ทำให้เกิดความเอื้ออาทรช่วยเหลือเกื้อกูลกัน

๒.๓.๖.๒ กองทุนการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์

โครงการศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโครงการที่มุ่งเน้นการพัฒนา คุณธรรม จริยธรรมเด็ก เยาวชน และประชาชน โดยมีวัดเป็นฐานปฏิบัติสามารถดำเนินงานบูรณาการ งาน กิจกรรมทางพระพุทธศาสนา และกรมการศาสนา มีนโยบายที่จะให้โครงการศูนย์ศึกษา พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นโครงการสำคัญในการขับเคลื่อนสังคมทั้งระบบด้วยมิติศาสนาพัฒนา คุณภาพชีวิต โดยตั้งเป้าหมายขยายศูนย์ให้ครบทุกตำบล โดยปีงบประมาณ ๒๕๕๓ ได้มีการพัฒนา ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นแหล่งเรียนรู้ศีลธรรมและจัดกิจกรรมทางพระพุทธศาสนา ขับเคลื่อนการส่งเสริมคุณธรรมในพื้นที่ทั่วประเทศ เพื่อให้เป็นศูนย์กลางการจัดกิจกรรมทาง พระพุทธศาสนาของชุมชน เพื่อเป็นการนำหลักธรรมไปประยุกต์ในชีวิตประจำวัน เป็นการเสริมสร้างความ เข้มแข็งของชุมชน โดยใช้มิติทางวัฒนธรรม การเสริมสร้างแหล่งเรียนรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพัฒนาศักยภาพทุนทางสังคมภายใต้โครงการวัฒนธรรมไทยสายใยชุมชน เป็นแหล่งเรียนรู้ ศีลธรรมของ ชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม มีกิจกรรมที่เพื่อพัฒนาจิตใจของคนในชุมชน การจัดตั้งศูนย์ ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์จะต้องอาศัยฐานของชุมชนของตนเองที่มีอยู่ และปรับกระบวนการ ให้เกิดจากความต้องการของชุมชน โดยความร่วมมือร่วมใจของวัด บ้าน และโรงเรียน ทุกภาคส่วน ของชุมชนจะเห็นประโยชน์ และให้ชุมชนมีความภาคภูมิใจ^{๘๕} อีกทั้งนอกจากศูนย์ศึกษาพุทธศาสนา วันอาทิตย์ของโรงเรียนวัดบ้านสามขาแล้ว ยังพัฒนาเข้าสู่โรงเรียนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา เป็นโรงเรียนที่จัดตั้งขึ้น เพื่อให้การศึกษาอบรมแก่เยาวชนชายที่เข้าไปบวชในพระพุทธศาสนา โดยใช้ หลักธรรมคำสอนแห่งพระพุทธศาสนาเป็นหลักสูตรการอบรม เพื่อให้ผู้ได้รับการอบรมมีศีลธรรม คุณธรรมและจริยธรรม สัมกับที่ประเทศไทยเป็นเมืองแห่งพระพุทธศาสนา

กล่าวสรุปได้ว่า กองทุนสวัสดิการเพื่อการศึกษาบ้านสามขา (ออมบุญ) เป็นกองทุนที่ ช่วยส่งเสริมการศึกษาความรู้ของเยาวชนในหมู่บ้าน ถือเป็นกระบวนการพัฒนาคนให้มีความรู้เพื่อเป็น ศูนย์กลางการพัฒนาได้อย่างรูปธรรม และสำหรับกองทุนการศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ภายใต้ งบประมาณการสนับสนุนของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และส่วนหนึ่งได้มาจากการ สนับสนุนของชาวบ้านสามขาที่จัดตั้งกลุ่มทุนการศึกษาภายในหมู่บ้านสามขา ช่องทางเป็นการส่งเสริม ให้เด็กและเยาวชนมีความรู้ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา สัมกับเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี ปลุกฝัง ศีลธรรมวัฒนธรรม และขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามแก่เด็กและเยาวชน ผูกเด็กและเยาวชนรู้จัก ปฏิบัติตนในสังคม และรู้จักดำเนินชีวิตตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ทำให้เด็กและเยาวชนเป็นผู้ มีใจกว้าง รู้จักบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมมากขึ้น

^{๘๕} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, รายงานผลการประชุมเชิงปฏิบัติการผู้บริหาร ศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ๑๘ ภาคคณะสงฆ์ ปีงบประมาณ พ.ศ.๒๕๕๓, หน้า ๒.

๒.๓.๗ กฎระเบียบวินัยที่ใช้ร่วมกันของหมู่บ้านสามขา

กฎเกณฑ์ระเบียบวินัยของหมู่บ้านสามขา เริ่มจากจัดเวทีหารือในที่ประชุมของหมู่บ้านได้ลงมติจัดตั้งและเริ่มใช้ครั้งแรกนับตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๓๕ และมีการปรับปรุงเรื่อยมา โดยใจปัจจุบันกฎระเบียบของหมู่บ้านสามขานั้นมีรายละเอียด ดังนี้

๑) ระเบียบการลักขโมยของคนอื่นมาเป็นของตนเอง หากถูกจับได้และคู่กรณีไม่ยอมความ ต้องให้ผู้ใหญ่และคณะกรรมการหมู่บ้านเป็นผู้ตัดสินคดีความและจะต้องชำระเงินค่าปรับเข้ากองกลางจำนวน ๑,๐๐๐ บาท อีกทั้งต้องชำระค่าเสียหายให้กับผู้เสียหาย แล้วทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการลงบันทึกประวัติไว้ที่ทำการผู้ใหญ่บ้านอีกด้วย

๒) ระเบียบการทะเลาะวิวาทในหมู่บ้าน ในกรณีที่เกิดการทะเลาะวิวาทในหมู่บ้านนั้น ผู้เริ่มก่อเหตุก่อนจะต้องชำระเงินค่าปรับเข้ากองกลางจำนวน ๓๐๐ บาท ส่วนผู้เสียหายจะเรียกเก็บค่าเสียหายตามความเหมาะสม และทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการลงบันทึกประวัติไว้ที่ทำการผู้ใหญ่บ้าน และในกรณีที่ผู้ก่อเหตุอายุต่ำกว่า ๑๘ ปีจะต้องทำการเรียกผู้ปกครองมารับทราบและกล่าวตักเตือนร่วมรับผิดชอบด้วย

๓) กฎระเบียบงานศพ ห้ามเล่นการพนันทุกชนิด ห้ามเลี้ยงสุรา และของมีเมาทุกชนิด หากฝ่าฝืนทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะทำการหักเงินสมาชิกมาปนกิจ ๑,๐๐๐ บาท พร้อมทั้งประกาศชื่อออกหออกระจ่ายเสียงของหมู่บ้าน และพระสงฆ์จะไม่ไปร่วมสวดอภิธรรมศพตามประเพณี

๔) กฎระเบียบเรื่อง ยาเสพติด

(๑) หากเป็นผู้ค้าหรือผู้เสพ ทางคณะกรรมการจะดำเนินการ คือ ครั้งที่ ๑ ว่ากล่าวตักเตือน ครั้งที่ ๒ ทำทัณฑ์บนแจ้งคณะกรรมการทุกฝ่าย ครั้งที่ ๓ ตัดสิทธิ์สมาชิกมาปนกิจ ตัดน้ำประปา ตัดสิทธิ์การช่วยเหลือทุกอย่างในหมู่บ้าน หรือให้ออกจากพื้นที่

(๒) ผู้ใดเสพแล้วเลิกไม่ได้ ทางคณะกรรมการจะดำเนินการจับกุม และส่งตัวไปบำบัดที่ศูนย์เชียงใหม่

(๓) พ่อแม่หรือผู้ปกครองทราบว่าบุตรหลานเสพยา ต้องมาแจ้งและหารือเพื่อแก้ไขร่วมกับคณะกรรมการทุกฝ่ายในหมู่บ้าน

(๔) ทำประชาคมทุกเดือน โดยการหย่อนบัตรแจ้งเบาะแสผู้ค้าและผู้เสพ และเรียกตรวจปัสสาวะ หากพบว่ามีสารเสพติดทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะเรียกผู้ปกครองและผู้เสพมาตักเตือนและส่งตัวไปบำบัด หรือหากไม่ถึงขั้นร้ายแรงให้บำเพ็ญประโยชน์กับชุมชนตามที่กำหนด

(๕) หากตรวจพบสารเสพติดในปัสสาวะ ๓ ครั้ง จะส่งตัวดำเนินคดีทันที

(๖) คณะกรรมการหมู่บ้านได้รับเบาะแสผู้เสพยา สามารถเรียกตรวจปัสสาวะได้ทุกคนโดยไม่มีข้อแม้ใด ๆ ทั้งสิ้น

๕) กฎระเบียบงดใช้สารเคมีในหมู่บ้าน ห้ามทุกหลังคาเรือนใช้สารเคมีทุกชนิดในการเกษตร เช่น ยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลง หากผู้ใดฝ่าฝืนต้องชำระค่าปรับ ๑,๐๐๐ บาท งดจ่ายน้ำเพื่อการเพาะปลูกตลอดทั้งปี พร้อมทั้งประกาศชื่อออกหออกระจ่ายเสียงของหมู่บ้าน

๖) กฎระเบียบการใช้น้ำอ่างเก็บน้ำ

- (๑) เขื่อนรับน้ำทุกเส้นต้องขุดลอกประจำปีทุกครั้ง ทางคณะกรรมการจึงจะเปิดจ่ายน้ำให้ หากฝาดินเปิดจ่ายน้ำผลการต้องชำระค่าปรับ ๑๐๐ บาท และงดจ่ายน้ำตลอดทั้งปี
- (๒) การจ่ายน้ำจะเริ่มจากทำนบแรกและเรียงลำดับกันไปจนเต็มจึงจะส่งน้ำต่อได้ หากใครฝาดินเปิดก่อนลำดับต้องชำระค่าปรับ ๕๐๐ บาท
- (๓) การส่งต่อน้ำหากทำนบใดเต็มแล้วต้องปิดทางน้ำข้าวของตนเองเพื่อส่งต่อน้ำให้คนอื่นต่อไป ใครละเลยปล่อยน้ำล้นต้องชำระค่าปรับ ๕๐๐ บาท
- (๔) การเปิดจ่ายน้ำทุกครั้งต้องดำเนินการผ่านคณะกรรมการหรือผู้ที่ได้รับมอบหมาย ห้ามทำโดยพลการ หากฝาดินต้องชำระค่าปรับ ๕๐๐ บาท

๗) กฎระเบียบการใช้น้ำประปาหมู่บ้าน

- (๑) หากพบน้ำรั่ว ก๊อกน้ำชำรุดในความรับผิดชอบของครัวเรือนใด คณะกรรมการมีหน้าที่ตัดเตือนให้ซ่อมแซมภายใน ๓ วัน หากฝาดินปรับ ๓๐๐ บาท ฝาดินครั้งที่ ๒ ตัดน้ำ ๒ เดือน ฝาดินครั้งที่ ๓ ตัดสิทธิ์การใช้น้ำถาวร และหากต้องการขอสิทธิ์ใช้น้ำประปาอีกครั้ง ต้องชำระเงิน ๕๐๐ บาท
- (๒) อนุญาตให้ใช้น้ำประปรารถฝักสวนครัวได้ แต่ห้ามเปิดน้ำทิ้งไว้ หากพบเห็นจะถูกกล่าวตักเตือนและต้องชำระค่าปรับ ๑๐๐ บาท
- (๓) ผู้ใช้น้ำประปาต้องชำระเงินค่าน้ำ ๔๙ บาทต่อปี และชำระทุกวันที่ ๕ มกราคมของทุกปี^{๘๖}

๘) ระเบียบการประชุมหรือประชาคมหมู่บ้าน

- (๑) ทุกคนที่เข้าร่วมประชุมจะต้องเซ็นสมุดบันทึกการประชุมก่อนทุกครั้ง
- (๒) หัวข้อการประชุมหรือมีมติตามตกลงร่วมกันใด ๆ ออกมา จะต้องลงบันทึกการประชุมในสมุดบันทึกการประชุมทุกครั้ง
- (๓) ถ้าใครมีข้อสงสัยหรือปัญหา เพื่อแสดงความคิดเห็นให้ยกมือขึ้นพูดทีละคน
- (๔) ถ้ามีใครออกมาให้ถือเสียงส่วนมาก ถ้าในเวทีประชาคมเห็นด้วยเป็นอันว่ามตินั้นเรื่องนั้นมาเป็นระเบียบบังคับใช้ได้เลย แม้ว่าขณะนั้นมีมากกว่า ๑ หรือ ๒ คะแนนก็ตาม

ส่วนปัญหาความขัดแย้ง ความเห็นไม่ตรงกันในที่ประชุมเรื่องแสดงแนวคิดในที่ประชุมมักเกิดขึ้นเป็นธรรมดา แต่เมื่อใช้มติเสียงข้างมากตัดสิน ทุกคนจะยอมรับในมตินั้นและให้ความช่วยเหลือกันให้มตินั้นสำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดีแบบเครือญาติเช่นเดิม ไม่มีปรากฏการณ์เกิดความขัดแย้งขึ้นรุนแรงจนเกิดความแตกแยกเลย^{๘๗}

^{๘๖} คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา, "แผนพัฒนาชุมชน ๔ ปี ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๖๓", (อัดสำเนา).

^{๘๗} ทีมวิจัยบ้านสามขา, "รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง", รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์, หน้า ๓๑-๓๕.

กล่าวสรุปได้ว่า หมู่บ้านสามขา มีการเอาปัญหาส่วนรวมมาถกเถียงพูดคุยกันในที่ประชุม หมู่บ้านเป็นประจำ โดยมีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้เรียกประชุม และมีลูกบ้านจำนวนมากมาร่วมกันคิดร่วมกัน หาทางออกและแก้ไขปัญหของส่วนร่วมกัน ทุกคนมีสิทธิ์แสดงความคิดเห็นที่เท่าเทียมกัน โดยมติดกลงตามเสียงข้างมากแบบประชาธิปไตย มีกฎระเบียบที่ชัดเจนและครอบคลุมจากการลงนามาปรับใช้ จนได้กฎที่รักษาสีสิทธิ์ประโยชน์ให้กับทุกคนและชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งทุกคนที่หมู่บ้านส่วนเคาพและอยู่ภายใต้กฎระเบียบวินัยภายใต้ข้อตกลงร่วมกันเพื่อให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยของทุกคนในหมู่บ้าน มีการช่วยเหลือเกื้อกูลกันร่วมกันจัดตั้งกลุ่มต่าง ๆ เพื่อเป็นกำลังขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาหรือพัฒนามิติต่าง ๆ ทั้งภาพธุรกิจ การศึกษาในหมู่บ้านร่วมกัน

๒.๓.๘ ความเชื่อ วิถีชีวิตและวัฒนธรรมของพลเมืองหมู่บ้านสามขา

นายพัน วรรณสุวงศ์ ได้กล่าวถึงเรื่องนี้ไว้ว่า “หมอธรรมเป็นผู้ทำมีบทบาทหน้าที่ติดต่อกับ วิญญาน และเชื่อมความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณในการประกอบพิธีทั้งทางพุทธศาสนา และที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของชาวบ้านสามขา กล่าวคือ หมอธรรมเป็นผู้เชื่อมระหว่างบ้าน วัด และโรงเรียน ด้วยการนำประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ เช่น ประเพณีเกี่ยวกับป่าและประเพณีประจำปีของหมู่บ้าน ซึ่งพิธีกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นกลไกในการขับเคลื่อนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนอีกด้วย สามารถอธิบายได้จากปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือนของหมู่บ้านสามขา”^{๘๘} ดังตารางที่ ๑

ตารางที่ ๑ ปฏิทินประเพณี ๑๒ เดือนของหมู่บ้านสามขา

เดือนภาคกลาง	เดือนภาคเหนือ	รายการประเพณี
มกราคม	เดือน ๔	ตานข้าวจีข้าวหลาม หรือบุญข้าวใหม่
กุมภาพันธ์	เดือน ๕	ขึ้น ๙-๑๑ ค่ำ บุญเบิกป่า
มีนาคม	เดือน ๖	บวชสามเณรภาคฤดูร้อน
เมษายน	เดือน ๗	สงกรานต์ บุญไม่กำศรี บุญบั้งไฟ
พฤษภาคม	เดือน ๘	วันวิสาขบูชา บวชป่า สืบชะตาป่า
มิถุนายน	เดือน ๙	เลี้ยงผัดหลวง (ผีประจำตำบล) อาฮักอาแก้ว ผีขุนน้ำ
กรกฎาคม	เดือน ๑๐	วันเข้าพรรษา (เริ่มฤดูทำนา)
ตุลาคม	เดือนเกี๋ยง	๑-๗ ค่ำ บุญกฐิน
พฤศจิกายน	เดือนยี่	ขึ้น ๑๕ ค่ำ วันลอยกระทง
ธันวาคม	เดือน ๓	บุญน้ำเหล้า ข้าวใหม่

^{๘๘} สัมภาษณ์ นายพัน วรรณสุวงศ์, ประชาณัติพิธีกรรมและพุทธศาสนา (หมอธรรม) หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

จากตารางที่ ๑ จะเห็นได้ว่าประเพณีที่เกี่ยวข้องกับป่าชุมชนของหมู่บ้านสามขา ยึดถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ เพื่อแสดงความเคารพและปลูกฝังความอนุรักษ์ผืนป่า ดังมีรายละเอียดดังนี้

๑) เดือนมกราคม (เดือนสีเหนื่อ) หลังจากผ่านเทศกาลปีใหม่มารแล้ว ผู้นำชุมชนจะดำเนินการให้หมอธรรมประจำหมู่บ้านเลือกหาวัน แล้วแจ้งกำหนดวันที่จะจัดทำบุญหลวงพระเจ้ากับชาวบ้าน ซึ่งการทำบุญหลวงพระเจ้า คือพิธีกรรมจำลองการเผาร่างพระพุทธรูปเจ้าจากหุ่นไม้ ซึ่งถือเป็นการทำบุญระลึกถึงพระคุณของพระพุทธรูปเจ้า โดยไม้ที่ใช้พินั้นทำจากไม้เนื้อแข็งด้วยใช้ไม้ต้นจี้เป็นไม้โตเร็ว ลำต้นมีหนาม ซึ่งมีความเชื่อว่าหนามของไม้จี้ที่มีลักษณะแหลมนั้น สื่อถึงความมีสติปัญญาฉลาดเฉียบแหลม หาได้ทั่วไปในป่าชุมชนของหมู่บ้านสามขา ในพิธีจะมีการสวดมนต์ของพระสงฆ์วัดสามขา และนำพิธีโดยพ่อทัน วรรณสุวงศ์ หมอธรรมประจำหมู่บ้าน

๒) เดือนกุมภาพันธ์ (เดือนห้าเหนื่อ) ในวันที่ ๙-๑๑ ค่ำเดือนห้าเหนื่อของทุกปี จะมีการทำพิธีกรรมเบิกป่า เป็นพิธีเลี้ยงผีเจ้าป่าเจ้าเขา กล่าวคือ ผีเจ้าป่าที่ชาวบ้านให้ความเคารพนับถือมีความเชื่อว่าจะสถิตอยู่บริเวณต้นมะม่วงใหญ่ข้างห้วยหาด เมื่อถึงวันประกอบพิธีกรรมพ่อทัน วรรณสุวงศ์ หมอธรรมจะนำชาวบ้านทำพิธี โดยหมอธรรมจะเตรียมดอกไม้ธูปเทียน ๕ คู่ ไก่ต้ม ๔ ตัว เหล้าขาว ๒ ขวด ข้าว ๑ ห่อ ซึ่งทุกครอบครัวจะเตรียมครอบครัวละ ๑ ชุด การทำพิธีเบิกป่ามีกุศโลบายคือ เป็นการขอขมาต่อเจ้าป่าเจ้าเขาและพึงพาความศักดิ์สิทธิ์ให้เจ้าป่าเจ้าเขาคุ้มครอง เมื่อลูกหลานเข้ามาหาของป่าขออย่าได้เกิดภัยอันตรายใด ๆ และช่วยคุ้มครองป่าอย่าให้ผู้คิดร้ายต่อป่ามาขโมยตัดไม้ในป่าหรือลักลอบล่าสัตว์

๓) เดือนเมษายน (เดือนเจ็ดเหนื่อ) ในวันที่ ๑๕ เมษายนของทุกปีซึ่งตรงกับช่วงเทศกาลสงกรานต์ของไทย ถือเป็นวันสำคัญที่ทางหมู่บ้านสามขาจะได้จัดพิธีรดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุเพื่อแสดงความกตัญญูต่อผู้ใหญ่ นอกจากนั้นในวันนี้ทางชาวบ้านจะได้จัดพิธีบุญไม้ค้ำศรี กล่าวคือ เป็นการนำเอาไม้ที่มีง่ามมาถวายเป็นทานไว้ใช้ค้ำต้นโพธิ์ ตามความเชื่อว่าเป็นการค้ำจุนพระพุทธศาสนา นับจากปีพุทธศักราช ๒๕๔๘ ทางชาวบ้านเล็งเห็นความสิ้นเปลืองทรัพยากรไม้และการตัดไม้เถื่อนมากจนเกินไป จึงได้ลงมติเห็นควรร่วมกันลดการตัดต้นไม้จากเดิมต้องตัด ๖๐๐ ต้น ลงเหลือเพียงหมวดละ ๑ ต้น เหลือเพียงถวายเป็นทาน ๑๖ ต้นต่อปีเท่านั้น โดยการค้ำโพธิ์มีนัยยะความหมายของแต่ละทิศที่เลือกค้ำ คือ ค้ำทางทิศตะวันออกเสริมปัญญา ทิศเหนือมีข้าวของเงินทางไหลมาเทมา ทิศตะวันตกหายจากเคราะห์ร้ายโรคภัย ทิศใต้หายจากเวรกรรมเก่า นอกจากนั้นแล้วในช่วงเย็นของวันนั้นจะมีการจุดบั้งไฟเป็นพุทธบูชา และถวายพระยาแถนเพื่อขอบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาลมีน้ำอุดมสมบูรณ์ พืชผลผลิตทางการเกษตรสมบูรณ์พูนผล ดังรูปประกอบที่ ๖

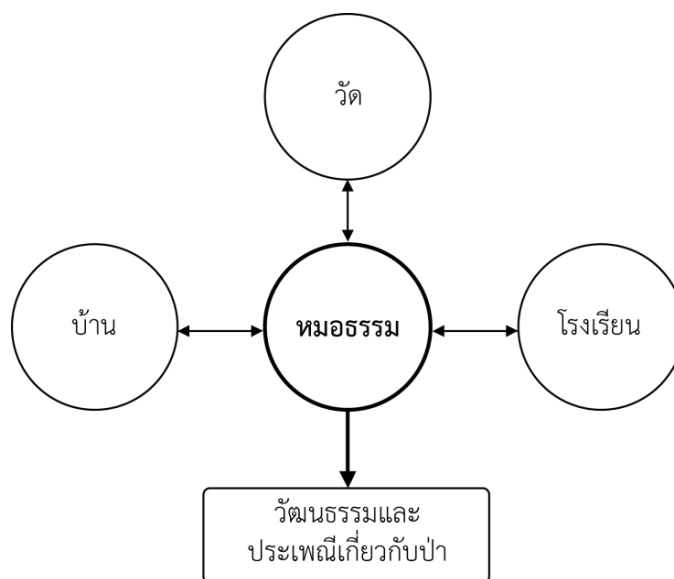

รูปประกอบที่ ๖ พิธีรดน้ำดำหัวขอพรผู้สูงอายุและนักปราชญ์ในหมู่บ้านสามขา
ที่มา: คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา (๒๕๖๑)

๔) เดือนพฤษภาคม (เดือนแปดเหนือ) ในเดือนนี้มีพิธีสำคัญต่าง ๆ มากมาย เป็นเดือนเริ่มต้นฤดูกาลเพาะปลูก ชาวบ้านสามขาจึงได้ถือประกอบพิธีกรรมสร้างขวัญกำลังใจในการเพาะปลูก เช่น พิธีบวชป่าและสืบชะตาป่า ทั้งสองพิธีนี้จัดในวันวิสาขบูชาของทุกปี เพื่อสร้างความศรัทธาและปลูกคุณค่าทางจิตใจให้เกิดความรู้สึกรักษาป่าร่วมกันของคนในชุมชน นอกจากนี้ทางพระสงฆ์ชาวบ้าน กลุ่มเด็ก และเยาวชนในหมู่บ้านจะถือโอกาสปลูกป่าทดแทนต้นไม้ที่ตัดใช้ไปในระหว่างปี เป็นกิจกรรมที่ร่วมกันทำจากใจของรักษาเป็นสมบัติของทุกคนในหมู่บ้าน^{๘๙}

ความเชื่อ วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของพลเมืองหมู่บ้านสามขาค่อนข้างผูกพันและมีการพึ่งพิงธรรมชาติมาก กล่าวคือ ชาวบ้านสามขาสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชนได้อย่างคุ้มค่า ทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวถึง ได้แก่ ดิน น้ำ และป่า สิ่งเหล่านี้ล้วนปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ การประกอบอาชีพของผู้คนในหมู่บ้านสามขา วิถีชีวิตของพลเมืองหมู่บ้านสามขาค่อนข้างผูกพันและมีการพึ่งพิงธรรมชาติมาก กล่าวคือ ชาวบ้านสามขาสามารถใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในป่าชุมชนได้อย่างคุ้มค่า ทรัพยากรธรรมชาติที่กล่าวถึง ได้แก่ ดิน น้ำ และป่า สิ่งเหล่านี้ล้วนปฏิสัมพันธ์กับวิถีชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียม ประเพณี ความเชื่อ การประกอบอาชีพของผู้คนในหมู่บ้านสามขา ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๒

^{๘๙} สัมภาษณ์ นายพัน วรรณสุวงศ์, ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา(หมอธรรม) หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

แผนภูมิที่ ๒ ความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของสังคมในหมู่บ้านสามขา^{๙๐}

ที่มา: พรพิมล ชำรัมย์ (๒๕๕๖)

กล่าวสรุปได้ว่า ความเชื่อ ประเพณี และวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อกันมาจากบรรพบุรุษล้วนมีอิทธิพลต่อพฤติกรรม วิถีชีวิต และค่านิยมในการดำเนินชีวิต ปลูกฝังความกตัญญูรู้คุณค่าของชุมชน ตลอดจนการพึ่งพาอาศัยใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ในชุมชนอย่างรู้คุณค่า เกิดเป็นวัฒนธรรมการอยู่ร่วมกันแบบเป็นพี่น้อง เป็นสถาบันครอบครัวเดียวกันที่ให้ความเคารพสิทธิ ความเสมอภาค ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและรับฟังทุกความคิดเห็นของสมาชิกทุกคนในชุมชน โดยใช้เสียงข้างมากเป็นมติวิถีประชาของชุมชน และที่สำคัญพลเมืองสามขาทุกคนต่างให้ความเคารพ และอนุรักษ์พึ่งพาธรรมชาติอย่างสมดุล

๒.๓.๙ การจัดการทรัพยากรและระบบกรรมสิทธิ์ของหมู่บ้านสามขา

ทรัพยากรน้ำที่ชาวบ้านสามขาใช้อุปโภคบริโภคนั้น แต่เดิมชาวบ้านต้องไปหาบน้ำด้วยไม้คานจากห้วยแม่อิง ซึ่งมีระยะทางไป-กลับประมาณ ๕ กิโลเมตร บวกกับสภาพเส้นทางเป็นที่ราบเชิงเขาจึงทำให้เดินทางได้อย่างลำบาก ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๒ ชาวบ้านจึงร่วมกันแก้ปัญหาด้วยการทำประปาไม่ไผ่ เพื่อนำน้ำจากห้วยแม่อิงมายังโรงเรียนบ้านสามขา ทำให้ชาวบ้านสะดวกในการใช้น้ำยิ่งขึ้น ไม่ต้องเดินทางไปตักน้ำมาจากต้นน้ำห้วยแม่อิงต่อไป

ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๖ ได้รับพระราชทานอ่างเก็บน้ำตามแนวทางพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เพื่อประโยชน์ในการทำเกษตรของชาวบ้าน แต่ยังไม่สามารถแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำได้ เพราะในปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ ห้วยแม่อิงแห้งขอด อ่างเก็บน้ำตื้น

^{๙๐} พรพิมล ชำรัมย์, "การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา: บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง", วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๖), หน้า ๔๔.

เงิน ชาวบ้านประสบปัญหาเรื่องน้ำในการอุปโภคบริโภค และการเกษตร จึงกลับมาร่วมกันทบทวน แก้ไขปัญหาใหม่อีกครั้ง โดยได้รับการแนะนำจากคุณพารณ อิศรเสนา ณ อยุธยา ซึ่งดำรงตำแหน่ง กรรมการผู้ทรงคุณวุฒิสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ให้ไปดูตัวอย่างที่ โครงการพระราชดำริฯ ห้วยฮ่องไคร้ที่จังหวัดเชียงใหม่ ในปีพุทธศักราช ๒๕๔๓ เมื่อศึกษาจนเข้าใจ แล้วจึงได้ซื้อสรุปของทางออกว่า เพราะสภาพดินในป่าไม่สามารถอุ้มน้ำ จึงกักเก็บความชุ่มชื้นไว้ไม่ได้ กอปรเป็นพื้นที่ลาดชันน้ำไหลลงด้านล่างอย่างรวดเร็ว พัดเอาตะกอนดิน ไปไม่ กิ่งไม้ลงไปในอ่างเก็บน้ำทำให้ตื้นเขิน อีกทั้งชาวบ้านมีความเข้าใจผิดในการเก็บหาของป่า ทำการเผาป่าเพื่อเก็บผักหวาน เห็ดมากินไป คณะกรรมการหมู่บ้านจึงร่วมกันแก้ปัญหาด้วยการชักนํ้าให้ชาวบ้านสร้างฝายชะลอนํ้า หรือฝายแม้ว พร้อมกับร่วมกันป้องกันไฟป่า ด้วยการทำแนวกันไฟและจัดชุดลาดตระเวนป่า ตลอดจน สร้างความเข้าใจให้ชาวบ้านไปพร้อม ๆ กัน เพื่อให้การแก้ไขปัญหาระบบน้ำประสบผลสำเร็จ^{๙๑} ดังภาพประกอบที่ ๗

รูปประกอบที่ ๗ นักเรียนโรงเรียนบ้านสามขา ร่วมประชาสัมพันธ์โครงการสร้างฝายกั้นน้ำ
ที่มา: โรงเรียนบ้านสามขา (๒๕๖๑)

การถือกรรมสิทธิ์ที่ดิน ลักษณะพื้นดินของหมู่บ้านสามขาเป็นลักษณะที่ราบเชิงเขามีการใช้ประโยชน์ที่ดินตามความเหมาะสม การถือครองกรรมสิทธิ์ส่วนมากเป็นประเภทบุคคลและกลุ่มวิสาหกิจชุมชน แต่ไม่ให้นายทุนและคนนอกชุมชนมีกรรมสิทธิ์ถือครองโดยเด็ดขาด^{๙๒}

การใช้ประโยชน์จากที่ดิน พื้นที่ทั้งหมดประมาณ ๔,๒๑๙ ไร่ เป็นพื้นที่ที่อยู่อาศัย ๕๐ ไร่ เป็นที่นา ๑,๒๑๖ ไร่ เป็นพื้นที่อนุรักษ์ ๑,๒๐๐ ไร่ พื้นที่การเกษตรแบบผสมผสาน ๔๐ ไร่ พื้นที่ปลูกไม้ผล ๒๐๐ ไร่ พื้นที่บ่อปลาและสระน้ำ ๑๗ ไร่ พื้นที่เพาะปลูกพืชไร่ ๖๘ ไร่ พื้นที่สาธารณะประโยชน์ และพื้นที่ว่างเปล่า ๒,๗๐๐ ไร่

^{๙๑} สัมภาษณ์ นายชาญ อุทริยะ, นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นแห่งหมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๙๒} สัมภาษณ์ นายบุญเรือง เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ป่าไม้และป่าชุมชน มีพื้นที่เป็นป่าอนุรักษ์ห้ามตัดไม้โดยเด็ดขาด พื้นที่ ๑๒,๐๐๐ ไร่ ซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำและได้กันเขตป่าชุมชนไว้เพื่อให้เป็นเขตที่สามารถตัดไม้ใช้สอยได้ตามความจำเป็น นอกจากนี้แล้วชุมชนยังได้ออกระเบียบว่าด้วยการจัดการป่า พ.ศ. ๒๕๔๓ ไว้ดังนี้

ระเบียบของหมู่บ้านได้จัดป่าเพื่อการบริการและใช้สอย โดยแบ่งเป็นโซนและมีระเบียบเกี่ยวกับป่าดังต่อไปนี้

๑) ป่าโซน A คือ ป่าบริเวณ เขตห้วยแม่สามขาและเขตห้วยแม่อิง คือ บริเวณตั้งแต่คันอ่างเก็บน้ำไปจนสุดขุนน้ำ บริเวณนี้ห้ามตัดหรือทำลายเด็ดขาด หากฝ่าฝืนไม่ต่ำกว่าปรับ ๑,๐๐๐ บาท พร้อมยึดไม้ของกลางเป็นของหมู่บ้าน แต่อนุญาตให้สามารถเข้าไปหาของป่าได้

๒) ป่าโซน B คือ ป่าบริเวณห้วยหาด ห้วยจรูญ และห้วยกาดจั่วทั้งหมด ป่าโซนนี้สามารถตัดไม้มาใช้ประโยชน์ปลูกบ้านเรือนได้ตามความจำเป็นแต่ห้ามตัดเพื่อการค้า ก่อนตัดต้องแจ้งให้ผู้นำชุมชนทราบและได้รับอนุญาตก่อน หากฝ่าฝืนไม่ต่ำกว่าปรับ ๑,๐๐๐ บาทพร้อมยึดไม้ของกลางเป็นของหมู่บ้าน

๓) ป่าโซน C คือ ป่าบริเวณห้วยต้นตาล ม่อนดอยเมียงและบริเวณชุมชน อนุญาตให้ใช้สอยได้ เช่น ทำไร่ ทำฟาย ฯลฯ

๔) ห้ามจุดไฟเผาป่าโดยเด็ดขาด หากฝ่าฝืนปรับ ๑๐,๐๐๐ บาท และนำเงินมาชำระค่าปรับภายใน ๑๐ วัน เพื่อนำไปสมทบกองทุนอาสาอนุรักษ์ป่า

๕) ห้ามลงเล่นน้ำ จับสัตว์น้ำหรือปล่อยสัตว์เลี้ยงลงเล่นน้ำบริเวณแหล่งต้นน้ำ

การจัดการป่าและการใช้ประโยชน์จากป่า จะถูกจัดการโดยชุมชนทั้งหมด เช่น ห้ามตัดไม้ในเขตป่าอนุรักษ์ การห้ามนำสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย ขึ้นไปเลี้ยงในเขตต้นน้ำ ห้ามจับสัตว์น้ำในเขตอนุรักษ์ เป็นต้น^{๙๓}

๒.๓.๑๐ ผลงานที่เป็นเกียรติประวัติของหมู่บ้านสามขา

เนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านสามขาค่อนข้างผูกพันกับธรรมชาติ จึงมีความเชื่อในเรื่องผีเจ้าป่าเจ้าเขา และผีประจำหมู่บ้านเป็นทุนเดิม รวบรวมพุทธศักราช ๒๕๔๘ คณะกรรมการหมู่บ้านได้นำเอาพิธีกรรมความเชื่อในการ “บวชป่า” มาใช้เป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่า รวมถึงการนำเอาความเชื่อเรื่องผีขุนน้ำ เจ้าแม่ตะเคียนที่มีอยู่เดิมในชุมชน และผีอาฮักอาเก๊า มาสร้างจิตสำนึกและความนอบน้อมของชาวบ้านที่มีต่อป่า อีกทั้งยังสร้างความเคารพต่อบรรพบุรุษ คือเจ้าพ่อตีบป่าละที่เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้าน ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นหนึ่งปัจจัยสำคัญที่สร้างให้เกิดความรักความสามัคคีของคนในหมู่บ้าน^{๙๔} หมู่บ้านสามขามีความโดดเด่นในการจัดการทรัพยากรเป็นอย่างดีทำให้ได้รับรางวัลในต่าง ๆ มากมาย ได้แก่

^{๙๓} คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา, "แผนพัฒนาชุมชน ๔ ปี ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๔-๒๕๖๓", (อัดสำเนา).

^{๙๔} สัมภาษณ์ นายบุญเรือง เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ตุลาคม ๒๕๖๑.

- ๑) พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้รับรางวัลรองชนะเลิศถ้วยพระราชทาน ในการจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริ จากสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี
- ๒) พ.ศ. ๒๕๕๑ ได้รับรางวัลโลกสีเขียว จากบริษัทปิโตรเลียมแห่งประเทศไทย จำกัด
- ๓) พ.ศ. ๒๕๕๒ ได้รับรางวัลป้องกันไฟฟ้าและกำจัดหมอกควันในชุมชนระดับภาค
- ๔) พ.ศ. ๒๕๕๓ รางวัลป่าชุมชนดีเด่น ระดับภาค
- ๕) พ.ศ. ๒๕๕๔ รางวัลป่าชุมชนดีเด่นภาคเหนือ "คนรักป่า ป่ารักชุมชน" ถ้วยรางวัลพระราชทานสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี

๒.๔ สรุป

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย สามารถสรุปประมวลความได้ว่า พลเมือง คือ หมู่คนที่กำลังของเมืองซึ่งมีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ตามสถานภาพของบุคคล และมีความสามารถแบบพึ่งพาตนเองได้ สำหรับพลเมืองที่ดีนั้น มีกิจควรทำและกิจต้องทำตามหน้าที่สอดคล้องกับสถานภาพทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ ซึ่งต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วยวิถีประชา ศีลธรรมหรือจารีตและกฎหมาย ซึ่งจากการศึกษานโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีนั้น อาจกล่าวได้ว่า นโยบายของภาครัฐมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองตามคุณลักษณะที่พึงประสงค์ไว้ โดยมุ่งเน้นการพัฒนาพลเมืองให้ประพฤติตนเป็นคนดีและพึงละเว้นการกระทำความชั่ว เพื่อให้เป็นคนคิดดี พูดดี ทำดีหรือลักษณะนิสัยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อสังคมส่วนรวม อันเป็นคุณลักษณะของความเป็น “คุณธรรมสากล” โดยการนำหลักธรรมทางศาสนาที่เน้นสอนให้เป็นคนดี มีวินัย ใช้ชีวิตพอเพียง ตลอดจนการเอื้อเฟื้อและเสียสละต่อสังคมมาบูรณาการกับการดำเนินชีวิต เพื่อการพัฒนาความเป็นคนดีตามหลักคุณธรรมสากลนั้นจะกลายเป็นกำลังขับเคลื่อนที่ดี สู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

นอกจากนี้ ความเป็นพลเมืองดีเป็นเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงคุณสมบัติพื้นฐานสำคัญของบุคคลในฐานะที่ทุกคนล้วนเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย การจะสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งในสังคมและประเทศชาติให้เกิดขึ้นได้นั้น ควรเริ่มต้นที่การพัฒนาปลูกฝังคุณลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้กับผู้คนในสังคมอย่างจริงจังและถูกต้องเป็นรูปธรรม โดยมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดีที่ควรพัฒนาส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับสังคมไทยในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย ๑) มีการเคารพความแตกต่าง ๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง ๓) แก้ปัญหาแบบสันติวิธี ๔) การมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ ๕) เคารพกฎหมาย ๖) มีความยุติธรรม ๗) มีความรับผิดชอบ ๘) มีจิตสาธารณะ ๙) มีความซื่อสัตย์สุจริต ๑๐) มีความสามารถในการสื่อสารรับรู้ข่าวสาร ๑๑) มีความสามารถในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๑๒) มีสำนึกความเป็นไทย

ในส่วนของแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง จากการลงพื้นที่วิจัย สามารถสรุปประมวลความได้ว่า แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปางนั้น มีลักษณะแนวทางการพัฒนาพลเมืองในหมู่บ้านดำเนินบทบาทพลเมืองในชุมชนสามขาตามแนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian) ซึ่งเน้นความสำคัญ

เรื่องสิทธิส่วนร่วมทั้งในแง่การเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิทธิในทรัพยากรของชุมชน เป็นต้น การแสดงออกทางสิทธิเป็นแบบแนวราบ สมาชิกในหมู่บ้านสามขาทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกัน ภายใต้กฎระเบียบของหมู่บ้านที่ชัดเจนและครอบคลุม จากการทดลองนำมาปรับแก้จนได้กฎระเบียบที่เคร่งครัด เพื่อรักษาสิทธิประโยชน์ให้กับทุกคนและตัวชุมชนเองอย่างมีประสิทธิภาพ การยอมรับมติข้อตกลงตามเสียงข้างมากแบบประชาธิปไตย คำนึงถึงผลประโยชน์ของชุมชนเป็นสำคัญ เพื่อต้องการให้สมาชิกในชุมชนมีชีวิตที่ใกล้เคียงกัน มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียมเสมอภาคกัน และปรารถนาให้ทุกคนเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนอย่างสร้างสรรค์ ด้วยการเป็นพลเมืองตื่นรู้ (Active Citizen) ที่มีความรับผิดชอบทั้งด้านกายภาพและด้านจิตใจ

อีกทั้งจากการที่คนหมู่บ้านสามขาสวณสิทธิ์ครอบครองที่ดินจากคนภายนอก ส่งผลให้ด้านความสัมพันธ์ของพลเมืองในหมู่บ้านสามขานั้น มีลักษณะการพึ่งพากันเสมือนญาติ เป็นวงศ์ตระกูลที่อาศัยในสามขามาแล้วอยู่เดิมจึงเป็นเครือญาติกัน ทำให้ทุกคนในชุมชนมีความเป็นพี่น้องเป็นน้อง ทำให้เกิดความรัก ความเกื้อกูลเห็นอกเห็นใจ และเคารพซึ่งสิทธิของทุกคนในหมู่บ้านอย่างเสมอภาคกัน ให้ความสำคัญกับกฎที่ร่วมกันบัญญัติขึ้นใช้ร่วมกัน เพื่อรักษาผลประโยชน์ที่เท่าเทียมทั้งหมด ตั้งแต่กรรมการหมู่บ้านจนถึงพลเมืองทุกคน มีการแบ่งปันเสียสละเวลาส่วนตัวเพื่อร่วมทำสาธารณะกิจ ให้ความสำคัญกับผลประโยชน์ส่วนร่วมเป็นสำคัญ อีกทั้งร่วมกันปลูกจิตสำนึกการอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นสู่เยาวชนรุ่นหลัง

ดังนั้น ความรู้ที่ได้จากการศึกษาในบทนี้ ผู้วิจัยจะได้นำไปศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง เพื่อให้พลเมืองมีคุณสมบัติตรงตามเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองในมิติของบรรทัดฐานทางสังคม ในบทที่ ๓ และนอกจากนี้จะได้นำแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ไปดำเนินการสังเคราะห์หาแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธของหมู่บ้านสามขาอย่างเป็นรูปธรรม ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอในบทที่ ๔ เป็นลำดับต่อไป

บทที่ ๓

หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

เพื่อให้เกิดความเข้าใจหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง ในบทนี้ผู้วิจัยจึงศึกษาพุทธหลักธรรมที่สามารถนำมาบูรณาการเป็นแนวทางปฏิบัติเพื่อการพัฒนาตน สู่ความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ มีทัศนคติและการครองตนที่ดี มีความรอบรู้ มีสติปัญญา มีวินัย ปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบของหมู่บ้าน รับผิดชอบต่อสังคม มีจริยธรรมและคุณธรรม ประกอบอาชีพสุจริต มีจิตสาธารณะ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน ตามคุณลักษณะพลเมืองดีที่พึงประสงค์ในบทที่ ๒ ดังนี้

๓.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามหลักพระพุทธศาสนา

๓.๒ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักพระธรรม ๕

๓.๓ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักมงคลสูตร ประกอบด้วย (๑) การตั้งตนชอบ (อตฺตสมฺมาปณฺธิ) (๒) การมีวินัย (วินโย จ สุสิกฺขิตฺโต) (๓) การทำงานไม่คั่งค้าง (อนากฺขลา จ กมฺมนฺตา) (๔) การทำงานไม่มีโทษ (อนวชฺชานิ กมฺมานิ) (๕) การสงเคราะห์ญาติ (ญาติกาณญฺจ สงฺคโห) ซึ่งหลักธรรมดังกล่าวมาข้างต้นนี้ ล้วนเป็นหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้นำความรู้ที่ได้จากการศึกษาในบทที่ ๓ นี้ ไปบูรณาการสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำเสนอโดยละเอียดในบทที่ ๔ ต่อไป

๓.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามหลักพระพุทธศาสนา

เพื่อให้เกิดความเข้าใจแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามหลักพระพุทธศาสนา จึงจำเป็นที่จะต้องศึกษาถึงมุมมองทางพระพุทธศาสนาที่เกี่ยวข้องกับความเป็นพลเมือง ในประเด็น ความหมาย ความเป็นมาและความสำคัญของความเป็นพลเมืองในพระพุทธศาสนา มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

๓.๑.๑ แนวคิดพลเมืองทางพระพุทธศาสนา

จากการศึกษาในพระไตรปิฎก และคัมภีร์ต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนานั้น คำว่า “พลเมือง” (Citizen) และ “ความเป็นพลเมือง” (Citizenship) ไม่พบในศัพท์บาลีที่บ่งบอกถึงความหมายของคำทั้ง ๒ คำนี้ แต่สามารถเทียบเคียงได้จากความหมายที่บ่งบอกถึงลักษณะเกิดขึ้นของ

พลเมือง ดังที่ปรากฏในอัครคัมภีร์^๑ ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสกับสามเณรว่าเสฏฐะและการทวาชะเกี่ยวกับวิวัฒนาการของโลก คือโลกเกิดขึ้นได้อย่างไร มนุษย์เกิดขึ้นได้อย่างไร ปัญหาสังคม การแบ่งชั้นวรรณะ กำเนิดรัฐ ระบอบการปกครองพร้อมกับการเกิดขึ้นของคำว่าประชาชน หรือพลเมืองว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ซึ่งผู้วิจัยจะได้เสนอในประเด็นความหมาย ความเป็นมาการเกิดขึ้นของพลเมืองที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา ดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

๓.๑.๒ ความหมายของพลเมืองทางพระพุทธศาสนา

วัชร งามจิตรเจริญ ได้กล่าวไว้ว่า คำว่า “พลเมืองดี” ทางพระพุทธศาสนา แม้พระสัมมาสัมพุทธเจ้าจะมีได้ตรัสนิยามความหมายของพลเมืองปรากฏไว้ แต่สามารถประมวลจากบริบทของคำสอน ดังเช่นที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ ฎีกาทันตสูตร และสังคัลลสูตร พบได้ว่า พลเมืองดีทางพระพุทธศาสนาจะเป็นสภาวะ ของการเป็นพลเมืองที่มีความสัมพันธ์กัน หรือการจัดการทรัพยากรร่วมกัน ซึ่งมีความเชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับสังคม หรือกับรัฐที่มีแนวคิดของสัญญาประชาคมเข้ามาเกี่ยวข้อง แสดงให้เห็นถึงพัฒนาการทางสังคม ในส่วนการใช้สิทธิเสรีภาพของพลเมืองในฐานะผู้ทำให้เกิด “สถาบันการปกครอง” และการเกิดขึ้นของชนชั้นต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันทางสังคม

เมื่อพิจารณาบริบทของพลเมืองดีในแง่ของลักษณะการรวมตัวกันเป็นประชาสังคม เช่น ความเป็นพลเมืองดีของระบบสังคมซึ่งแสดงออกถึงความมีอารยะ จะมีหลักจริยธรรมเป็นเครื่องกำกับ เป็นการจัดระเบียบความสัมพันธ์ในการดำเนินชีวิตร่วมกัน เพื่อเป็นแบบอย่างแห่งสังคมที่พึงปรารถนา อันเป็นสังคมที่สงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สมาชิกในสังคมจะมีความรัก ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กัน โดยไม่หวังสิ่งใดตอบแทน มีความสมานสามัคคี เคารพในสิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคของพลเมืองที่เป็นสมาชิกในสังคมและไม่ใช้ความรุนแรง และหากพิจารณาความเป็นพลเมืองดีด้วยมิติความสัมพันธ์ในการอยู่ร่วมกันทางสังคมดังกล่าวข้างต้น พลเมืองดีในทางพระพุทธศาสนาจึงมีความคล้ายคลึงกับพลเมืองดีในระบอบประชาธิปไตยอย่างมาก กล่าวคือ ในแง่ของสิทธิเสรีภาพ^๒

ชาญณรงค์ บุญหนุน ให้ทัศนะคติไว้ว่า พลเมืองดีทางพระพุทธศาสนาจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องถึงการเป็นพลเมืองที่เคารพศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ คือ ยอมรับความแตกต่างและความเท่าเทียมกันของทุกสมาชิกในสังคม โดยถือว่าความแตกต่างเป็นเรื่องทางสังคม ที่เป็นลักษณะของความแตกต่างกันตามบทบาททำหน้าที่การทำงาน หรือตามวิถีประชาของพลเมืองในมิติต่าง ๆ ไม่มีใครสามารถถือสิทธิเหนือกว่าผู้อื่นโดยชาติกำเนิด ผิวพรรณ และอื่นใด ส่วนในแง่หลักแห่งการกระทำหรือในทางกฎหมายจะเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องระหว่างปัจเจกชนกับรัฐที่ต้องมีความสัมพันธ์ต่อกันและกันในระดับที่เหมาะสม และมีความยุติธรรม คือ ยกย่องคนที่ควรยกย่อง ตีเตียนคนที่ควรตีเตียน และ

^๑ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๔.

^๒ วัชร งามจิตรเจริญ, *พุทธศาสนาเถรวาท*, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒), หน้า ๓๖๓-๓๖๕.

ลงโทษอย่างเหมาะสมแก่คนที่ควรถูกลงโทษ รัฐต้องทำให้ทุกคนอยู่ภายใต้มาตรฐานกฎเกณฑ์เดียวกัน^๓

กล่าวสรุปได้ว่า พลเมืองดีในแนวคิดของพระพุทธศาสนาเป็นสภาวะของการเป็นพลเมืองที่มีความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับประชาชน ประชาชนกับรัฐ ซึ่งมีทฤษฎีของสัญญาประชาคมเข้ามาเกี่ยวข้อง โดยเฉพาะเรื่องการใช้สิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาค ซึ่งแสดงให้เห็นถึง พฤติกรรมความสามารถและบทบาทหน้าที่ของประชาชนในฐานะพลเมืองที่มีต่อปัจเจกบุคคล สังคมในมิติต่าง ๆ นอกจากนั้นยังรวมถึงความสัมพันธ์ที่มีต่อรัฐ ได้อย่างเหมาะสมในการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุข ภายใต้รูปแบบการปกครองของรัฐที่มีอธิปไตยและกติกาสังคมร่วมกัน

๓.๑.๓ ความเป็นมาของพลเมืองในพระไตรปิฎก

ในอัครัญญสูตร แม้พระพุทธองค์จะไม่ได้ทรงตรัสถึง การเกิดขึ้นของพลเมืองโดยตรง แต่ก็ได้บ่งบอกถึงแนวคิดความเป็นพลเมืองที่ปรากฏขึ้นในปฐมบทแห่งสังคมมนุษย์ ในสมัยยุคแรก ๆ ของวิวัฒนาการของโลก ดังเช่นที่ พระพุทธองค์ทรงตรัสแก่สามเณรว่าเสฏฐะและสามเณรภราทวาชะ เพื่อที่จะให้เห็นภาพที่ชัดเจนในวิวัฒนาการ การกำเนิดแห่งสังคม รัฐ การเกิดขึ้นของแนวคิดสัญญาประชาคมและพลเมือง ดังความตอนหนึ่งว่า

สมัยหนึ่ง ครั้นเวลาล่วงเลยมาช้านานโลกนี้เสื่อม เมื่อโลกกำลังเสื่อม เหล่าสัตว์ส่วนมากไปเกิดที่พรหมโลกชั้นอาภัสสรมีปิตีเป็นภักขา ครั้นเวลาล่วงเลยมาโลกนี้เจริญขึ้นเมื่อโลกกำลังเจริญขึ้น เหล่าสัตว์ส่วนมากจุติจากพรหมโลกชั้นอาภัสสรมาเกิดเป็นมนุษย์ นึกคิดอะไรก็สำเร็จ ได้ตามปรารถนา มีปิตีเป็นภักขา มีรัศมีชานออกจากร่างกาย เทียวสัญจรไปในอากาศ อยู่ในวิมานอันงดงาม สถิตอยู่นานแสนนาน

สมัยนั้นทั่วจักรวาล มีดมนอนธการ ไม่มีดวงจันทร์ ไม่มีดวงอาทิตย์ ไม่มีดวงดาว ไม่ปรากฏกลางวัน กลางวัน เดือน ฤดู ปี แม้แต่ชายหญิงก็ไม่ปรากฏ มีชื่อเพียงว่า สัตว์ เท่านั้น ต่อมาเกิดจวันดิน, สะเก็ดดิน, เครือดิน และข้าวสาลี โดยลำดับ มีการทดลองลิ้มรสจนเกิดตัณหาขึ้น วันเดือน ปี ฤดูกาล ดวงดาวก็ปรากฏ เพศหญิงเพศชายก็ปรากฏ มีการเสพเมถุนธรรม มีความโลภ ขี้เกียจ แย่งชิง ลักขโมยกันขึ้น จนเกิดสถาบันทางสังคม เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ และศูทร ขึ้นมา เป็นต้น^๔

๑) ความเป็นพลเมืองในยุคโบราณ

ในอัครัญญสูตร นอกจากจะกล่าวถึงวิวัฒนาการต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นอย่างเป็นขั้นเป็นตอน โดยเริ่มจากการเกิดปัญหาขึ้นในสังคมจนถึงเป้าหมาย และวิธีการแก้ปัญหา ในพระสูตรยังได้แสดงให้เห็นถึงแนวคิดความเป็นพลเมืองที่ปรากฏขึ้นครั้งแรก ในยุคปฐมบทสังคมโบราณสมัยนั้นว่ามี

^๓ ชาญณรงค์ บุญหนุน, “พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๖๑): ๒๒.

^๔ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓-๑๐๔.

การปกครองโดยบุคคลที่ประชาชนในชุมชนหรือรัฐได้แต่งตั้งขึ้น (การเกิดขึ้นแห่งสัญญาประชาคม) เพื่อให้เขามีอำนาจและหน้าที่เป็นหัวหน้าหรือผู้นำ ทำหน้าที่ในการดูแล รักษาทรัพย์สิน และมีหน้าที่พิจารณา ตำหนิ ขับไล่บุคคลผู้ทำผิด หรือตัดสินชี้ขาดระงับกรณีพิพาทต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม โดยพิจารณาสรุหาคัดเลือกผู้ที่มีคุณสมบัติเหมาะสม บุคคลผู้ที่มีรูปงาม ผิวพรรณดี มีมารยาทงดงาม บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวงให้เป็นพระราช^๕ (ผู้นำหรือตัวแทน) ของกลุ่มตน ขณะเดียวกันก็แบ่งปันข่าวสารให้แกผู้ทำหน้าที่ ซึ่งมีลักษณะเหมือนการจ่ายภาษี ดังความที่ปรากฏว่า

วาเสฐฐะและภารทวาชะ ครั้นนั้นสัตว์ทั้งหลายจึงได้ประชุมกันปรึกษากันว่า ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏในหมู่มสัตว์แล้ว คือ การถือเอาสิ่งที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏ การครหาจักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทักทวูจักปรากฏทางที่ดีพวกเรา ควรสมมต (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ซึ่งจะว่ากล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ตีเตียน ผู้ที่ควรตีเตียน ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งปันข่าวสารให้แกสัตว์ผู้นั้น^๖

จากข้อความข้างต้น แสดงให้เห็นถึงประวัติศาสตร์ความเป็นพลเมืองในยุคสมัยปฐมภพโลก อันเป็นการแสดงออกของประชาชนหรือมวลสมาชิกทั้งหลายในชุมชนโบราณ ที่ใช้สิทธิเสรีภาพ และความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน แต่งตั้งประมุขหรือผู้นำขึ้นมา เพื่อทำหน้าที่แทนตน ซึ่งบทบาทของประชาชนในการเข้าไปมีส่วนร่วมคัดเลือกผู้นำและมอบอำนาจของตนให้แก่ผู้นำนี้ ถือเป็นหน้าที่พลเมืองอย่างหนึ่ง อันเป็นหลักการที่เน้นความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐ ซึ่งในพระสูตรได้แสดงถึงความสัมพันธ์ดังกล่าว ๒ ประการ คือ ประการแรก เพื่อคัดเลือกผู้ปกครองชุมชนให้ทำหน้าที่ในการดูแลข่าวสาร คือ ใครต้องการข่าวสาร ชัดตียะ (ผู้ปกครอง) ก็จะเป็นผู้อนุญาต หรือ ใครแอบขโมย ชัดตียะจะเป็นผู้จับกุมผู้นั้นมาลงโทษ ประการที่สอง เพื่อสร้างความสุข ความยินดีให้กับผู้อยู่ใต้ปกครองอันเนื่องมาจากการแก้ปัญหาข้อแรกได้สำเร็จ^๗ ด้วยเหตุนี้ความเป็นพลเมืองในยุคโบราณจึงมุ่งที่เป้าหมายการอยู่ร่วมกันทางสังคมเป็นสำคัญ โดยมีเป้าหมายที่มีคุณธรรมเป็นพื้นฐาน ส่วนการแบ่งหน้าที่การงานตามความถนัดของแต่ละบุคคลนั้น ถือเป็นลักษณะทางสังคมอย่างหนึ่งที่เรียกว่า วิธีการดำรงชีวิตของพลเมืองในมิติต่าง ๆ เช่น กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ สูตร ซึ่งไม่มีส่วนเกี่ยวข้องแห่งระบบชนชั้นวรรณะอย่างที่ศาสนาพราหมณ์ใช้เป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้นทางสังคมแต่อย่างใด

กล่าวสรุปได้ว่า พลเมืองในยุคโบราณจะเป็นความสัมพันธ์ของมนุษย์ระหว่างมวลสมาชิกที่พึงมีต่อบุคคล สังคมและรัฐ มิใช่ความสัมพันธ์แบบชนชั้นวรรณะอย่างที่พวกพราหมณ์เข้าใจกัน หรืออย่างเจ้านายกับไพร่ ทาส อย่างที่ปรากฏในสังคมศักดินาหรือยุคสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และแม้รูปแบบจะยังคงเป็นลักษณะของราชกรกับชัดตียะ (ผู้ปกครอง) แต่มิติทางสังคมสมัยนั้นจะมีความเสมอภาคกันของพลเมืองใน ๒ ประการ คือ ประการแรก ความเสมอภาคทางสังคม ได้แก่

^๕ สิริภพ เหล่าลาภะ, พุทธศาสตร์การเมือง, (กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕), หน้า ๑๐๖-๑๐๗.

^๖ ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

^๗ ทวี ผลสมภพ, ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔), หน้า ๖๓.

การมีสิทธิเสรีภาพ ความเสมอภาคที่เท่าเทียมกัน ประการที่สอง ความเสมอภาคของบุคคลทางการประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ สิทธิในทางเศรษฐกิจ และกฎหมาย ซึ่งทุกคนล้วนมีความเสมอภาคอย่างเท่าเทียมกัน ใช้กติกาเดียวกัน ดังนั้น ความเป็นพลเมืองยุคสมัยปฐมบทโลกจึงเป็นเอกลักษณ์ของประชาชนทั้งหลายที่เป็นพลเมือง เช่น การใช้สิทธิในการเลือกผู้นำ เป็นต้น

๒) ความเป็นพลเมืองในยุคสมัยพุทธกาล

ทวี ผลสมภพ ได้กล่าวไว้ว่า ต่อมาในยุคสมัยพุทธกาล บทบาทพลเมืองของมวลสมาชิกของสังคมหรือรัฐได้ถูกลดความสำคัญลงไปด้วยระบบของชนชั้นวรรณะ^๙ ซึ่งลักษณะที่บ่งชี้ความสัมพันธ์กันในทางสังคมสมัยอดีต ที่เป็นการแบ่งตามหน้าที่และอาชีพการงานตามวิถีการดำรงชีวิตของพลเมืองในยุคสมัยนั้น ได้ถูกอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ที่มีความเจริญรุ่งเรืองในสังคมอินเดียครอบงำ จนทำให้เกิดความเข้าใจที่ผิดเพี้ยนไปจากความเป็นจริงแต่ดั้งเดิมซึ่งมีการแบ่งชั้นวรรณะทางสังคมเกิดขึ้น

ดร.จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์ ได้ให้ทัศนะไว้ว่า ระบบชั้นวรรณะเป็นสิ่งที่ไม่ส่งเสริมให้บุคคลมีความคิดริเริ่มและแรงจูงใจให้ประสบผลสำเร็จ เพราะว่าการแบ่งอาชีพการงานของบุคคลไม่ได้อยู่บนพื้นฐานของความสามารถ แต่ขึ้นอยู่กับสถานะตามกฎหมายทางสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่ดูไม่ยุติธรรมเท่าที่ควร^๙

กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย ที่ได้ให้ทัศนะไว้ว่า แรกเริ่มเป็นการแบ่งหน้าที่และอาชีพเป็นชั้นวรรณะของคนในสังคม มีความยืดหยุ่นไม่แข็งงวด แต่ต่อมาได้เสื่อมเจตนารมณ์เดิมเปลี่ยนเป็นจารีตที่ถือกันแบบเถรสองบาตร วรรณะสูงเหยียดหยามและเอารัดเอาเปรียบวรรณะต่ำกว่า ทั้งนี้ด้วยเหตุผลของประโยชน์ทางสังคมเป็นสำคัญ^{๑๐} และได้กลายเป็นจารีตสืบทอดมาหลายรุ่นนับเป็นพันปี จวบจนเข้าสู่ยุคสมัยพุทธกาล ระบบวรรณะก็ยังคงครอบงำสังคมอินเดียอย่างเคร่งครัดและแพร่หลาย ซึ่งพระพุทธเจ้าครั้งยังทรงเป็นเจ้าชายสิทธัตถะก็อยู่ภายใต้กฎเกณฑ์ของระบบวรรณะด้วยเช่นกัน ดังจะเห็นได้จากเนื้อเรื่องพุทธประวัติ ซึ่งพระบิดาพยายามฝึกอบรมพระองค์ให้เรียนรู้ ปฏิบัติตามครรลองแห่งวรรณะกษัตริย์ เช่น เรียนรู้วิชาการปกครอง วิชาการรบพุ่ง การขี่ม้า การยิงธนู เป็นต้น ซึ่งเฉพาะผู้อยู่ในวรรณะกษัตริย์เท่านั้นที่มีอภิสิทธิ์ในการเรียนรู้และการฝึกอบรมดังกล่าว และภายใต้กฎเกณฑ์ทางระบบชั้นวรรณะ พลเมืองของอินเดียแต่โบราณส่วนใหญ่จึงไม่อยู่ในฐานะที่มีสิทธิ ส่วนร่วมในการตัดสินใจทางกิจการสาธารณะหรือกิจกรรมทางการเมืองของรัฐ

^๙ จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘), หน้า ๓๗.

^๙ จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์, หน้า ๘๒-๘๓.

^{๑๐} กรุณา-เรื่องอุไร กุศลาสัย, การตีความ, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓), หน้า ๒๘.

ธเนศวร์ เจริญเมือง ที่ได้ให้นิยามไว้ว่า แนวความคิดเรื่องพลเมืองไม่มีปรากฏในโลกของอินเดียและมุสลิม สิทธิพลเมืองของอินเดียแต่โบราณและยุคพุทธกาลจึงมีในเฉพาะชนชั้นสูงหรือชนชั้นปกครองเท่านั้น ที่มีสิทธิเป็นผู้มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นทางการเมือง ทั้งนี้ประชาชนส่วนใหญ่จึงอยู่ในสถานะกลุ่มบุคคลที่ถูกจำกัดสิทธิและเสรีภาพ โดยเฉพาะสิทธิในการเลือกประกอบอาชีพการงาน และการเรียนรู้เพื่อพัฒนาตนเอง^{๑๑}

กล่าวสรุปได้ว่า พลเมืองในยุคอินเดียแต่โบราณและยุคพุทธกาล เป็นเรื่องของฐานันดรหรือระบบชั้นวรรณะ ไม่ใช่ความสัมพันธ์ระหว่างประชาชนกับรัฐและสัมพันธ์เช่นนี้ได้สืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นในสังคมอินเดียโดยตลอดมา ด้วยเหตุนี้ การแสดงสิทธิพลเมืองทั้งด้านการเมือง สังคม เศรษฐกิจ ความคิดเห็น ตลอดจนการปฏิบัติในสังคมอินเดียจึงมักเป็นเอกสิทธิ์เฉพาะของชนวรรณะชั้นสูงแต่เพียงฝ่ายเดียวอย่างแท้จริง

๓) ความเป็นมาของความเป็นพลเมืองในพระพุทธศาสนา

เจ้าชายสิทธัตถะทรงถูกหล่อหลอมด้วยความเชื่อคติของพราหมณ์มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ แต่เมื่อพระองค์ทรงตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงรู้แจ้งความจริงในสรรพสิ่งโดยธรรมชาติ ทำให้พระองค์ทรงมองเห็นคุณค่าในศักดิ์ศรีของมนุษย์ที่เสมอกัน ทั้งในแง่ของสิทธิ ความเสมอภาค และความยุติธรรมทางสังคม ซึ่งต่อมาพระพุทธองค์ทรงสร้างแนวคิดพลเมืองในแง่ของลักษณะการรวมตัวกันเป็นและชาสังคม (Civil Society) ในรูปแบบของชุมชนเข้มแข็งที่เรียกว่า "สังฆะ" ขึ้นมา ด้วยการทรงเผยแผ่คำสอนเพื่อให้เกิดผลในทางความเชื่อแบบใหม่แก่ประชาชน โดยทรงชี้แนะพร่ำสอนลบล้างความเชื่อที่มีอยู่เดิมท่ามกลางอิทธิพลความเชื่อในชั้นวรรณะของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ

(๑) ปฏิเสธความเชื่อว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก แต่สอนว่าโลกปรากฏเกิดขึ้นตามธรรมชาติ และกรรมเป็นผู้ทำให้เกิดสรรพสัตว์ต่างกันไปตามการกระทำของตน เรียกว่า “กรรมลิขิต” ซึ่งผลของกรรมเป็นที่เชื่อมั่นของพุทธศาสนิกชน

(๒) ปฏิเสธระบบชั้นวรรณะ ให้สิทธิเสรีภาพแก่ผู้เข้ามาในระบบสังฆะโดยไม่เลือกปฏิบัติตามชนชั้น

(๓) ไม่ผู้มัด โดยให้เสรีภาพแก่ผู้นับถือ สอนให้ผู้คนเชื่อมั่นในความคิดของตนเอง เคารพการตัดสินใจของตน โชคชะตาเกิดขึ้นจากผลของการกระทำของตนและทุกปรากฏการณ์ล้วนเกิดขึ้นล้วนมีเหตุเป็นตัวกำหนด โดยไม่สอนให้ผู้คนมกมายเหนือธรรมชาติ

(๔) สอนให้ดำเนินตามทางมัชฌิมาปฏิปทา ซึ่งอาศัยเหตุผลเป็นแนวทางแห่งการปฏิบัติครองตน

^{๑๑} ธเนศวร์ เจริญเมือง, พลเมือง: นักสู้ผู้ยิ่งใหญ่, (เชียงใหม่: สถาบันล้านนาประชาธิปไตย, ๒๕๕๓),

(๕) ปฏิเสธการบูชาัญญ์ สอนให้พุทธศาสนิกชนมีความเมตตา กรุณาไปยังสรรพสัตว์ ไม่แสวงหาความสุขที่เบียดเบียนผู้อื่น โดยถือคติว่าเมื่อผู้อื่นมีความสุข เราย่อมมีความสุขใจด้วยเช่นกัน^{๑๒}

เจตนารมณ์ความเป็นพลเมืองในรูปแบบชุมชนเข้มแข็งที่เรียกว่า "สังฆะ" นี้ได้ทรงตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญคือ การจัดระเบียบสังคมใหม่เพื่อลบล้างระบบชั้นวรรณะ ไม่ให้ยัดเยียดกีดกันเป็นสิ่งที่บ่งชี้ความสูงต่ำ และสิทธิความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ชน และรับคนทุกชั้นวรรณะเข้ามาพัฒนาตนเอง โดยพระองค์ทรงบัญญัติศีลวินัย คือ ข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ^{๑๓} สำหรับให้พลเมืองของในสังฆะยึดถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย และวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข มีอาชีพะสุจริตเพื่อไม่ให้เกิดเดือดร้อนในสังคม โดยการปฏิบัติตามระเบียบวินัยของสังฆะ กล่าวคือ ๑) ทรงบัญญัติศีล ๕ สำหรับอุบาสกอุบาสิกา ๒) ศีล ๘ สำหรับฆราวาสที่ปฏิบัติธรรม ๓) ศีล ๑๐ สำหรับสามเณร ๔) ศีล ๒๒๗ สำหรับพระภิกษุ และศีล ๓๑๑ สำหรับภิกษุณีบริษัท เพื่อเสริมสร้างเกิดความสมานฉันท์ สร้างความสามัคคี เพื่อนำไปสู่พลเมืองที่มีคุณภาพดีความเป็นอารยะชน (พระอรหันต์) ซึ่งเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

ความเป็นพลเมืองที่อยู่บนพื้นฐานของพระธรรมวินัยนี้จึงสะท้อนหลักการอยู่ร่วมกัน ซึ่ง คือ หลักการปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตของการเป็นพลเมือง อันเป็นแบบอย่างแห่งสังคมที่พึงปรารถนาความสงบสุข ปราศจากการเบียดเบียนซึ่งกันและกัน สมาชิกที่เป็นพลเมืองในสังฆะมีความเมตตา ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ให้แก่กัน มีความสมัครสมานสามัคคี เคารพสิทธิ ความเสมอภาคของพลเมืองของทุกสมาชิกในสังฆะ

กล่าวสรุปได้ว่า ความเป็นพลเมืองในรูปแบบชุมชนเข้มแข็งที่เรียกว่า "สังฆะ" นี้ได้ทรงตั้งขึ้นเพื่อวัตถุประสงค์สำคัญคือ การจัดระเบียบสังคมใหม่เพื่อลบล้างระบบชั้นวรรณะ สิทธิความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ชน โดยพระองค์ทรงบัญญัติศีลวินัย คือ ข้อปฏิบัติที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติ สำหรับให้พลเมืองของในสังฆะยึดถือเป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย และวาจาให้ตั้งอยู่ในความดีงาม เพื่อสร้างความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน มีสิทธิความเท่าเทียมในความเป็นมนุษย์ชน ดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติสุข มีอาชีพะสุจริต เพื่อไม่ให้เกิดเดือดร้อนในสังฆะ โดยการปฏิบัติตามกฎระเบียบวินัยของสังฆะเป็นสำคัญ

๓.๑.๔ คุณลักษณะของพลเมืองดีในทางพระพุทธศาสนา

ชาญณรงค์ บุญหนุน ได้กล่าวถึง คุณลักษณะของพลเมืองดีในทางพระพุทธศาสนา ไว้ว่า คุณลักษณะพื้นฐานสำคัญของบุคคลที่เป็นพลเมืองในสังฆะนั้น จากการศึกษาคัมภีร์พระไตรปิฎกพบว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงตั้งสังฆะขึ้นมา ทรงมีประสงค์ที่สำคัญ คือ การจัดระเบียบสังคม

^{๑๒} กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕), หน้า ๒๖.

^{๑๓} วิมหา. (ไทย) ๑/๔๕/๓๓.

ใหม่เพื่อลบล้างการถือระบบชั้นวรรณะ และยึดหลักความเท่าเทียมทางสิทธิในความเป็นมนุษย์ โดยพระองค์ทรงบัญญัติศีลหรือวินัย หรือกฎระเบียบเพื่อการอยู่ร่วมกันในสังคม อันเป็นบรรทัดฐานที่สำคัญไว้เป็นข้อปฏิบัติสำหรับควบคุมกาย วาจาของพลเมืองที่เป็นสมาชิกทุกคนในชุมชนสังฆะให้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของความดีงาม ดำรงชีวิตอยู่อย่างปกติเป็นระเบียบ

นอกจากนี้เหนือกว่า การมีรักษาศีลในระดับบรรทัดฐานเพื่อรักษากายวาจาให้ดีงามดังกล่าวมาแล้ว คุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา อาจพิจารณาได้หลายแง่มุมทั้งในเชิงปัจเจกและสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่บ่งชี้ว่าบุคคลนั้นเป็นคนดีตามทัศนของพระพุทธศาสนา เช่น การเป็นผู้เคารพในสิทธิต่อชีวิตและทรัพย์สินของผู้อื่น(เมตตาธรรม) การไม่กล่าวล่วงละเมิดผู้อื่น ไม่หลอกลวง ทำหน้าที่ทางสังคมด้วยความยุติธรรมโดยการปฏิบัติด้วยความสัมพันธ์ทุกระดับอย่างถูกต้องเหมาะสม ในกระบวนการทางความคตินั้นพลเมืองดีจะต้องมีสัมมาทิฐิ ระดับจิตใจก็คือ การไม่โลภเกิน (อวิสมโลภะ) การไม่มุ่งร้ายคนอื่น (อพยาปาหะ) การไม่เพ่งโทษผู้อื่น (อนภิชฌา/ไม่จ้องเล่นงานคนอื่น) เพราะการเป็นพลเมืองดี คือ การแสดงออกใด ๆ ควรเกิดจากความคิดและทำที่อันสมควรในเชิงบวก^{๑๔} ซึ่งจากการศึกษาพบว่าสามารถพิจารณาได้จากกรอบมโนทัศน์ของหลักธรรมต่าง ๆ เช่น

ในแง่คุณลักษณะของพลเมืองดีในฐานะปัจเจกชนและสมาชิกที่ดีของชุมชนหรือสังคม อาจพิจารณาได้จากกรอบมโนทัศน์ของ “บุญกิริยาวัตถุ” กล่าวคือ พระพุทธศาสนาสอนให้พุทธศาสนิกชนบำเพ็ญบุญ ๓ ประการ คือ (๑) การให้หรือการแบ่งปันปัจจัยสี่ หรือทรัพยากรที่จำเป็นต่อการครองชีพ(ทาน) (๒) การไม่ทำร้ายเบียดเบียนผู้อื่นและรักษาระเบียบสังคม เพื่อมิให้เกิดความวุ่นวาย (ศีล) (๓) การมีจิตใจที่ดีมีน้ำใจต่อผู้อื่น (ภาวนา) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างจิตใจที่เมตตาต่อกันของคนในสังคม กรอบแนวคิดเรื่อง “บุญกิริยาวัตถุ” นี้เป็นหลักความประพฤติโดยย่อที่ครอบคลุมทั้งเรื่องสังคมและปัจเจกบุคคล การให้ทานเกี่ยวข้องกับการแบ่งปันทรัพยากรที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิตของแต่ละคน การประพฤติศีลเป็นเรื่องระเบียบกฎเกณฑ์พื้นฐานทางสังคม สังคมจำเป็นต้องมีระบบระเบียบที่สมาชิกทุกคนต้องให้ความเคารพขณะเดียวกัน มนุษย์ในสังคมจำเป็นต้องมีจิตใจที่มองเห็นความเป็นมนุษย์ของกันและกันเอื้ออาทรต่อกัน ในฐานะสมาชิกของชุมชน^{๑๕}

ประการที่หนึ่ง หากพิจารณาในกรอบมโนทัศน์ของ “อปินณกปฏิปทา”^{๑๖} เพื่อให้บุคคลถือปฏิบัติเป็นหลักในการดำเนินชีวิตในฐานะปัจเจกชนให้อยู่ในแนวทางที่ถูกต้องเป็นประโยชน์เกื้อกูล ป้องกันการกระทบต่อสิทธิเสรีภาพของพลเมืองคนอื่น ๆ คือ (๑) ป้องกันความหลงเมาเมว ไม่ให้บาปอกุศลครอบงำใจ(สำรวมอินทรีย์ ๖) มีสติมั่น ไม่ยินดียินร้ายต่อสิ่งเล่า เพื่อป้องกันการเบียดเบียนผู้อื่นด้วยอำนาจของกิเลส (๒) ป้องกันความโลภ โดยรู้จักประมาณ(โภชนะมัตตัญญูตา) ในการบริโภคเพื่อไม่ให้เบียดเบียนธรรมชาติเกินความจำเป็น (๓) สร้างความรับผิดชอบ โดยฝึกสติให้ตื่นรู้อยู่เสมอ ไม่

^{๑๔} ชาญณรงค์ บุญหนุน, “พระพุทธศาสนากับการสร้างสรรค์ประชาธิปไตยว่าด้วยการเป็นพลเมืองที่ดีของสังคม”, วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มีนาคม ๒๕๕๓): ๒๑.

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๑.

^{๑๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๑๐๘-๑๐๙.

เกียจคร้าน ขยันหมั่นเพียร (ชาคริยานุโยค) พร้อมเสมอทุกเวลาในการปฏิบัติกิจการงานเพื่อความเจริญของชีวิต

ประการที่สอง หากพิจารณาในกรอบคิดของ “ธรรมคัมภีร์ครองโลก”^{๑๗} หลักธรรมการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นไปอย่างปกติสุข โดยพระพุทธศาสนามองว่าเป็นธรรมที่ช่วยให้บุคคลได้ตระหนักถึงการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบเรียบร้อย มีสันติภาพ ไม่สร้างความเดือดร้อนและสับสนวุ่นวายให้เกิดขึ้นในสังคม กล่าวคือ (๑) หิริ ความละอายบาป คือ ความละอายใจต่อการทำความชั่วทั้งปวง ตลอดจนประพฤติดุจจริตทั้งต่อหน้าและลับหลัง (๒) โอตตัปปะ ความเกรงกลัวบาป คือ ความเกรงกลัวต่อความชั่วทั้งหลาย เกรงกลัวต่อผลของความชั่วจากการประพฤติดุจจริตที่จะตามให้ผลในภายหลังเช่น เกิดความเสียหาย เสียชื่อเสียง หรือถูกสังคมรังเกียจ เป็นต้น ธรรม ๒ ประการนี้ เป็นธรรมที่ทำให้บุคคลผู้ประพฤติดีเป็นคนดีหรือเป็นบัณฑิต และสามารถนำไปสู่การเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพของสังคม

นอกจากนี้แล้ว หากจะพิจารณาถึงหลักการสำคัญที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนานั้น หากประมวลความหมายจากสารัตถะคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้วพบว่า พระพุทธเจ้าให้ความสำคัญและคุณค่าแห่งความเป็นคนว่าอยู่ที่ความประพฤติ ด้วยเหตุนี้คุณลักษณะอันเป็นหลักการที่สำคัญของพลเมืองดีในระบบสังคมที่พระพุทธองค์ทรงประสงค์ ให้เหล่าสมาชิกในสังคมได้ตระหนักและประพฤติปฏิบัติต่อผู้อื่น โดยทางวางนโยบายเอาไว้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาของพระองค์ที่เรียกว่า หลักโอวาทปาติโมกข์ ๓ ประการ คือ การเว้นบาป-ทำดี-ทำใจ ให้บริสุทธิ์ พลเมืองทั้งบรรพชิตและคฤหัสถ์ จึงต้องฝึกฝนจิตใจตนเองอยู่เสมอให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย อย่างน้อยก็เป็นคนดีของสังคม ขึ้นสูงสุดก็สามารถนำตนให้พ้นจากทุกข์ได้^{๑๘}

กล่าวสรุปได้ว่า คุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา จะเน้นไปที่บรรทัดฐานการเป็นคนดีตามคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การรักษาระเบียบทางกาย วาจา และใจ ให้ปราศจากกิเลส อันประกอบด้วย ความโลภ โกรธ หลง โดยมีมาตรฐานการปฏิบัติตั้งแต่ระดับศีล ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันใน โดยเป้าหมายของการบัญญัติศีลและพระวินัยก็เพื่อให้เหล่าสมาชิกของสังคมได้ขัดเกลาตนเอง และรักษาความสงบของสังคมตามสมควรแก่ฐานะในพลเมืองดีของชุมชนสังคมเข้มแข็ง

๓.๒ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักพระธรรม ๕

หลักธรรมพระ ๕ มาเป็นหลักธรรมเกื้อหนุนต่อหลักธรรมอื่นที่สามารถนำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาตนและการพัฒนาชีวิตที่ดีงาม เป็นหลักธรรมอันเป็นกำลังสำคัญในการทำความเพียร ให้ประสบความสำเร็จในกิจต่าง ๆ แต่ในขณะเดียวกันเมื่อมีพลังกำลังทางร่างกาย ทางจิตใจที่เข้มแข็ง และทางปัญญาที่เข้มแข็งแล้วย่อมจะสำเร็จได้ตามที่มุ่งหวังไว้ในทุก ๆ ด้าน ซึ่งจะได้ศึกษารายละเอียดของหลักพระ ๕ ต่อไป ดังนี้

^{๑๗} อ.ท. (ไทย) ๒๐/๙/๖๓

^{๑๘} ที.ม. (ไทย) ๑๐/๙๐/๕๐.

๓.๒.๑ ความหมายและความสำคัญของพละ ๕

ในประเด็นความสำคัญของพละ ๕ ปรากฏในพระสูตรต้นปิฎก เนื้อความว่า

เมื่อเจริญพละ ๕ ประการ ทำพละ ๕ ประการให้มาก ย่อมโน้มไปสู่นิพพาน โน้มไปสู่นิพพาน โอนไปสู่นิพพาน กล่าวคือ (๑) เจริญสัทธาพละอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธ โน้มไปในโอสสัคคะ (๒) เจริญวิริยพละ (๓) เจริญสติพละ (๔) เจริญสมาธิพละ (๕) เจริญปัญญาพละอันอาศัยวิเวก อาศัยวิราคะ อาศัยนิโรธไปในโอสสัคคะการสละคืน^{๑๙}

จากข้างต้นจะเห็นว่า พละ ๕ เป็นองค์ธรรมที่เป็นกำลังสำคัญในการบรรลุสู่นิพพาน ซึ่งเป็นพระประสงค์สูงสุดของพระพุทธองค์ ที่ต้องการโปรดสรรพชีวิตให้หลุดพ้นจากกองทุกข์ หลุดพ้นจากภพชาติ ชรา มรณะ และเป็นจุดหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนา

นอกจากนี้ข้อความปรากฏในพระสูตรต้นปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก สหายตนวรรค ไว้ว่า

ภิกษุพึงพิจารณาเห็นดังนี้ว่า เราเจริญพละ ๕ ได้แล้วหรือหนอ ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เรายังเจริญพละ ๕ ไม่ได้ ภิกษุนั้นพึงพยายามเพื่อเจริญพละ ๕ ถ้าภิกษุนั้นพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า เราเจริญพละ ๕ ได้แล้ว ภิกษุนั้นพึงตามศึกษาในกุศลธรรมทั้งหลายทั้งกลางวันและกลางคืน อยู่ด้วยปิติและปราโมทย์นั้น^{๒๐}

การเจริญด้วยพละทั้ง ๕ แล้วย่อมมีความเข้มแข็ง กล่าวคือ การเจริญสัทธาพละ มีศรัทธาเชื่อในปัญญาตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า วิริยพละ พยายามเพียร มีความเข้มแข็ง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย สติพละ มีสติควบคุมด้วยปัญญากำลังพิจารณารักษาตน ให้ระลึกได้ในขณะพูดและในขณะทำ สมาธิพละ สงัดออกจากกามและอกุศลธรรมทั้งหลายแล้วบรรลุญาณ ๔ ตลอดจนปัญญาพละ มีปัญญาพิจารณาเห็นทั้งความเกิดดับ ชำแรกกิเลสให้ถึงความพ้นทุกข์โดยชอบ

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย คำว่า พละ ไว้ว่าหมายถึง กำลัง ความเข้มแข็ง ที่ทำให้เข้มงวดได้แม้กระทั่งกำลังแห่งกิเลส สามารถนำมาดำเนินชีวิตที่ติงาม ปลอดภัย สงบสุข^{๒๑} เป็นกำลังขับเคลื่อนเครื่องต่อกำลังอกุศลธรรมที่เป็นปรปักษ์ กล่าวคือ เมื่อใดที่ธรรมที่เป็นกำลังเกิดขึ้นในตน เมื่อนั้นอกุศลธรรมจะไม่มีโอกาสก่อตัวขึ้นได้ เพราะธรรมที่เป็นกำลังนี้จะต้านทานป้องกันไว้อย่างมั่นคงและแข็งขัน มันคงทางจิต เกิดสมาธิ เกิดแรงกระตุ้นหนุนส่งความเพียรไม่ให้อกุศลธรรมครอบงำได้^{๒๒}

^{๑๙} ส.ม. (ไทย) ๑๙/๗๐๕-๗๑๖/๓๖๙.

^{๒๐} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๔๔๗/๕๐๒.

^{๒๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๖๙.

^{๒๒} มหามกุฏราชวิทยาลัย, วิสุทธิมรรคแปล ภาค ๓ ตอน ๒ ฉบับมหามกุฏราชวิทยาลัย, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๒๒๓.

กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า พละ หมายถึง กำลัง แรงผลักดัน ความเข้มแข็ง ที่ทำให้ดำเนินชีวิตที่ดั่งาม ปลอดภัย เป็นสุข บำเพ็ญกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกเลสหรือความทุกข์ใดจะสามารถบีบคั้น ครอบงำได้ เมื่อเจริญพละทั้ง ๕ แล้วย่อมเป็นไปเพื่อละอกุศลธรรมที่ไม่เกิดขึ้น เพื่อให้กระทำกุศลธรรมที่เกิดขึ้นและความเข้มแข็ง หลักพละธรรม ๕ หมายถึง หลักธรรมที่เป็นกำลัง ๕ อย่าง ที่ทำให้สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างดั่งามเป็นสุข กระทำกิจด้วยบริสุทธิ์และเต็มที่ไม่มียกเลสหรือความทุกข์ใดที่จะสามารถบีบคั้นครอบงำจิตใจได้

๓.๒.๒ ประเภทของพละ ๕

พระพุทธองค์ทรงจำแนก หลักธรรมที่เป็นกำลังไว้ ๕ ประการ มีชื่อเรียกว่า พละ ๕ ประกอบด้วย (๑) ศรัทธาพละ คือกำลังศรัทธา (๒) วิริยพละ คือกำลังวิริยะ (๓) สติพละ คือกำลังสติ (๔) สมาธิพละ คือกำลังสมาธิ (๕) ปัญญาพละ คือกำลังปัญญา^{๒๓} มีความหมายแต่ละองค์ธรรม ดังนี้

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้อธิบายความหมายของ หลักธรรมพละ ๕ ไว้ว่า พละ ๕ คือ กำลัง ๕ ประการ ได้แก่ (๑) ศรัทธาพละ คือ ความเชื่อหรือกำลังการควบคุมความสงสัย (๒) วิริยะพละ คือ ความเพียรหรือกำลังการควบคุมความเกียจคร้าน (๓) สติพละ คือ ความระลึกได้หรือกำลังการควบคุมความประมาท (๔) สมาธิพละ คือ ความตั้งใจมั่นหรือกำลังการควบคุมจิตใจไม่วอกแวกฟุ้งซ่าน (๕) ปัญญาพละ คือ ความรอบรู้หรือกำลังการควบคุมเพิกเฉยไม่สนใจหลงมกมาย^{๒๔}

กล่าวสรุปได้ว่า ประเภทของพละ ๕ นั้นประกอบด้วยกำลัง ๕ ประการ ได้แก่ กำลังความเชื่อ เป็นกำลังการควบคุมความสงสัย วิริยพละ กำลังความเพียร เป็นกำลังการควบคุมความเกียจคร้าน สติพละ กำลังความระลึกได้ เป็นกำลังการควบคุมความประมาท สมาธิพละ กำลังความตั้งใจมั่นไม่ฟุ้งซ่าน และปัญญาพละ กำลังความรอบรู้ การพิจารณาตามสัมมาทิฐิ เป็นต้น

๓.๒.๒.๑ ศรัทธาพละ

๑) ความหมายของศรัทธา

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้ให้นิยามคำว่า ศรัทธา แปลว่า ความเชื่อ หมายความว่า ความเชื่อในสิ่งที่ควร เป็นความเชื่อด้วยปัญญาเหตุผล ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ดั่งาม ความเลื่อมใส ซาบซึ้งเชื่อมั่นมีใจโน้มมน้อมไปสู่ความดีต่อบุคคลหรือสิ่งนั้น ๆ ความมั่นใจในสัจจะธรรม ความดั่งาม และในการทำความดีที่ไม่ไหลลู่ไปตามลักษณะเหนือธรรมชาติ^{๒๕}

^{๒๓} อัง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๒/๑๖.

^{๒๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, นวโกวาท, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐).

^{๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๔๒๘.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้แสดงศรัทธาไว้ว่า “เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ กอปรด้วยเหตุผล”^{๒๖}

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน) ได้แสดงศรัทธาไว้ว่า เกี่ยวกับความเชื่อให้ใช้ปัญญาพิจารณา แม้พระพุทธศาสนาเองก็ไม่บังคับให้เชื่อถือ ดังเช่นที่ตรัสว่ามีให้เชื่อโดยอาการ ๑๐ อย่างในกาลามสูตร ข้อนี้ควรขยายความว่า ศรัทธา คือ ความเชื่อในพระพุทธศาสนานั้นต้องการให้เชื่อโดยปัญญา คือ ความรู้เป็นสำคัญ^{๒๗}

พระภิกษุวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว) ได้ให้คำนิยามคำว่า ศรัทธา หมายถึง ความเชื่ออีกใจ เพราะหมดความสงสัยโดยสิ้นเชิง เนื่องจากได้ใช้ปัญญาพิจารณาไตร่ตรองหาเหตุผลอย่างรอบครอบ โดยปราศจากการใช้อคติ อารมณ์จนเกิดเป็นมูลฐาน (ทสฺสนมฺมูลกา) มั่นคง และเกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งในระดับที่สิ่งใด ๆ จะมาเปลี่ยนแปลงความเชื่อนี้ไปได้^{๒๘}

กล่าวสรุปได้ว่า ความศรัทธาโดยทั่วไป หมายถึง ความเคารพ ความนับถือ ยกย่อง ชื่นชมบูชา หรือความเลื่อมใสในบุคคลหรือสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่ตนเห็นว่า มีความเด่น ความดี หรือมีคุณค่าเหนือธรรมชาติ หรือเหนือปกติวิสัยของมนุษย์ทั่วไป ส่วนศรัทธาในทางพระพุทธศาสนานั้น หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในหลักธรรม เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อ เชื่อด้วยเหตุด้วยผล เชื่อมั่นในคุณงามความดี มีความเชื่อความเลื่อมใสในสังฆธรรม ประกอบด้วยปัญญาเป็นเครื่องพิจารณาไตร่ตรองถึงความถูกต้อง มีใช้สักแต่ว่าเชื่อในความเลื่อมใสสืบทอด ๆ ตามกันมา ซึ่งความศรัทธานี้ก็จะประกอบหนึ่งที่ทำให้เกิดความกล้าหาญและความมั่นคงในการดำเนินชีวิต และเป็นปัจจัยพัฒนายิ่งขึ้นไปจนถึงเป้าหมายสูงสุดของชีวิตคือ พระนิพพาน

๒) ประเภทของศรัทธา

ในพระพุทธศาสนานั้น ความศรัทธา นอกจากจะเป็นแนวทางการพัฒนาชีวิตอย่างถูกต้องแล้ว ยังเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดจนสามารถถึงขั้นอริยชน ซึ่งในพระพุทธศาสนาได้นิยามศรัทธามีอยู่ ๔ ประเภท คือ

(๑) กัมมสัทธา หมายถึง ความเชื่อในกฎแห่งกรรม คือ ความเชื่อว่าเมื่อทำสิ่งใดอันประกอบด้วยเจตนา จงใจกระทำทั้งรู้ด้วยมือเป็นกรรม เป็นความชั่วความดีขึ้นในตน เป็นเหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลทั้งร้ายและดีสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่สูญเปล่าและเชื่อว่าผลสำเร็จได้ก็ด้วยการกระทำ ไม่ใช่ด้วยการอ้อนวอนขอหรือรอคอยโชคชะตา เป็นต้น ดังพุทธสุภาษิตว่า “คนทำกรรมใดไว้อย่อมเห็น

^{๒๖} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕), หน้า ๔๗๐-๕๒๙.

^{๒๗} สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน), ประมวลสารคดีธรรม, (กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการอำนวยการงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ, ๒๕๓๐), หน้า ๗๐ -๗๑.

^{๒๘} พระภิกษุวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว), ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: บริษัททุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑), หน้า ๘๒.

กรรมในตน คนทำกรรมดีย่อมได้รับผลดี คนทำกรรมชั่วย่อมได้รับผลชั่ว คนหวานพีชเช่นใดย่อมได้รับผลเช่นนั้น”^{๒๙}

กล่าวสรุปได้ว่า กัมมสัทธาเป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญต่อเป้าหมาย เป็นจุดเริ่มต้นในการสร้างกระทำความสัมพันธ์กับผลสำเร็จ เพราะบุคคลที่เชื่อในการกระทำที่เป็นเหตุให้เกิดผลว่าบุคคลทำในความดีอันเป็นกุศลกรรมผลที่ได้นั้นย่อมเป็นกุศล มีผลนำไปสู่การพัฒนาทั้งต่อโลกนี้และโลกหน้า หากกรรมที่ทำนั้นเป็นกรรมที่เป็นไปเพื่อเป้าหมายคือ พระนิพพาน

(๒) วิปากสัทธา หมายถึง เชื่อในเรื่องวิบาก เชื่อผลของกรรมมีจริง กล่าวคือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วย่อมต้องมีผล ผลเกิดจากเหตุ ผลดีเกิดจากการทำดี ผลชั่วเกิดจากการทำชั่ว^{๓๐} ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า “สัตว์พวกหนึ่ง ย่อมเกิดในครรภ์ พวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์ ส่วนผู้ที่ไม่มีอาสวะย่อมนิพพาน”^{๓๑}

กล่าวสรุปได้ว่า วิปากสัทธา เป็นปัจจัยเกื้อหนุนสำคัญต่อเป้าหมาย คือความเชื่อในผลของกรรม ดังที่ว่าพวกที่ทำบาปกรรมย่อมไปนรกได้รับความทุกข์มาก พวกทำดีย่อมไปสวรรค์มีความสุขมาก พวกไม่มีอาสวะ ย่อมนิพพานดับทุกข์สิ้นเชิง เป็นเหตุสร้างความสัมพันธ์ระหว่างการกระทำและผลของการกระทำ ซึ่งบุคคลจะเกิดศรัทธาฝึกฝนตน พัฒนาตนได้เพราะเกลียดกลัวความทุกข์ เพียรบำเพ็ญการกระทำเพราะรักความสุขความเจริญ

(๓) กัมมัสสกตาสัทธา เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของกรรม จะต้องรับผิดชอบเสวยผลวิบากเป็นไปตามการกระทำของตน^{๓๒} ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสเรื่องกรรมไว้ว่า “สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน มีกรรมเป็นทายาท มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย บุคคลทำกรรมอันใดไว้ จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น กรรมย่อมจำแนกสัตว์ทั้งหลายให้เลวและดีต่างกัน”^{๓๓}

กล่าวสรุปได้ว่า กัมมัสสกตาสัทธา เป็นปัจจัยพื้นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ของการกระทำเพื่อการพัฒนาให้ถึงเป้าหมาย เพราะเหตุว่าเมื่อบุคคลมีความเชื่อว่าบุคคลมีกรรมเป็นของตน เราเป็นผู้กำหนดวิถีชีวิตของเราเอง คือเราจะดีหรือชั่วก็เพราะการกระทำ ในเมื่อเราเกลียดทุกข์รักสุข อยากเป็นคนดี ไม่อยากเป็นคนเลว เราก็จะต้องเพียรพยายามทำกรรมดี เพียรละกิเลสตัณหาให้ลดน้อยลงไป ชีวิตของบุคคลนั้นก็จะ เป็นไปเพื่อการฝึกฝนพัฒนาให้เข้าถึงเป้าหมายได้ในที่สุด

(๔) ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า มั่นใจในองค์พระตถาคตว่าทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธะ ทรงพระคุณทั้ง ๔ ประการ ตรัสธรรม บัญญัติวินัยไว้ด้วยดี ทรงเป็นผู้นำ

^{๒๙} ชุ.ชา.อฏฐก. (ไทย) ๒๗/๑๔๔/๑๐๓.

^{๓๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๐.

^{๓๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๒๖/๗๐.

^{๓๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๐.

^{๓๓} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๒๘๙/๓๕๐.

ทางที่แสดงให้เห็นว่า มนุษย์คือเราทุกคนนี้หากฝึกฝนตนด้วยดีก็สามารถเข้าถึงพระนิพพานได้^{๓๔} ดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไว้ว่า

ภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นอรหันต์ ตรัสรู้ด้วยตนเองโดยชอบ เธอทั้งหลายจงตั้งสัณห์ไว้ เรา จะสั่งสอนอมตะธรรมที่เราได้บรรลุแล้ว จะแสดงธรรม เธอทั้งหลายเมื่อปฏิบัติตามที่เราสั่งสอน ไม่นานนักก็จักทำให้แจ้ง ซึ่งประโยชน์ยอดเยี่ยมอันเป็นที่สุดแห่งพรหมจรรย์ ที่เหล่ากุลบุตรผู้ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ในปัจจุบันนี้แน่ แท้^{๓๕}

ภิกษุปัญจวัคคีย์ เกิดตถาคตโพธิศรัทธาเชื่อในพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตั้งใจในการฟัง เพื่อรู้ ยิ่ง เมื่อทราบชัดถึงโทษในสิ่งที่มีความเกิดเป็นธรรมดาด้วยตนแล้ว จึงแสวงหา นิพพาน ที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยม ได้บรรลุ นิพพาน ที่ไม่มีความเกิด อันเป็นแดนเกษมจากโยคะอันยอดเยี่ยมแล้ว เป็นผู้มีความแก่เป็นธรรมดา...เป็นผู้มีความเจ็บเป็นธรรมดา...เป็นผู้มีความตายเป็นธรรมดา...เป็นผู้มีความเศร้าโศกเป็นธรรมดา...เป็นผู้มีความเศร้าหมองเป็นธรรมดา...ภิกษุปัญจวัคคีย์เหล่านั้นได้เกิดญาณทัสสนะ การหยั่งรู้ ขึ้นมาว่า “วิมุตติของพวกเราไม่กำเริบ ชาตินี้เป็นชาติสุดท้าย ภพใหม่ไม่มีอีกต่อไป”^{๓๖}

กล่าวสรุปได้ว่า ตถาคตโพธิศรัทธา เป็นปัจจัยสำคัญเกื้อกูลต่อการเข้าถึงเป้าหมายสูงสุดซึ่งเกิดจากความเชื่อในตัวบุคคล กล่าวคือ เมื่อปัญจวัคคีย์ยอมที่จะฟังคำสอนของพระผู้มีพระภาค เพราะเกิดศรัทธาต่อตัวของพระผู้มีพระภาค ในการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เหล่าภิกษุปัญจวัคคีย์จึงได้บรรลุธรรมตามลำดับ ได้เห็นธรรม บรรลุธรรม รู้แจ้งธรรมหยั่งลงสู่ธรรม ข้ามความสงสัย ปราศจากความแคลงใจ ถึงความเป็นผู้แก่แล้วก็ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น

๓) อานิสงส์ของศรัทธา

ประเด็นอานิสงส์ของศรัทธานั้น มีเนื้อความปรากฏ ในขุททกนิกาย อปทาน ตอนประวัติในอดีตชาติของพระสิงคาลมาตาเถรีว่า บุคคลผู้มีศรัทธาไม่ไหวหวั่น ตั้งมั่นในพระตถาคต มีศีลดีงามและสรรเสริญมีความเลื่อมใสในพระสงฆ์ มีสัมมาทิฐิ เรียกได้ว่า เป็นผู้มีชีวิตที่ไม่เปล่าประโยชน์ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้มีปัญญา มีศรัทธาระลึกถึงองค์ธรรมของพระพุทธเจ้า และหมั่นประกอบศรัทธา ศีล ปสาทะ ความเลื่อมใสและความเห็นชอบในธรรม^{๓๗}

^{๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๑๔๐.

^{๓๕} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๓๑๒-๓๑๓.

^{๓๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๒๘๖/๓๑๓-๓๑๔.

^{๓๗} ขุ.อป. (ไทย) ๓๓/ ๘๘-๙๐/๕๓๑.

นอกจากนี้เมื่อมีความที่กล่าวถึงอานิสงส์ของศรัทธาปรากฏ ในพระสูตรตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์ ไว้ว่า

“ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยศรัทธาประกอบด้วยศีล สุตะ จาคะ ปัญญา มีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เพราะอาสวะสิ้นไป เราพึงทำให้แจ้งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันไม่มีอาสวะด้วยปัญญาเข้าถึงอยู่ในปัจจุบันได้”^{๓๘}

มูลเหตุในการเกิดศรัทธามี ๔ สิ่ง คือ รูป เสียง ความเศร้าหมอง และธรรม เป็นเหตุให้เกิดความชอบใจ เลื่อมใสในใจไปศรัทธา ศรัทธามีความหมายสำคัญตามหน้าที่ถึง ๓ ประการ คือ เป็นพื้นฐานในกระบวนการพัฒนาสู่ปัญญา เป็นพื้นฐานในกระบวนการปฏิบัติเพื่อการบรรลุธรรม เป็นส่วนประกอบพื้นฐานในหมวดธรรมต่าง ๆ

นอกจากนั้นแล้วศรัทธายังมีคุณค่าและประโยชน์ในการพัฒนามนุษย์ถึง ๔ ฐานะคือ (๑) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้ได้ร้อยทรัพย์ (สัทธา สีส หิริ โอตตปปะ สุตะ จาคะ ปัญญา) (๒) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บุคคลข้ามโอชะ (กาม ภพ ทิฎฐิ อวิชชา) (๓) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาให้บรรลุธรรมของพระอรหันต์ (๔) ฐานะเป็นเครื่องมือพัฒนาบุคคลผู้อยู่ครองเรือนให้ได้รับทั้งประโยชน์ในปัจจุบันและประโยชน์ในภายหน้า

กล่าวสรุปได้ว่า บุคคลผู้ประกอบด้วยศรัทธาอย่างตั้งมั่นแล้วย่อมทำให้แจ้งซึ่งปัญญาวิมุตติ ไม่มีอาสวะ ย่อมเป็นผู้ที่แกลวล้าอย่างยิ่งในพระศาสนา ศรัทธาเป็นองค์ธรรมที่ชักนำบุคคลให้เชื่อมั่น เลื่อมใสในการเข้าสู่กระบวนการพัฒนาตน และเกื้อหนุนองค์ธรรมอื่น ๆ ที่เข้าประกอบด้วยทำหน้าที่ให้ความมั่นใจว่าจะเกิดผลดีต่อการกระทำกิจนั้น ๆ ซึ่งในหมวดธรรมใดที่ประกอบด้วยศรัทธามักต้องมีปัญญารวมอยู่ด้วย เพื่อกำกับความศรัทธาให้อยู่ในทิศทางที่ถูกต้อง เป็นความศรัทธาที่ประกอบด้วยสัมมาทิฐิ ทำให้บรรลุถึงเป้าหมายที่แท้จริงซึ่งการแจ้งในธรรม

๓.๒.๒.๒ วิริยะพละ

๑) ความหมายของวิริยะ

สมเด็จพระญาณสังวร(เจริญ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ได้ให้ความหมายไว้ว่า วิริยะ หรือ ความเพียร ตามศัพท์ว่า ความเป็นวีระ คือ คนกล้า ความหมายว่า กล้าจะทำซั๊กได้ ทำดีก็ได้ ยังเป็นคำกลาง ๆ อุปการะทางซั๊กก็ได้ ในทางดีก็ได้ (จะสำเร็จ) ต้องอาศัยความเพียร แต่ในพระพุทธศาสนาสอนให้เพียรแต่ในทางดี^{๓๙}

^{๓๘} ม.อ. (ไทย) ๑๔/๑๖๑-๑๗๕/๒๐๗-๒๑๔.

^{๓๙} สมเด็จพระญาณสังวร(เจริญ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก, ธรรมากิธานพจนานุกรม คาสอนพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: รัฐบาลจัดพิมพ์ถวายในงานฉลองพระชันษา ๙๖ ปี, มปป.), หน้า ๔๗๑.

พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตตาภิวังศ์(สยาตอ อุ ปณิตตา) ได้ให้ความหมายวิริยะ ไว้ว่า มาจากคำว่า วีราน ภาโว หมายถึง สภาวะของคนอาจหาญค่านี้นำให้เราพอมองเห็นรสชาติ คุณสมบัติของความพยายามในการปฏิบัติ ควรเป็นการปฏิบัติอย่างกล้าหาญ^{๔๐}

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายในพจนานุกรมพุทธศาสตร์ ไว้ว่า วิริยะ หมายความว่า ความเพียร ความบากบั่นเพื่อละความชั่วแล้วประพฤติกุศล ความพยายามทำกิจไม่ท้อถอย^{๔๑}

พระอนุรุทธะ และพระญาณธชะ กล่าวไว้ใน ปรมัตถทีปนี ได้ให้ความหมายของวิริยะ ไว้ ๔ ประการ คือ (๑) วีรสสุ ภาโว วิริยํ แปลความว่า ความอาจหาญในการทำงาน (๒) วีรสสุ กมมํ วิริยํ แปลความว่า กิริยาของผู้อาจหาญในการทำงาน (๓) วิธินา อิริยิตัพพํ ปวตตยิตัพพนติ วิริยํ แปลความว่า สภาวะพึงให้เกิดขึ้นด้วยวิธี (๔) วิเสเสน อีรณติ กมปนติ ตํ สมังคิโน เอเตนาติ วิริยํ แปลความว่า สภาวะทำให้ชวนชวายเป็นพิเศษ^{๔๒}

พระมหาสมปอง มุทิตโต ได้แปลเรียบเรียง คัมภีร์อภิธานวรรณนา ได้ปรากฏความหมายของคำว่า วิริยะ มาจากศัพท์ว่า วิริย (วีรสทุปปท+อิร คติย +อ) ความพยายาม ความเพียร วิริยะ ชวนชวาย วีเร สารุ วีรานํ วา กมม วิธินา วา อิริยิตัพพํ ปวตเตตัพพนติ วิริยํ การทำในสิ่งที่ดีหรือของคนดี หรือ ความพยายามเป็นไปตามวิธี ชื่อว่าวิริยะ (รัสสะ อี ของปัจจัยเป็น อี). มม ปน อจจารทุธ วิริยํ ความเพียรอันเราปรารถนาอย่างยิ่งแล้ว^{๔๓}

กล่าวสรุปได้ว่า วิริยะ หมายถึง ความเพียร ความกล้า ความเข้มแข็ง ความอดุสาหะ ความบากบั่น ความอาจหาญไม่ท้อถอย ของคนผู้ปรารถนาความเพียรในการทำกิจต่าง ๆ มีรูปวิเคราะหว่า วีราน ภาโว กมมํ วา วิริย ภาวะที่พึงให้เป็นไปตามวิธี

๒) ลักษณะของวิริยะ

วิริยเจตสิกสามารถแบ่งวิริยะ ความเพียรมีซึ่งลักษณะ มีกิจ มีผลปรากฏและเหตุใกล้ทั้งหมดได้ ๔ ลักษณะ ดังนี้

- (๑) มีความอดทนต่อสู้กับความลำบาก เป็นลักษณะ
- (๒) มีความอดทนธรรมที่เกิดพร้อมกับตน ไม่ให้ถอยหลังเป็นกิจ
- (๓) มีการไม่ท้อถอย เป็นผลปรากฏ

^{๔๐} พระกัมมัญฐานาจารย์ พระปณิตตาภิวังศ์(สยาตอ อุ ปณิตตา), **รู้แจ้งในชาตินี้ (In This Very Life)**, พระครูปลัดประจาก สิริวัฒน, พระสว่าง ดิกขวิโร ตรวจและปรับปรุงฉบับแปล, แปลโดย พิชิตวิจิตรญาณภัทร วิมลพร, (กรุงเทพมหานคร: มปป.), หน้า ๑๕๙.

^{๔๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**, หน้า ๒๓๖.

^{๔๒} พระอนุรุทธะ และพระญาณธชะ, **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวัน กราฟ ฟิค เพลท, ๒๕๔๖), หน้า ๒๖๔.

^{๔๓} พระมหาสมปอง มุทิตโต, **คัมภีร์อภิธานวรรณนา** (แปลเรียบเรียง), (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๒๑๑.

(๔) มีความสลด คือ สังเวควัตถุ ๘ คือชาติทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ ทุกข์จากความป่วยไข้ มรณทุกข์ นิรยทุกข์ เปตติทุกข์ อสุรกายทุกข์ ดิรัจฉานทุกข์ ทุกข์จากสภาพที่ไม่ดีต่าง ๆ หรือมีวิริยารัมภัตถุ ๘ เป็นอารมณ์ ทำให้เกิดความปรารถนาเพียร^{๔๔}

คัมภีร์มิลินทปัญหา พระเจ้ามิลินทร์ได้ตรัสถามปัญหากับพระนาคเสนเกี่ยวกับลักษณะวิริยะไว้ว่า ความเพียรมีลักษณะเป็นอย่างไร ซึ่งพระนาคเสนได้ตอบปัญหานั้นไว้อย่างชัดเจนดังเนื้อความปรากฏว่า

ข้าแต่พระนาคเสน วิริยะ คือความเพียร มีลักษณะอย่างไร มหาราชา ความเพียร มีการค้าจุนไว้ เป็นลักษณะกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรค้าจุนไว้แล้วย่อมไม่เสื่อม ขอนิมิตอุปมาก่อน อุปมาเรือนที่จะล้ม ขอถวายพระพร เมื่อเรือนจะล้มบุคคลค้าไว้ด้วยไม้อื่น เรือนที่ถูกค้าไว้นั้น ก็ไม่ล้มฉันทใด ความเพียรก็มีการค้าจุนไว้เป็นลักษณะ กุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้นก็ไม่เสื่อมฉันทนั้น ขอนิมิตอุปมาให้ยิ่งขึ้นไปอีก อุปมาพวงเสนา มหาราชา พวงเสนาจำนวนน้อยต้องพ่ายแพ้แก่เสนาห่มมาก หากพระราชาทรงกำชับไปให้ดี ทั้งเพิ่มกองหนุนส่งไปให้เสนาจำนวนน้อยกับกองหนุนนั้น ต้องชนะเสนาห่มมากได้ฉันทใดความเพียรก็มีการค้าจุนไว้เป็นลักษณะกุศลธรรมเหล่านั้นทั้งสิ้น อันความเพียรอุดหนุนแล้ว ก็ไม่เสื่อมฉันทนั้น

ข้อนี้สมจริงดังที่สมเด็จพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า

อริยสาวกผู้มีความเพียรเป็นกำลัง ย่อมละอกุศล เจริญกุศลได้ ละสิ่งที่มีโทษ เจริญสิ่งที่ไม่มีโทษได้ ย่อมไม่เสื่อมจากพระสัทธรรม ดังนี้ ขอถวายพระพรการทำความเพียรนั้น คือ ไม่มากเกินไปหรือน้อยเกินไป ถ้าหย่อนเกินไปเอียงไปทางเกียจคร้าน ถ้าตั้งเกินไปก็ฟุ้งซ่านจึงควรทำความเพียรแต่พอดี ความเพียร เป็นคุณธรรมที่จะนำผู้ปฏิบัติให้พ้นจากความทุกข์ความเดือดร้อนในชีวิตได้ ตั้งแต่ความทุกข์หรือความเดือดร้อนในระดับต้น ๆ ซึ่งเป็นความเดือดร้อนหรือความทุกข์ในชีวิตประจำวันจนสามารถนำพาให้พ้นจากความทุกข์ อย่างสิ้นเชิงคือ บรรลุพระนิพพานได้ ก็เพราะอาศัยความเพียร แต่หากบุคคลใดไม่ ประกอบด้วยวิริยะคือความพากเพียรแล้ว ย่อมทำให้บุคคลนั้นประสบกับความเสื่อมของ ชีวิต ทำให้ชีวิตนั้นไร้ค่าที่เรียกว่า โหมะชีวิต ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า กุสโล ความเกียจ คร้าน และหินวิริโย ผู้มีความเพียรเลว บุคคลใดก็ตามที่ประกอบไปด้วยคุณลักษณะ ๒ ประการนี้ ท่านจัดว่าเป็นชีวิตที่เสื่อม^{๔๕}

กล่าวสรุปได้ว่า วิริยะ มีลักษณะของกำลังความเพียรกล้าหาญ ความอุตสาหะ มีความอดทนเพียรขจัดอุปสรรค เป็นกำลังผลักดันองค์ธรรมอื่น ๆ ที่ประกอบด้วยไม่ให้อ่อนหลัง มีความไม่ถ้อยถอยเป็นผลปรากฏ ซึ่งมีความสลดหรือ สังเวควัตถุ ๘ มีชาติทุกข์ เป็นต้น เป็นอารมณ์ให้เกิดกำลังปรารถนา กำลังเพียรผลักดันในพัฒนาตนให้หลุดพ้นจากสังเวควัตถุทั้ง ๘ แต่หากผู้ใด

^{๔๔} วรรณสิทธิ ไวยะเสวี รวบรวม, คู่มือการศึกษา พระอภิธรรมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิแนบมหานิรานนท์, ๒๕๔๗), หน้า ๒๘-๒๙

^{๔๕} มหามกุฏราชวิทยาลัย, มิลินทปัญหา ฉบับแปลในมหามกุฏราชวิทยาลัย, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๕๗.

ปราศจากซึ่งวิริยะ ไม่มีความเพียรแล้วย่อมทำให้บุคคลนั้นประสบความเสื่อมของชีวิต เป็นชีวิตที่ไร้คุณค่า ที่เรียกว่า โมฆะชีวิต

๓) อานิสงส์ของวิริยะ

วิริยะ เป็นองค์ธรรมที่สำคัญมาก เพราะแม้จะกระตือรือร้นแต่เริ่มแรกแต่หากขาดความเพียรแล้ว การทำกิจก็จะเป็นผลสำเร็จดังที่ได้ตั้งใจไว้ ยังเป็นการบำเพ็ญเพียรเจริญวิปัสสนาภาวนา อันเป็นการประกอบ วิวัฏฐิณีสติทุกสลดด้วยแล้ว ก็จะต้องเป็นความเพียรที่สมบูรณ์ด้วยองค์ ๔ ที่เรียกว่า จตุรงคะวิริยะ คือ แม้เนื้อจะเหือดเลือดจะแห้ง ๑ จะเหลือแต่เพียงหนัง ๑ จะเหลือแต่เพียงกระดูก ๑ จะเหลือแต่เพียงเอ็น ๑ ก็จะไม่ละเสียจากความเพียรที่กำลังกระทำอยู่นั้นเลย ผู้ที่พากเพียรอย่างยิ่งนี้ ย่อมล่วงทุกข์ได้ ดังในธรรมบทที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า วิริเยน ทุกขมจเจติ “คนจะล่วงทุกข์ได้ก็เพราะความเพียร”

การปรารภความเพียร คือ ลงมือทำความเพียรอย่างเข้มแข็งเด็ดเดี่ยว ทำงานอันเป็นหน้าที่ประจำให้สำเร็จทำงานที่แทรกซ้อนขึ้นมาในระหว่างนั้นให้สำเร็จ ทำงานนั้นอย่างเอาจริงเอาจัง ไม่คำนึงถึงความเหนื่อยยากลำบาก มุ่งความสำเร็จของงานในเวลาอันรวดเร็ว และมีความเรียบร้อยเป็นสำคัญ และนอกจากนี้ภิกษุใดเป็นผู้มีความเพียร ไม่เกียจคร้าน ประกอบพร้อมไปด้วยความสันโดษในปัจจุบัน เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญว่าเป็นผู้ตั้งอยู่ในอริยะวงศ์ และเป็นบุคคลผู้เลิศ และบุคคลเช่นนี้เป็นบุคคลที่ไม่มีใครสามารถตำหนิ ตีเตียนได้ ผู้ที่มีวิริยะ ปรารภความเพียรเจริญสติปัฏฐาน ๔ แล้ว ย่อมได้รับอานิสงส์ ดังที่พระพุทธองค์ตรัสว่า บุคคลผู้เจริญสติปัฏฐาน ๔ ตลอด ๗ ปี พึงหวังผลอย่าง ๑ ใน ๒ อย่าง คือ อรหัตผลในปัจจุบัน หรือเมื่อยังมีอุปาทานเหลืออยู่ ก็จักเป็นอนาคามี^{๔๖}

กล่าวสรุปได้ว่า บุคคลที่ประกอบไปด้วยวิริยะจะได้รับผล บุคคลที่มีความเพียรแล้วนั้นจะไม่หวาดหวั่นต่ออุปสรรคต่าง ๆ ไม่กล่าวอ้างหลีกเลี่ยงการกระทำกิจ แต่จะอดสาหัสทำกิจด้วยความมุ่งมั่น อดทน ไม่ท้อทอย เมื่อกระทำกิจด้วยความเพียรแล้ว ย่อมประสบผลสำเร็จไม่เสื่อมจากสุข เพราะ “วิริยะ” เป็นเหตุให้กล้ำลงมือทำงานและกล้ำเผชิญปัญหาอุปสรรคต่าง ๆ ถ้าหากขาดความเพียรแม้เพียงอย่างเดียว การกระทำใด ๆ ก็ยากที่จะประสบผลสำเร็จดังตั้งใจไว้

๓.๒.๒.๓ สติพละ

๑) ความหมายของสติ

ในพระไตรปิฎกได้ให้นิยามความหมายคำว่า สติ แปลว่า ความระลึกได้^{๔๗}

^{๔๖} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๓๗-๑๓๘/๑๒๘-๑๓๑.

^{๔๗} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๔/๑๕๕.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้อธิบายไว้ว่า สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่ปล่อย เป็นธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่างร่วมกับสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดในสิ่งที่นึกได้ ตระหนัก เข้าใจชัดตามความเป็นจริง^{๔๘}

สำหรับคำว่า สติ ในความหมายของ ความไม่ประมาท เป็นสติในการเจริญสติ ผู้มีสติ จะไม่ปล่อยจิตไปในทุจริต ๓ ไม่ละเมียดสิกขาบท ประพฤติตนเหมาะสม หมั่นฝึกตนด้วยการมีสติที่ตั้งมั่นอยู่ในกรรมฐาน “ปมาทะ เป็นไฉนความปล่อยจิต การเพิ่มพูนความปล่อยจิตไปในกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต หรือในกามคุณ ๕ การทำโดยไม่เคารพ การทำโดยไม่ติดต่อก การทำที่ไม่มั่นคง ความประพฤติด้อย่อน ความทอดทิ้งฉันทะ ความทอดทิ้งธุระ ความไม่เสพ ความไม่ทำให้เจริญ ความไม่ทำให้มาก ความไม่ตั้งใจมั่น ความไม่หมั่นประกอบความประมาทในการเจริญสภาวะธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล ความประมาท กิริยาที่ประมาท ภาวะที่ประมาท มีลักษณะเช่นว่านี้ เรียกว่า ปมาทะ”^{๔๙}

กล่าวสรุปได้ว่า สติ หมายถึง ความระลึกได้ ความนึกคิดได้ การรู้ตัวในสิ่งที่กำลังจะพูดกำลังจะทำอยู่ได้ เป็นอาการที่จิตไม่หลงลืมปล่อยไหล อยู่กับอริยาบถในปัจจุบันขณะตื่นรู้อยู่เสมอ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ความไม่ประมา

๒) ลักษณะของสติ

สติเจตสิก สามารถแบ่งลักษณะได้ ๔ ลักษณะ คือ มีความระลึกได้อยู่เนื่อง ๆ คือ ความไม่ประมาทเป็นลักษณะอย่าง ๑ มีการไม่หลงลืมเป็นกิจอย่าง ๑ มีการรักษาอารมณ์เป็นผลอย่าง ๑ มีความจำได้แม่นยำเป็นเหตุไถ่อย่าง ๑ สติปรากฏลักษณะทำงานควบคู่กับองค์ธรรมอื่น ๆ คือการแนบชิดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งในปัจจุบันขณะ ดังที่พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ศรัทธาเป็นเมล็ดพืช ความเพียรเป็นหยาดน้ำฝน ปัญญาของเราเป็นแอกและคันไถ หิริเป็นงอนไถ มีใจเป็นเชือก สติของเราเป็นใบพัด (เครื่องไถ) และคันไถ (เครื่องแทง) เราจึงสามารถควบคุมกาย วาจา และอารมณ์ได้แน่นอน^{๕๐}

พระไพศาล วิสาโล ได้กล่าวถึง การจัดการกับอารมณ์ที่เจือปนไปด้วยอคติ และค้นหาไว้ว่า ต้องอาศัยสติเป็นหลัก เพราะนอกจากสติจะช่วยให้เรารู้เท่าทันอารมณ์ และไม่ปล่อยใจให้ปรุงแต่งไปตามอคติแล้ว ยังช่วยให้รับรู้สิ่งต่าง ๆ ตามสภาพที่เป็นจริง ที่สำคัญคือ สติสามารถเตือนใจให้รู้จักการให้อภัยหรือ เตือนให้รู้จักใช้ปัญญาในการแก้ไขความขัดแย้ง เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ทั้งสองฝ่ายได้^{๕๑}

^{๔๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๖๕.

^{๔๙} อภิ.วิ. (ไทย) ๓๕/๙๒๘/๕๘๑-๕๘๒.

^{๕๐} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๑๙๗/๒๘๔.

^{๕๑} พระไพศาล วิสาโล, สุขแท้ด้วยปัญญา, (กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖), หน้า ๔๖.

กล่าวสรุปได้ว่า สติเป็นองค์ธรรมที่อุปการะมากทำให้ตื่นรู้ อยู่กับปัจจุบันขณะเสมอ ทำให้ไม่พลั้งเผลอ ไม่ความประมาท สติช่วยกำกับการดำเนินชีวิตและประพฤติปฏิบัติในชีวิตด้วยการมีสติระลึกอยู่กับสิ่งที่ปัจจุบันที่กำลังคิด พูด กระทำ ในเวลาขณะนั้นไม่ให้เกิดความผิดพลาดเสียหายหลงลืมไป

๓) อานิสงส์ของสติ

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า สติเป็นองค์ธรรมที่อุปการะมาก ทำให้ตื่นรู้อยู่เสมอ ทำให้ไม่เผลอพลั้งเผลอ ป้องกันความเสียหาย เป็นเหตุให้ยับยั้งชั่งใจ และกระตุ้นทำให้นึกถึงชีวิต เป็นกำลังที่กระทำมุ่งไปสู่เป้าหมายโดยตรง แต่หากขาดสติแล้ว จะเป็นเหตุให้กระทำกิจผิดพลาดเสียหายอยู่ร่ำไป กำลังสติเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นเองไม่ได้ ต้องทำให้เกิดด้วยอาศัยการฝึกจิตรวบรวมจิตให้หนึ่งด้วยวิธีต่าง ๆ เช่น ทำสมาธิ สวดมนต์ภาวนา เป็นต้น^{๕๒}

กล่าวสรุปได้ว่า สติ คือ ความระลึกได้ นึกได้ สำนึกอยู่ไม่เผลอ เป็นธรรมที่เกื้อกูลในกิจหรือในการทำความดีทุกอย่างร่วมกับสัมปชัญญะ คือ ความรู้ชัดในสิ่งที่นึกได้เป็นเครื่องมือของปัญญา ความเห็นถูก ความเลือกเฟ้นธรรม ที่ใช้กันกระแสดัชนีหา มัจฉาทิฐิ กิเลสและอวิชชา

๓.๒.๒.๔ สมาธิพละ

๑) ความหมายของสมาธิ

ในอภิธรรมปิฎก ให้ความหมายสมาธิว่า “ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่ ความไม่ซัดส่าย สมถะ สมาธิทริย สมาธิพละ สัมมาสมาธิ สมาธิสัมโพชฌงค์ที่เป็นองค์แห่งมรรค นับเนื่องในมรรคในสมัยนั้น นี้เรียกว่า สัมมาสมาธิ”^{๕๓}

ส่วนคัมภีร์วิสุทธิมรรค ให้คำนิยามไว้ว่า “ภาวะที่จิตมีอารมณ์อันเดียวฝ่ายกุศล ชื่อได้ว่า จิตเป็นสมาธิ”^{๕๔}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายของ “สมาธิ” ไว้ว่า สมาธิ แปลว่า ความตั้งมั่นของจิตหรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด คำจำกัดความของสมาธิที่มักพบเสมอ คือ “จิตตัสเสกัคคตา” หรือเรียกว่า “เอกัคคตา” แปลว่า ภาวะที่จิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง คือ การที่จิตแน่วแน่วแนบสนิทนอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน ซึ่งในคัมภีร์อรรถกถาอธิบายความหมายจำกัดลงไปอีกว่า “สมาธิ คือ ภาวะมีอารมณ์หนึ่งเดียวของกุศลจิต และขยายความได้อีกว่า หมายถึง การดำรงจิตและเจตสิกไว้ในอารมณ์หนึ่งเดียวอย่างเรียบสม่ำเสมอและด้วยดี หรือมีจิตที่ตั้งมั่น”^{๕๕}

^{๕๒} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๓๕๙.

^{๕๓} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๓๐๔/๙๕.

^{๕๔} พระพุทธโฆสะเถระ, คัมภีร์วิสุทธิมรรค, พิมพ์ครั้งที่ ๖, แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุฒาจารย์ (อาจ อาสภมหาเถร), (กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, ๒๕๔๘), หน้า ๑๓๔.

^{๕๕} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๒๔ - ๘๒๕.

กล่าวสรุปได้ว่า สมาธิ หมายถึง ความตั้งมั่นของจิต ความไม่กระสับกระส่ายของจิต ภาวะจิตที่มีอารมณ์เป็นหนึ่งเดียว กล่าวคือ การที่จิตกำหนดแนบแน่นอยู่กับสิ่งใดสิ่งหนึ่ง ไม่ฟุ้งซ่าน หรือหวั่นไหวไปกับสิ่งเล่า เรียกว่า เอกัคคตา

๒) ประเภทของสมาธิ

การเกิดสมาธิหรือการเกิดญาณ สามารถจำแนกได้ ๕ ประเภท ดังนี้

(๑) สมาธิ ๑ ได้แก่ เอกัคคตาสมาธิ คือ การที่จิตมีสมาธิแน่วแน่ในอารมณ์เดียว แน่วแน่นอยู่ในสิ่งที่ที่เพ่งเพียงอย่างเดียวเท่านั้น เอกัคคตามี ๓ ระดับ คือ ระดับที่ ๑ ขณิกสมาธิ หรือ บริกรรมสมาธิ คือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ได้ชั่วขณะ ระดับที่ ๒ อุปจารสมาธิ คือ จิตที่ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ใกล้จะได้ฌาน ระดับที่ ๓ อัปปนาสมาธิ คือ จิตตั้งมั่นหรือแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ที่กำหนดไม่ ชัดสายไปไหน กระแสกิเลสไม่สามารถรบกวนได้ ฌานจิตที่เป็นอัปปนาเกิดขึ้นแล้ว

(๒) สมาธิ ๒ ได้แก่ โลภียสมาธิ และโลกุตตรสมาธิ

(๓) สมาธิ ๓ ได้แก่ ขณิกสมาธิ อุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ

(๔) สมาธิ ๔ ได้แก่ ทิฐฐธัมมสุขวิหารสมาธิ ญาณทัสสนสมาธิ สติสัมปชัญญสมาธิ และอัสวักขสมาธิ

(๕) สมาธิ ๕ ได้แก่ สุขสมาธิ สันตสมาธิ อริยสมาธิ นิรามิสสมาธิ อกาปุริสมาธิ ได้แก่ สมาธิของมหาบุรุษ

๓) ลักษณะจิตที่เป็นสมาธิ

การสมาธิตั้งมั่นแน่วแน่นเกิดได้จากจิตที่ได้รับการฝึกฝนดีแล้ว โดยเฉพาะในเรื่องของการเจริญสมาธิ จะมีความสงบ เยือกเย็น ไม่หวั่นไหวกับสิ่งเล่าที่มากกระทบ ยิ่งระดับสมาธิที่สูงขึ้น เช่น อัปปนาสมาธิ จิตยังมีความประณีตสงบเยือกเย็นขึ้นไปตามลำดับ ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึงลักษณะ จิตที่มีสมาธิในระดับสูงสุด หรือเรียกว่า ระดับอัปปนาสมาธิ ไว้ดังนี้

(๑) สมาหิตะ แปลว่า ตั้งมั่น คือ ตั้งมั่นอยู่ในอารมณ์ที่จิตกำหนด

(๒) ปริสุทธะ แปลว่า บริสุทธิ์ คือ หมดจดจากกิเลสเครื่องเศร้าหมองจิต

(๓) ปริโยธิตะ แปลว่า ผ่องใส คือ ไม่มีกิเลสอันเป็นเครื่องทำใจให้ขุ่นมัว

(๔) อนังคณะ แปลว่า เรียบเสมอ คือ ภาวะจิตที่ไม่ฟูไม่แฟบ หวั่นไหวในสิ่งเล่า

(๕) วิคตูปกิเลสะ แปลว่า ปราศจากสิ่งที่จะทำให้มัวหมอง คือ ไม่มีกิเลสอันเป็น เครื่องเศร้าหมองมารบกวน

(๖) มุทุกุตตะ แปลว่า นุ่มนวล คือ มีความอ่อนโยนไม่หยาบกระด้าง

(๗) กัมมณียะ แปลว่า ควรแก่การงาน คือ เหมาะสมถึงพร้อมที่จะใช้งาน โดยเฉพาะ ในด้านพัฒนาปัญญาขึ้นไป

(๘) ฐิตะ แปลว่า มั่นคง คือ ดำรงมั่นเหมือนเสาเข็มไม่โยกโคลงหรือหวั่นไหว จิตที่ ดำรงนิ่งลึกลงสู่ฌาน ปราศจากการตอบสนองต่อสิ่งเล่าใด ๆ

ท่านพุทธทาส ได้อธิบายขยายความลักษณะสมาธิลำดับที่ ๗ หรือ กัมมนิยะ กล่าวคือ จิตที่เหมาะสมแก่การทำงาน เป็นจิตที่มีสมาธิที่เอื้อต่อการทำงานของปัญญา เป็นกำลังเกื้อหนุนให้เกิดความรู้แจ้งในสังขารธรรม ไม่ใช่อยู่ในญาณสมบัติที่ดำรงแข็งทื่อเหมือนรูปปั้นหินไม่รับรู้สภาวะใด ๆ สภาวะจิตที่เป็นสมาธิอยู่ในฌานจะพิจารณาธรรมไม่ได้เลย มีแต่จะถูกกักขังอยู่ในฌานนั้นตลอดไป ผู้จะพิจารณาธรรมเจริญวิปัสสนาได้จะต้องถอยออกจากฌานเสียก่อนจึงจะถึงพร้อมแก่การเจริญวิปัสสนา ทำให้บรรลุ มรรค ผล นิพพาน^{๕๖}

กล่าวสรุปได้ว่า ลักษณะของสมาธิมีอยู่ด้วยกัน ๘ ระดับ ตามความนิ่งตั้งมั่นของ กระแสจิต ยิ่งระดับสูงขึ้นความประณีตดัดลึกของจิตย่อมเพิ่มขึ้นปราศจากการหวั่นไหวต่อสิ่งเล่าและ กระแสของกิเลสใด ๆ ซึ่งกัมมนิยะสมาธินั้นอยู่ในระดับพอดีเป็นมัชฌิมา เป็นจิตที่มีสมาธิที่เอื้อต่อการทำงานของปัญญา สามารถใช้ปัญญาแก้ปัญหาเรื่องทุกข์ได้⁴

๔) อานิสงค์ของการฝึกสมาธิ

สมาธิเป็นสิ่งที่พิสูจน์ได้ด้วยการฝึกฝนปฏิบัติจริงบนพื้นฐานที่เข้าใจง่าย เป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่ทดลองพิสูจน์ได้จริง หากฝึกฝนจนจิตอยู่ในภาวะของความเป็นอิสระ ปราศจากสิ่งรบกวนปราศจากสิ่งอันชวนให้ยึดมั่นถือมั่นก็จะเกิดความสงบ เกิดปัญญารู้แจ้งเห็นสังขารมนำไปสู่ทางพ้นทุกข์ ให้สติตั้งมั่นอยู่ที่สภาวะไตรลักษณ์ พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม ให้รู้เห็นตามสภาวะเป็นจริง ดังอานิสงค์ของการฝึกสมาธิจำแนกได้เป็น ๒ ทาง คือ

(๑) สติตั้งมั่นในการพิจารณากำหนดติดกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งเพื่อให้จิตสงบ ซึ่งเรียกว่า สมถกัมมัฏฐาน มีอานิสงค์ให้บรรลุฌานสมาบัติ

(๒) สติตั้งมั่นในการพิจารณารูปนาม เพื่อให้เกิดปัญญารู้แจ้งในไตรลักษณ์ อันประกอบด้วยอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเรียกว่า วิปัสสนากัมมัฏฐาน มีอานิสงค์ให้เกิดบรรลุถึง มรรค ผล นิพพาน การกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ เพื่อให้รู้เห็นสภาพตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นรูปนามเท่านั้น เป็นของไม่เที่ยงไม่มีแก่นสารยั่งยืน ไม่ควรยึดติดอยู่กับความยินดียินร้าย อันเป็นการเริ่มต้นที่จะให้ถึงหนทางดับทุกข์ทั้งปวง

กล่าวสรุปได้ว่า อานิสงค์ของการฝึกสมาธิมีอยู่ ๒ ทางคือ (๑) สมถกัมมัฏฐาน เพื่อให้จิตสงบทำให้สติตั้งมั่นในการพิจารณาเพื่อให้จิตสงบ (๒) วิปัสสนากัมมัฏฐาน เพื่อทำให้เกิดปัญญารู้เห็นไตรลักษณ์ พิจารณา กาย เวทนา จิต ธรรม มีอานิสงค์ให้เกิดบรรลุถึง มรรค ผล นิพพาน การกำหนดพิจารณาไตรลักษณ์ เพื่อให้รู้เห็นสภาพตามความเป็นจริงว่าสิ่งทั้งหลายล้วนแต่เป็นรูปนามเท่านั้น เป็นของไม่เที่ยงไม่มีแก่นสารยั่งยืน

^{๕๖} พุทธทาสภิกขุ, การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้สมาธิวิปัสสนาตามวิธีธรรมชาติ, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

๓.๒.๒.๕ ปัญญาพละ

๑) ความหมายของปัญญา

ในพระไตรปิฎก ได้ให้ระบุนัยความหมายว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกเฟ้น ความสอดส่องธรรม ความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้อย่างแจ่มแจ้งความคิดค้น ความใคร่ครวญ^{๕๗}

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้นิยามความหมายของปัญญาไว้ว่า ปัญญา หมายถึง ความรู้ทั่ว ปรินิพพานรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นต้น และความรอบรู้ในกองสังขารมองเห็นตามเป็นจริง^{๕๘}

ท่านพุทธทาส ได้ให้ทัศนะคติความหมายของไว้ว่า ปัญญา หมายถึง การฝึกฝนอบรม เพื่อทำให้เกิดความรู้ความเข้าใจอย่างถูกต้องสมบูรณ์อย่างถึงที่สุด ในสิ่งทั้งปวงตามความเป็นจริง คนเราโดยปกติไม่สามารถรู้สิ่งต่าง ๆ ให้ถูกต้องตามความเป็นจริงได้ คือมักรู้ตามความเข้าใจของตนเองหรือตามที่สมมุติกัน จึงไม่ใช่รู้จากความเป็นจริง ด้วยเหตุนี้ ในทางพระพุทธศาสนาจึงมีระเบียบปฏิบัติที่เรียกว่า ปัญญา อีกส่วนหนึ่งเป็นส่วนสุดท้าย สำหรับฝึกฝนอบรมจิตใจให้เกิดความรู้แจ้งในสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริงได้ จิตที่รู้แท้เห็นจริงในสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามความเป็นจริง ไม่มีอะไรชัดแจ้งไปยิ่งกว่า ความรู้แจ้งที่เกิดมาจากปัญญา จิตที่เข้าถึงความว่าง ปราศจากกิเลสตัณหา เป็นจิตที่ประกอบด้วยปัญญาเป็นอย่างยิ่ง คือ จิตที่เข้าถึงพระนิพพาน ดังนั้น ปัญญาจัดเป็นธรรมะที่สูงที่สุดในทางพระพุทธศาสนา คือ ปัญญารู้แจ้งในพระนิพพาน(เป็นโลกุตตรปัญญา)^{๕๙}

กล่าวสรุปได้ว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้ เข้าใจซึ่งในเหตุผล รู้คิด รู้วินิจฉัย และรู้ที่จะจัดการ ความรู้เข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผลดีชั่ว รู้คุณโทษ รู้ประโยชน์มิใช่ประโยชน์ เป็นความรู้ที่จัดการอาสวะกิเลสทั้งปวง เป็นความรอบรู้ที่มองเห็นในกองสังขารตามความเป็นจริง

๒) ลักษณะของปัญญา

ลักษณะของปัญญา แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะ คือ ปัญญารู้แจ้งซึ่งสภาวะธรรมเป็นลักษณะอย่าง ๑ ปัญญากำจัดความมืดเป็นกิจอย่าง ๑ ปัญญาไม่ความไม่หลงเป็นผลอย่าง ๑ ปัญญาเป็นเหตุไถ่อย่าง ๑

พระพุทธโฆษาจารย์ ได้กล่าวถึงลักษณะของปัญญาไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า ปัญญา มีลักษณะการตรัสรู้สภาวะแห่งธรรม มีความกำจัดเสียยังกระแสะกิเลสโมหะอันปิดบังสภาพะแห่งสังขารทั้งหลาย มีความไม่หลงไปในปัจจุภูมิจน และมีความเป็นรากฐานแห่งปัญญา^{๖๐}

^{๕๗} ขุ.ม. (ไทย) ๒๙/๑๐/๕๔.

^{๕๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๒๓๑.

^{๕๙} พุทธทาสภิกขุ, การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้สมาธิวิปัสสนาตามวิธีธรรมชาตินิ, หน้า ๔๓.

^{๖๐} วิสุทธิ. (ไทย) ๓/๑/๕.

นอกจากนั้นลักษณะของปัญญายังแบ่งได้ตามสิ่งที่ทำให้เกิดการกำหนดรู้ ซึ่งสามารถจำแนกได้ ๓ ลักษณะ ดังนี้

(๑) ญาณปัญญา กำหนดรู้ด้วยให้เป็นสิ่งอันรู้แล้ว กำหนดรู้ขั้นรู้จัก กำหนดรู้ตามสภาวลักษณะ คือ ทำความรู้จักจำเพาะตัวของสิ่งนั้นโดยตรง เพื่อให้ชื่อว่าได้เป็นอันรู้จักสิ่งนั้นแล้ว เช่นรู้ว่า นี่คือเวทนา เวทนาคือสิ่งที่มีลักษณะเสวยอารมณ์

(๒) ตีรณปัญญา กำหนดรู้ด้วยการพิจารณา กำหนดรู้ขั้นพิจารณา กำหนดรู้โดยสามัญลักษณะ คือ ทำความรู้จักในสิ่งนั้น พิจารณาเห็นโดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นอนัตตา เช่นรู้ว่า เวทนาไม่เที่ยง มีความแปรปรวนไปเป็นธรรมดา ไม่ใช่ตัวไม่ใช่ตน

(๓) ปหานปัญญา กำหนดรู้ด้วยการละ กำหนดรู้ถึงขั้นละได้ กำหนดรู้โดยตัดทางมิให้ฉันทะราคะเกิดมีในสิ่งนั้น คือรู้ว่าสิ่งนั้นเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา แล้วละนิจสัณญูเสียได้^{๖๑}

๓) อานิสสของปัญญา

บุคคลผู้มีปัญญาย่อมใช้ปัญญาพิจารณาอย่างแยบคายในธรรมเหล่านั้นอยู่ อันทำให้อกุศลธรรมทั้งหลายที่ยังไม่เกิดก็ระงับดับไป อกุศลธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นแล้วก็ขจัดละทิ้งได้เสีย ใช้ปัญญากระทำกุศลธรรมเป็นเนื่อง ๆ กล่าวได้ว่า ปัญญา คือ ความรู้ทั่วความไม่หลง ความวิจยธรรมได้ ความเห็นถูกต้องในความไม่เกิดขึ้นและความเสื่อมไปแห่งอกุศลธรรมทั้งหลาย และในความเกิดขึ้นและความเจริญแห่งกุศลธรรมทั้งหลายด้วยแห่งผู้มีปัญญา^{๖๒}

กล่าวสรุปได้ว่า ปัญญาพละ (ความรู้) คือ กำลังแห่งความรู้ ความฉลาด กำลังแห่งการพัฒนาให้เกิดความรู้ ความเข้าใจ คิดได้ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญาปราศจากอคติและแรงงูใจแอบแฝง เป็นผู้อยู่ด้วยปัญญา รู้เท่าทันโลกเป็นพลเมืองตื่นรู้ และสามารถเชื่อมโยงสิ่งต่าง ๆ ได้ตามสภาพความเป็นจริง โดยมีองค์ประกอบย่อย ๔ องค์ประกอบ คือ (๑) มีความคิดสร้างสรรค์ (๒) มีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง (๓) แก้ปัญหาแบบสันติวิธี (๔) มีความเคารพความแตกต่าง

จากการศึกษาหลักพละธรรม ๕ ผู้วิจัยพอประมวลสรุปได้ว่า การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักพละธรรม ๕ ได้ว่า ๑) สัทธาพละ คือ กำลังแห่งความเชื่อ หมายถึง กำลังความเชื่อความเคารพในชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เชื่อมั่นในความสามารถผู้นำผู้ปกครอง(รัฐ) ตลอดจนเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และเชื่อในผลของการกระทำ ๒) วิริยะพละ คือ กำลังแห่งความเพียรพยายาม หมายถึง ความเพียร พยายาม อุตहनในกิจการงานต่าง ๆ ให้ลุล่วง ๓) สติพละ คือ กำลังแห่งการระลึกรู้ รู้ในหน้าที่การงานของตน รู้รับผิดชอบต่อสังคม มีสำนึกความเป็นไทย ๔) สมာธิพละ คือ กำลังแห่งความตั้งมั่น หมายถึง มีจิตใจร่าเริง ผ่องใส สงบเป็นสุขเบิกบาน มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทร มีมุทิตาต่อกัน ๕) ปัญญาพละ คือ กำลังแห่งความรู้ หมายถึง กำลังทางความรู้ ความเข้าใจ

^{๖๑} สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), *ปัญญาในพระพุทธศาสนา*, พิมพ์ครั้งที่ ๔, (นครปฐม: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐), หน้า ๑.

^{๖๒} วิสุทฺธิ. (ไทย) ๓/๑/๑๐.

รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง รู้เท่าทันโลก เป็นพลเมืองตื่นรู้

๓.๓ การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักมงคลสูตร

มงคลสูตรถือว่าเป็นหลักธรรม แนวทางในการทำความดี ความงาม ความเจริญรุ่งเรืองอันเป็นเหตุให้ชีวิตบรรลุความสุข ซึ่งมนุษย์ทุกคนก็มีความปรารถนาเช่นเดียวกัน สิ่งเหล่านี้ถือว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานของมวลมนุษย์ เหตุนี้จึงต้องการศึกษาการพัฒนาพลเมืองด้วยหลักมงคลสูตรต่อไป

๓.๓.๑ ความหมายของคำว่า “มงคล”

คำว่า “มงคล” พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๔๒ ได้อธิบายว่า หมายถึง “เหตุที่นำมาซึ่งความเจริญ”^{๖๓} และในพจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ได้อธิบายความหมายไว้ว่า “สิ่งที่ทำให้มีโชคดี” ซึ่งตามพระพุทธรศาสนา หมายถึง ธรรมที่นำมาซึ่งความสุขความเจริญ^{๖๔} มงคล ๓๘ ประการ หรือเรียกเต็มว่า อุดมมงคล (มงคลอันสูงสุด) ๓๘ ประการ อีกทั้งในพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้ความหมายไว้ว่า คำว่ามงคล หมายถึง สิ่งที่ทำให้ผู้ปฏิบัติไม่พ่ายแพ้ต่อข้าศึกทั้งปวง ทำให้ถึงความสวัสดิ์ในทุกที่ทุกสถาน^{๖๕}

ปิ่น มุทุกันต์ ได้ให้ความหมายจากการวิเคราะห์ศัพท์คำว่า มงคล ในคัมภีร์ มงคลัตถทีปนีไว้ว่า “...มงคล คือ เหตุทั้งหลายอันจะทำให้บรรลถึงความเจริญแห่งสมบัติทั้งปวง... คำว่า มงคล หมายถึง เหตุที่ทำให้สัตว์ทั้งหลายก้าวหน้า... อธิบายว่า ทำให้เขาบรรลถึงความสำเร็จและความงาม”^{๖๖}

คำว่า มงคล จึงหมายถึง เหตุทั้งหลายอันจะทำให้บุคคลได้รับความเจริญก้าวหน้า บรรลถึงความสำเร็จและได้รับสมบัติทั้งปวง ครั้นพระพุทธรองค์ทรงแสดงหลักธรรมมงคลแล้ว ก็ยังมีผู้คนที่มีความเชื่อหรือความเห็นที่มีอยู่เดิม ต่างพากันยึดถือมงคลที่ไม่ใช่ข้อควรยึดถือปฏิบัติ เช่น ยึดถือเอาเครื่องรางของขลังที่ถือว่าเป็นมงคล หรือยึดถือเอาฤกษ์ยามที่ถือว่าเป็นมงคลกาล ซึ่งพระพุทธรองค์ทรงตรัสว่า ความเชื่อมีปราศจากด้วยปัญญาที่เป็นยึดถือสิ่งเหล่านั้น ไม่ใช่ที่พึงอันประเสริฐและได้ตรัสสอนถึงพฤติกรรมที่มุ่งหมายว่า ประโยชน์ได้ล่วงเลยคนโง่เขลาที่มีวโรคอยฤกษ์ยามอยู่ ประโยชน์นั้นแหละเป็นฤกษ์ของประโยชน์ ดวงดาวทั้งหลายจักทำอะไรได้^{๖๗}

^{๖๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, หน้า ๘๒๙.

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๙๔-๒๙๕.

^{๖๕} ชุ.ช. (ไทย) ๒๕/๑๓/๘.

^{๖๖} ปิ่น มุทุกันต์, มงคลชีวิต ภาค ๑, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕), หน้า ๒๖.

^{๖๗} ชุ.ชา.เอกก. (ไทย) ๒๗/๔๙/๒๐.

กล่าวสรุปได้ว่า คำว่า "มงคล" หมายถึง มงคลในทางพระพุทธศาสนาซึ่งเป็นคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นเหตุให้บุคคลที่ปฏิบัติตามมงคลเหล่านี้ย่อมบรรลุถึงความสำเร็จ ได้รับความเจริญก้าวหน้าและได้รับสมบัติทั้งปวงในทางโลกและทางธรรม หากพิจารณาด้วยปัญญาอย่างแยบคายแล้วจะเห็นได้ว่า มงคล ในพระพุทธศาสนานั้นแตกต่างไปจากในศาสนาอื่น ๆ อาทิ กลุ่มศาสนาอับราฮัม ได้แก่ ศาสนายูดาห์ ศาสนาคริสต์ และศาสนาอิสลาม ซึ่งเชื่อในการในการอ่อนน้อม ขอความเป็นมงคลจากพระเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้า และมีพระเจ้าหรือพระผู้เป็นเจ้าเป็นผู้ประสาทพรอันเป็นมงคลให้ ส่วนการจะได้รับความเป็นมงคลนั้น ก็จะต้องทำให้พระผู้เป็นเจ้าโปรด ซึ่งหลายศาสนาและหลายนิกาย จะมีนักบวชทำหน้าที่เป็นสื่อกลาง ศาสนาฮินดูมีพิธีกรรมที่เรียกว่า “ปุชา” ซึ่งผู้บวงสรวงจะถวายวัตถุบูชาต่าง ๆ แต่เหล่าเทพ อาทิ ดอกไม้ ผลไม้ หรือขนมหวาน เป็นต้น แล้วเหล่าเทพก็จะอำนวยการให้พร หรือความเป็นมงคลเป็นการตอบแทน เพราะเหตุที่เป็นเช่นนี้ ทำให้พวกเขาเหล่านั้นมีความเชื่อคล้ายคลึงกันกันว่า พระผู้เป็นเจ้าหรือพระผู้สร้าง คือ ผู้ที่จะดลบันดาล หรือสรรค์สร้างสิ่งที่เป็นมงคลนานาประการให้พวกเขาได้ แต่ด้วยเหตุที่พระพุทธศาสนาไม่เชื่อในเรื่องของพระผู้เป็นเจ้า และการหวังพึ่งอำนาจที่ลึกลับ หรืออิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ แต่สำหรับในทางพระพุทธศาสนานั้น “มงคล” เกิดจากความพากเพียรพัฒนาตนทั้งทางกาย วาจา และจิตใจอันเป็นกุศลของตนเอง ดังที่ปรากฏเป็นมงคลสูตร

๓.๓.๒ ความสำคัญของมงคลสูตร

พระธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนานั้น มีอยู่มากมายมหาศาล กล่าวกันว่ามีอยู่ถึง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี แต่หากจะถามว่า ในบรรดาคำสอนทั้งหมดนั้น มีคำสอนหมวดใดหรือไม่ว่าสามารถสรุปสาระสำคัญทั้งหมดได้ครอบคลุมครบถ้วนทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ตั้งแต่ในระดับเบื้องต้นไปจนถึงขั้นสูงสุด ก็ตอบได้ว่า คำสอนในหมวดมงคลสูตร คือหมวดคำสอนที่สามารถสรุปสาระสำคัญทั้งหมดจากพระธรรมคำสอนอันมากมายมหาศาลในพระพุทธศาสนาได้อย่างครอบคลุมครบถ้วน พระพุทธองค์ได้ทรงวางแนวปฏิบัติ เพื่อความก้าวหน้าแห่งชีวิตและจิตใจไว้อย่างครบถ้วนและเหมาะสม ทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ทั้งในระดับองค์กฤษฎีและบรรพชิต มีขั้นตอนในการประพฤติปฏิบัติถึง ๓๘ ขั้นตอน และการศึกษาปฏิบัติคำสอนในแต่ละหมวดนั้นเปรียบเทียบ การก้าวขึ้นบันไดขั้นแรกไปจนถึงขั้นสูงสุด เมื่อบุคคลใดสามารถก้าวไปโดยการศึกษาปฏิบัติจนครบ ด้วยความตั้งใจจริง ก็เป็นอันว่าบุคคลนั้นได้บรรลุผลสุดยอดของพระพุทธศาสนา อาจกล่าวได้ว่า ไม่มีหมวดธรรมใดในพระไตรปิฎกที่สารพัดดีเกินหรือเหนือหาสาระทั้งที่เป็นภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติของพระพุทธศาสนามารวมเป็นหมวดเดียวกัน ทั้งมีการเรียงลำดับไว้อย่างเหมาะสมครบถ้วนบริบูรณ์เหมือนดังหมวดคำสอนในมงคลสูตรนี้เลย

เนื่องจากการที่คำสอนในมงคลสูตรมีเนื้อหาสาระครอบคลุมคำสอนในพระพุทธศาสนาทั้งหมด เรียงลำดับจากง่ายไปหายาก อันเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่งสำหรับผู้ต้องการเผยแผ่คำสอนที่จะนำเอาหลักคำสอนหมวดนี้ไปใช้เป็นแม่บทในการเทศน์สอน ดังจะเห็นได้จากการที่พระนักเผยแผ่ธรรมะที่มีชื่อเสียง ได้ใช้คำสอนในหมวด มงคลสูตรนี้ เป็นแม่บทในการเทศน์สอนและการแต่งตำราเป็นจำนวนมาก ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน นับตั้งแต่เมื่อประมาณ พ.ศ. ๒๔๖๖ พระพุทธโฆษาจารย์

แห่งอินเดีย ได้รับจนาคมักรักรรณกถาชื่อปรมัตถโชติกาขึ้น อธิบายพระสูตรต่าง ๆ ในขุททกปาฐะ ซึ่งท่านก็ได้อธิบายเนื้อความในมงคลสูตรนี้ให้เข้าใจง่ายขึ้น แต่ไม่ค่อยละเอียดมากนัก

ในประมาณปี พ.ศ.๒๐๖๐-๒๐๖๗ พระสิริมังคลาจารย์ พระมหาเถระผู้เชี่ยวชาญทางบาลี แห่งล้านนาไทย ได้รับจนาคมักรักรรณกถาที่ป็นขึ้นเป็นภาษาบาลี ซึ่งนิยมเรียกตามภาษาไทยว่า มงคลที่ป็น เป็นอรรถกถาแก่มงคลสูตรมีประกอบการจัดลำดับเนื้อหา ใช้วิธีเรียงลำดับการปฏิบัติจากความเป็นมงคลในระดับต่ำและสูงขึ้นไปเรื่อย ๆ ปัจจุบันได้นำเอามาใช้เป็นแบบเรียนในหลักสูตรการศึกษา พระปริยัติธรรมแผนกบาลี ชั้นเปรียญธรรม ๔,๕,๗ ประโยค ของคณะสงฆ์ไทย ดังนั้นจะเห็นได้ว่า ผลงานของพระสิริมังคลาจารย์นับตั้งแต่ได้รับจนาสำเร็จ เมื่อ ๕๐๐ ปีที่ผ่านมา ได้มีการเผยแพร่ผลงานอย่างต่อเนื่อง ทั้งในประเทศและต่างประเทศ ทำให้พระภิกษุสามเณร และบุคคลทั่วไปได้มีวรรณกรรม ตำราเรียนชั้นเลิศ อันแสดงถึงภูมิปัญญาของพระเถระชาวล้านนาหรือมรดกทางปัญญาของชาติ อาจกล่าวได้ว่า ผลงานของพระเถระเหล่านั้น ทำให้คนรุ่นปัจจุบันได้รับความรู้ ความเข้าใจในประวัติความเป็นมาของหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และประวัติความเป็นไปของบ้านเมืองและองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่มีคุณค่ายิ่ง^{๖๘} และต่อมาพระครูสิริปัญญามุนี (อ่อน) ได้แปลถอดความจากบาลีมงคลสูตร แล้วอธิบายหลักธรรม ยกอุทาหรณ์ประกอบตามแนวคัมภีร์มั่งคั่งที่ป็นของพระสิริมังคลาจารย์และคัมภีร์อื่น ๆ สำหรับในส่วนของท่านภาษาไทยอื่น ๆ ได้มีผู้ที่ใช้มงคลสูตรเป็นแม่บทในการเทศน์ สอนและการแต่งตำราหลายท่าน เช่น พระอุบาลีคุณูปมาจารย์ (จันทร์ สิริจนโท) วัดบรมนิวาส สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (จวน อุฏฐายี) วัดมกุฏกษัตริยาราม สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ วัดพระศรีมหาธาตุ พระมงคลเทพมุนี (สด จนฺทสโร) วัดปากน้ำภาษีเจริญ พระเทพสิทธิมนี (โชดก) วัดมหาธาตุ พันทองบึง มุกกันต์ อาจารย์เกษม บุญศรี เป็นต้น ซึ่งท่านเหล่านั้นต่างก็เป็นผู้มีชื่อเสียงในด้านการอบรมสั่งสอนประชาชนทั้งสิ้น

กล่าวสรุปได้ว่า มงคลสูตรเป็นหมวดคำสอนที่ครอบคลุมหลักปริยัติ และหลักปฏิบัติทั้งหมดในพระพุทธศาสนาอย่างครบถ้วนเรียงลำดับจากง่ายไปหายาก ตั้งแต่ขั้นเริ่มต้นไปจนถึงขั้นสูงสุด จึงเหมาะแก่คนทุกระดับผู้ต้องการฝึกฝน พัฒนาตน และผู้ที่ทำหน้าที่ในการเทศน์ อบรม สอน หรือการแต่งหนังสือ ตำราสำหรับการศึกษา และปฏิบัติธรรม ทำให้มงคลสูตรเป็นหมวดคำสอนที่มีความสำคัญ และได้รับความนิยมในวงการศึกษาและการปฏิบัติธรรมตลอดมา ดังพระบรมราโชวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ตอนหนึ่งว่า หนังสือเป็นบ่อเกิดแห่งการเรียนรู้ของมนุษย์ มีเนื้อหาใจความว่า

^{๖๘} พระมหาสุทิตย์ อาภาโร (อบอ่น), “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่าง ๆ ของล้านนา”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), หน้า ๙๗.

หนังสือเป็นเสมือนคลังที่รวบรวมเรื่องราว ความรู้ ความคิด วิทยาการด้านทุกอย่าง ซึ่งมนุษย์ได้เรียนรู้ ได้คิดอ่าน และเพียรพยายามบันทึกภาษาไว้ด้วยลายลักษณ์อักษร หนังสือแพร่ไปถึงที่ใด ความรู้ความคิดก็แพร่ไปถึงที่นั่น หนังสือจึงเป็นสิ่งมีค่า และมีประโยชน์ที่จะประมาณมิได้ในแง่ที่เป็นบ่อเกิดการเรียนรู้ของมนุษย์^{๖๙}

๓.๓.๓ หลักการตั้งตนชอบ (อตตสมมาปณิธิ)

ในที่นี้ ตน หมายถึง ร่างกายและจิตใจ หรืออีกนัยยะหมายถึง ชีวิตและร่างกาย ขยายความได้ว่า ตั้งตนชอบ หมายถึงบุคคลที่มีความคิดที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ หรือถูกต้องตามครรลองคลองธรรม มีเป้าหมายในการดำเนินชีวิตทั้งทางกาย วาจา ใจในทางที่เป็นสุจริต พระพุทธองค์จึงทรงตรัสสอนว่า อตตสมมาปณิธิ หรือการตั้งตนชอบนั้น เป็นมงคลอันสูงส่งยิ่ง^{๗๐}

ในคัมภีร์มั่งคั่งถกทีปนี ได้ให้ความหมายคำว่า ตน คือ "จิตชื่อว่าตน" หรืออีกนัยคือ "อภิปาพทั้งหมดชื่อว่าตน" อีกทั้งในคัมภีร์อรรถกถาปรมัตถโชติกา ได้ให้ความหมายของการตั้งตนชอบไว้ว่า "คนบางคนในโลกนี้ย่อมทำตนที่ทุศีลให้ตั้งอยู่ในสุศีล ตนที่ไม่มีศรัทธาให้ตั้งอยู่ในสัทธาสัมปทา ตนที่ตระหนี่ให้ตั้งอยู่ในจาคะสัมปทา การตั้งตนดังกล่าวชื่อว่าตั้งตนไว้ชอบ" ส่วนอานิสงส์ของการตั้งตนชอบนั้นมีหลากหลายประการ ดังเช่น ในคาถาธรรมบทจิตตวรรค มีเนื้อความกล่าวถึง ผลเสียอันเกิดจากการตั้งตนไว้ผิดและอานิสงส์ของการตั้งตนชอบไว้ว่า จิตที่ตั้งไว้ผิด พึงทำให้ได้รับความเสียหาย ยิ่งกว่าความเสียหายที่โจรเห็นโจร หรือผู้ที่จองเวรเห็นผู้จองเวรจะพึงทำให้แก่กัน ส่วนจิตที่ตั้งไว้ชอบ ย่อมอำนวยให้ได้ผลที่ประเสริฐยิ่งที่มารดาทำให้ไม่ได้ หรือแม้ญาติเหล่าอื่นก็ให้ไม่ได้^{๗๑} นอกจากนี้ในคัมภีร์อรรถกถาปรมัตถโชติการ ได้มีเนื้อความว่า อตตสมมาปณินี้แลเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุละเวรที่เป็นไปในปัจจุบันและภายภาคหน้า และประสບอานิสงส์ต่าง ๆ

สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ได้ทรงอธิบาย แนวทางการตั้งตนไว้ชอบตามสมควรแก่ฐานะไว้ว่า การวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะหน้าที่ของตน เป็นผู้ใหญ่ก็ประพฤติตนเป็นตัวอย่าง มีเมตตาอารีในผู้น้อย เป็นคนเสมอกันให้ความเป็นมิตร ซื่อตรงและเผื่อแผ่แก่เขา ประพฤติอ่อนน้อมถ่อมตน ได้ชื่อว่าเป็นผู้ตั้งตนชอบ^{๗๒}

^{๖๙} พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช, ๑๐๘ มงคลพระบรมราโชวาท, (กรุงเทพมหานคร: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖), หน้า ๒๐๐.

^{๗๐} อภ.สง. (ไทย) ๓๔/๘๔๐/๓๒๗.

^{๗๑} ชุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๔๓/๓๔.

^{๗๒} สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส, สารานุกรมพระพุทธศาสนา, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๒๙), หน้า ๕๑.

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี) กล่าวว่า iva การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การตั้งตนไว้ในทางเจริญ รมัถะวังตนให้เป็นไปในทางที่ดี ให้บรรลุความสำเร็จตามที่ตั้งเป้าหมายไว้ทั้งในปัจจุบันและอนาคต หมั่นหาความรู้เพิ่มเติมเสมอ^{๗๓}

พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาส) ได้อธิบายไว้ว่า ตนในที่นี้ หมายถึง ร่างกายและจิตใจ บางทีก็เรียกว่า ชีวิต ร่างกาย คำว่าตั้งตนไว้ชอบ หมายถึงบุคคลผู้นั้น มีความดำริ หรือความคิดที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิฐิ หรือถูกต้องตามทำนองคลองธรรม แม้ตนจะเคยประพฤติดุจจริตมาก่อน เมื่อกลับตัวได้ก็ตั้งตนในทางที่เป็นสุจริต คือ ประพฤติดี ด้วยกาย วาจา ใจ จึงจะเป็นการตั้งตนชอบ มนุษย์ทุกคนมีคุณธรรมข้อนี้แล้ว บ้านเมืองก็จะมีแต่ความเจริญ การบริหารประเทศไปได้ด้วยดี^{๗๔}

พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี) ได้อธิบายความหมาย การตั้งตนชอบ ไว้ว่า หมายถึง การประพฤติดีทั้งทางกาย วาจา ใจ การตั้งตนชอบเป็นสิ่งสำคัญอย่างมาก เป็นแนวทางในการสร้างความสุข ความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิต เพราะถ้าบุคคลใดตั้งเป้าหมายชีวิตที่เป็นมิจฉาทิฐิ เช่น ตั้งเป้าหมายว่าจะเป็นโจรเป็นผู้ร้ายที่เก่งที่สุด ผู้นั้นก็จะมีทางพบกับความสุขความเจริญก้าวหน้าได้ ถึงจะแสวงหาความรู้เพียงใดก็เป็นเพียงความรู้ความสามารถที่เป็นไปในทางที่ก่อพินาศให้เกิดขึ้นแก่ตนเองและผู้อื่นทั้งสิ้น ด้วยเหตุนี้ ผู้ที่แสวงหาความสุขที่แท้จริงทั้งหลายควรจะตั้งเป้าหมายในการดำเนินชีวิตให้ถูกต้องก่อน เป็นหนทางนำไปสู่ความเจริญไม่นำพาตนไปสู่ความวิบัติ

อานิสงส์ของการตั้งตนชอบมีมากมายหลายประการ เช่น ทำให้เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ เป็นผู้ไม่ประมาท ดำเนินชีวิตอยู่ในความถูกต้องครองคลองธรรม เป็นพลเมืองดีของสังคมประเทศชาติ เป็นผู้ที่สามารถสร้างประโยชน์คุณความดีแก่ชีวิตตนและสังคมได้อย่างเต็มที่ และอานิสงส์สูงสุด คือ เป็นผู้ได้รับสมบัติ ๓ ประกอบด้วย มนุษย์สมบัติ ทิพย์สมบัติ และนิพพานสมบัติได้โดยง่าย^{๗๕}

กล่าวสรุปได้ว่า การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึง การดำรงตนให้อยู่ในศีลธรรมและดำเนินชีวิตที่ถูกต้อง ตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้มั่นคง ตั้งใจ ก้าวหน้า ดำเนินชีวิตด้วยความไม่ประมาท การตั้งตนชอบเป็นสิ่งสำคัญในการสร้างความเจริญก้าวหน้าแก่ชีวิต เพราะการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีทั้งทางที่ถูกและทางที่ผิด ถูกต้องตามครรลองเหมาะสมกับสภาพและบทบาทหน้าที่ทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ ดำเนินชีวิตบนพื้นฐานของความรู้จักพหุติ สามารถดำรงชีวิตได้อย่างพอเพียงแก่อัตภาพ ทำให้เป็นผู้ที่ดำเนินชีวิตในทางที่ถูกย่อมประสบความสุขความเจริญก้าวหน้า ไม่ประสบเดือดร้อนในชีวิต มีอิสรภาพ เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำด้วยกิเลสอุปถัมภ์

^{๗๓} สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฐายี), **มงคลในพระพุทธศาสนา**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ, ๒๕๓๘), หน้า ๓๐-๓๕.

^{๗๔} พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาส), **มงคลชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร:ธรรมสภา, ๒๕๔๒), หน้า ๕-๑๕.

^{๗๕} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), **ศึกษาพัฒนาการมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์ปริญญาคุษณบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๓.

และเกื้อหนุนให้เป็นพลเมืองดีของสังคมประเทศชาติ ตลอดจนเป็นแบบอย่างการดำเนินชีวิตที่ดี ซึ่งสามารถเป็นตัวอย่างแก่อนุชนรุ่นหลังต่อไป

๓.๓.๔ หลักการมีวินัย (วินโย จ สุตสิกฺขิตโต)

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ.๙) ได้ให้ความหมาย วินัย หมายถึง ระเบียบ กฎของ หมู่คณะ หมู่คณะที่มีวินัยย่อมเป็นระเบียบ ย่อมดูสง่างามน่าเลื่อมใส จะเห็นได้ว่าชาติและศาสนาจะมั่นคงได้ต้องมีวินัยรักษาค้ำครองป้องกัน ชนชาติที่เจริญแล้วย่อมมีวินัยเป็นเครื่องควบคุมตนให้อยู่ใน ระเบียบอันดีงาม และให้ความสามัคคีพร้อมเป็นหนึ่งเดียวกัน เมื่อทำกิจใดย่อมทำตามระเบียบไม่ ละเมิดระเบียบการงานตามหน้าที่ของตน^{๗๖}

คัมภีร์อรรถกถา ปรมัตถโชติกา ได้แสดงเนื้อหาไว้ว่า วินัยมี ๒ ประเภท คือ วินัยของ คฤหัสถ์และวินัยของบรรพชิต และได้อธิบายความหมายและอานิสงส์ของวินัยแต่ละประเภทไว้ว่า วินัยคฤหัสถ์ หมายถึง การงดเว้นจากอกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ ซึ่งวินัยของคฤหัสถ์เมื่อปฏิบัติดีแล้ว ย่อมเป็นมงคล เพราะนำมาซึ่งประโยชน์สุขในโลกทั้งสอง ส่วนวินัยของบรรพชิต หมายถึง การ ปราศจากกิเลสเครื่องเศร้าหมอง การกำหนดคุณหรืออาจารย์ การไม่ต้องอาบัติ ๗ กอง และปาริสุทธิ ศील ๔ ซึ่งวินัยของบรรพชิตนี้ เมื่อบรรพชิตปฏิบัติดีแล้วย่อมเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ประสบ ความสุขทั้งโลกิยะ และโลกุตระ จนบรรลุสูงสุดถึงอรหัตผลได้^{๗๗}

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธมมธโร) อธิบายข้อความในมงคลสูตรตอนหนึ่งว่า วินโย จ สุตสิกฺขิตโต วินัยที่ศึกษาดีแล้ว ข้อความตอนนี้มีความหมายว่า มีเมื่อคฤหัสถ์และบรรพชิตปฏิบัติวินัย ถูกต้องแล้ว ชื่อว่าได้ศึกษาวินัยมาดี เป็นผู้มีระเบียบอันดีงาม ประพฤติสงบเสงี่ยมเรียบร้อยชวนให้หมู่ คณะศรัทธาเลื่อมใส ร่วมกันจรโลงพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง เป็นคุณประโยชน์แก่ชาวโลก มีชีวิต เจริญด้วยคุณธรรม ก้าวหน้าไปโดยลำดับ นับว่าห่างไกลจากเวรภัย ปราศจากโทษทุกข์ทั้งในภพนี้และ ภพหน้า นอกจากนี้ยังได้กล่าวว่า วินัยสามารถแบ่งออกเป็น ๒ ประเภท คือ วินัยของชาติ และวินัย ของศาสนา ดังนี้

๑). วินัยของชาติ ได้แก่ ระเบียบควบคุมคนในสังคมต่าง ๆ โดยเป็นคำสั่งของสังคม สิ่งใด ทำได้สิ่งหรือสิ่งใดทำไม่ได้ สิ่งใดควรดูหรือสิ่งใดไม่ควรดู เป็นสิ่งที่ควรปฏิบัติและไม่ควรปฏิบัติ ซึ่งมีชื่อ เรียกหลายอย่างเช่น พระราชบัญญัติ พระราชกฤษฎีกา กฎหมาย กฎข้อบังคับ ระเบียบ แบบแผน ประเพณี คำสั่ง ประกาศ กติกา และอื่น ๆ ล้วนเรียกว่า เป็นวินัยของชาติทั้งสิ้น ชาติที่มีระเบียบวินัยที่ ดีย่อมเป็นชาติที่เจริญ นักปราชญ์ทั่วโลกจึงเห็นคล้อยต้องกันว่า วินัยเป็นมูลสำคัญแห่งความเจริญของ ชาติ คนในชาติเกิดมาแล้วจำเป็นต้องมีระเบียบควบคุม

^{๗๖} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ.๙), มงคล ๓๘ ประการ, พิมพ์ครั้งที่๘, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒), หน้า ๕๔-๕๖.

^{๗๗} วิมหา. (ไทย) ๒/๕๖๖/๓๑๖.

๒) วินัยของศาสนา หมายถึง กฎ ระเบียบ บทพุทธานุญาต เป็นข้อห้ามบ้างเป็นข้ออนุญาตบ้าง มีอยู่ ๒ ประเภท คือ อากาโรวินัย คือ วินัยของคฤหัสถ์ผู้ครองเรือน และอนากาโรวินัย คือ วินัยของบรรพชิต ซึ่งพระพุทธองค์ทรงบัญญัติขึ้น เพื่อเป็นแนวประพฤติปฏิบัติของศาสนิกชนให้สม่ำเสมอ มีความสงบระงับ มีความผาสุก คู่ขนานกับกุศล ส่งเสริมคนให้มีศีลธรรมให้อยู่สบาย ป้องกันโทษภัยในปัจจุบัน กำจัดโทษภัยในภพหน้า ให้พุทธศาสนิกชนเอื้อเพื่อถือตามวินัยคฤหัสถ์ คือ ชาวบ้านผู้ครองเรือนจำต้องพึงป้องกันเวรภัยโทษทุกข์ และบรรพชิตต้องมีอาการวินัยควบคุมชีวิตจิตใจให้ดำเนินไปในทางที่ชอบ^{๗๘}

พระเทพปริยัติโมลี ได้กล่าวว่า วินัย หมายถึง กฎเกณฑ์ หรือระเบียบสำหรับฝึกกาย วาจาใจ ป้องกันกีดกัน มิให้ล่วงละเมิดศีลหรือล่วงละเมิดกุศลธรรมเป็นแบบแผนหรือข้อบังคับที่บัญญัติไว้หรือกำหนดไว้ สำหรับกำกับความประพฤติของสมาชิกในหมู่คณะนั้น^{๗๙}

พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาส) ได้อธิบายไว้ว่า ชื่อว่าวินัย เพราะมีนัยต่าง ๆ เช่น ศีล ที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติไว้ ก็มีศีล ๕ ศีล ๘ ศีล ๑๐ หรือศีล ๒๒๗ มีนัยพิเศษ คือ มีลักษณะที่ขัดเกาฝึกปรือมารยาทของบุคคลให้มีความละเอียดประณีตขึ้นไปตามลำดับจากเรื่องที่หยาบ ๆ ไปจนถึงเรื่องที่มีความสำคัญ^{๘๐}

พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี) ได้กล่าวถึง อานิสงส์ของการมีวินัยว่ามากมายหลายประการ เช่น ทำให้ชีวิตอยู่ด้วยความสุข ไม่ต้องคอยหวาดระแวงว่าใครจะมาประทุษร้าย ทำให้เกียรติเป็นผู้มีความน่าเชื่อถือมีอนาคตดี ทำให้มั่นใจอาจหาญในท่ามกลางหมู่ชน เป็นหนทางที่மாแห่งโภคทรัพย์สมบัติ และทำให้สามารถใช้ทรัพย์ได้เต็มอ้อม โดยไม่ต้องหวาดระแวงว่าจะมีใครมาทวงคืน ทำให้เป็นคนไม่หลงลืมสติความจำดี ตายแล้วก็ไม่เกิดในสวรรค์ มีสุคติเป็นที่ไป และเป็นทางดำเนินไปสู่มรรคผล^{๘๑}

กล่าวสรุปได้ว่า ผู้ที่ปฏิบัติรักษาวินัยดีแล้ว ย่อมให้ประโยชน์ทั้งแก่บรรพชิตและคฤหัสถ์ กล่าวคือ บรรพชิตผู้มีศีลย่อมได้รับความสุข มีใจมั่นคงแน่วแน่ อันจะเป็นฐานของสมาธิและปัญญา ในส่วนของคฤหัสถ์นั้นจะดี เพราะกฎวินัยคอยควบคุมให้คนอยู่ข้อบังคับ ซึ่งส่งผลให้สังคมอยู่ร่วมกันด้วยสงบสุขเป็นระเบียบเรียบร้อย ส่วนคนที่อยู่นอกกฎข้อบังคับนั้น คือ คนไร้วินัยและไร้จารีตละเมิดวินัยและสิทธิของผู้อื่น สร้างความเดือดร้อนให้แก่ตนและผู้อื่น ซึ่งกล่าวได้ว่า วินัยของคฤหัสถ์และของบรรพชิต จึงเป็นกฎข้อบังคับคุ้มครองหมู่คณะให้ตั้งงาม ทุกคนล้วนอยู่ใต้อาญากฎหมายคอยบังคับกำกับลงโทษแก่ผู้ฝ่าฝืน เมื่อทุกคนปฏิบัติวินัยถูกต้องแล้ว เป็นผู้มีระเบียบอันตั้งงามเจริญรุ่งเรืองเป็นคุณประโยชน์แก่สังคม ให้ความเสมอภาคในมิติต่าง ๆ ของสังคม ทำให้ผู้คนในสังคมต่างมี

^{๗๘} สมเด็จพระมหาธีรราช (พิมพ์ ธรรมธโร), **มงคลยอตชีวิต**, (กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๕-๑๖๗.

^{๗๙} พระเทพปริยัติโมลี, **หลักการพัฒนาคณ**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป.), หน้า ๑๗.

^{๘๐} พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาส), **มงคลชีวิต**, หน้า ๕-๑๕.

^{๘๑} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), **ศึกษาพัฒนาการมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์ปริญญาคุฎกบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**, หน้า ๔๕.

ความเห็นอกเห็นใจซึ่งกัน เคารพสิทธิเสรีภาพผู้อื่น ดังนั้น ความมีวินัยจึงเป็นส่วนสำคัญ ในการทำให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างเป็นระเบียบ ความเคารพในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ แบบแผนต่าง ๆ หรือกติกาอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม

๓.๓.๕ หลักการทำงานไม่คั่งค้าง (อนากุล จ กมนนตา)

คัมภีร์มั่งคั่งตถปิณี ได้ให้ความหมายคำว่า "ทำงานไม่คั่งค้าง" ในภาษาทางธรรมเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า "งานไม่อากุล" ซึ่งได้อธิบายลักษณะของการทำงานที่คั่งค้างไว้ว่า การงานที่มีเหตุล่องเวลาเป็นต้น ชื่อว่าความที่การงานเหล่านั้นอากุล^{๘๒}

คัมภีร์อรรถกถาปรมัตถโชติกา ได้อธิบายถึงเรื่องการทำงานไม่คั่งค้างมีใจความว่า การงานทั้งหลายมีกรรมกรทำไร่นา การเลี้ยงโค และการค้าขายเป็นต้น เว้นจากภาวะอากุลมีการล่องเลยเวลา การทำไม่เหมาะสมย่อหย่อน เพราะการเป็นผู้รู้จักกาล เป็นผู้วิริยะไม่เกียจคร้าน เหตุถึงพร้อมด้วยความเพียรขยัน ชื่อว่าการทำงานไม่อากุล

พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนการทำงานไม่คั่งค้างไว้ว่า บุคคลควรทำงานในหน้าที่ของตนให้สำเร็จ ไม่ปล่อยทิ้งค้างคา ซึ่งการทำงานคั่งค้างนั้นมีสาเหตุสำคัญ ๓ ประการ คือ ทำงานไม่ถูกกาล ทำงานไม่ถูกวิธี และไม่ยอมทำงาน โดยที่การทำงานไม่ถูกกาล หมายถึง เมื่อยังไม่ถึงเวลาก็ใจร้อนด่วนทำแต่เมื่อถึงเวลาที่ควรทำกลับไม่ยอมทำ เช่นตอนฝนตกกลับล้างรถ แต่พอแดดออกกลับไปอาบน้ำ ไม่ดูกาลเวลาเหมาะสมเป็นต้น การทำงานไม่ถูกวิธี หมายถึง การทำงานผิดลำดับขั้นตอนและการไม่ยอมทำงาน หมายถึง การชอบผัดวันประกันพรุ่งขาดความกระตือรือร้น ทำให้ทำงานไม่รู้จักเสร็จค้างคา เช่น อ่างรอกขุดขุดดียามเหมาะสมจึงทำเป็นต้น สำหรับวิธีการทำงานที่พระพุทธองค์ทรงตรัสไว้คือ อิทธิบาท ๔ คือ ๑) ฉันทะ คือความรักงาน หรือความเต็มใจทำ ๒) วิริยะ คือความพากเพียร หรือความตั้งใจทำ ๓) จิตตะ คือความเอาใจใส่ หรือความตั้งใจทำ ๔) วิมังสา คือการพินิจพิจารณา หรือความเข้าใจทำ^{๘๓}

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ให้อธิบายไว้ว่า ทำงานไม่อากุล คือ การทำงานไม่คั่งค้าง หมายถึง คนนั้นมีภาระหน้าที่ที่ตนต้องกระทำในฐานะต่าง ๆ งานทุกอย่างที่บุคคลกระทำลงไปจะต้องมีลักษณะไม่อากุล คือผู้ปฏิบัติงานต้องทำการงานที่ตั้งใจว่าจะทำให้สำเร็จ^{๘๔}

^{๘๒} คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, มั่งคั่งตถปิณี (แปล) เล่ม ๒, พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘), หน้า ๓๓๖-๓๓๗.

^{๘๓} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๐๖/๒๗๗.

^{๘๔} คณาจารย์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, พิมพ์ครั้งที่ ๔, หน้า ๖๘.

พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี) ได้อธิบายความหมาย การทำงานไม่อากุล ไว้ว่าคือ การทำงานที่ไม่คั่งค้าง หมายถึง บุคคลนั้นมีภาระหน้าที่ที่ตนจะต้องทำตามสถานภาพต่าง ๆ งานทุกอย่างที่บุคคลกระทำลงไปจะต้องมีลักษณะที่ไม่อากุล กล่าวคือผู้ปฏิบัติงานจะต้องทำการงานที่ตั้งใจว่า จะทำให้สำเร็จ อาานิสงส์ของการทำงานไม่คั่งค้าง ได้แก่ ทำให้ฐานะตนและครอบครัวดีขึ้น ทำให้เป็นบุคคลที่พึ่งพาตนเองได้ตลอดจนเป็นที่พึ่งของผู้อื่นได้ ทำให้ได้รับการยกย่องสรรเสริญจากคนทั่วไป เป็นผู้ฉลาดรู้กาลเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุให้ได้ทรัพย์และความเจริญในปัจจุบัน^{๔๕}

กล่าวสรุปได้ว่า การงานเป็นสิ่งสำคัญของการพัฒนาชีวิตครอบครัวและพัฒนาชาติ เป็นทรัพยากรบ่อเกิดแห่งทรัพย์สินเงินทอง เป็นเครื่องป้องกันความเสื่อมโทรมทั้งปวง ความอุดมสมบูรณ์และนำมาซึ่งความมั่งคั่งของบุคคล สังคมและประเทศชาติ ซึ่งทรัพย์สินย่อมได้มาจากการทำงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่เรียกว่า อาชีพ งานที่จะก่อให้เกิดรายได้สินนั้นต้องเป็นงานที่สุจริต งาน ประณีตและทำให้สำเร็จเรียบร้อยไม่คั่งค้าง เป็นมงคลอันดีงามและทำลายอาสวะบางอย่าง เช่น ความเกียจคร้าน เป็นต้น ซึ่งพระพุทธองค์ทรงตรัสสอนแนวทางการทำงานให้เสร็จไม่คั่งค้างนั้นต้องใช้ หลักธรรมในหมวดอิทธิบาท ๔ ได้แก่ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ และวิมังสา อันเป็นหลักธรรมที่นำไปสู่ ความสำเร็จ เป็นผู้รู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่พลเมือง และหน้าที่ความรับผิดชอบที่ตนเองมีต่อผู้อื่น รวมถึงมีความสามารถทำงานร่วมมือกับผู้อื่นได้

๓.๓.๖ หลักการทำงานไม่มีโทษ (อนวชานี กมมานิ)

สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร ได้อธิบายความหมายและตัวอย่างของการทำงาน ไม่มีโทษไว้ว่า "ไม่มีโทษ หรือ อนวัชชะ หมายความว่า งานที่ใคร ๆ นิินทาไม่ได้ ตีเตียนไม่ได้ กิจกรรม ที่เป็นสุจริต ทางกาย วาจา ใจ การทำความชวนชวย การปลูกสวนและป่า การสร้างสะพาน ชื่อว่า การงานไม่มีโทษ" และอาานิสงส์ของการทำงานไม่มีโทษเหล่านั้นเป็นมงคลยิ่ง เพราะเป็นเหตุให้ประสบ ประโยชน์สุขนานาประการ เมื่อทุกคนทำงานไม่มีโทษ มีการทำงานเลี้ยงชีพต่าง ๆ เช่น ทำนา ทำสวน ค้าขาย เป็นต้น หรือเป็นงานที่ทำเพื่อประโยชน์ส่วนรวม เช่น การสร้างสะพาน การทำฝายกั้นน้ำ การสร้างศาลาที่พักอาศัยรอมทาง เป็นต้น จำเป็นจะจ้องทำให้ถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี ศีลและ ธรรมจึงจะได้ชื่อว่าเป็นงานที่ไม่มีโทษ^{๔๖}

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อธิบายไว้ว่า การจะตัดสินใจงาน นั้นมีโทษหรือไม่มีโทษ อยู่ที่ว่าการงานใดก็ตามที่ทำไปแล้ว ก่อให้ตนและบุคคลอื่นเดือดร้อน การงาน นั้นเรียกว่าการงานมีโทษ และอาานิสงส์ของการทำงานไม่มีโทษไว้ว่า คือการทำงานเลี้ยงชีพที่เป็นงาน สุจริต ไม่เบียดเบียนผู้อื่น โดยพิจารณาว่าการงานใดก็ตามที่ทำไปแล้ว ทำให้ตนและผู้อื่นเดือดร้อน

^{๔๕} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), ศึกษาพัฒนาการมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์ ปริญญาดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, หน้า ๔๘.

^{๔๖} สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยอตชีวิต, หน้า ๓๔๓.

หรือเดือนร้อนทั้งสองฝ่าย งานนั้นเรียกว่างานมีโทษเป็นงานที่ไม่ควรทำ เพราะการทำงานที่มีโทษก็จำทำให้เศรษฐกิจแย่ คนในสังคมก็เดือดร้อน ไม่มีความอยู่ดีกินดีอย่างนี้ประเทศชาติก็ไม่เจริญ^{๔๗}

พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จนฺทสิริ) ได้กล่าวอธิบายถึง การทำงานที่ไม่มีโทษ ว่าไว้ การจะตัดสินว่างานมีโทษหรือไม่มีโทษอยู่ที่ว่าการทำงานใดก็ตามที่ทำไปแล้ว ทำตนให้เดือดร้อนทำบุคคลอื่นให้เดือดร้อน หรือเดือดร้อนทั้งตนและบุคคลอื่น การงานนั้นเรียกว่าการงานมีโทษ งานที่ไม่มีโทษ หมายถึง งานที่ไม่มีเวรไม่มีภัย ไม่เบียดเบียนใคร แต่เป็นประโยชน์ทั้งแก่ตนเองและผู้อื่น สำหรับเกณฑ์ที่ใช้เพื่อตัดสินว่างานใดมีโทษหรือไม่นั้น แบ่งออกเป็น ๔ ประการ โดยแบ่งเป็นตามหลักทางโลก ๒ ประการ และหลักทางธรรม ๒ ประการ คือ งานที่ไม่มีโทษต้องไม่ผิดกฎหมาย ไม่ผิดประเพณี ไม่ผิดศีล และไม่ผิดธรรม

๑) การงานที่ไม่ผิดกฎหมาย หมายถึง การงานนั้นจะต้องไม่ละเมิดกฎหมายระเบียบข้อบังคับตามบทบัญญัติ ซึ่งกฎหมายเป็นระเบียบข้อบังคับซึ่งทุกคนต้องปฏิบัติตามการทำผิดกฎหมายทุกอย่างจัดเป็นงานมีโทษทั้งสิ้น

๒) การงานที่ไม่ผิดประเพณี หมายถึง ประเพณีหมายถึง จารีต ขนบธรรมเนียมของมหาชนในถิ่นหนึ่ง ๆ หรือสังคมหนึ่ง ซึ่งแตกต่างกัน มากบ้างน้อยบ้าง แต่เมื่อคนทั้งหลายเชื่อถือกันเป็นส่วนมากและนิยมว่าดี ก็กลายเป็นกฎของสังคม ใครทำผิดต่อประเพณีถือว่าผิดต่อมหาชน ซึ่งแตกต่างกันไปแต่ละท้องถิ่นที่ต้องศึกษาให้ดี

๓) การงานที่ไม่ผิดศีล หมายถึง การงานนั้นไม่ละเมิดศีลที่เป็นข้อบัญญัติของศาสนา ตามสถานะของตนที่เป็นอยู่ เช่น อุบาสกอุบาสิกาไม่ประกอบอาชีพการงานที่ละเมิดต่อศีล ๕ และภิกษุไม่ทำการงานที่ละเมิดศีล ๒๒๗ เป็นต้น เพราะศีลเป็นพื้นฐานของการทำความดีทุกอย่าง แม้ในไตรสิกขา ซึ่งถือว่าเป็นหัวใจของพระพุทธศาสนาก็กล่าวว่า ศีลเป็นพื้นฐานของสมาธิ สมาธิเป็นพื้นฐานทำให้เกิดปัญญา ซึ่งปัญญาเป็นเครื่องบรรลุพระนิพพาน

๔) การงานที่ไม่ผิดหลักธรรม หมายถึง การกระทำบางอย่างแม้ถูกต้องตามกฎหมาย ถูกต้องตามประเพณีและศีล แต่อาจจะผิดหลักธรรมได้ เช่น การผูกโกรธที่ผิดหลักกุศลกรรมบถ หรือการเกียจคร้านซึ่งผิดหลักอิทธิบาท เป็นต้น

กล่าวสรุปได้ว่า บุคคลไม่ว่าจะทำงานทั้งทางกาย วาจา หรือทางใจ ก็ควรจะเป็นการทำงานที่ถูกต้องตามกฎหมาย ประเพณี ศีล และธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเป็นคนที่ทำงานไม่มีโทษ เมื่อบุคคลทำงานไม่มีโทษย่อมก่ออานิสงส์ เพราะคนที่ทำงานมีโทษนั้นย่อมก่อผลเสียเป็นเงาตามตัว ยิ่งทำงานมีโทษไว้มากยิ่งก่อความทุกข์ใจมาก เข้าทำนอง "อิมํทังแต่พร่องทางใจ" ทำให้เจริญด้านทรัพย์สมบัติแต่ขาดความเป็นมนุษย์ที่ดีงาม ส่วนบุคคลที่ทำงานไม่มีโทษนั้น ย่อมก้าวหน้าไปสู่ความสุขที่แท้จริง ไม่ต้องหวาดระแวงไม่อายใคร เป็นงานที่ก่อประโยชน์แก่ตนเองและสังคม เป็นบุคคลที่รู้จักเลือกทำงานไม่น่า

^{๔๗} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๗๕.

ตำหนิ รู้จักเลือกทำงานชนิดที่ไม่มีใครติเตียนได้ ไม่ว่าจะพิจารณาจากมาตรฐานทางโลกหรือทางธรรม งานไม่มีโทษจึงเป็นการทำงานที่ทำแล้วไม่ก่อเวรภัย ไม่เบียดเบียนใคร ๆ เป็นประโยชน์ทั้งต่อตนเองและผู้อื่น จะเห็นได้ว่าการฝึกฝนตนเองในขั้นสูงขึ้นมาจากการทำงานเพียงแต่ให้สำเร็จ (ทำงานไม่คั่งค้าง) นั้นยังไม่เป็นการเพียงพอ เพราะเป็นเพียงขั้น "ทำได้" แต่จะให้สมบูรณ์จะต้องอยู่ในขั้น "ทำดี" คือผู้ทำงานจะต้องคิดให้รอบคอบถึงผลได้ผลเสียในทุกแง่มุม สร้างสิ่งแวดล้อมให้น่าอยู่ ก่อให้เกิดความสุขสงบแก่ตนเอง สังคมและประเทศชาติต่อไป

๓.๓.๗ หลักการสงเคราะห์ญาติ (ญาติกานนจ สงคโ)

คัมภีร์มัจฉลัตถปิณี ได้กล่าวถึงความหมายของคำว่า การสงเคราะห์ และอาณิสงค์ของการสังเคราะห์ญาติ ไว้ว่าคือ การเกื้อกูลพวกญาติ ผู้ถูกความเสื่อมแห่งโรคสมบัติ หรือเสื่อมแห่งพยาธิครอบงำ ซึ่งมาสู่สำนักตนด้วยของกิน ฝ้านุ่งห่ม ทรัพย์และธัญญาหารตามกำลังตน ซึ่งการสงเคราะห์ญาตินั้นเป็นมงคล เพราะเป็นเหตุบรรลุลุณพิเศษทั้งหลายอันเป็นไปในวิสุทธิธรรม มีความสรรเสริญและเป็นไปในสัมปรายภพมีการถึงสุคติ เป็นต้น^{๘๘}

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) กล่าวว่า พระพุทธองค์ทรงตรัสสอนให้เราสงเคราะห์ญาติ ซึ่งเป็นอุบายเกาะเกี่ยวยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน เคารพนับถือกันแสดงกิริยาจากสุภาพต่อกัน ประพฤติตนสม่ำเสมอเยี่ยงเชิดชูกัน ซึ่งการสงเคราะห์ญาติมี ๔ ประการคือ

๑) แสดงกิริยาสุภาพต่อกัน ญาติผู้น้อยควรแสดงความเคารพอ่อนน้อมต่อญาติผู้ใหญ่ กลับกันผู้ใหญ่ควรวางตัวให้เหมาะสมน่าเคารพนับถือ เช่นควรใช้ถ้อยคำสุภาพเกรงใจผู้ใหญ่ ก่อให้เกิดความเอ็นดู กรุณาปราณี ญาติผู้ใหญ่เสมอกันควรพูดด้วยถ้อยคำสุภาพ แสดงอัธยาศัยเป็นกันเองให้เป็นที่สนิทสนมกลมเกลียวกัน ทั้งนี้เพื่อเป็นแนวทางสร้างความเจริญก้าวหน้าแห่งวงศ์ตระกูล

๒) ประพฤติตนสม่ำเสมอ บุคคลทุกคนย่อมชอบความเป็นธรรมเสมอหน้ากัน ควรประพฤติตนสม่ำเสมอ คือ วางตัวกับญาติให้สมฐานะ เคารพญาติผู้ใหญ่ เอ็นดูผู้น้อย ไม่แสดงอาการดูหมิ่นดูแคลนเย่อหยิ่ง

๓) ยกย่องเชิดชูกัน ควรมีถ้อยที่ถ้อยอาศัยกัน ใส่ใจความรู้สึกของญาติ ควรยกย่องเชิดชูญาติให้เหมือนเชิดชูตนเอง ไม่กระทำการลบหลู่ดูหมิ่นนินทาญาติ เพราะการกระทำเหล่านั้นล้วนเป็นหนทางแห่งความเสื่อม

๔) เอื้อเฟื้อช่วยเหลือกัน เอื้อเฟื้อแบ่งปันซึ่งกัน เพื่อความสงบเรียบร้อยแห่งสังคม แบ่งปันของ ๆ ตนเพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่ตระหนี่ถี่เหนียว เอารอดเอาเปรียบ ละโมภโลภมากเห็นแก่ได้อยู่ฝ่ายเดียว^{๘๙}

^{๘๘} คณะกรรมการแผนกตำรากรมการศาสนา มหาวิทยาลัย, มัจฉลัตถปิณี (แปล) เล่ม ๓, พิมพ์ครั้งที่ ๑๙, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐), หน้า ๑๐๙-๑๑๐.

^{๘๙} สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), มงคลยถาชีวีต, หน้า ๓๑๓.

พระราชสิทธิมนี กล่าวไว้ว่า "ญาติ" แปลว่า คู่กันเคย หมายความว่า บุคคลที่รู้จักกัน ข้างฝ่ายบิดาและฝ่ายมารดา หมายถึง ๗ ชั่วคน คือนับขึ้นไป ๓ นับลงมา ๓ ท่ามกลาง ๑ เรียกว่า ๗ ชั่วโคตร การสงเคราะห์ คือการช่วยเหลือเกื้อกูลสนับสนุนส่งเสริม ไม่เอาวัดเอาเปรียบ ไม่คิดร้ายพูดร้ายและไม่ทำร้ายต่อกัน^{๙๐}

คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้อธิบายไว้ว่า ญาติ คือ บุคคลที่เกี่ยวข้องกันทางสายโลหิตประการหนึ่ง ซึ่งท่านเรียกว่า ๗ ชั่วโคตร คือจากข้างบน ได้แก่ ระดับปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา พี่ ระดับล่าง คือระดับของน้อง ลูก หลาน หลาน และแม้จะยิ่งไปกว่านั้น ซึ่งเกี่ยวข้องกันในฐานะญาติท่านก็ถือว่าเป็นญาติ ในที่นี้ญาติอีกประการหนึ่ง ได้แก่ ญาติซึ่งเกิดจากการคู่กันเคยกันอยู่ในชุมชนสังคมเดียวกัน การสงเคราะห์อนุเคราะห์ช่วยเหลือซึ่งกัน^{๙๑} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี) ได้อธิบายถึง คุณลักษณะของญาติที่ควรสงเคราะห์ คือ

๑) พยายามช่วยตนเองก่อนอย่างเต็มที่ ไม่ไว้วางยร้องขอความช่วยเหลือ เอาแต่งอมืองอเท้าไม่ยอมทำอะไรด้วยตนเอง

๒) มีความประพฤติที่ดี มีสัมมาคารวะอ่อนน้อมถ่อมตน มีน้ำใจโอบอ้อมอารี รู้จักทำตัวให้น่าช่วยเหลือไม่ข้องเกี่ยวกับอบายมุข

การสงเคราะห์ญาติควรต้องมีขอบเขต มีวิธีการที่เหมาะสม ซึ่งวิธีการสงเคราะห์ญาตินั้นแบ่งออกเป็น ๒ วิธี คือ ๑) การสงเคราะห์ญาติทางโลก ความมุ่งหมายอยู่ที่การผูกสามัคคีรวมน้ำใจญาติให้เป็นปึกแผ่น โดยใช้หลักของสังคหวัตถุ ๔ คือ ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา^{๙๒} ๒) การสงเคราะห์ญาติทางธรรม คือชักชวนญาติให้รู้จักประกอบกรบุญการกุศลชักนำให้ได้ทำทาน รักษาศีล เจริญภาวนา ให้ตั้งอยู่ในศรัทธา สอนธรรมะให้ ชักนำให้บวช ชักนำให้ปฏิบัติธรรม เพราะการสงเคราะห์ญาติเป็นความดี เป็นมงคลแก่ผู้ทำ แต่ทั้งนี้ต้องทำตามวิถีทางที่ถูกต้อง คือต้องไม่เอาการช่วยเหลือญาติพี่น้องมาทำให้เสียความเป็นธรรมในหน้าที่ของตน^{๙๓}

ประโยชน์ ส่งกลิ่น กล่าวไว้ว่า อาณิสสของการสงเคราะห์ญาติมีมากมายหลายประการ ได้แก่ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวน้ำใจกัน ทำให้เกิดความสามัคคี ทำให้เกิดสังคมแบบตระกูลใหญ่มั่นคงเป็นฐานป้องกันภัยและศัตรูหมู่พาลทำอันตรายได้ยาก สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดีน่าอยู่ให้เกิดขึ้น และเป็นเหตุให้เกิดสังคมสันติสุข เป็นต้น^{๙๔}

^{๙๐} พระราชสิทธิมนี, มงคล ๓๘ ประการ, หน้า ๑๒๘.

^{๙๑} คณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, งานวิจัยและวรรณกรรมทางพระพุทธศาสนา, หน้า ๖๙.

^{๙๒} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๔๐/๑๖๗.

^{๙๓} พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี), ศึกษาพัฒนาการมงคลสูตรในพระพุทธศาสนา, สารนิพนธ์ปริญญาคุุณบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา, หน้า ๕๐-๕๑.

^{๙๔} ประโยชน์ ส่งกลิ่น, “การศึกษาวิเคราะห์กระบวนการของการพัฒนาตนตามแนวคำสอนในมงคลสูตร”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, หน้า ๕๒.

กล่าวสรุปได้ว่า การที่พระพุทธเจ้าทรงตรัสสอนให้ทุกคนควรสงเคราะห์ญาติ อธิบายได้ว่า ก่อนที่บุคคลนั้นจะสงเคราะห์ผู้อื่นได้ บุคคลจำจะต้องฝึกฝนตนเองให้สามารถช่วยเหลือพึ่งพาตนได้เสียก่อน และเมื่อช่วยเหลือบิดามารดา บุตรธิดา สามีและภรรยาซึ่งเป็นสมาชิกในครอบครัวเดียวกันได้แล้ว ยังจำต้องช่วยเหลือบุคคลอื่นที่คุ้นเคยหรือคนใกล้ชิดกัน คนในสังคมเดียวกันอีกด้วย "การสงเคราะห์ญาติ" เป็นคำที่มีความหมายค่อนข้างกว้างยากที่จะกำหนดขอบเขตว่าคนที่มีความสัมพันธ์กับเราใครบ้างที่เป็นญาติ แต่โดยทั่วไปเมื่อกล่าวถึงญาติ อีกนัยยะหนึ่งมีความหมายว่า บุคคลที่คุ้นเคยวางใจกันได้ ผู้ในคนสังคมเดียวกันมีการดำเนินชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน เป็นต้น ซึ่งผลของการสงเคราะห์ร่วมสังคมเดียวกันนั้น ย่อมก่อให้เกิดสันติสุขในชุมชน ทำให้สิ่งแวดล้อมของสังคมนั้นน่าอยู่เป็นชุมชนที่สงบสุขต่อไป

๓.๔ สรุป

จากการศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามหลักพระพุทธศาสนา ทำให้สรุปความได้ว่า ความเป็นพลเมืองดีในพระพุทธศาสนาจึงมุ่งที่ความต้องการของการอยู่ร่วมกันในสังคมเป็นสำคัญ โดยมุ่งเน้นไปที่การประพฤติปฏิบัติทางจริยธรรมหรือคุณธรรม ซึ่งเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของการเป็นคนดีตามคำสอนของพระพุทธองค์ โดยการรักษาการปฏิบัติทางกาย วาจาและใจให้ปราศจากกิเลสซึ่งเป็นมาตรฐานการปฏิบัติตั้งแต่ระดับศีล ซึ่งเป็นบรรทัดฐานควบคุมพฤติกรรมของพลเมืองให้เป็นสมาชิกที่ดีของสังคม หรือที่เรียกว่า ความมีอารยะ ไปจนถึงหลักธรรมระดับสูงเพื่อยกระดับจิตใจของพลเมืองในสังคมให้ก้าวสู่จุดสูงสุดหรือความเป็นอริยชน

การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักพระธรรม ๕ ประมวลความได้ว่า หลักธรรมพระธรรม ๕ อันเป็นกำลังแห่งการพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองเชิงพุทธ และเป็นหลักธรรมที่จะนำไปสู่การรู้แจ้งเห็นจริงในหลักธรรมอื่นอีก ได้แก่ สัทธาพละ วิริยพละ สติพละ สมาธิพละ และปัญญาพละ จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลต้องพัฒนากำลัง หรือความเข้มแข็ง ๕ ด้านให้เต็มรอบและบริบูรณ์ เพื่อเป็นองค์คุณในการพัฒนาตนให้บรรลุถึงเป้าหมายสูงสุด ซึ่งประกอบด้วย ๑) สัทธาพละ คือ กำลังแห่งความเชื่อ หมายถึง กำลังความเชื่อความเคารพในสถาบันชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เชื่อมั่นในความสามารถผู้นำผู้ปกครอง (รัฐ) ตลอดจนเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและเชื่อในผลของการกระทำ ๒) วิริยพละ คือ กำลังแห่งความเพียรพยายามในกิจการงานต่าง ๆ ให้ลุล่วงสำเร็จ ๓) สติพละ คือ กำลังแห่งการระลึกไว้ในหน้าที่การงานของตน รู้รับผิดชอบต่อสังคม และรู้สำนึกในความเป็นไทย ๔) สมาธิพละ คือ กำลังแห่งความตั้งมั่น หมายถึง มีจิตใจระเริง ผ่องใส สงบสุขเบิกบาน มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทร มีมุทิตาต่อกัน ๕) ปัญญาพละ คือ กำลังแห่งความรู้ ความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินกิจการงานต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้เท่าทันโลกเป็นพลเมืองตื่นรู้ ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๓

กำลัง ๕ ด้าน แห่งการพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองเชิงพุทธ				
สัทธพละ (กำลังแห่งความเชื่อ)	วิริยะพละ (กำลังแห่งความเพียร)	สติพละ (กำลังแห่งการระลึกรู้)	สมาธิพละ (กำลังแห่งความตั้งมั่น)	ปัญญาพละ (กำลังแห่งความรู้)
กำลังความเชื่อความเคารพ ในสถาบันชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์ เชื่อมั่นในผู้นำ(รัฐ) เชื่อมั่นในตนเอง และเชื่อในผลของการกระทำ (วิปากสัทธา)	กำลังแห่งความเพียรพยายาม ในกิจการงานให้ลุถึงสำเร็จ ความเพียรในการอนุรักษ์ สิ่งแวดล้อมและทรัพยากร พากเพียรประกอบอาชีพ	กำลังสติรับทราบ รู้หน้าที่ ไม่ประมาท ในการดำเนินชีวิต	กำลังสมาธิตั้งมั่น ในขณะทำงาน	กำลังแห่งความรู้ ความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหาด้วยปัญญา รู้เท่าการพัฒนา ท้นเหตุการณ์ ความรู้ในจารีตประเพณี

แผนภูมิที่ ๓ การพัฒนาสู่ความเป็นพลเมืองดีด้วยกำลัง หรือความเข้มแข็ง ๕ ด้าน

นอกจากนี้ในส่วนของการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีด้วยหลักมงคลสูตร สามารถสรุปประมวลได้ว่า มงคลสูตร คือ หลักปรีชา และปฏิบัติที่จะทำให้บุคคลผู้นั้นพัฒนาสู่ความเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จและพึ่งพาตนเองได้ ฉะนั้นบุคคลผู้ที่พัฒนาแล้วนั้นย่อมเป็นกำลังที่ดีและเป็นที่พึ่งของสังคมได้เช่นกัน หลักมงคลสูตรจึงเป็นเสมือนเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ๕ ประการ ได้แก่ ๑) อัตตสัมมาปณิธิ (ตั้งตนไว้ชอบ) คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้มั่นคง ดังาม ก้าวหน้า ถูกต้องตามครรลองเหมาะสมกับสถานภาพ บทบาทหน้าที่ทางสังคมที่ตนดำรงอยู่ และใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอดี จึงทำให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำด้วยกิเลสอุปถัมภ์ ๒) วินโย จ สุลิกขิตโต (การมีระเบียบวินัย) คือ ความเคารพในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ แบบแผนต่าง ๆ หรือกติกาอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม และมีเคารพสิทธิเสรีภาพ เห็นอกเห็นใจซึ่งกัน ๓) อนากูลา จ กัมมันตา (การทำงานไม่คั่งค้าง) คือ การรู้จักรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่พลเมือง และหน้าที่ความรับผิดชอบที่ตนเองมีต่อผู้อื่น ๔) อนวัชชานิ กัมมานิ (ด้านประกอบอาชีพสุจริต) คือ การทำงานไม่มีโทษ หมายถึงการเป็นผู้ที่มีความยึดมั่นในสุจริตซื่อตรง เช่น ประกอบสัมมาอาชีพะ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้สังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของสังคมส่วนรวม ๕) ญาคกานัญจ สังกโห (การสงเคราะห์ญาติ) คือ มีทัศนคติ ค่านิยมที่เหมาะสม ร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนสังคมแก้ปัญหาสังคม มีจิตสาธารณะช่วยเหลือและพร้อมที่จะลงมือกระทำการต่าง ๆ เพื่อสังคมส่วนรวม ดังปรากฏในแผนภูมิที่ ๔

เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธตามบรรทัดฐานทางสังคมไทย ๑) วิถีประชา, ๒) กฎศีลธรรม, ๓) กฎหมาย				
อัตตสัมมาปณิธิ (ตั้งตนไว้ชอบ)	วินโย จ สุลิกขิตโต (มีระเบียบวินัย)	อนากูลา จ กัมมันตา (ทำงานไม่คั่งค้าง)	อนวัชชานิ กัมมานิ (ประกอบอาชีพสุจริต)	ญาคกานัญจ สังกโห (สงเคราะห์ญาติ)
การตั้งเป้าหมายชีวิต และการดำเนินชีวิตตาม สถานภาพ บทบาทหน้าที่ ทางสังคม	เคารพในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ กฎศีลธรรม และกฎหมาย	รับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ ทำงานให้สำเร็จลุล่วง ทำงานไม่คั่งค้าง	การเป็นผู้ที่มีความยึดมั่น ในสุจริตซื่อตรง เช่น ประกอบสัมมาอาชีพะ ไม่เบียดเบียนตนและผู้อื่น	ร่วมกันแก้ปัญหาสังคม ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีจิตสาธารณะ

แผนภูมิที่ ๔ เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธตามบรรทัดฐานของสังคมไทย

บทที่ ๔

แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ในบทนี้ เพื่อให้ได้มาซึ่งแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธของหมู่บ้านสามขา ผู้วิจัยจึงได้ลงพื้นที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ซึ่งเป็นชุมชนต้นแบบได้รับการยกย่องในระดับประเทศ และเป็นหมู่บ้านที่มีสังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังที่ปรากฏในเนื้อหาบทที่ ๒ และนอกจากนี้ ผู้วิจัยยังได้ศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง ซึ่งจะเห็นได้ว่าหลักพระธรรม ๕ เป็นกำลังในการพัฒนาคนให้มีความพร้อมทั้ง ๕ ประการ และมีหลักมงคลสูตรเป็นเป้าหมายในการพัฒนา เพื่อให้บุคคลนั้นมีคุณลักษณะพลเมืองดีที่พึงประสงค์ตามแนวคิดทฤษฎีและเป้าหมายการพัฒนาพลเมือง ดังเนื้อหาในบทที่ ๓

ดังนั้น ผู้วิจัยจะได้ทำการวิเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการ และสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการ โดยมีหมู่บ้านสามขาเป็นกรณีศึกษาในมิติต่าง ๆ มีรายละเอียดดังนี้

๔.๑ หลักธรรมพระ ๕ ต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

๔.๒ หลักมงคลสูตรต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

๔.๓ แนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา

คำว่า “บูรณาการ” เป็นศัพท์บัญญัติทางการศึกษา เดิมใช้คำว่า “บูรณาการรวมหน่วย” คำบัญญัติตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า “Integration” หมายความว่า การรวมหน่วยที่แยกกันเข้าเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น หลักสูตรแบบบูรณาการรวมหน่วย^๑ ปัจจุบันใช้เพียงคำว่า “บูรณาการ” หมายความว่า การประสานเนื้อหา หลักการ กิจกรรม การฝึก แนวทาง ฯลฯ รวมเป็นหน่วยเดียวกัน เช่น ในมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ก็มีการทำหลักสูตรสร้างรายวิชาที่ประยุกต์พุทธธรรมเข้ากับศาสตร์สาขาต่าง ๆ เข้าไปในศาสตร์เหล่านั้น รายวิชาประเภทนี้มักลงท้ายด้วยคำว่า “เชิงพุทธ” หรือ “แนวพุทธ” เช่น เศรษฐศาสตร์เชิงพุทธ รัฐศาสตร์เชิงพุทธ การจัดการเชิงพุทธ ศึกษาศาสตร์แนวพุทธศาสตร์ ธรรมประยุกต์ เป็นต้น^๒

^๑ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนาอินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๖๓๔.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓), หน้า ๑๖.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้ให้คำนิยามของคำว่า บูรณาการ (Integration) ซึ่งสอดคล้องกับราชบัณฑิตยสถานว่า หมายถึง การนำสิ่งที่แยกกันมารวมเข้าเป็นอันเดียวกันจนเกิดองค์รวม (The Whole) ซึ่งได้ยกประเด็นพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์มาอธิบายเพิ่มเติมไว้ว่า การศรัทธาในพระพุทธศาสนากับปัญหาทางวิทยาศาสตร์เป็นไปในทางเดียวกัน คือ ส่งเสริมผสมผสานกันจนก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ หรือเรียกว่า "บูรณาการ" โดยวิธีการศึกษาแบบ บูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่จึงทำได้ ๒ วิธี^๓ ดังนี้

วิธีที่ ๑ ปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา คือ ใช้องค์ความรู้ในศาสตร์สมัยใหม่มาอธิบาย สนับสนุนพระพุทธศาสนาให้ดูทันสมัยและมีเหตุผลเป็นที่ยอมรับได้ง่ายขึ้น

วิธีที่ ๒ ปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ คือ ใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งและนำหลัก ศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเข้าไปในเนื้อหาของศาสตร์สมัยใหม่ การนำหลักศีลธรรมใน พระพุทธศาสนาเติมเต็มให้กับศาสตร์เหล่านั้นย่อมจะช่วยให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมาย การพัฒนาแบบบูรณาการอย่าง ยั่งยืน ไว้ว่าคือ การทำให้เกิดองค์รวม (Holistic) หมายความว่า องค์ประกอบทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกัน จะต้องมาประสานกันครบองค์ และมีลักษณะสำคัญอีกอย่างคือ การมีดุลยภาพ (Balance) หรืออีก นัยหนึ่งคือ การทำให้เกิดกิจกรรมของมนุษย์ที่สอดคล้องกับธรรมชาติ ซึ่งระบบการพัฒนาแบบบูรณา การอย่างยั่งยืนมี ๔ องค์ประกอบที่ต้องสัมพันธ์เป็นหนึ่งเดียว โดยให้คนเป็นแกนกลางทำหน้าที่เป็น กำลังในการขับเคลื่อน ซึ่งองค์ประกอบทั้ง ๔ ประกอบไปด้วย

๑) มนุษย์ ระบบการพัฒนามนุษย์ประกอบด้วย ๓ ด้านที่เกี่ยวข้องกัน คือ (๑) พฤติกรรม หรือศีล คือ การมีวินัยในการใช้ชีวิต เช่น การบริโภค การประกอบอาชีพซึ่งต้องพัฒนาทักษะให้ สามารถเลี้ยงชีพได้ รู้จักแบ่งปัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และอยู่ร่วมกับสิ่งแวดล้อม อย่างสมดุล (๒) ด้านจิตใจ ซึ่งประกอบด้วย การมีสติและสมาธิ เพื่อที่จะสามารถพัฒนาสภาพจิตใจที่ดี งามด้วยคุณธรรมและแนวทางปฏิบัติที่ทำแล้วจะก่อความสุข ความเบิกบานใจ (๓) ปัญญาซึ่งเป็น ความรู้ ความเข้าใจต่าง ๆ รวมทั้งความคิด ทศนคติ และค่านิยม

๒) สังคม ซึ่งระบบในสังคมต้องประสานสอดคล้องเป็นหนึ่งเดียวกัน มีการสร้างบรรยากาศ ไม่เบียดเบียน ช่วยเหลือเกื้อกูล ลดความเห็นแก่ตัว ร่วมกันสร้างค่านิยมไม่เอาเปรียบกัน ร่วมกันวาง มาตรฐานการอนุรักษ์ธรรมชาติ และสนับสนุนการกระทำที่เกื้อกูลธรรมชาติ

๓) ธรรมชาติ โดยการเรียนรู้และเข้าถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติ มองตนเองเป็นส่วน หนึ่งของธรรมชาติ มีชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนและบำรุงรักษาธรรมชาติ พึ่งพา ธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า

๔) เทคโนโลยี มักเป็นเครื่องมือในการพัฒนาสร้างความเจริญ ซึ่งทำให้เกิดการ เปลี่ยนแปลงในการใช้ชีวิต กล่าวได้ว่า ควรใช้เทคโนโลยีเป็นเครื่องมือสำหรับแก้ปัญหาสิ่งแวดล้อม

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๙.

และอนุรักษ์ธรรมชาติ โดยส่งเสริมการใช้เทคโนโลยีควบคู่ด้วยปัญญา และใช้เทคโนโลยีในการเสริมสร้างปัญญาไม่ใช่ค้นหา โดยกระบวนการพัฒนาที่ยั่งยืน จำแนกได้เป็น ๒ ขั้นตอน คือ (๑) การพัฒนาคน โดยพัฒนาให้ตัวคนเป็นพลังขับเคลื่อน เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาด้วยการพัฒนาทั้ง ๓ ด้าน คือ ครบทั้งพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ และปัญญา (๒) การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเอาคนที่พัฒนาทั้ง ๓ ด้านแล้วนั้นเป็นศูนย์กลาง เพื่อเป็นพลังประสานปรับเปลี่ยนบูรณาการในระบบสัมพันธ์องค์รวมใหญ่ ขยายสู่สังคม พัฒนาให้สังคมอย่างยั่งยืนและดำรงอยู่อย่างต่อเนื่อง^๔

กล่าวสรุปได้ว่า การนำสิ่งที่แยกกันมารวมกันผสมผสานกันจนก่อให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ โดยบูรณาการพระพุทธศาสนาร่วมกับศาสตร์ใหม่ ซึ่งมี ๒ วิธี คือ วิธีที่ ๑ ปรับศาสตร์เข้าหาพระพุทธศาสนา และวิธีที่ ๒ ปรับพระพุทธศาสนาเข้าหาศาสตร์ คือ ใช้ศาสตร์สมัยใหม่เป็นตัวตั้งและนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมเข้าไปในเนื้อหาของศาสตร์สมัยใหม่ การนำหลักศีลธรรมในพระพุทธศาสนาเพิ่มเติมให้กับศาสตร์เหล่านั้นย่อมจะช่วยให้เกิดองค์รวมที่สมบูรณ์ ด้วยเหตุนี้การนำหลักพุทธธรรมทางพระพุทธศาสนามาบูรณาการ เพื่อใช้เป็นแนวทางการพัฒนาความเป็นพลเมืองดี จึงย่อมเป็นการประสานเสริมเติมเต็มซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดความสมบูรณ์และมีคุณภาพของ คุณลักษณะพลเมืองดีทั้งด้านพฤติกรรม (ศีล) จิตใจ และปัญญาที่เหมาะสมกับบรรทัดฐานสังคมไทย อันมีพระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติได้อย่างลงตัว

๔.๑ หลักธรรมพละ ๕ ต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

๔.๑.๑ สัทธาพละ (กำลังแห่งความเชื่อ ความศรัทธา)

ความศรัทธาทั่วไป หมายถึง ความเคารพ ความนับถือ ความเลื่อมใสในบุคคลหรือสิ่งใดที่ตนเห็นว่า มีความดีเด่น คุณค่า ส่วนความศรัทธาในทางธรรม หมายถึง ความเชื่อความเลื่อมใสในหลักธรรม เชื่อสิ่งที่ควรเชื่อด้วยเหตุผล เชื่อในคุณงามความดี

จากการศึกษาพบว่าหมู่บ้านสามขาสร้างกำลังแห่งความเชื่อ โดยเริ่มจากผลงานการกระทำเชิงประจักษ์ เริ่มต้นทำโครงการขนาดเล็กให้เห็นผลเป็นรูปธรรมในกลุ่มคณะกรรมการหมู่บ้านเสียก่อน กำลังแห่งความเชื่อ ความศรัทธา ความเลื่อมใสสิ่งต่าง ๆ ที่คาดว่าจะเกิดประโยชน์กับตนและคนในชุมชน ซึ่งคณะกรรมการหมู่บ้านมีแนวคิดที่จะสร้างความเชื่อมั่น โดยการเป็นตัวอย่างให้กับคนในชุมชนก่อน เริ่มจากโครงการต้นแบบเล็กก่อนเพื่อให้เห็นผลสัมฤทธิ์เป็นรูปธรรม เป็นการสร้างความน่าเชื่อถือให้กับชาวบ้าน นายบุญเรือน เฒ่าคำ ได้กล่าวว่า “ก่อนที่จะเราจะให้ชาวบ้านทั้งหมดเชื่อมั่นและเข้าร่วมโครงการต่าง ๆ นั้น เราต้องเริ่มต้นดำเนินโครงการต้นแบบเล็ก ๆ ให้เกิดผลสัมฤทธิ์ก่อน แล้วชาวบ้านจะเชื่อมั่นสมัครใจเข้าร่วมโครงการกับเราเอง ตัวอย่างเช่น กองทุนสัจจะออมทรัพย์

^๔ พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต), การพัฒนาที่ยั่งยืน, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๕๔), หน้า ๒๘๐.

แรก ๆ ชาวบ้านไม่เชื่อมั่น แต่ทำแล้วเรามีปันผล มีสวัสดิการให้เห็นเป็นรูปธรรมขึ้นมา ทุกวันนี้มีผู้มาสมัครเข้าร่วมกองทุนทุกปี แต่เรามีรับจำนวนจำกัดเพื่อสะดวกต่อการบริหารจัดการ”^๕

นอกจากนี้พระครูสิริรัตนกิจยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมพอสรุปได้ว่า วัดสามขาเป็นศูนย์รวมจิตใจของคนในหมู่บ้านสามขา เป็นทั้งที่ประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ และเป็นแหล่งเรียนรู้ทางพระพุทธศาสนา เป็นที่อบรมคุณธรรมจริยธรรม รวมทั้งเป็นสถานที่หลอมรวมพลังศรัทธากระตุ้นและเสริมสร้างกระบวนการคิดของคนในหมู่บ้านผ่านการทำงานเชิงรุก ได้แก่ การอบรมคุณธรรมจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนของหมู่บ้าน การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติผ่านโครงการบวชป่า การประชุมของหมู่บ้านสามขาทุกครั้งมักมีพระสงฆ์ร่วมรับฟังพร้อมทั้งเสนอความคิดเห็น นับได้ว่าเป็นกลไกหนึ่งที่จะช่วยเติมเต็มทั้งความรู้และคุณธรรมจริยธรรม ช่วยให้การประชุมดำเนินไปอย่างราบรื่นตั้งอยู่ในศีลธรรม^๖

นายชาญ อุทธิยะ ได้ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “อย่าลืมนะว่าเวลามีเวทีประชุมประชาคม จะต้องเปิดโอกาสให้พูดทุกคน ไม่ว่าจะยากดีมีจนเราไม่ห้ามใคร เวลาเขาพูดเราต้องฟังเหตุฟังผลเขา บางครั้งบางกิจกรรมกลุ่มแกนนำไม่สามารถที่จะคิดได้ว่าจะทำอย่างไร แต่พอโยนเข้าไปในเวทีปุ๊บ คนที่ยกมือขึ้นเสนอความคิด คือ คนที่ไม่รู้หนังสือนะ เขาให้ความเห็นว่าจะไปคิดอะไรมาเรื่องนี้นั้นเป็นอย่างนั้น อย่างนี้ เราทั้งหลายว่าเขาคิดได้อย่างไร เรายังคาดไม่ถึงเลยแล้วคนที่เสนอจะมีกำลังใจเชื่อมั่นในตนเอง อยากที่จะมาร่วมประชุมมาเสนอความคิดอีก แล้วสุดท้ายเราก็จะได้คนทำงานเพิ่มขึ้นอีก รู้ ๓ ทำ ๓ รู้ ๑๐ ทำ ๑๐ สำคัญที่สุดคือทีม ผู้นำเก่งคนเดียวไม่ได้”^๗

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านศรัทธาพอละ ได้ว่า ชุมชนบ้านสามขานั้นให้ความสำคัญกับชาวบ้านทุกคน โดยไม่ยึดเอาความคิดของตนเป็นที่ตั้ง ซึ่งการดำเนินงานเช่นนี้ทำให้ชาวบ้านเกิดความเชื่อมั่นในตนเอง กล้าแสดงความคิดเห็น อยากมีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน อีกทั้งยังส่งผลต่อความเชื่อมั่น ศรัทธาในคณะกรรมการที่ไม่ปิดกั้นความคิดเห็น การเปิดโอกาสให้ได้แสดงความคิดเห็นในที่ประชุมประชาคม ยิ่งก่อเกิดเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง ทั้งหมดนี้ล้วนส่งผลต่อความศรัทธาเชื่อมั่น และจึงเป็นพลังใจให้บุคคลนั้นร่วมกันลงมือพัฒนาต่าง ๆ อาทิ ทักษะด้านความคิดรวบยอดซึ่งเป็นความสามารถที่จะประสานสิ่งต่าง ๆ เข้าด้วยกันจากการเชื่อในผู้นำ (รัฐ) ซึ่งการสร้างพลังแห่งความศรัทธายังส่งผลต่อความจงรักภักดีต่อชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งเป็นการสร้างพลังแห่งความร่วมมือของพลเมืองทั้งด้านการศึกษาและการสอนทักษะด้านเทคนิค การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ของหมู่บ้านให้มีความชำนาญในกิจกรรมของหมู่บ้าน

๔.๑.๒ วิริยะพละ (กำลังแห่งความเพียรพยายาม)

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การทำกิจการงานต่าง ๆ ต้องใช้ความเพียรพยายาม หากความยากลำบาก จิตใจอ่อนแอ เกิดความท้อแท้ กำลังความเพียรในตนลดลง ขอให้โน้มระลึกถึงองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าว่า พระองค์ได้บำเพ็ญบารมีมาจนสำเร็จอย่างนี้ได้ด้วยความ

^๕ สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๖ สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^๗ สัมภาษณ์ นายชาญ อุทธิยะ, นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นแห่งหมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

เพียรพยายามอย่างจริงจัง พระองค์ทรงความเข้มแข็ง มุ่งมั่น เด็ดเดี่ยว ไม่ท้อถอย เราก็จะต้องเข้มแข็ง ไม่ท้อถอยเช่นเดียวกับพระองค์”

นายทัน วรรณสูงค์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ผู้ทำการเหมาะสม ไม่ทอดธุระ ขยันมั่นเพียรยอมหาทรัพย์ได้ คือ รู้จักกาล สถานที่ บุคคล และการงานที่ตนต้องเข้าไปเกี่ยวข้องเป็นอย่างดี แล้วใช้ความรู้ความเฉลียวฉลาดและความเพียรเข้าทำกิจนั้น ๆ ก็ย่อมได้มาซึ่งอรรถะ ๓ อย่าง คือ ๑. อรรถัตถะ คือ ประโยชน์ตน ๒) ปรัตถะ คือ ประโยชน์ผู้อื่น และ ๓) อุภยัตถะ คือ ประโยชน์ทั้ง ๒ ฝ่าย หรือประโยชน์ร่วมกัน”^๘

ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เราปลูกฝังความเพียรให้เยาวชน บ้านสามขาตั้งแต่วัยเด็ก มีการให้ลงมือทำนาปลูกข้าวเอง ให้ร่วมเข้าป่าทำฝายกับกลุ่มอาสาอนุรักษ์ป่า สร้างบททดสอบให้เราได้ฝึกความอดทน ได้ใช้ความวิริยะในการทำงาน ต้องมีกิจกรรมให้เขาทำเยอะ ๆ ให้ใช้ความเพียรทำกิจกรรมให้สำเร็จ จากสิ่งง่าย ๆ ขยับไปสู่สิ่งที่ยากขึ้นไม่เช่นนั้น เขาจะเป็นเด็กที่โตมาเป็นผู้ใหญ่จับจดทำอะไรไม่สำเร็จ ไม่มีความอดทน ไม่มีความเชื่อมั่นในตนเอง”^๙

นางเป้ง อินทรประสิทธิ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การทำโครงการโฮมสเตย์นอกฤดูกาลท่องเที่ยวอาจไม่มีลูกค้าบ้าง อาจทำให้วันไหนหวอดใจได้ แต่หากด้วยความเพียร ไม่ย่อท้อ ถึงไม่มีนักท่องเที่ยวเราก็ต้องเตรียมพร้อมให้บริการอยู่เสมอ อาจจะหารายได้จากการทำเกษตรควบคู่เสริมกันไปก็พออยู่ได้ การทำโฮมสเตย์นี้ต้องทำด้วยใจรักไม่ท้อถอย พร้อมให้บริการด้วยความเต็มใจ ค่อยปิดกวาดทำความสะอาดเตรียมพร้อมให้บริหารอยู่เสมอ อยากให้นักท่องเที่ยวประทับใจในการบริการ เราจะได้บอกต่อประชาสัมพันธ์ให้เรา”^{๑๐}

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านวิริยะพละ ได้ว่า หมู่บ้านสามขามีการปลูกฝังความเพียรมาแต่เยาว์ ด้วยกลวิธีส่งเสริมการทำกิจกรรมต่าง ๆ อาทิ การให้ลงมือปลูกข้าว สร้างฝาย ร่วมทำแนวกันไฟ สิ่งเหล่านี้ล้วนเป็นบททดสอบเสริมสร้างความวิริยะให้กับพลเมืองสามขา กอปรกับการทำกิจการต่าง ๆ ความพอใจแล้ว ฉันทะนี้ก็จะหนุนทำให้เกิดความกล้าหาญมีความเพียรพยายามใคร่อยากจะทำ บุคคลที่จะทำงานสำเร็จผล

๔.๑.๓ สติพละ (กำลังแห่งความระลึกรู้)

ในพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของสติเป็นอย่างมาก ในการปฏิบัติจริยธรรม การดำเนินชีวิตหรือการประพฤติปฏิบัติโดยมีสติกำกับอยู่เสมอ นั้น มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “อปปมาท” ซึ่งความหมายของ “อปปมาท” ที่ว่าคือ “การเป็นอยู่โดยไม่ขาดสติ” หรือความไม่ประมาท ขยายความว่าการระมัดระวังอยู่เสมอ ไม่ยอมถลำลงไปทางเสื่อมและไม่ยอมพลาดโอกาส

^๘ สัมภาษณ์ นายทัน วรรณสูงค์, ประชาสัมพันธ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา (หมอธรรม) หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^๙ สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๐} สัมภาษณ์ นางเป้ง อินทรประสิทธิ์, เจ้าของบ้านร่วมโครงการโฮมสเตย์สามขา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

พัฒนาสู่ความเจริญก้าวหน้า ตระหนักดีถึงสิ่งที่ต้องทำและต้องไม่ทำ ใส่ใจสำนึกอยู่เสมอในหน้าที่ เป็นหลักความรู้สึกรับผิดชอบขั้นพื้นฐาน^{๑๑} เป็นสิ่งประครองให้ชีวิตดำเนินไปการครองตนที่ดี ซึ่งจากการลงพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านสามขา ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “สติจึงเป็นธรรมสำคัญในทางจริยธรรม เป็นอย่างมาก เพราะเป็นตัวควบคุมการปฏิบัติหน้าที่และเป็นตัวคอยป้องกันยับยั้งตนเอง ทั้งที่จะไม่ให้หลงเพลินไปตามความชั่วและที่จะไม่ให้ความชั่วเข้าไปในจิตใจได้ พุดง่าย ๆ ว่าที่จะเตือนตนในการทำ ความดีและไม่เปิดโอกาสแก่ความชั่ว”

นายทัน วรรณสุวงศ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “สติเป็นกำลังเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียนและการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ย่อมช่วยให้เรียน ให้คิด ให้ทำงานได้ผลดี การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาดและป้องกันอุบัติเหตุได้ดี เพราะเมื่อมีสติก็ย่อมมีสมาธิแน่วแน่ ดังที่ท่านเรียกว่า จิตเป็นกัมมณียะหรือกรรมนีย แปลว่า ควรแก่งานหรือเหมาะแก่การใช้งาน ยิ่งได้ประโยชน์ในข้อหนึ่งมาช่วยเสริมก็ยิ่งได้ผลดีมากยิ่งขึ้นไปอีก”^{๑๒}

ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เราจะต้องปลูกฝังการมีสติยังคิด มีจิตสำนึกที่ดีให้กับคนในชุมชน เพราะจิตสำนึกที่ดีคือสิ่งที่สำคัญที่สุดที่จะทำให้ชุมชนสามารถที่หลุดพ้นจากปัญหาที่ตนประสบได้ หากคนเรามีจิตใจที่ดีก็จะคิดจะทำแต่ในสิ่งที่ดีงาม แต่หากจิตใจมีแต่ความสกปรกความคิดต่าง ๆ ที่ออกมา ก็จะสกปรกตามไปด้วย”^{๑๓}

นางบังอร บุญเจริญ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การใช้จ่ายของในหมู่บ้านส่วนมากจะเป็นของอุปโภคบริโภค ร้านค้าชุมชนมีกฎไม่จำหน่ายพวกเครื่องดื่มมีนเมาจะเป็นข้อตกลง เพราะของพวกนี้ดื่มแล้วทำให้สติในการทำงานลดลง แต่ถึงอย่างไรร้านค้าชุมชนไม่ขายก็ยังมีจำหน่ายในหมู่บ้านอยู่บ้าง ผู้ใหญ่ก็เลยว่าดื่มได้แต่อย่าดื่มมากจนขาดสติพึงระวังในการดื่ม ดื่มมากสิ้นเปลืองทั้งเงินแถมยังขาดสติอีก”^{๑๔}

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านสติพละ ได้ว่า การมีสติเป็นสิ่งสำคัญในการประกอบกิจการงานตลอดจน มีสติรับทราบหน้าที่ของตน สติเป็นกำลังเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียนและการทำกิจทุกอย่าง จิตเป็นกัมมณียะหรือกรรมนีย แปลว่า ควรแก่งานหรือเหมาะแก่การใช้งาน การมีสติส่งเสริมต่อจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต เป็นกำลังเสริมสร้างให้เกิด (๑) มีสำนึกความเป็นไทย (๒) มีความยุติธรรม และ (๓) มีจิตสาธารณะ

^{๑๑} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม ฉบับปรับขยาย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, (กรุงเทพมหานคร: บริษัทสหธรรมิกจำกัด, ๒๕๔๙), หน้า ๗๕๙.

^{๑๒} สัมภาษณ์ นายทัน วรรณสุวงศ์, ประชาสัมพันธ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา(หมอธรรม) หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๓} สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๔} สัมภาษณ์ นางบังอร บุญเจริญ, สมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๔.๑.๔ สมาธิพละ (กำลังแห่งความตั้งมั่น)

สมาธิพละ คือ กำลังความตั้งจิตมั่นหรือภาวะที่จิตแน่วแน่ต่อสิ่งที่กำหนด การมีจิตกำหนดถึงการบรรลุซึ่งหลักธรรมนั้น ๆ หากการตั้งจิตไม่มั่นเสียแล้วจะทำให้จิตนั้นมีการฟุ้งและทำให้จิตหลงแนวปฏิบัติได้ ว่าโดยสาระสำคัญสมาธิที่ใช้ถูกทางเพื่อปัญญาที่รู้เข้าใจสิ่งทั้งหลายตามเป็นจริงมิใช่เพื่อผลในทางสนองความอยากของตัวตน^{๑๕} จากการลงพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านสามขา ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “สมาธิเตรียมจิตให้อยู่ในสภาพพร้อมและง่ายแก่การปลูกฝังคุณธรรมต่าง ๆ และเสริมสร้างนิสัยที่ดี รู้จักทำให้สงบและสะกดตัณหาอันเบียดเบียนใจ ความทุกข์ที่เกิดขึ้นในใจได้ เรียกว่า สมัยใหม่ที่มีความมั่นคงทางอารมณ์และมีภูมิคุ้มกันทางจิต”^{๑๖}

ครูอุทิศ จ๊ะป็น ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “โรงเรียนเรามีการโครงการโรงเรียนคุณธรรม โดยมีกิจกรรมแบ่งเป็น ๓ กิจกรรม คือ ๑) ฝึกสมาธิ บริหารจิตตอนเช้าก่อนเข้าเรียนทุกวัน ๒) กิจกรรมแถวตรงดำรงไว้ ๓) ไม่ยราบปราบคนพลาด เพื่อฝึกสมาธิให้กับนักเรียน สมาธิช่วยให้เขามีวินัยไม่เล่นกันในแถว เพิ่มประสิทธิภาพเรียนรู้ได้แล้วไม่ออกแวก นอกจากนี้นักเรียนที่เล่นกันในแถวจะถูกลงโทษด้วยการถอนหญ้าไม่ยราบ เป็นการฝึกสมาธิในเขาจ่อจอกับงานที่กำลังทำอยู่ กิจกรรมเหล่านี้ล้วนทำให้เขามีสมาธิที่จ่อจ่อมากขึ้น ช่วยแก้ไขอาการสมาธิสั้นซึ่งกำลังเป็นปัญหาของเด็กในสังคมปัจจุบันขณะนี้ได้”^{๑๗}

นายทัน วรรณสุวงศ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ในเมื่อใช้จิตที่มีสมาธินั้นเป็นฐานปฏิบัติตามหลักสติปัฏฐาน คือดำเนินชีวิตอย่างมีสติ ตามดูรู้ทันพฤติกรรมทางกายวาจา ความรู้สึกนึกคิดและภาวะจิตของตนที่เป็นไปต่าง ๆ มองอย่างเอาจริงเอาจังเป็นความรู้สึกลึกซึ้งใช้ประโยชน์อย่างเดียวย่อมไม่ยอมเปิดช่องให้ประสพการณ์และความเป็นไปเหล่านั้น ก่อพิษเป็นอันตรายแก่ชีวิตจิตใจของตนได้เลย ประโยชน์ข้อนี้ย่อมเป็นไปในชีวิตประจำวันด้วย”^{๑๘}

นายบุญธรรม เกลิมสุข ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ช่วยเสริมสุขภาพกายและใช้แก้ไขโรคได้ ร่างกายกับจิตใจอาศัยกันและมีอิทธิพลต่อกัน ปุณฺณท้าวไปเมื่อกายไม่สบาย จิตใจก็พลอยอ่อนแอเศร้าหมองขุ่นมัว ครั้นเสียใจ ไม่มีกำลังใจ ก็ยิ่งซ้ำให้โรคทางกายนั้นทรุดหนักลงไปอีก แม้ในเวลาที่เราเป็นปกติ พอประสพเรื่องราวให้เศร้าเสียใจรุนแรง ก็ล้มป่วยเจ็บไข้ไปได้ ส่วนผู้ที่มิมีจิตใจเข้มแข็งสมบูรณ์ เมื่อเจ็บป่วยกาย ก็ไม่สบายอยู่แค่กายเท่านั้น จิตใจไม่พลอยป่วยไปด้วย ยิ่งกว่านั้นกลับใช้ใจที่สลายมีกำลังจิตเข้มแข็งนั้น หันกลับมาส่งอิทธิพลบรรเทาหรือผ่อนเบาโรคทางกายได้อีกด้วย อาจทำให้โรคหายง่ายและไวขึ้น”^{๑๙}

^{๑๕} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงขยาย, พิมพ์ครั้งที่ ๑๑, หน้า ๗๘๘.

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๑๗} สัมภาษณ์ ครูอุทิศ จ๊ะป็น, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๑๘} สัมภาษณ์ นายทัน วรรณสุวงศ์, ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๑๙} สัมภาษณ์ นายบุญธรรม เกลิมสุข, ปราชญ์สมุนไพร ประจำหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

จากผลการสัมภาษณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านสมาธิพละได้ว่าหมู่บ้านสามขามีการส่งเสริมด้านพัฒนาสมาธิ เพื่อเป็นเครื่องเสริมประสิทธิภาพในการทำงาน การเล่าเรียนและการทำกิจทุกอย่าง เพราะจิตที่เป็นสมาธิแน่วแน่อยู่กับสิ่งที่กำลังกระทำ ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่วอกแวก ไม่เลือนล่อยเสีย ย่อมช่วยให้เรียน ให้คิด ให้ทำงานได้ดี เสริมสร้างมีวินัย การงานก็เป็นไปโดยรอบคอบ ไม่ผิดพลาดและป้องกันอุบัติเหตุได้ดี

๔.๑.๕ ปัญญาพละ (กำลังแห่งความรู้ ความฉลาด)

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะวิเคราะห์ปัญญาพละ ในมิติของภูมิปัญญาและองค์ความรู้ของหมู่บ้านสามขา ที่สร้างคุณค่าและศิลปะการเพิ่มมูลค่าให้กับสินทรัพย์ที่สืบทอดกันมาแต่บรรพบุรุษ ทั้งที่เป็นความรู้ภายในตัวบุคคลและความรู้ที่เป็นลายลักษณ์อักษร การจัดการภูมิปัญญาความรู้จึงเป็นแนวทางที่ให้ความสำคัญกับคนในองค์กรชุมชน สำหรับหมู่บ้านสามขา เป็นชุมชนที่อยู่ในตำบลหัวเสือ อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ที่มีสภาพพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่าชุมชนที่ขุดพบไปด้วยสัตว์ป่า มีสภาพดิน และทรัพยากรน้ำอุดมสมบูรณ์ เหมาะแก่การเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน จากการลงพื้นที่ชุมชนหมู่บ้านสามขา ได้รับข้อมูลจากการสัมภาษณ์ว่า

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “วัดสามขาได้ก่อตั้งศูนย์เรียนรู้พระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ขึ้น เพื่อการจัดการศึกษาสงเคราะห์นอกระบบโรงเรียนให้การศึกษาอบรมแก่ชาวบ้าน โดยพัฒนาความรู้วิชาการควบคู่ไปกับหลักคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งมีอาจารย์ทางโรงเรียนสามขามาช่วยสอน บ้างโอกาสก็จัดอบรมสั่งสอนศีลธรรมให้กับชาวบ้าน เช่น สอนให้คนในหมู่บ้านร่วมกันทำดี รักษาวินัย มีศีลธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน จิตสาธารณะช่วยเหลือเกื้อกูลกัน นอกจากนี้ในทุกวันศุกร์ช่วงบ่ายพระอาจารย์จะเข้าไปอบรมศีลธรรมให้เด็ก ๆ ทำให้เด็กได้เรียนรู้หลักธรรมและมารยาทชาวพุทธ เสริมสร้างคุณธรรมจริยธรรมได้อีกทางหนึ่ง”^{๒๐}

คุณครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “หมู่บ้านเรามีการจัดโครงการเรียนรู้ “มัคคุเทศก์น้อยบ้านสามขา” โดยมีมูลนิธิไทยคมให้การสนับสนุน ซึ่งทางเราเล็งเห็นว่าหมู่บ้านสามขาเริ่มมีผู้สนใจเข้ามาศึกษาดูงานในหมู่บ้านสามขามากขึ้น ทางคณะกรรมการหมู่บ้านและโรงเรียนจึงแนวคิดร่วมกันจัดตั้งโครงการนี้ขึ้นมาเพื่อให้เด็ก ๆ ได้มีการลงไปเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นภายในชุมชน ทำให้เด็กได้คิดเอง ออกไปเรียนรู้กับปราชญ์ชาวบ้านตามที่ตนสนใจ เมื่อมีผู้มาดูงานในหมู่บ้านก็เปิดโอกาสให้เขานำเยี่ยมชมหมู่บ้าน ทำให้เขาเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ท้องถิ่น นำเสนอวิถีชุมชนตามแบบฉบับของหมู่บ้านสามขา พาไปพบปะปราชญ์ด้านต่าง ๆ ของหมู่บ้าน เช่น งานทอและย้อมผ้าจากธรรมชาติ ปราชญ์ด้านสมุนไพร เป็นต้น ทำให้เขากล้าคิด กล้าแสดงออก และยังได้แลกเปลี่ยนความรู้ใหม่กับผู้มาดูงานอีกช่องทางหนึ่งด้วย”^{๒๑}

^{๒๐} สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอมะนัง, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๑} สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

ครูอุทิศ จ๊ะป็น ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “โรงเรียนสามขา มีการสอนแบบบูรณาการตามทฤษฎีการสร้างองค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructionism) ให้นักเรียนได้เรียนรู้ ลงมือปฏิบัติจริง เป็นการเรียนรู้ภูมิปัญญาจากคนเฒ่าผู้แก่มาอย่างลูกหลาน โดยเราจะกำหนดแนวทางการเรียนรู้ร่วมกับชุมชนใน ๕ เรื่อง ได้แก่

๑) ห้วย นักเรียนจะได้เรียนรู้และลงมือสร้างฝาย ได้เรียนรู้ระบบประปาภูเขา ระบบการส่งน้ำของหมู่บ้าน ได้สำรวจป่าต้นน้ำของหมู่บ้าน ได้เรียนรู้ต้นกำเนิดของแม่น้ำจนมาเป็นน้ำประปา

๒) สามขา นักเรียนจะได้เรียนรู้ประวัติของหมู่บ้าน ประวัติเจ้าพ่อทิพย์ปาละวีรบุรุษของหมู่บ้าน ได้ร่วมพิธีบวงสรวงเจ้าพ่อทิพย์ปาละ พิธีเลี้ยงดง อาฮักอาเก่า ผีขุนน้ำ โดยจะมีหมอธรรมประจำหมู่บ้านเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ เพื่อให้นักเรียนได้มีสำนึกรักถิ่นชุมชน

๓) เห็ด นักเรียนจะได้รู้จักเห็ดเศรษฐกิจของหมู่บ้าน การประกอบอาหารจากเห็ด ได้ความรู้ทางโครงสร้างทางพฤกษศาสตร์ของเห็ด และได้ทดลองเพาะพันธุ์เห็ดซึ่งทางโรงเรียนได้ร่วมมือกับนักพฤกษศาสตร์ของมหาวิทยาลัยมหิดลมาถ่ายทอดความรู้ และหากสำเร็จทางโรงเรียนจะได้ส่งต่อองค์ความรู้การเพาะเห็ดนี้ให้กับชาวบ้านต่อไป

๔) ป่า นักเรียนจะได้สำรวจและเรียนรู้ต้นไม้ในหมู่บ้าน ทั้งพืชสมุนไพร และไม้ชนิดใดนำมาใช้ประโยชน์อย่างไร ได้ทดลองเพาะกล้าต้นไม้และพืชสมุนไพร มีกิจกรรมให้นักเรียนได้ปลูกป่าและทำแนวกันไฟกับชาวบ้านในวันหยุดเสาร์-อาทิตย์ เป็นต้น

๕) นาข้าว นักเรียนจะได้ลงมือปลูกข้าวกับปราชญ์ชาวบ้าน ได้เรียนรู้กรรมวิธีปลูกข้าว ตั้งแต่กระบวนการแรกจนถึงขั้นนำมาประกอบอาหาร ได้เรียนรู้พันธุ์ข้าวคุณค่าทางสารอาหารของแต่ละชนิด การแปรรูปเพื่อจำหน่ายเป็นผลิตภัณฑ์ประจำหมู่บ้าน”^{๒๒}

จากหลักสูตรทั้งหมดนี้ทางโรงเรียนสามขาต้องการให้นักเรียนได้เรียนรู้เชิงปฏิบัติ เกิดกระบวนการคิดแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ได้ทักษะการใช้ชีวิตแบบวิถีชุมชน เกิดความผูกพันกับชาวบ้าน รู้คุณค่ารักชุมชน และยังเป็นการสืบทอดภูมิปัญญาไม่ให้เลือนหายไป

นายบุญเรือน เฒ่าคำ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “โรงเรียนสามขามุ่งเน้นการสอนแบบมีผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง โดยกระบวนการคิดที่บูรณาการด้วยความรู้สมัยใหม่กับภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สืบทอดกันมา หมู่บ้านเรามีแนวคิดที่ว่า เราสอนให้เขาลงมือปฏิบัติจริง ลงมือปลูกข้าวเองเพื่อจะได้รู้กรรมวิธีเริ่มต้นจนได้เม็ดข้าวออกมา สิ่งที่เป็นผลพลอยได้จากกระบวนการเรียนรู้ คือ เขายังรู้คุณค่าของข้าวแต่ละเม็ดว่าไม่ได้มาง่าย ๆ ที่นี้เขาจะใช้ทรัพยากรอย่างรู้คุณค่า ทักษะการดำเนินชีวิตแบบวัฒนธรรมไทยเป็นสิ่งสำคัญ ทุกวันนี้สังคมเรามองข้ามการสอนวิถีดำเนินชีวิตแบบไทย ๆ เน้นแต่เทคโนโลยีวิชาการจนวัฒนธรรมไทยทุกเลือน ผลสุดท้ายเด็กมีความรู้วิชาการแต่ขาดความรู้ในการดำเนินชีวิตพื้นฐาน ขาดคุณธรรมจริยธรรม แต่ถ้าเราสอนให้เขาวิถีชุมชนได้ลงมือปฏิบัติร่วมกับปราชญ์ชาวบ้าน ถึงเขาโตมาถึงไม่ได้เป็นครูเป็นหมอ เขายังมีความรู้ในการดำเนินชีวิตตามแบบวิถี

^{๒๒} สัมภาษณ์ ครูอุทิศ จ๊ะป็น, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ชุมชน เขาจะเป็นชาวบ้านธรรมดา ๆ ที่ใช้ชีวิตในชุมชนอย่างสงบสุข มีคุณธรรมศีลธรรม มีความรัก ความผูกพันกับท้องถิ่นที่เขาอยู่อาศัย”^{๒๓}

จากผลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้าน ปัญหาพละ ได้ว่า การพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขามีการร่วมกันจากหลายฝ่าย เช่น ผู้นำและ คณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน และกลุ่มเยาวชน ร่วมกับพันธมิตรของภาครัฐ ภาคเอกชน และนักวิชาการที่เข้ามาศึกษาดูงาน จึงทำให้หมู่บ้านสามขาเป็นแหล่งการเรียนรู้ ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาหลายประการในระหว่างปี พ.ศ.๒๕๔๔-๒๕๔๖ มีรายละเอียดดังนี้

- ๑) วิเคราะห์และแก้ไขปัญหานี้สิน ด้วยการทำบัญชีรายรับ-รายจ่ายครัวเรือน
- ๒) โครงการพัฒนากิจการร้านค้าสหกรณ์ชุมชน
- ๓) การจัดตั้งธนาคารออม เพื่อให้ผู้ที่ทำประโยชน์ต่อหมู่บ้านกู้เงินไปใช้ในการลงทุนใน อัตราดอกเบี้ยต่ำ
- ๔) ศูนย์กลางการเรียนรู้เรื่องการจัดการแหล่งน้ำ
- ๕) สืบสานภาษาท้องถิ่นด้วยการจัดค่ายสอนภาษาล้านนา โดยมีนักปราชญ์ผู้สูงอายุใน หมู่บ้าน นำไปสู่การจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น วิชาภาษาล้านนาในโรงเรียน และวิชาสมุนไพรศึกษาจน พัฒนาไปสู่การพัฒนาเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์
- ๖) พัฒนาทักษะของเยาวชนด้วยการจัดค่ายภาษาอังกฤษ ค่ายคอมพิวเตอร์
- ๗) เรียนรู้การบริหารจัดการที่ฝึกในชุมชน และโครงการที่ฝึกเชิงนิเวศน์ที่นักท่องเที่ยวเข้าไปใช้ชีวิตความเป็นอยู่ร่วมกับคนในท้องถิ่น
- ๘) เรียนรู้พลังงานทดแทน โครงการโรงไฟฟ้าพลังน้ำขนาดเล็กตีบปาละสามขา ช่วยสร้าง พลังงานทดแทนที่สะอาด และใช้ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนอย่างรู้คุณค่า

จากโครงการต่าง ๆ ข้างต้นทำให้คนในชุมชนบ้านสามขาได้เรียนรู้การบริหารจัดการชุมชน ในประเด็นใหม่ ทำให้เป็นการเรียนรู้ สะสมความรู้จากผู้ที่ได้ลงมือปฏิบัติจริง การดำเนินกิจกรรมที่ หลากหลายและตอบโจทย์วิถีชีวิต ที่พยายามดำเนินตามแนวหลักเศรษฐกิจพอเพียง พยายามที่จะ ปรับตัวท่ามกลางกระแสการเปลี่ยนแปลงโดยการประยุกต์ภูมิปัญญาและความรู้สมัยใหม่มาผสมผสาน เป็นความรู้ในการดำเนินชีวิตบนฐานทุนเดิม ทั้งทุนความรู้ ทุนทรัพยากร และทุนบุคคลที่ได้ร่วมแรง ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ด้วยความรู้สึกรักความเป็นเจ้าของอย่างแท้จริง

๔.๒ หลักมงคลสูตรต่อการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

ในประเด็นนี้ผู้วิจัยจะนำเสนอ ความสำคัญของพลหรือกำลัง ที่เมื่อบุคคลปฏิบัติแล้วจะ สามารถนำไปเชื่อมโยงกับหลักธรรมอื่น อาทิ หลักธรรมในมงคลสูตร ที่สามารถมาบูรณาการใช้พัฒนา พลเมืองได้ เช่น หลักการตั้งตนไว้ชอบ (อตตสมมาปณิธิ) การมีวินัย (วินโย จ สุสิกขิโต) การทำงานไม่ คั่งค้าง (อนากูลา จ กมนนตา) การทำงานไม่มีโทษ (อนวชฺชานิ กมนานิ), การสงเคราะห์ญาติ

^{๒๓} สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เต๋าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

(ญาติทานญจ สงคโห) หลักธรรมเหล่านี้ล้วนส่งผลต่อการพัฒนาตนนำไปสู่การเป็นพลเมืองที่ดีมีคุณลักษณะ อาทิ การเป็นคนดี มีวินัย มีความรับผิดชอบ ใช้ชีวิตพอเพียง มีจิตสาธารณะ มีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ทรัพยากรสิ่งแวดล้อมของหมู่บ้านตามที่กล่าวมาแล้วใน บทที่ ๒ ซึ่งคุณลักษณะเหล่านี้ยังถูกต้องตามบรรทัดฐานของสังคม มีจริยธรรมและศีลธรรมอันดีงาม ดังนี้

๔.๒.๑ ด้านการครองตน

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การครองตนชอบเป็นการดำเนินชีวิตตามแนวทางที่ดี คอยระมัดระวังตนไม่ให้เผลอไปในทางเลื่อม เป็นผู้ที่พึ่งตนเองได้ ไม่ประมาณดำเนินชีวิต และรู้จักใช้ชีวิตพอเพียงไม่ประมาททั้งการใช้จ่าย ดำรงอยู่ตามอัตภาพสมแก่ฐานะตนเองอย่างกองทุนสัจจะนี้ก็เพียงฝึกให้ชาวบ้านออมทรัพย์ตามกำหนดที่ได้ตกลงกันไว้ ฝึกวินัยการออมจะช่วยลดปัญหาหนี้สินใช้เงินเกินตัวได้ ใช้ชีวิตพอเพียงอยู่ในศีลธรรมอันดีงาม”^{๒๔}

นายบุญเรือน เฒ่าคำ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ทุกวันนี้เราก็ดำเนินโครงการต่าง ๆ ตามแนวทางเศรษฐกิจพอเพียง โดยเริ่มจากไปศึกษาดูงานที่ศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ตามแนวพระราชดำริ นำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่บ้านสามขา โดยเรามุ่งเน้นให้ชาวบ้านดำเนินชีวิตแบบพอเพียง จากเดิมตอนปี พ.ศ.๒๕๔๗ หมู่บ้านเรามีปัญหาหนี้เสียกันมาก จึงคิดว่าทำอย่างไรถึงจะช่วยปลดหนี้ และได้ไปศึกษาแนวทางการทำกองทุนสัจจะออมทรัพย์เพื่อเพิ่มการออมทำบัญชีครัวเรือนเพื่อตัดรายจ่ายที่ไม่จำเป็น เช่น พวกสุรา บุหรี่จากเดิมดื่มสูบบุหรี่วันละมาก ๆ ลดลงได้ไหม ด้านเกษตรก็เลิกการใช้ปุ๋ยเคมี ยาฆ่าหญ้าฆ่าแมลง หันมาปลูกเกษตรอินทรีย์ได้ไหม ลองปรับพฤติกรรมดู ผลที่ได้เงินก็ไม่ต้องสิ้นเปลือง สุขภาพก็ไม่ต้องเสีย แถมเกษตรอินทรีย์เราก็จัดหาตลาดรองรับให้ ช่วยลดภาระหนี้สินให้ชาวบ้าน”

ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เราจะต้องสร้างจิตสำนึกที่ดีให้กับคนในหมู่บ้านก่อน เพราะจิตสำนึกที่ดีเป็นสิ่งที่สำคัญยิ่งที่จะทำให้หมู่บ้านสามารถที่หลุดพ้นจากปัญหาที่ตนประสบได้ หากคนเรามีจิตใจที่ดีงามแล้วก็จะคิดจะทำแต่ในสิ่งที่ดีงาม เราจึงปลูกฝังจิตสำนึกที่ดีให้แก่เยาวชน เพราะความคิดเป็นต้นทางของการกระทำ การกระทำเป็นต้นทางของการดำเนินชีวิตทางโรงเรียนจึงสอนให้เยาวชนมีศีลธรรมที่ดีงาม”^{๒๕}

พ่อบุญธรรม เถลิ้มสุข ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “หากถามว่าตั้งตนดีควรเป็นอย่างไร บางคนบอกตั้งตนดี คือ ดีที่ชอบ แบบนั้นก็ไม่ถูกซะทีเดียว บางคนชอบเหล้าก็ว่าเหล้าดี บางคนชอบหวยชอบพนันก็ว่าสิ่งนั้นดี แบบนั้นก็บรลัย การตั้งตนดี คือ ประพฤติดี มีความรู้ที่ดี มีความสามารถที่ดี การประพฤติดีต้องใช้ศีลธรรม ความรู้ที่ดีต้องใช้การเรียนรู้ การทดลองลงมือทำ และความสามารถที่ดีนั้นต้องอาศัยการเพียรพยายามฝึกฝน จนเกิดประสบการณ์เกิดความสามารถ สมกับคำที่ว่า “ค่าของคนอยู่ที่ผลของงาน” ดังนั้น การตั้งตนดีจึงอยู่ที่ผลของการกระทำที่ดี มีคุณค่าแก่ตนเองและสังคม”^{๒๖}

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๕} สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๒๖} สัมภาษณ์ พ่อบุญธรรม เถลิ้มสุข, ปราชญ์ชุมชนไพร่ ประจำหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ครูอุทิศ จ๊ะป็น ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “โรงเรียนนี้มีนักเรียน ๗๕ คน มีครูประจำการเพียง ๗ คน ดำเนินการเรียนการสอนแบบ Constructionism หรือ กระบวนการสร้างองค์ความรู้ด้วยตัวเอง ทางโรงเรียนให้ปราชญ์ชาวบ้านเข้ามาช่วยสอนลูกหลาน โครงการเกษตรที่โรงเรียนสอนนักเรียนและทำร่วมกับชุมชนจะเปลี่ยนเนื้อหาหลักสูตรไปทุกปี โดยแบ่งเป็น ๕ หลักสูตร ซึ่งหลักสูตรทั้งหมดนี้ล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เขาอาศัย ให้เขาได้เห็นคุณค่าของสิ่งต่าง ๆ รอบชุมชน ได้แก่ ห้วย, สามขา, เห็ด, ป่า, นาข้าว ซึ่งทั้งหมดล้วนเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นจารีตประเพณี วิถีชีวิต ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมในหมู่บ้านสามขา เป้าหมายของโรงเรียนสามขา คือ สอนความรู้ทางวิชาการควบคู่ไปกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อสร้างเยาวชนที่โตขึ้นจะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาท้องถิ่น ให้เขาโตมารับใช้ชุมชนและดำเนินชีวิตอย่างเห็นคุณค่า มีความสุขตามแบบวิถีประชาชนของชุมชน”^{๒๗}

จากผลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านด้านการครองตน ได้ว่า การครองตนของพลเมืองหมู่บ้านสามขามุ่งเน้นการครองตนตามแบบวิถีชุมชน ตั้งแต่วัยเด็กมีการปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งการสอนแนวทางการดำเนินชีวิตตามวิถีท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ การพึ่งพิงและปลูกจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ตลอดจนสร้างวินัยการออมและการทำบัญชีครัวเรือนจากปราชญ์ชาวบ้านสู่เยาวชนพลเมืองรุ่นใหม่ของหมู่บ้าน

นอกจากนี้ ทางสถานบันศาสนาหรือวัดได้มีการอบรมสั่งสอนให้ความรู้ด้านศีลธรรม ส่งเสริมการเป็นคนดี มีวินัย ใช้ชีวิตพอเพียง และให้ละเว้นการกระทำความชั่ว ละเว้นอบายมุขต่าง ๆ ประพฤติตนเป็นคนดีทั้งกาย วาจา ใจ ซึ่งเป็นคุณลักษณะของควมมี “คุณธรรมสากล” ทำให้ประชาชนในหมู่บ้านสามารถนำมาบูรณาการใช้ในการดำเนินชีวิต เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของจนและก้าวสู่ความเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านสามขาต่อไป

๔.๒.๒ ด้านความมีระเบียบวินัย

กฎระเบียบใด ๆ ก็ตามที่ถูกบัญญัติขึ้นด้วยความเห็นชอบร่วมกันของสมาชิกในกลุ่มหรือในสังคม ย่อมเป็นกฎระเบียบที่ทุกคนยอมรับและปฏิบัติตามอย่างเคร่งครัด เพราะเป็นสิ่งที่พวกเขามีความเห็นด้วยกับกฎนั้น ๆ หากกฎระเบียบใดที่ออกมาโดยไม่ผ่านความเห็นชอบของสมาชิกในกลุ่มหรือสังคม กฎนั้นก็ไม่สามารถที่บังคับให้พวกเขาปฏิบัติตามได้ หรือเขาอาจจะปฏิบัติตามด้วยความไม่พึงพอใจจะไม่อยากที่จะเข้าร่วมกลุ่มหรือสังคม ทำให้อยู่อย่างไม่มีความสุข และกลุ่มหรือสังคมนั้น ๆ อาจจะเกิดความขัดแย้งขึ้นได้ซึ่งจะมีปัญหาอื่น ๆ ตามมาอีกมากมาย

^{๒๗} สัมภาษณ์ ครูอุทิศ จ๊ะป็น, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

นายบุญเรือน เต๋าคำ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ระเบียบทุกอย่างไม่ว่าเรื่องจัดการป่า การจัดการน้ำ เรื่องทุกอย่างมันออกมาจากวิถีประชาคมของชาวบ้าน เราจะออกเองไม่ได้ หากชาวบ้านยกมือเห็นด้วย เราก็ยึดเอาเป็นระเบียบไปเลย กฎระเบียบทุกอย่างชาวบ้านทุกคนต้องเห็นชอบเหมือนกัน เราจะมาตั้งกฎเองไม่ได้”^{๒๘}

ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เวลาเกิดการทะเลาะวิวาทกันในหมู่บ้านเรามีกฎหมายเป็นเพียงกรอบแต่เราใช้กฎระเบียบชุมชนเป็นหลักในการตัดสิน ใครผิดใครถูกว่าไปตามนั้น ลูกใครหลานใครไม่เกี่ยว ต้องว่าไปตามความจริง แล้วเราก็จะบันทึกไว้เป็นหลักฐาน ไม่เหมือนบางหมู่บ้านที่พอเป็นลูกผู้ใหญ่ เป็นญาตินายก อบต. ก็ไม่ผิดแต่ที่นี้ใครผิดต้องผิดจะมาก็กไม่ได้อ ต้องเป็นธรรมกับทุกฝ่าย ความเสมอภาคคือสิ่งที่ทำให้ทุกคนยอมปฏิบัติตามกฎเดียวกัน”^{๒๙}

นางกบคำ วรรณสูงค์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ป่า ๑๒,๐๐๐ กว่าไร่ ชาวบ้านสามารถที่จะไปหาของป่าตามฤดูกาล หน้าหน่อไม้ก็ไปเก็บหน่อมากิน หน้าเห็ดก็ออกไปเก็บเห็ดมากิน เหลือกก็ขาย ไปเก็บสมุนไพรมาทำยาแต่เราก็มีการจัดการป่า โดยเราแบ่งป่าออกเป็น ๓ โซน คือ โซน A ชาวบ้านหากินได้แต่ห้ามตัดไม้เด็ดขาด โซน B ตัดไม้ได้แต่ต้องแจ้งให้ผู้ใหญ่ให้ชาวบ้านได้รับรู้ ส่วนโซน C คือ โซนที่เราอาศัยอยู่เป็นเขตหมู่บ้าน ส่วนใหญ่เวลาสร้างบ้านเราก็ใช้ไม้ในส่วน C เราทุกคนจะไม่ตัดไม้ในโซน A กับ B เลยเพราะเป็นป่าต้นน้ำเป็นอยู่อาศัยของเราทุกคน”^{๓๐}

จากผลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านความมีระเบียบวินัย ได้ว่า กฎระเบียบที่เกิดขึ้นในชุมชนแห่งนี้ เป็นสิ่งที่ชาวบ้านทุกคนในชุมชนมีความเห็นพ้องต้องกันที่จะร่วมกันปฏิบัติ ไม่ใช่เป็นเพียงความต้องการของใครคนใดคนหนึ่งหรือกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเท่านั้น เพราะหากกฎต่าง ๆ ที่ชุมชนออกมาแล้วเป็นสิ่งที่ชาวบ้านไม่ได้ต้องการกฎที่ออกมานั้นจะไม่มีคามหมายและไม่มีใครอยากปฏิบัติตาม ซึ่งการที่ให้ชาวบ้านมีส่วนร่วมในการออกกฎระเบียบในชุมชนทำให้ชาวบ้านได้แสดงออกถึงความต้องการของชาวบ้านอย่างแท้จริงว่าต้องการที่จะให้ชุมชนเป็นไปในรูปแบบใด ต้องการกฎระเบียบแบบใดที่จะสามารถครอบคลุมในทุกมิติของชุมชนให้ชุมชนเกิดความรักความสามัคคีและอยู่อย่างสงบสุขปราศจากความขัดแย้ง

นอกจากนี้ ในชุมชนแห่งนี้มีการออกกฎระเบียบต่าง ๆ มากมายเพื่อให้คนในชุมชนอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ซึ่งชุมชนบ้านสามขาไม่ได้มองเพียงให้คนในชุมชนอยู่อย่างสงบเท่านั้น แต่ยังออกกฎให้ครอบคลุมด้านต่างในชุมชนทั้งด้านสิ่งแวดล้อมและสาธารณูปโภคต่าง ๆ เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในชุมชนได้อย่างคุ้มค่า

^{๒๘} สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เต๋าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๒๙} สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๐} สัมภาษณ์ นางกบคำ วรรณสูงค์, ประธานกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๔.๒.๓ ด้านการทำงานไม่คั่งค้ำ

นายสังเวียน ยะโส ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “กิจกรรมทุกอย่างที่ออกมาจากมติของชาวบ้านถึงไม่สำเร็จก็ไม่มีใครว่าอะไรเพราะทุกอย่างไม่แน่นอน แล้วเราก็มาคิดว่า ไม่สำเร็จเพราะอะไร เก็บข้อมูลไว้ต่อไปจะได้เอาไปปรับใช้ หลักการทำงานของบ้านสามขา คือ เราจะเก็บข้อมูลการทำงานทุกอย่างไว้เหมือนการทำวิจัย เช่น การทำฝาย การทำฝายครั้งก่อนมีปัญหอะไรไหมเราต้องรู้แล้ว ต่อไปเราจะทำอย่างไรวางแผนยังไงถึงจะได้เยอะ ทุกอย่างที่เราจะต้องมีการวางแผนไว้ก่อน อย่างเมื่อนานมานี้ บริษัท SCG เครือซีเมนต์ไทยได้ส่งคณะมาทำฝายจำนวน ๔๐ คน จะมาทำฝาย ถ้าเราไม่มีการวางแผนไว้ คน ๔๐ คน อย่างมากก็ทำได้แค่ ๔ ฝาย แต่ถ้ามีการวางแผนอย่างเป็นระบบ ๔๐ คน นั้นสามารถทำได้ ๘๐ ฝาย ทำอย่างไรเราจะต้องมีการวางแผน ห้วยนี้สร้างฝายได้เท่าไร อุปกรณ์วัสดุใช้เยอะไหม เราจะทำอย่างไรให้ได้เยอะ จัดทีมไปทำโครงการฝายไว้ก่อนไหม เหลือไว้ซัก ๒ ที่เอาไว้ให้เขาได้เรียนรู้ การวางแผนก่อนลงมือทำเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้งานประสบความสำเร็จ”^{๓๑}

นายชาญ อุทริยะ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การทำกิจกรรมโครงการของบ้านสามขา ชาวบ้านจะร่วมกันทำอย่างสุดความสามารถและถึงแม้ว่ากิจกรรมดังกล่าว จะไม่ประสบผลสำเร็จตามที่ตั้งใจไว้ ชาวชุมชนก็ไม่ได้มีความย่อท้อต่อปัญหาที่ประสบ แต่จะนำปัญหาที่เกิดขึ้นมาปรับใช้ในการทำกิจกรรมอื่น ๆ ซึ่งเหมือนกับเป็นการวิจัยเก็บข้อมูลการทดลองที่ชาวบ้านได้ทดลองจริงได้ประสบปัญหาจริงแล้วนำข้อมูลที่ได้ออกไปใช้ เพื่อไม่ให้ปัญหาที่เกิดขึ้นไปเกิดกับการทำกิจกรรมครั้งต่อไปของชุมชน ซึ่งถือว่าชุมชนบ้านสามขาได้เห็นความสำคัญของทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นเพื่อให้ชาวบ้านได้เกิดการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงและรู้จักการวางแผนในการทำงานหรือกิจกรรมต่างเสมอเพื่อให้ผลที่ออกมาเป็นไปตามที่คาดหวังไว้”^{๓๒}

นางกอบคำ วรรณสูงค์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การจะลงมือทำงานอะไรสักอย่างเราต้องมีการวางแผนก่อน เริ่มจากการสำรวจศึกษาก่อนว่างานนั้นเป็นอย่างไร แล้ววางแผนวางเราควรทำอย่างไร จากนั้นเราจึงมาร่วมกันคิดว่าเรามีทรัพยากรเท่าไรและใครจะเหมาะกับหน้าที่นั้น จากนั้นเราจะเริ่มกระจายงาน เริ่มลงมือทำ การวางแผนก่อนลงมือทำช่วยให้งานประสบผลสำเร็จงานคิด การจะทำงานเราต้องรู้ตน รู้คน รู้งาน การทำสิ่งต่าง ๆ จึงสำเร็จได้ง่าย”^{๓๓}

นายคำ อินทร์มาบ้น ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การทำงานให้สำเร็จไม่คั่งค้ำนั้นต้องอาศัยใจรักในงานนั้น เหมือนเจอปัญหาก็พากเพียร บากบั่นใช้คติวิเคราะห์หาทางแก้ไขปัญหาเอาใจใส่ให้งานมีคุณภาพและคติวิเคราะห์ทำความเข้าใจในงานที่ตนทำอยู่ให้ท่องแท้ เมื่อเรามีความเข้าใจตามนี้ไม่ว่าจะงานหนักเบาเราย่อมทำมันให้ประสบผลสำเร็จได้”^{๓๔}

^{๓๑} สัมภาษณ์ นายสังเวียน ยะโส, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๒} สัมภาษณ์ นายชาญ อุทริยะ, นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นแห่งหมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๓๓} สัมภาษณ์ นางกอบคำ วรรณสูงค์, ประธานกลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติ, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔} สัมภาษณ์ นายคำ อินทร์มาบ้น, หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

พ่อบุญธรรม เฉลิมสุข ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “หลักสำคัญของการทำงานร่วมกันให้ประสบผลสำเร็จนั้น ต้องเคารพต่อเพื่อนร่วมงาน ยึดแผนงานที่วางไว้เป็นหลักปฏิบัติ เพื่อให้การทำงานไปในทิศทางเดียวกัน ทำงานร่วมกันอย่างมีอาชีพ คือ มีความรับผิดชอบต่อหน้าที่ มีความเคารพในงานของตนเอง มีความเคารพ ไม่วิพากษ์วิจารณ์และไม่เข้าไปก้าวก่ายหน้าที่ผู้อื่น”^{๓๕}

จากผลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านทำงานไม่คั่งค้าง ได้ว่า พลหมู่บ้านสามขามิ่ววิธีการวางแผนการทำงานเป็นขั้นเป็นตอน ก่อนการลงมือทำจริง มีการแบ่งหน้าที่ช่วยเหลือกันให้งานสำเร็จราบรื่น เคารพในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย และเคารพในหน้าที่ของผู้อื่น เรียกได้ว่า เป็นการทำงานที่ถูกกาล ทำงานถูกวิธี และลงมือปฏิบัติสมควรแก่เวลา นอกจากนี้การทำงานให้สำเร็จควรมีอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ฉันทะ คือความรักงาน หรือความเต็มใจทำ ๒) วิริยะ คือความพากเพียร หรือความตั้งใจทำ ๓) จิตตะ คือความเอาใจใส่ หรือความตั้งใจทำ ๔) วิมังสา คือการพิจารณาพิเคราะห์ หรือความเข้าใจทำ

๔.๒.๔ ด้านประกอบอาชีพสุจริต

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เรื่องการประกอบอาชีพสุจริตทางวัดก็มีการอบรมชาวบ้านให้ประกอบอาชีพด้วยสัมมาอาชีพะ แต่ในทางปฏิบัติแล้วยังมีการค้าขายสุราน้ำเมาอยู่บ้าง ถูกขอบด้วยกฎหมายแต่ไม่ถูกหลักศีลธรรม ต้องยึดหยุ่นกันไปแต่ก็สอนนะว่าให้ดื่มแต่พอดี พึ่งระวังอย่าดื่มจนขาดสติ ชาวบ้านก็น้อมนำไปปฏิบัติ”

นายบุญเรือน เต๋าคำ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ทางคณะกรรมการมีการส่งเสริมความรู้ด้านการประกอบอาชีพสุจริต โดยการสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่าง ๆ เช่น กลุ่มทอผ้าสีธรรมชาติ กลุ่มดอกไม้ประดิษฐ์จากกระดาษสา พันธุ์ข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ นอกจากจะติดต่อผู้เชี่ยวชาญให้เข้ามาสอนความรู้การประกอบอาชีพแล้ว เราจะมีภาคีจากภายนอกประสานหาช่องทางจัดจำหน่าย อย่างมูลนิธิไทยคมก็ช่วยในการนำผลิตภัณฑ์จากข้าวอินทรีย์ไปจำหน่ายให้ กรมพัฒนาชุมชนก็จัดประกวดผลิตภัณฑ์สร้างคุณค่าให้กับผลิตภัณฑ์ และนอกจากอาชีพสุจริตตามกฎหมายแล้ว ทางหมู่บ้านยังมีข้อบังคับการประกอบอาชีพต้องอยู่ภายใต้กฎประชาติของหมู่บ้านด้วย เช่น ภาควิชาการเกษตรห้ามใช้สารเคมีหนัก พกยาฆ่าหญ้า ยาฆ่าแมลงเด็ดขาด มิเช่นนั้นทางคณะกรรมการหมู่บ้านจะตัดน้ำในการเกษตร เป็นกฎที่ต้องเท่าเทียมกันทั้งหมด”^{๓๖}

นางกอบคำ วรรณสูงค์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ด้วยความที่หมู่บ้านสามขามิ่ว นักวิชาการเข้ามาทำวิจัยในหมู่บ้านเยอะ ถือเป็นข้อดีเพราะเขาก็เข้ามาเผยแพร่ความรู้ เช่นเรื่องการย้อมผ้าอย่างไรให้สีติดทนนาน โดยกรรมวิธีปลอดสารเคมี บ้างครั้งเขาก็ช่วยเรื่องช่องทางจำหน่าย ทุกวันนี้ผลิตไม่ทัน เพราะนักวิจัยเขาส่งไปเป็นของฝากนี้แหละ นอกจากนี้กรมพัฒนาชุมชนก็ส่งเสริม

^{๓๕} สัมภาษณ์ พ่อบุญธรรม เฉลิมสุข, ประชาชนสมุนไพร ประจำหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๖} สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เต๋าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ผลิตภัณฑ์ มีการประกวดการันตีผลงาน ของเราได้อีท็อปป ๔ ดาว ได้ทั้งความรู้พัฒนาผลิตภัณฑ์และช่องทางจัดจำหน่ายไปด้วย”^{๓๓๗}

ครูอุทิศ จ๊ะป็น ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ทางโรงเรียนสามขามีส่วนช่วยในการสนับสนุนการประกอบอาชีพ เช่นการสอนอาชีพตามวิถีท้องถิ่นให้นักเรียนโดยมีปราชญ์ในชุมชนเข้ามาช่วยเผยแพร่ความรู้ และเรายังมีการประสานกับนักพฤกษศาสตร์ให้นักเรียนได้ทดลองเพาะพันธุ์เห็ดแดง เพราะทางโรงเรียนเล็งเห็นว่า ปัจจุบันชาวบ้านพึ่งพาเก็บเห็ดที่ขึ้นเองตามธรรมชาติซึ่งอย่างแก่การควบคุม แต่ถ้าเราเพาะเห็ดแดงได้สำเร็จเราจะคั่นองค์ความรู้นี้ให้แก่ชาวบ้าน เพื่อที่เขาจะได้นำไปเพาะขายเองสร้างรายได้ให้กับชาวบ้าน สร้างงาน สร้างรายได้ให้ชาวบ้าน”^{๓๓๘}

จากผลการสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลในพื้นที่ดังกล่าว ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ประเด็นด้านอาชีพสุจริต ได้ว่า หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริตจากทางวัดที่คอยอบรมสั่งมาอาชีพะ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ประสานองค์กรต่าง ๆ มาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้าน และยังสร้างช่องทางการจำหน่าย โดยจัดตั้งกองทุนรับซื้อและจัดจำหน่ายในนามหมู่บ้านเพื่อเพิ่มกำลังการต่อรองทางการค้า นอกจากนี้ทางสถาบันการศึกษายังได้มีการประสานนักวิชาการ เพื่อทดลองเพาะพันธุ์เห็ด พืชสมุนไพร พัฒนาองค์ความรู้ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชนอีกด้วย

๔.๒.๕ ด้านจิตสาธารณะ

พระครูสิริรัตนกิจ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การจะช่วยเหลือเกื้อกูลผู้อื่นได้นั้นเราควรฝึกฝนตนเองให้สามารถพึ่งพาตนได้เสียก่อน ส่วนคำว่า "ญาติ" ในที่นี้อาจหมายถึง ผู้คนที่อยู่ใกล้กันในสังคมเดียวกัน ชาวบ้านสามขานั้นมีการช่วยเหลือเกื้อกูลกัน ร่วมแรงร่วมใจกันทำโครงการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตคนในชุมชน เช่น การทำฝายกันน้ำ ร่วมกันทำแนวกันไฟ เป็นต้น”^{๓๓๙}

นายบุญเรือน เต๋าคำ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “หมู่บ้านเรามีการช่วยเหลือกันหลายด้าน ตั้งแต่ งานเป็นการตายทุกคนจะไปช่วยการงานกัน งานส่วนรวมหลัก ๆ เลย คือ ช่วยกันสอดส่องดูแลฝายของหมู่บ้าน อย่างตอนไปเก็บเห็ด มีโอกาสเดินผ่านฝายก็เช็คดูหน่อยว่ามีอะไรพังสมควรต้องซ่อมไหม ถ้าพอจะซ่อมได้ก็ช่วยซ่อมหน่อย ถ้าเกินความสามารถก็มาแจ้งคณะกรรมการหมู่บ้านให้เข้าไปซ่อมแซม เรื่องทำฝาย แนวกันไฟเราร่วมกันสร้างอย่างเดียวไม่พอ มันต้องช่วยกันสอดส่องดูแลตลอดเพื่อรักษาทรัพยากรอันมีค่าของหมู่บ้านเราไว้”^{๓๔๐}

นายสังเวียน ยะโส ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “การช่วยเหลือกันมันเป็นเรื่องปกติของทุกคนในหมู่บ้าน อย่างถ้าในหมู่บ้านมีงานศพ ทุกคนจะไปช่วยกันไม่ต้องรอให้เจ้าภาพเชิญ เป็นวิถีชีวิตที่ทุกคนรู้ว่าสมควรต้องทำ ช่วยเหลือกันไปที่เขาที่เรา สำหรับงานส่วนรวมนั้น หมู่บ้านสามขามีกฎ

^{๓๓๗} สัมภาษณ์ นางกอบคำ วรรณสูงค์, ประธานกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓๘} สัมภาษณ์ ครูอุทิศ จ๊ะป็น, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

^{๓๓๙} สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

^{๓๔๐} สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เต๋าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

ข้อหนึ่งว่า ทุกบ้านที่มีใช้น้ำจากอ่างเก็บน้ำต้องสมทบทุนเข้ากองทุนอนุรักษ์ป่า และบริจาคไม้เข้ากองทุนเพื่อใช้ในการซ่อมแซมฝาย โดยเก็บตามอัตราการใช้ น้ำหลังคาไต้มีที่นาเยอะก็ต้องเก็บเยอะเป็นแบบนี้ไม่เช่นนั้นเราจะไม่มีทุนมาดูแลป่า เมื่อไม่มีป่าก็ไม่มีน้ำ ไม่มีเห็ด ไม่มีอาหาร แล้วทุกคนในหมู่บ้านจะเดือดร้อนกัน ฉะนั้น เราทุกคนในหมู่บ้านมีหน้าที่อนุรักษ์ป่า ไม่ทางตรงก็ทางอ้อม”^{๔๑}

ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “เด็ก ๆ ในหมู่บ้านสามขาได้รับการอบรมสั่งสอนให้ทำความดีเพื่อหมู่บ้านมาตั้งแต่วัยเรียน โดยทางโรงเรียนจะมีกิจกรรมจิตสาธารณะทำความดี มีโจทย์อยู่บ้านทุกวันพระ นักเรียนต้องทำความดีเพื่อหมู่บ้านคนละ ๑ อย่าง แล้วมารายงานวันถัดไป ที่นี้พวกเด็กก็ต้องคิดแล้วว่าตนจะทำอะไรดี บางคนก็เก็บขยะ บางคนก็บอกหนูล้างห้องน้ำโรงเรียน ตอนรายงานคุณครูก็จะชมหน้าเขาเสียดาย แล้วเด็ก ๆ จะก็แข่งกันทำความดี การยกย่องเขาในการทำความดีถือเป็นแรงสนับสนุนให้เขามีจิตสาธารณะตั้งแต่วัยเด็กเลย”^{๔๒}

นายทัน วรรณสุวงศ์ ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ชาวบ้านสามขาการช่วยเหลือการทำงานต่าง ๆ กันเป็นอย่างดี เช่น งานศพถือเป็นเรื่องปกติที่ทุกคนควรไปช่วยกันอยู่แล้วไม่ต้องรอให้เจ้าภาพเชิญ การช่วยงานกันเป็นการผูกไมตรีจิต เวลาเขามีงานเราก็ไปช่วยเขา เวลาเรามีงานเขาก็มาช่วยเรา คนในหมู่บ้านเดียวกันต้องช่วยเหลือซึ่งกันไม่ ไม่เช่นนั้นความสัมพันธ์ในหมู่บ้านมันก็จะห่างเหินกันไป อะไรเราพอช่วยได้ก็ต้องช่วยกันไปเป็นธรรมดาอยู่แล้ว”^{๔๓}

นายคำ อินทร์มาปัน ได้ให้สัมภาษณ์ในประเด็นนี้ว่า “ถ้าหมู่บ้านมีประชุมประชาคมเขาจะให้ทุกคนในหมู่บ้านไปร่วมแสดงสิทธิ แสดงความคิดเห็นอย่างน้อยหลังคาละ ๑ คน ถ้าบ้านหลังไหนขาดประชุม วันถัดไปจะมีหัวหมวดเข้าไปสอบถามเหตุผลดูก่อน ถ้าเป็นเรื่องใหญ่ทางคณะกรรมการบ้านจะเข้าไปรับฟังความคิดเห็น ไม่มีการลงโทษแต่จะให้คำแนะนำ หากทางออกร่วมกันตามประชาธิปไตยที่ให้สิทธิทุกคนเท่าเทียมกัน”^{๔๔}

พลเมืองบ้านสามขามีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันเป็นเป็นอย่างดี ทั้งการงานส่วนตัว เช่น งานศพ งานบวช งานแต่ง เป็นต้น เป็นบทบาทที่ทุกคนควรช่วยเหลือเกื้อกูลกันตามสมควร ถือเป็นวิถีประชา ส่วนหน้าที่ที่ทุกคนต้องช่วยเหลือกัน คือ งานส่วนรวมของหมู่บ้าน อาทิ การร่วมกันซ่อมแซมฝายกันน้ำ ทำแนวไฟป่า รักษาทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านที่ต้องบำรุงรักษาตลอดทุกปี โดยอาจจะช่วยผ่านการสมทบกองทุน หรือช่วยเหลือด้านวัสดุอุปกรณ์ตามแต่ละดวง แต่เป็นหน้าที่ที่ทุกคนให้หมู่บ้านต้องช่วยกัน ซึ่งความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลกันของพลเมืองหมู่บ้านสามขานี้ได้รับการอบรมสั่งสอนตั้งแต่วัยเรียน ด้วยการส่งเสริมจากทั้ง ๓ สถาบัน คือ บ้าน วัด โรงเรียน ร่วมสร้างจิตสาธารณะแต่เยาวชนบ้านสามขา เพื่อเติบโตมาเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้าน

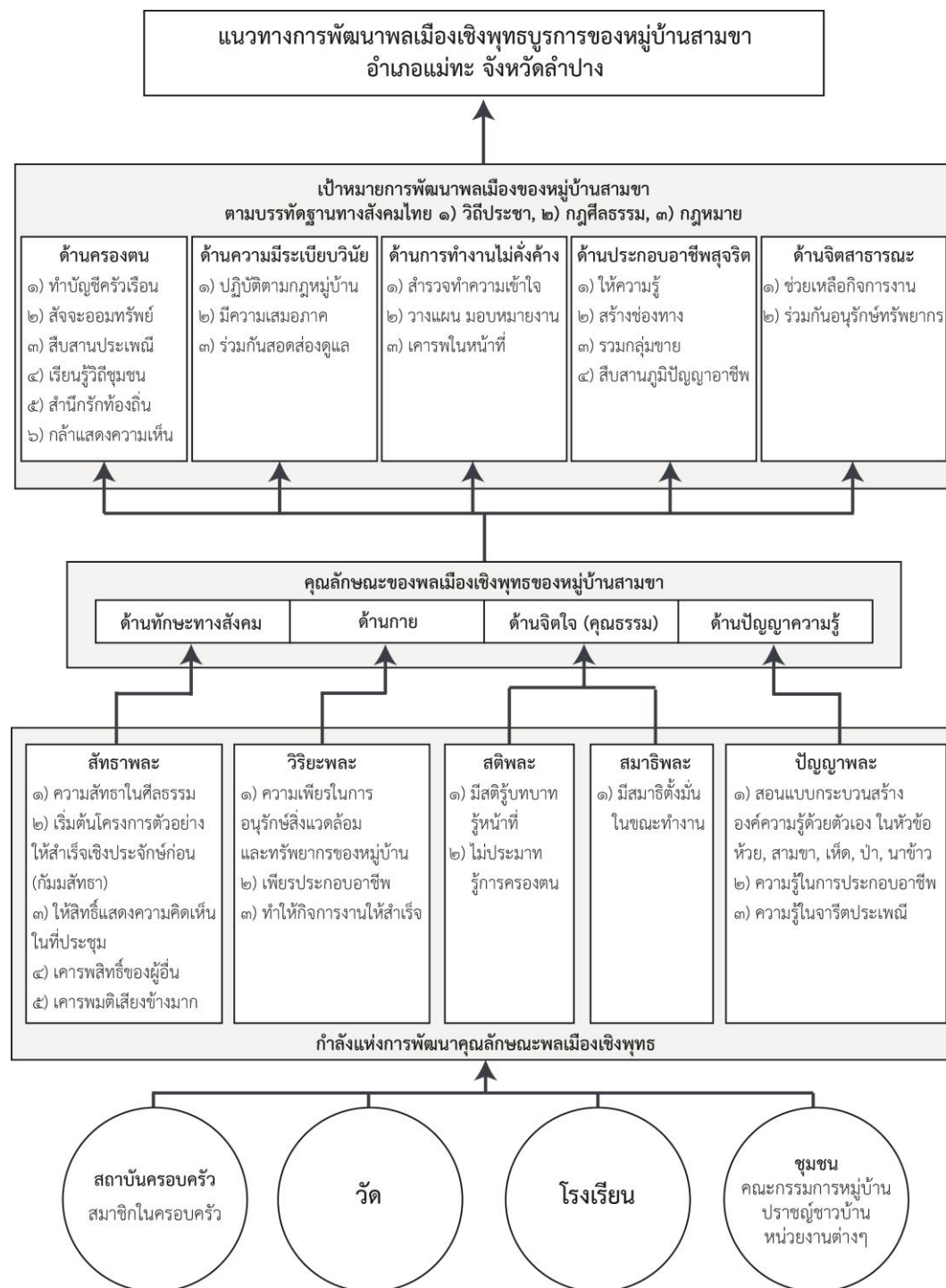
^{๔๑} สัมภาษณ์ นายสังเวียน ยะโส, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๒} สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๓} สัมภาษณ์ นายทัน วรรณสุวงศ์, ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

^{๔๔} สัมภาษณ์ นายคำ อินทร์มาปัน, หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

๔.๓ แนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

แผนภูมิที่ ๕ ฝั่งแสดงแนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา

จากแผนภูมิที่ ๕ ผู้วิจัยสามารถอธิบายแนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ ๓ ด้าน ดังนี้

๔.๓.๑ ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ

๑) สถาบันครอบครัว สถาบันครอบครัวถือเป็นหน่วยแรกที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการวางรากฐานชีวิตเด็ก การเลี้ยงดูเด็กให้มีคุณภาพจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะทำให้เด็กเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ในฐานะพลเมืองที่มีคุณภาพ

๒) สถาบันทางศาสนา สถาบันทางศาสนามีส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนที่เน้นอุดมการณ์ทางสังคม เพื่อช่วยให้สังคมดำรงสันติสุขไว้ เช่น สอนให้คนทำดี รักษาวินัย มีศีลธรรม เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกัน จิตสาธารณะ และมีความรับผิดชอบต่อสังคม

๓) สถาบันการศึกษา สถาบันการศึกษายังคงเป็นเครื่องมือสำคัญของภาครัฐ เพื่อสร้างพลเมืองตามแบบที่นโยบายภาครัฐต้องการให้เป็นไปอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการจัดการศึกษาในวิชาสังคมศึกษาที่มีส่วนในการสอนหลักสูตร "หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม" ที่มุ่งเน้นแนวคิดที่สะท้อนถึงเรื่องการเป็น "คนดี" และการเป็น "พลเมืองดี" ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบ และเคารพกฎหมายของสังคม

๔) สถาบันชุมชน การรวมตัวของคนที่อยู่ในชุมชน ส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนพลังความคิด พลังการกระทำ มีการดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการจัดการบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนพึ่งพากันเสมือนญาติ

นอกจากนี้ ในกรณีศึกษาหมู่บ้านสามขาถือได้ว่าสถาบันชุมชนมีความสำคัญอย่างมากในการพัฒนาพลเมือง เป็นหมู่บ้านที่มีจุดแข็งทางภูมิศาสตร์ที่มีทางเข้าออกชุมชนทางเดียวจึงสะดวกต่อการจัดการ และด้วยศักยภาพผู้นำที่เชี่ยวชาญ ผนวกกับกฎระเบียบของหมู่บ้านที่เข้มงวดแต่ยุติธรรม จึงทำให้หมู่บ้านสามขาเป็นชุมชนเข้มแข็งที่เกิดจากคุณภาพของพลเมืองเชิงพุทธ

๔.๓.๒ กำลังแห่งการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ ๕ ด้านเกื้อหนุน ๔ คุณลักษณะ

๑) กำลังแห่งความเชื่อเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณลักษณะด้านทักษะทางสังคม (Civic Skill) หมายถึง ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและบุคคลอื่น และการเชื่อในผลการกระทำ (กัมมสัทธา) ก่อให้เกิดการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันทางสังคม คือ เคารพสิทธิเพื่อน พลเมืองด้วยกัน ที่ไม่เบียดเบียนก่อความเดือดร้อน ตั้งอยู่ในวินัย มีอาชีพที่สุจริต มีความรับผิดชอบต่อเคารพกฎหมาย มีความซื่อสัตย์สุจริต

๒) กำลังความเพียรเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณลักษณะด้านกาย (Civic Physical) หมายถึง การเพียรพยายาม มีความวิริยะเป็นภาวะของบุคคลที่มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือวัตถุ มีความเพียรวิริยะร่วมกันอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม

๓) กำลังสติและกำลังสมาธิเกื้อหนุนต่อคุณลักษณะด้านจิตใจ (คุณธรรม) (Civic Virtue) หมายถึง การส่งเสริมจิตใจให้ประกอบด้วยกำลังสติและสมาธิ ทำให้จิตใจสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต (คุณธรรม) เช่น มีเมตตา กรุณา เอื้ออารี มีมูทิตา ซื่อสัตย์ กตัญญู เป็นต้น สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต เช่น มีจิตใจเข้มแข็งมั่นคง มีความเพียร อดทน รับผิดชอบ มีสติ มีสมาธิ เป็นต้น และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต เช่น มีจิตใจร่าเริง ผ่องใส สงบเป็นสุข มีสำนึกความเป็นไทย มีจิตสาธารณะ

๔) กำลังปัญญาเกื้อหนุนต่อคุณลักษณะด้านปัญญา (ความรู้) (Civic Knowledge) หมายถึง การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง เป็นอยู่ด้วยปัญญา รู้เท่าทันโลกและชีวิต การมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ แก้ปัญหาแบบสันติวิธี สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

๔.๓.๓ เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๑) **ด้านครองตน** การครองตนของพลเมืองหมู่บ้านสามขามุ่งเน้นการครองตนตามแบบวิถีชุมชน ตั้งแต่วัยเด็กมีการปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งการสอนแนวทางการดำเนินชีวิตตามวิถีท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ อาทิ ประวัติศาสตร์ จารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมที่สืบทอดมาแต่บรรพบุรุษ การพึ่งพิงและปลูกจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ตลอดจนสร้างวินัยการออมและการทำบัญชีครัวเรือน ส่งเสริมการเป็นคนดี ให้ละเว้นอบายมุข และใช้ชีวิตพอเพียง

๒) **ด้านความมีระเบียบวินัย** กฎระเบียบของหมู่บ้านสามขา มีต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความเสมอภาค เหนือสิ่งอื่นใดหมู่บ้านสามขาไม่ได้มองเพียงให้คนในชุมชนอยู่อย่างสงบเท่านั้น แต่ยังออกกฎให้ครอบคลุมด้านถึงการใช้ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ตลอดจนสาธารณสุขโรคต่าง ๆ ในหมู่บ้าน เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านได้อย่างคุ้มค่าและเท่าเทียมกัน

๓) **ด้านทำงานไม่คั่งค้าง** หมู่บ้านสามขามีวิธีการวางแผนการทำงานเป็นขั้นเป็นตอน ก่อนการลงมือทำจริง มีการแบ่งหน้าที่ช่วยเหลือกันให้งานสำเร็จราบรื่น เคารพในหน้าที่ที่ตนได้รับมอบหมาย และเคารพในหน้าที่ของผู้อื่น เรียกได้ว่า เป็นการทำงานที่ถูกกาล ทำงานถูกวิธี และลงมือปฏิบัติสมควรแก่เวลา นอกจากนี้การทำงานให้สำเร็จควรมีอิทธิบาท ๔ คือ ๑) ฉันทะ คือความรักงาน หรือความเต็มใจทำ ๒) วิริยะ คือความพากเพียร หรือความตั้งใจทำ ๓) จิตตะ คือความเอาใจใส่ หรือความตั้งใจทำ ๔) วิมังสา คือการพิจารณาพิเคราะห์ หรือความเข้าใจทำ

๔) **ด้านประกอบอาชีพสุจริต** หมู่บ้านสามขาให้การส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริตจากทางวัดที่คอยอบรมสั่งมาอาชีวะ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ประสานองค์กรต่าง ๆ มาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้าน และยังสร้างช่องทางการจำหน่าย โดยจัดตั้งกองทุนรับซื้อและจัดจำหน่ายในนามหมู่บ้านเพื่อเพิ่มกำลังการต่อรองทางการค้า นอกจากนี้ทางสถาบันการศึกษายังได้มีการประสานนักวิชาการ เพื่อทดลองเพาะพันธุ์เห็ด พืชสมุนไพร พัฒนาองค์ความรู้ เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชาวบ้าน

๕) **ด้านจิตสาธารณะ** หมู่บ้านสามขาให้การช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันเป็นอย่างดี ทั้งการงานส่วนตัว อาทิ งานศพ งานบวช เป็นต้น เป็นบทบาทที่ทุกคนควรช่วยเหลือกันตามสมควร ถือเป็นวิถีประชา ในด้านงานส่วนรวมนั้นทุกคนในหมู่บ้านมีหน้าที่ ๆ จะต้องร่วมมือกันทำงานของหมู่บ้าน คือ การร่วมกันซ่อมแซมแซมฝายกันน้ำ ทำแนวไฟฟ้า รักษาทรัพยากรป่าไม้ของหมู่บ้านที่ต้องบำรุงรักษาตลอดทุกปี ซึ่งอาจจะช่วยเหลือทางตรง คือ เป็นผู้ร่วมแรงทำงาน หรือทางอ้อมด้วยการร่วมสมทบทุนปัจจัยวัสดุอุปกรณ์เข้ากองทุนอนุรักษ์ป่าตามแต่ละดวง

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง” มีวัตถุประสงค์ของการวิจัย ๓ ประการ คือ (๑) เพื่อศึกษาแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง (๒) เพื่อศึกษาหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง (๓) เพื่อสังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง เป็นการวิจัยแบบเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยใช้วิธีวิจัย ๒ อย่าง คือ การวิจัยเอกสาร (Document Research) และการวิจัยข้อมูลภาคสนาม (Field Research) โดยหวังว่า ผลการวิจัยนี้จะสามารถสร้างความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคม ตลอดจนการพัฒนาคือความเป็นพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนาและหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง เพื่อนำเสนอแนวทางพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการต่อไป

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

ผู้วิจัยได้ศึกษาเนื้อหาสาระต่าง ๆ ดังที่ได้กล่าวมาข้างต้นนั้น ทำให้พบประเด็นคำตอบที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ ซึ่งสามารถประมวลสรุปผลการศึกษาได้ ดังนี้

๕.๑.๑ แนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองตามบรรทัดฐานของสังคมไทย และแนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

จากการศึกษา ความหมายการพัฒนาพลเมืองตามนโยบายของภาครัฐ พบว่า พลเมืองหมายถึง หมู่คนที่เป็นกำลังของเมืองซึ่งมีสิทธิ เสรีภาพ และหน้าที่ตามสถานภาพของบุคคล และมีความสามารถแบบพึ่งพาตนเองได้ สำหรับพลเมืองที่ดีนั้น มีกิจควรทำและกิจต้องทำตามหน้าที่ สอดคล้องกับสถานภาพทางสังคมที่แต่ละบุคคลดำรงอยู่ ซึ่งต้องเป็นไปตามบรรทัดฐานทางสังคมไทย ซึ่งประกอบด้วย วิถีประชา ประเพณี และกฎหมาย

ส่วนนโยบายของรัฐที่ส่งเสริมการพัฒนาความเป็นพลเมืองดีนั้นมีการกำหนดเป้าหมายการพัฒนาพลเมืองให้ประพฤติตนเป็นคนดี และพึงละเว้นการกระทำความชั่ว เพื่อให้เป็นคนคิดดี พูดดี ทำดี หรือลักษณะนิสัยก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตนเองและสังคมส่วนรวม อันเป็นคุณลักษณะของ “คุณธรรมสากล” โดยการนำหลักธรรมทางศาสนาเกี่ยวกับการสอนให้เป็นคนดี มีวินัย ใช้ชีวิตพอเพียง ตลอดจนการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และเสียสละต่อสังคมมาบูรณาการกับการดำเนินชีวิต ซึ่งทุกศาสนาล้วนสอนให้ทุกคนเป็น “คนดี” ทั้งสิ้น เพื่อที่การพัฒนาความเป็นคนดีตามหลักคุณธรรมสากลนั้นจะกลายเป็นกำลังขับเคลื่อนที่ดีสู่การพัฒนาสังคมและประเทศชาติสืบต่อไป

นอกจากนี้ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการพัฒนาพลเมืองของนักวิชาการ ยังได้ให้ความหมายของพลเมือง สรุปได้ว่า พลเมืองมีความหมายเหนือกว่าคำว่า ประชาชน และราษฎร ที่นอกจากจะเป็นผู้รับคำสั่งและสวัสดิการจากรัฐแล้ว พลเมืองยังต้องมีบทบาท หน้าที่ และความรับผิดชอบของสมาชิกที่มีต่อสังคมและประเทศชาติ ด้วยเหตุนี้ การพัฒนาที่สำคัญจึงอยู่ที่การพัฒนาประชาชนธรรมดาให้กลายเป็นพลเมืองที่เป็นพลกำลังในการกำหนดทิศทางของชุมชน สังคม และประเทศชาติร่วมกัน ซึ่งกล่าวได้ว่าความเป็นพลเมืองดีเป็นพื้นฐานสำคัญของบุคคลในฐานะที่ทุกคนล้วนเป็นพลเมืองตามระบอบประชาธิปไตย การจะสร้างความมั่นคงและเข้มแข็งในสังคมและประเทศชาติให้เกิดขึ้นได้นั้น การพัฒนาปลูกฝังลักษณะความเป็นพลเมืองดีให้กับผู้คนในสังคมอย่างจริงจังและถูกต้องเป็นรูปธรรมโดยมีคุณสมบัติของความเป็นพลเมืองดีที่ควรพัฒนาส่งเสริมให้เกิดขึ้นกับสังคมไทย ในด้านต่าง ๆ ประกอบด้วย ๑) มีการเคารพความแตกต่าง ๒) การมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง ๓) แก้ปัญหาแบบสันติวิธี ๔) การมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ ๕) เคารพกฎหมาย ๖) มีความยุติธรรม ๗) มีความรับผิดชอบ ๘) มีจิตสาธารณะ ๙) มีความซื่อสัตย์สุจริต ๑๐) มีความสามารถในการสื่อสารรับรู้ข่าวสาร ๑๑) มีความสามารถในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ๑๒) มีสำนึกความเป็นไทย

อีกทั้งจากการศึกษาข้อมูลในพื้นที่นั้น อาจกล่าวสรุปได้ว่า แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง นั้นมีลักษณะระบอบการพัฒนาพลเมืองในหมู่บ้านที่มีบทบาทพลเมืองในชุมชนสามขาตามแนวคิดชุมชนนิยม (Communitarian) ซึ่งเน้นความสำคัญเรื่องสิทธิร่วมทั้งในแง่สิทธิทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม สิทธิในทรัพยากร ตลอดจนสิทธิในการมีส่วนร่วมปกครองตนเองภายใต้หน้าที่และพันธะข้อตกลงร่วมกัน ทำให้ความสัมพันธ์ของพลเมืองในชุมชนสามขานั้น มีระบบความสัมพันธ์ของสมาชิกเป็นแบบแนวราบที่ทุกคนมีสิทธิเท่าเทียมกัน มีการรับฟังความคิดเห็นซึ่งกัน โดยมติข้อตกลงตามเสียงข้างมากแบบประชาธิปไตย คำนึงถึงแต่ประโยชน์ของส่วนรวมที่ต้องการให้สมาชิกของชุมชน มีชีวิตที่ใกล้เคียงกันสร้างความเป็นพลเมืองที่พึงประสงค์ตามแบบชุมชนเข้มแข็ง อีกทั้งร่วมกันแสดงออกทางสิทธิระหว่างชุมชน รัฐ และสังคมภายนอกก่อให้เกิดดุลยภาพทางอำนาจ ด้วยทัศนคติที่ตระหนักถึงความเป็นพลเมืองที่ดีร่วมกัน มองคุณค่าของทุกคนเท่าเทียมกัน ปราศจากเข้าไปมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาสังคมอย่างสร้างสรรค์ด้วยการเป็นพลเมืองที่ตื่นรู้ (Active Citizen)

๕.๑.๒ หลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

จากการศึกษา คุณลักษณะของพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนานั้น จะเน้นไปที่บรรทัดฐานการเป็นคนดีตามคำสอนของพระพุทธศาสนา คือ การรักษาระเบียบทางกาย วาจา และใจ ให้ปราศจากกิเลส อันประกอบด้วย ความโลภ โกรธ หลง โดยมีมาตรฐานการปฏิบัติตั้งแต่ระดับศีล ซึ่งเป็นหลักพื้นฐานในการดำรงชีวิตของมนุษย์ให้เกิดความสงบสุขในการอยู่ร่วมกันใน โดยเป้าหมายของการบัญญัติศีลและพระวินัยก็เพื่อให้เหล่าสมาชิกของสังฆะได้ขัดเกลาตนเอง และรักษาความสงบของสังฆตามสมควรแก่ฐานะในพลเมืองดีของชุมชนสังฆะเข้มแข็ง

อย่างไรก็ดี จากการศึกษานวนคิดความเป็นพลเมืองดีทางพระพุทธศาสนา พบว่า มีจุดกำเนิดมาตั้งแต่ยุคแรก ๆ ของโลก ดังที่ปรากฏในอัครคัมภีร์ยูสุตร และได้พัฒนามาเป็นลำดับจนถึงยุคอินเดียโบราณและสมัยพุทธกาล ความเป็นพลเมืองปรากฏขึ้นในช่วงแห่งสังคมมนุษย์สมัยยุคแรก ๆ

ของวิวัฒนาการโลก เป็นสภาวะการเป็นพลเมืองดีที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงระหว่างประชาชนกับสังคมหรือรัฐ ที่มีความสัมพันธ์ต่อกันภายใต้เงื่อนไขของสัญญาประชาคม มิติทางสังคมสมัยนั้นสะท้อนถึงการมีสิทธิเสรีภาพความเสมอภาคในการเป็นพลเมืองภายใต้กติกาของสังคมเดียวกัน แต่เมื่อเข้าสู่ยุคสมัยอินเดียนโบราณและสมัยพุทธกาล ความเป็นพลเมืองได้ถูกกลืนด้วยระบบชั้นวรรณะ ภายใต้การครอบงำของอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์ในขณะนั้น

นอกจากนี้ จากการศึกษาหลักพระธรรม ๕ ต่อการพัฒนาพลเมือง ผู้วิจัยพอประมวลสรุปได้ว่า ๑) สัทธาพละ คือ กำลังแห่งความเชื่อ หมายถึง กำลังความเชื่อ ความเคารพในชาติ ศาสนาและพระมหากษัตริย์ เชื่อมั่นในความสามารถผู้นำผู้ปกครอง(รัฐ) ตลอดจนเชื่อมั่นในความสามารถของตนเอง และเชื่อในผลของการกระทำ ๒) วิริยะพละ คือ กำลังแห่งความเพียรพยายาม หมายถึง ความเพียร พยายาม อุตทนในกิจการงานต่าง ๆ ให้ลุล่วง ๓) สติพละ คือกำลังแห่งการระลึกรู้ รู้ในหน้าที่การงานของตน รู้รับผิดชอบต่อสังคม มีสำนึกความเป็นไทย ๔) สมาธิพละ คือ กำลังแห่งความตั้งมั่น หมายถึง มีจิตใจราเริง ผ่องใส สงบเป็นสุขเบิกบาน มีเมตตา กรุณา เอื้ออาทร มีมุทิตาต่อกัน ๕) ปัญญาพละ คือ กำลังแห่งความรู้ ความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา ปราศจากอคติและแรงจูงใจแอบแฝง รู้เท่าทันโลกเป็นพลเมืองตื่นรู้

ในส่วนของการศึกษาหลักมงคลสูตรต่อการพัฒนาพลเมือง ผู้วิจัยพอประมวลสรุปได้ว่า มงคลสูตร คือ หลักปรีชา และปฏิบัติที่จะทำให้บุคคลผู้นั้นพัฒนาสู่ความเจริญก้าวหน้า ประสบความสำเร็จและพึ่งพาตนเองได้ ฉะนั้นบุคคลผู้ที่พัฒนาแล้วนั้นย่อมเป็นกำลังที่ดีและเป็นที่พักของสังคมได้เช่นกัน หลักมงคลสูตรจึงเป็นเสมือนแนวทางการพัฒนาพลเมืองให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ ซึ่งในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการวิจัย ๕ ประการ ได้แก่ ๑) อัตตสัมมาปณิธิ (ตั้งตนไว้ชอบ) คือ การตั้งเป้าหมายชีวิตและการทำงานให้มั่นคง ตั้งใจ ก้าวหน้า ถูกต้องตามครรลองเหมาะสมกับสภาพ บพบาทหน้าที่ทางสังคมที่ตนดำรงอยู่ และใช้ชีวิตบนพื้นฐานของความพอดี จึงทำให้เป็นผู้ที่สามารถพึ่งตนเองได้ ไม่อยู่ภายใต้การครอบงำด้วยกิเลสอุปถัมภ์ ๒) วินโย จ สุสิกขิโต (การมีระเบียบวินัย) คือ ความเคารพในระเบียบวินัย กฎเกณฑ์ แบบแผนต่าง ๆ หรือกติกาอันเป็นบรรทัดฐานทางสังคม และมีเคารพสิทธิเสรีภาพ เห็นอกเห็นใจซึ่งกัน ๓) อนากูลา จ กัมมันตา (การทำงานไม่คั่งค้าง) คือ การรู้จักรับผิดชอบต่อบพบาทหน้าที่พลเมือง และหน้าที่ความรับผิดชอบที่ตนเองมีต่อผู้อื่น ๔) อนวัชชานิ กัมมานิ คือ การทำงานไม่มีโทษ หมายถึง การเป็นผู้ที่มีความยึดมั่นในสุจริตข้อตรง เช่น ประกอบสัมมาอาชีพ ไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ไม่สร้างปัญหาความเดือดร้อนให้สังคม เพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างปกติสุขของสังคมส่วนรวม ๕) ญาคตานัญจ สังกโห (การสงเคราะห์ญาติ) คือ มีทัศนคติ ค่านิยมที่เหมาะสม ร่วมแสดงความคิดเห็นเพื่อร่วมกันขับเคลื่อนสังคมแก้ปัญหาสังคม มีจิตอาสาช่วยเหลือและพร้อมที่จะลงมือกระทำการต่าง ๆ เพื่อสังคมส่วนรวม

๕.๑.๓ แนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง

ผู้วิจัยสามารถอธิบายแนวการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง โดยแบ่งเป็นหมวดหมู่ ๓ ด้าน ดังนี้

๑) ปัจจัยส่งเสริมการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธ ประกอบด้วย (๑) สถาบันครอบครัวถือเป็นหน่วยแรกที่มีอิทธิพลสำคัญที่จะทำให้เด็กเติบโตมาเป็นผู้ใหญ่ในฐานะพลเมืองที่มีคุณภาพ (๒) สถาบันทางศาสนามีส่วนสำคัญในการอบรมสั่งสอนที่เน้นอุดมการณ์ทางสังคม เพื่อช่วยให้สังคมดำรงสันติสุข (๓) สถาบันการศึกษาเป็นเครื่องมือสำคัญของภาครัฐในการสร้างพลเมืองตามแบบที่นโยบาย ด้วยการจัดการศึกษาในวิชาสังคมศึกษาตามหลักสูตร "หน้าที่พลเมืองและศีลธรรม" ที่มุ่งเน้นแนวคิดการเป็น "คนดี" และการเป็น "พลเมืองดี" ที่ปฏิบัติตามกฎระเบียบและเคารพกฎหมายของสังคม (๔) สถาบันชุมชนส่งผลต่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน สนับสนุนพลังความคิด พลังการกระทำ มีการดำรงไว้ซึ่งจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปะหรือวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติและมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลและยั่งยืน ตลอดจนพึ่งพากันเสมือนญาติ การมีน้ำใจเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ มีการแบ่งปันและการเสียสละ

๒) กำลังแห่งการพัฒนาคุณลักษณะพลเมืองเชิงพุทธทั้ง ๔ ด้าน ประกอบด้วย (๑) กำลังแห่งความเชื่อเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณลักษณะด้านทักษะทางสังคม หมายถึง ความศรัทธา ความเชื่อมั่นในความสามารถของตนเองและบุคคลอื่น และการเชื่อในผลการกระทำ (วิกรมมัทธา) ก่อให้เกิดการมีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกันทางสังคม (๒) กำลังความเพียรเกื้อหนุนต่อการพัฒนาคุณลักษณะด้านกาย หมายถึง การเพียรพยายาม มีความวิริยะเป็นภาวะของบุคคลที่มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือวัตถุ (๓) กำลังสติและกำลังสมาธิเกื้อหนุนต่อคุณลักษณะด้านจิตใจ หมายถึง การส่งเสริมจิตใจให้ประกอบด้วยกำลังสติและสมาธิ ทำให้จิตใจสมบูรณ์ด้วยคุณภาพจิต (คุณธรรม) สมบูรณ์ด้วยสมรรถภาพจิต และสมบูรณ์ด้วยสุขภาพจิต (๔) กำลังปัญญาเกื้อหนุนต่อคุณลักษณะด้านปัญญา (ความรู้) หมายถึง การเสริมสร้างความรู้ ความคิด ความเข้าใจ รู้จักแก้ปัญหา รู้จักจัดทำดำเนินการต่าง ๆ ด้วยปัญญา รู้เท่าทันโลก การมีความคิดเชิงสร้างสรรค์ แก้ปัญหาแบบสันติวิธี สืบทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓) เป้าหมายการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะนัง จังหวัดลำปาง ทั้ง ๕ ด้าน ได้แก่ ๑) ด้านครองตน การครองตนของพลเมืองหมู่บ้านสามขามุ่งเน้นการครองตนตามแบบวิถีชุมชน ตั้งแต่วัยเด็กมีการปลูกฝังภูมิปัญญาท้องถิ่น ทั้งการสอนแนวทางการดำเนินชีวิตตามวิถีท้องถิ่นในด้านต่าง ๆ การพึ่งพิงและปลูกจิตสำนึกร่วมกันอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติอย่างรู้คุณค่า ตลอดจนสร้างวินัยการออมและการทำบัญชีครัวเรือน ส่งเสริมการเป็นคนดีละเว้นอบายมุข ๒) ด้านความมีระเบียบวินัย กฎระเบียบของหมู่บ้านสามขา มีต่าง ๆ มากมาย เพื่อให้คนในหมู่บ้านอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความเสมอภาค เพื่อให้ชาวบ้านสามารถใช้ทรัพยากรต่าง ๆ ที่อยู่ในหมู่บ้านได้อย่างคุ้มค่า และเท่าเทียมกัน ๓) ด้านทำงานไม่คั่งค้าง หมู่บ้านสามขามีวิธีการวางแผนการทำงานเป็นขั้นเป็นตอน ก่อนการลงมือทำจริง มีการแบ่งหน้าที่ช่วยเหลือกันให้งานสำเร็จราบรื่น เคารพในหน้าที่ที่ตนได้รับ

มอบหมาย และเคารพในหน้าที่ของผู้อื่น เรียกได้ว่า เป็นการทำงานที่ถูกกาล ทำงานถูกวิธี และลงมือปฏิบัติสมควรแก่เวลา ๔) ด้านประกอบอาชีพสุจริต หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมการประกอบอาชีพสุจริตจากทางวัดที่คอยอบรมสั่งมาอาชีวะ คณะกรรมการหมู่บ้านที่ประสานองค์กรต่าง ๆ มาเพิ่มพูนความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพให้แก่ชาวบ้าน และยังสร้างช่องทางการจำหน่าย โดยจัดตั้งกองทุนรับซื้อและจัดจำหน่ายในนามหมู่บ้านเพื่อเพิ่มกำลังการต่อรองทางการตลาด และสถาบันการศึกษายังได้มีการประสานนักวิชาการเพื่อทดลองเพาะพันธุ์เห็ด พืชสมุนไพร พัฒนาองค์ความรู้เพื่อเพิ่มรายได้ให้กับประชาชน ๕) ด้านจิตสาธารณะ หมู่บ้านสามขา มีการช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันเป็นอย่างดี เป็นบทบาทที่ทุกคนควรช่วยเหลือกันตามสมควรถือเป็นวิถีประจำ ในด้านงานส่วนรวมนั้นทุกคนในหมู่บ้านมีหน้าที่ ๆ จะต้องร่วมมือกันทำงานของหมู่บ้าน

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

๕.๒.๑ ข้อเสนอเชิงนโยบาย

การพัฒนาพลเมืองให้มีลักษณะที่พึงประสงค์นั้น เป็นสิ่งจำเป็นและมีความสำคัญที่สังคมประชาธิปไตยเป็นเป้าหมายของทุกสังคม ดังนั้นผลจากการวิจัยในครั้งนี้ องค์กรและสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ที่ให้การตระหนักและความสำคัญต่อการพัฒนาพลเมือง ควรที่จะนำไปเป็นข้อมูลส่งเสริมและรณรงค์ให้ประชาชนได้เอาแนวทางการพัฒนาตนของพลเมืองไปบูรณาการใช้ รวมถึงหลักธรรมอื่น ๆ ที่เหมาะแก่การพัฒนาวิถีชีวิตของพลเมืองไปใช้ในการพัฒนาตนเองให้เป็นผู้มีความรู้ ความเข้าใจ ความเป็นพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยให้เหมาะสมกับชุมชนนั้น ๆ เพราะหลักธรรมที่เป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญที่จะช่วยเสริมและสร้างภูมิคุ้มกันให้เกิดคุณลักษณะของความเป็นพลเมืองดีที่มีคุณภาพของสังคมและประเทศชาติได้ โดยผู้วิจัยขอเสนอแนะการนำผลการวิจัยไปใช้ในเชิงนโยบาย ดังนี้

๑) นโยบายด้านภาครัฐ องค์กร สถาบันหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ควรนำหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ระบบการพัฒนาตนของพลเมืองแบบบูรณาการอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อการพัฒนาประชาชนให้มีคุณลักษณะพลเมืองที่พึงประสงค์ในรูปโครงการหรือกิจกรรมต่าง ๆ โดยมีเป้าประสงค์การพัฒนา คือ

ก) สนับสนุน และส่งเสริมการกระตุ้นพลเมืองในการฝึกฝนการครองตนให้มีความพร้อม คือ มีความสัมพันธ์ที่เกื้อกูลกับสิ่งแวดล้อมทางกายภาพหรือทางวัตถุ ให้รู้จัก กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น สามารถปฏิบัติต่อสิ่งเหล่านั้นในทางที่เป็นคุณ ไม่เป็นโทษ รู้จักควบคุมไม่ให้เกิดความต้องการที่ฟุ้งเฟ้อเกินความจำเป็น

ข) สนับสนุน และส่งเสริมการกระตุ้นพลเมืองในการพัฒนาความประพฤติฝึกรบมตนให้เป็นผู้มีความถึงพร้อมด้วยศีล คือการมีทักษะความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันทางสังคม ให้รู้จักจัดระเบียบชีวิตกระทำการต่างๆ ที่ไม่เป็นไปเพื่อทำลายเบียดเบียนผู้อื่น แต่เป็นไปเพื่อประสานความสามัคคี สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้อย่างปกติสุข

ค) สนับสนุน และส่งเสริมการกระตุ้นพลเมืองในการพัฒนาสมาธิ ฝึกอบรมตนให้มีจิตใจที่สมบูรณ์ด้วยคุณธรรมความดี มีสมรรถภาพ มีความเข้มแข็งมั่นคง สมบูรณ์ด้วยสุขภาพ มีสติสัมปชัญญะกำกับควบคุมจิตใจ ให้ตั้งมั่นดำเนินอยู่ในแนวทางที่พึงามถูกต้อง

ง) สนับสนุน และส่งเสริมการกระตุ้นพลเมืองในการพัฒนาฝึกฝนอบรมปัญญา ให้รู้เท่าทันโลกและชีวิต เข้าใจและมองสิ่งทั้งหลายตามเหตุปัจจัย ให้สอดคล้องกับความเป็นจริง ให้มีทัศนคติ ความเห็น ค่านิยมต่าง ๆ ที่ถูกต้องดีงาม และไตร่ตรองคิดการต่าง ๆ ในทางที่สร้างสรรค์เพื่อประโยชน์ต่อส่วนรวม

๒) นโยบายด้านการศึกษา ควรมีนโยบายเพื่อพัฒนาความเป็นพลเมืองดี สอดแทรกอยู่ในรายวิชาพื้นฐานที่สำคัญทั้งในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน อาชีวศึกษา และระดับอุดมศึกษา ทั้งในระบบและนอกระบบ โดยเฉพาะการกำหนดนโยบายให้มีการพัฒนาด้านจิตใจที่เน้นกิจกรรมค่านิยมในการดำรงชีวิตที่มีพื้นฐานวัฒนธรรมส่วนใหญ่มาจากคำสอนทางพุทธศาสนา เช่น ฝึกปฏิบัติสมาธิเพื่อขัดเกลาจิตใจ หรือจัดกิจกรรมบำเพ็ญสาธารณะประโยชน์ เพื่อให้ข้อคิดมีจิตมุ่งมั่นที่จะนำไปสู่การพัฒนาปัญญาให้เกิดการปฏิบัติเพื่อประสานสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข

๕.๒.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัยครั้งต่อไป

จากวัตถุประสงค์และผลการศึกษาการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการเชิงพุทธของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง นั้นเป็นส่วนหนึ่งของแนวทางในการพัฒนาพลเมืองให้มีคุณลักษณะพึงประสงค์ในบางประการเท่านั้น ซึ่งยังมีประเด็นที่น่าสนใจ เช่น

๑) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การพัฒนาต้นกล้าหมู่บ้านสามขาที่มีวิธีการสอนแบบการสร้างสรรค์ความรู้ด้วยตนเอง (Constructionism) ภายใต้ ๕ หัวข้อประกอบด้วย ห้วย, สามขา, เห็ด, ป่า, นาข้าว โดยมีชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้เปิดโอกาสให้ราษฎรชาวบ้านได้มีส่วนช่วยในการถ่ายทอดองค์ความรู้ที่เป็นภูมิปัญญาและความสันทัดท้องถิ่นให้แก่เด็กเยาวชนในหมู่บ้าน

๒) ควรศึกษาวิจัยเกี่ยวกับ การสร้างพลังชุมชนของบ้านสามขาในการจัดการทรัพยากรป่าชุมชน ทั้งด้านพลังความคิด พลังของการกระทำ พลังการสร้างความรักความสามัคคี ตลอดจนการสร้างระเบียบวินัยของชุมชนที่ผ่านการประชาคมจนเป็นที่ยอมรับและมีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ:

กมล สมวิเชียร. วัฒนธรรมการเมืองไทยกับการพัฒนาทางการเมือง. กรุงเทพมหานคร: วรณไวยากร โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาพัฒนาพานิช, ๒๕๑๖.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. คู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ (พ.ศ.๒๕๕๙ - ๒๕๖๔). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๐.

กรุณา-เรืองอุไร กุศลาสัย. ภารตวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สยาม, ๒๕๔๓. เกรียงศักดิ์ เจริญวงศ์ศักดิ์. ชุมชนนิยม: ฝ่าวิกฤตชุมชนล่มสลาย. กรุงเทพมหานคร: ชัคเชสมิเดีย, ๒๕๔๔.

_____. ภาพอนาคตและคุณลักษณะของคนไทยที่ประสงค์. กรุงเทพมหานคร: โครงการวิธีการเรียนรู้ของคนไทย, ๒๕๔๖.

คณะกรรมการแผนกตำรามหาวิทยาลัย. มังคลัตถที่ปนี (แปล) เล่ม ๒. พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

_____. มังคลัตถที่ปนี (แปล) เล่ม ๓. พิมพ์ครั้งที่ ๑๙. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

คณะกรรมการส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม. คู่มือการขับเคลื่อนแผนแม่บทส่งเสริมคุณธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑ พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๔. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๖๐.

คณะกรรมการนโยบายปฏิรูปการศึกษาในทศวรรษที่สอง. ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๖๑. กรุงเทพมหานคร: สำนักนโยบายพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานการศึกษา สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษากระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๕๔.

จำนงค์ อติวัฒน์สิทธิ. สังคมวิทยาตามแนวพุทธศาสตร์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๘.

จีระ หงส์ลดารมภ์. แนวคิดและหลักการ ขอบข่ายของการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. พิมพ์ครั้งที่ ๓๑. นนทบุรี: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๓๓.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. จากประวัติศาสตร์หมู่บ้าน สู่ทฤษฎี ๒ ระบบ. สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์, ๒๕๔๔.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. Good governance กับการปฏิรูปการศึกษา- การปฏิรูปการเมือง. กรุงเทพมหานคร: วชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๔๑.

_____. ประชาธิปไตยกับการเปลี่ยนแปลง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายด้านการศึกษา, ๒๕๔๗.

ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม: แนวคิดทฤษฎีและกระบวนการ. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

ทวี ผลสมภพ. ปัญหาปรัชญาในการเมืองของโลกตะวันออก. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๔.

ทิพย์พพร ตันติสุนทร. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๕.

ธเนศวร์ เจริญเมือง. “พลเมือง: นักสู้ผู้ยิ่งใหญ่. เชียงใหม่: สถาบันล้านนาประชาธิปไตย, ๒๕๕๓ กระทรวงศึกษาธิการ. ประวัติพระพุทธศาสนาแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร: กรมการศาสนา, ๒๕๒๕.

_____. แนวคิดว่าด้วยความเป็นพลเมือง. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์คลังวิชาสถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘.

_____. พลเมืองเข้มแข็ง. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: วิภาษา, ๒๕๕๑.

บรรยงค์ โตจินดา. การบริหารงานบุคคล. กรุงเทพมหานคร: รวมสาส์น, ๒๕๔๖.

ประเวศ วะสี. การพัฒนาการศึกษาในอนาคต: แนวทางการพัฒนาการศึกษาในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, ๒๕๓๕.

ปราชญา กล้าผจญ. คุณธรรม จริยธรรม จรรยาบรรณวิชาชีพ. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เยลโล่การพิมพ์จำกัด, ๒๕๔๔.

ปริญญา เทวานฤมิตรกุล. การศึกษาเพื่อสร้างพลเมือง = Civic Education. กรุงเทพมหานคร: อักษรสัมพันธ์, ๒๕๕๕.

ปรีดี พนมยงค์. แนวความคิดประชาธิปไตยของปรีดี พนมยงค์. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สุขภาพใจ, ๒๕๕๒.

ปิ่น มุทุกันต์. มงคลชีวิต ภาค ๑. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราชภัฏวชิราวุธวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

พระกัมมภูฐานาจารย์ พระปณิตตาภิวงศ์ (สยาดอ อุ ปณิตตา). รู้แจ้งในชาตินี้ (In This Very Life). พระครูปลัดประจักษ์ สิริวงโณ. พระสว่าง ดิถีวิโร ตรวจและปรับปรุงฉบับแปล. แปลโดย พิชิตวิธัญญาภักทวิมลพร. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ม.ป.ป..

พระครูบรรพตพัฒน์คุณ (สิริคุตโต ภิกุญ). มงคล ๓๘ ประการ: ประทีปของผู้ปรารถนาความเจริญรุ่งเรืองแห่งชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม, ๒๕๕๘.

พระเทพปริยัติโมลี. หลักการพัฒนาคน. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์เลียงเชียง, ม.ป.ป..

พระธรรมโกศาจารย์ (ท่านพุทธทาส). มงคลชีวิต. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๒.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **วิธีบูรณาการพระพุทธศาสนากับศาสตร์สมัยใหม่**.

กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓.

พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ป.ธ.๙). **มงคล ๓๘ ประการ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๒.

พระธรรมปิฎก (ป. อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์**. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

_____. **ทศวรรษธรรมทัศน์พระปิฎก หมวดศึกษาศาสตร์**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๕๓.

_____. **การพัฒนาที่ยั่งยืน**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มูลนิธิโกลด์คิมทอง, ๒๕๕๔.

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. **๑๐๘ มงคลพระบรมราชาวาท**. กรุงเทพมหานคร:

อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๖.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม**. กรุงเทพมหานคร:

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____. **รู้ไว้เสริมปัญญาและการพัฒนาคน**. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภาและสถาบัน

บันลือธรรม, ๒๕๕๕.

_____. **หลักแม่บทของการพัฒนาตน**. พิมพ์ครั้งที่ ๒๗. สมุทรปราการ: ชมรมกัลยาณธรรม,

๒๕๕๙.

_____. **รัฐศาสตร์และจริยธรรมนักรบเมืองแนวพุทธ**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิพุทธธรรม,

๒๕๕๙.

พระพุทธโฆสะเถระ. **คัมภีร์วิสุทธิมรรค**. พิมพ์ครั้งที่ ๖. แปลและเรียบเรียงโดย สมเด็จพระพุทธาจารย์

(อาจ อาสภมหาเถร). กรุงเทพมหานคร: ธนาเพรส, ๒๕๔๘.

พระไพศาล วิสาโล. **สุขแท้ด้วยปัญญา**. กรุงเทพมหานคร: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์, ๒๕๔๖.

พระภาวนาวิริยคุณ (เผด็จ ทตฺตชีโว). **ศรัทธา รุ่งอรุณแห่งสันติภาพโลก**. พิมพ์ครั้งที่ ๒.

กรุงเทพมหานคร: บริษัทรุ่งศิลป์การพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๑.

พระมหาสมปอง มุทิโต. **คัมภีร์อภิธานวรรณนา (แปลเรียบเรียง)**. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา,

๒๕๔๒.

พระอนรรุทธะ และพระญาณธชะ. **อภิธัมมัตถสังคหะและปรมัตถทีปนี**. แปลโดย พระคณธสาราภวังค์.

กรุงเทพมหานคร: ไทยรายวัน กราฟ พิค เพลท, ๒๕๔๖.

พุทธทาสภิกขุ. **การทำสมาธิและวิปัสสนาที่แท้สมาธิวิปัสสนาตามวิธีธรรมชาติ**. กรุงเทพมหานคร:

โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๐.

ม.ร.ว.พทุทธิสาณ ชุมพล. **ระบบการเมือง: ความรู้เบื้องต้น**. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

ราชบัณฑิตยสถาน. **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔**. กรุงเทพมหานคร: ศิริวัฒนา

อินเตอร์พริ้นท์ จำกัด, ๒๕๕๖.

วรรณสิทธิ ไวทยะเสวี รวบรวม. **คู่มือการศึกษา พระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริเฉทที่ ๒.**

กรุงเทพมหานคร: มุลินิธินามพานีรานนท์, ๒๕๔๗.

วัชระ งามจิตรเจริญ. **พุทธศาสนาเถรวาท.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

วิชัย ต้นศิริ. **วัฒนธรรมการเมืองและการปฏิรูป.** พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบาย
ศึกษา, ๒๕๔๗.

วิชัย ต้นศิริ. **วัฒนธรรมพลเมือง.** กรุงเทพมหานคร: สถาบันนโยบายศึกษา, ๒๕๕๑.

สมเด็จพระญาณสังวร (เจริญ สุวฑฺฒโน). **ประมวลสารคดีธรรม.** กรุงเทพมหานคร: คณะกรรมการ
อำนวยการงานเฉลิมพระเกียรติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จัดพิมพ์เนื่องในพระราช
พิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๕ รอบ, ๒๕๓๐.

_____. **ธรรมาภิธานพจนานุกรมคำสอนพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: รัฐบาลจัดพิมพ์
ถวายในงานฉลองพระชันษา ๙๖ ปี, ม.ป.ป..

_____. **ปัญญาในพระพุทธศาสนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๔. นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๐.

สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร). **มงคลยอดชีวิต.** กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา, ๒๕๔๓.

สมเด็จพระมหาสมณเจ้ากรมพระยาวชิรญาณวโรรส. **นวโกวาท.** กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหา
มกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๐.

_____. **สารานุกรมพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๒๕.

สมเด็จพระวันรัต (จุนท์ พรหมคุตโต). **ธรรมะเชิงปฏิบัติ.** นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๓.

สมเด็จพระสังฆราช (จวน อุฏฺฐายี). **มงคลในพระพุทธศาสนา.** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์กิตติวรรณ,
๒๕๓๘.

สมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์. **ศาสนาโดยประสงค์.** นครปฐม: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย,
๒๕๕๑.

สมบัติ อารังธัญวงศ์. **การเมือง: แนวความคิดและการพัฒนา.** พิมพ์ครั้งที่ ๒๐. กรุงเทพมหานคร:
สำนักพิมพ์เสมาธรรม, ๒๕๕๕.

สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. **การวัดและประเมินผู้เรียนด้านคุณธรรมจริยธรรม.**
กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

_____. **พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๔๒ และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ ๒)
พ.ศ.๒๕๔๕.** กรุงเทพมหานคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ยุทธศาสตร์ของแผนพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๑๒ (พ.ศ.๒๕๖๐ – ๒๕๖๔).** กรุงเทพมหานคร:
สหมิตรพรินต์ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๕๙.

สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. ยุทธศาสตร์พัฒนาการศึกษาเพื่อสร้างความเป็นพลเมือง
พ.ศ.๒๕๕๓-๒๕๖๑. กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น,
๒๕๕๔.

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. พลเมืองในระบอบประชาธิปไตย. กรุงเทพมหานคร:
ฝ่ายประชาสัมพันธ์ สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

_____. สิทธิชุมชนตามรัฐธรรมนูญ. กรุงเทพมหานคร: สำนักประชาสัมพันธ์ สำนักงาน
เลขาธิการ สภาผู้แทนราษฎร, ๒๕๕๕.

สำนักงานสภาความมั่นคงแห่งชาติ. นโยบายความมั่นคงแห่งชาติ พ.ศ.๒๕๕๘-๒๕๖๔.
กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและราชกิจจานุเบกษา, ๒๕๕๘.

สำนักงานสภาพัฒนาการเมือง สถาบันพระปกเกล้า. หนังสือวิจัยสำนักพลเมืองกับการจัดสรร
ทรัพยากรท้องถิ่น เอกสารวิชาการลำดับที่ ๖. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานสภาพัฒนา
การเมือง สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕.

สำนักวิชาการและมาตรฐานการศึกษา. การพัฒนาการศึกษาในอนาคต: แนวทางการพัฒนา
การศึกษาในอนาคต. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ,
๒๕๓๕.

สิริภพ เหล่าลาภะ. พุทธศาสตร์การเมือง. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, ๒๕๔๕.

สุลักษณ์ ศิวรักษ์. แนวคิดทางปรัชญาการเมืองของอริสโตเติล. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร:
สยาม, ๒๕๔๓.

เอนก เหล่าธรรมทัศน์. การเมืองของพลเมือง: สู่สหธรรมใหม่. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร:
โครงการจัดพิมพ์คปไฟ, ๒๕๕๖.

_____. การเมืองภาคพลเมือง. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์คณะรัฐมนตรีและ
ราชกิจจานุเบกษา/ สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๔.

(๒) คุษณินพนธ์/วิทยานิพนธ์/สารนิพนธ์:

นิชนันต์ มูลภาที. “แนวคิดและกระบวนการในการสร้างพลังชุมชนของบ้านสามขา อำเภอแม่ทะ
จังหวัดลำปาง”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา. บัณฑิต
วิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๕๕

บุปผา กาหลง. “มงคลสูตรกับการสร้างสิ่งแวดล้อมทางสังคม”. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาไทยศึกษา. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏธนบุรี, ๒๕๕๒.

พรพิมล ขำรัมย์. "การจัดการป่าชุมชนในฐานะที่เป็นทรัพยากรวัฒนธรรม กรณีศึกษา: บ้านสามขา
ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง". วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการทรัพยากรวัฒนธรรม. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยศิลปากร,
๒๕๕๖.

พระกัญจน์ กนตธมโม (แสงรุ่ง). “การพัฒนาความเป็นพลเมืองดีตามหลักพระพุทธศาสนา”. **พุทธศาสตร์ดุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระครูสิริสุตานุยุต (สมาน จันทรสี). “ศึกษาวิเคราะห์เรื่องความมีวินัยที่ปรากฏในมงคลสูตร”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุฎฐิบัณฑิตสาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖.

พระมหาประทีป ปทีโป (ครุฑสังข์). “ศึกษาผล ๕ ในคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาท”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระมหาวุฒิเมธส์ วุฑฒิเมธ (วังคำ). “ศึกษาคุณค่าของขันติที่ส่งเสริมการประพุดมิงคล ๓๘”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พระมหาสุทธิย์ อากาศโร (อบอูน). “การศึกษาองค์ความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ปรากฏในวรรณกรรมพระพุทธศาสนา เรื่องอานิสงส์และคัมภีร์ที่ใช้เทศน์ในเทศกาลต่างๆ ของล้านนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

พระอธิการสุชาติ จันทสโร. “แนวทางการฝึกทักษะชีวิตตามหลักพุทธธรรม”. **สารนิพนธ์พุทธศาสตร์ดุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙.

พัทธ์ธีรา สมทรง. “บทบาทของผู้นำชุมชนในการหนุนเสริมเพื่อทำให้ปัญหาทางการเงินของคนในชุมชนลดน้อยลงผ่านการจัดการหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา อำเภอมะทะ จังหวัดลำปาง”. **วิทยานิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการ**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง, ๒๕๕๙.

ภัทรเดช ปิณญาณาดุล. “พุทธเศรษฐศาสตร์: แนวคิด หลักการและการบูรณาการสู่การเรียนรู้การสอนรายวิชาเศรษฐศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์ดุฎฐิบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๘.

วิภาดา พินลา. “การพัฒนาพลเมืองดีตามวิถีประชาธิปไตยผ่านวิชาหน้าที่พลเมือง วัฒนธรรม และการดำเนินชีวิตในสังคม”. **วิทยานิพนธ์ศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาวิชาหลักสูตรและการสอน**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยบูรพา, ๒๕๕๘.

วีระพงษ์ นกน้อย. “ลักษณะความเป็นพลเมืองดี: กรณีศึกษานิสิตระดับอุดมศึกษามหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์”. **วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๕๖.

ศรัณย์ เลิศรักษมงคล. “การสร้างตัวชี้วัดความเป็นพลเมืองที่สอดคล้องกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา”. **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.

สำราญ เทพจันทร์. “ข้อโต้แย้งของฝ่ายชุมชนนิยมต่อมโนทัศน์ของจอห์น รอลส์ เรื่องบุคคลและชุมชน”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาปรัชญา**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

สุรางค์รัตน์ จำเนียรพล. “การสร้างประชาสังคมไทยโดยรัฐ: การปรับตัวของประเทศไทย”. **วิทยานิพนธ์รัฐศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชารัฐศาสตร์**. บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๓) รายงานวิจัย:

ศศียา อายุยืน และคณะ. “รูปแบบการพัฒนาพลเมืองของรัฐตามหลักพุทธธรรม”. **รายงานวิจัยชุมชน**. สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๖๐.

ดวงเดือน พันธมนาวิน อรพินทร์ ชูชม และงามตา วนินทานนท์. “ปัจจัยทางจิตวิทยานิเวศเกี่ยวกับการอบรมเลี้ยงดูเด็กของมารดาไทย”. **รายงานการวิจัย ฉบับที่ ๓๒**. กรุงเทพมหานคร: สถาบันวิจัยพฤติกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒประสานมิตร, ๒๕๒๘.

ทีมวิจัยบ้านสามขา. “รูปแบบการแก้ไขปัญหาหนี้สินของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง”. **รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๗.

นายจ่านงค์ จันท์จอม และคณะ. “โครงการ รูปแบบการจัดการหนี้สินเชิงบูรณาการเพื่อความเข้มแข็งของชุมชนบ้านสามขา ตำบลหัวเสือ อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ระยะที่ ๒”. **รายงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น**. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒.

ศักดิ์ชัย นิรัฐทวี. “การจัดการเรียนรู้เพื่อพัฒนาผู้เรียนให้เป็นพลเมืองดี”. **รายงานการวิจัยเอกสาร**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา/พิมพ์ดีดการพิมพ์, ๒๕๔๘.

(๔) บทความ:

จักรพงษ์ คำบุญเรือง. “บ้านสามขากับการแก้ปัญหาหนี้สินที่เรื้อรัง”. **เชียงใหม่นิวส์**. (๓๐ กรกฎาคม ๒๕๕๙): ๑๕.

ถวิลวดี บุรีกุล และคณะ. “ความเป็นพลเมืองในประเทศไทย (Citizenship in Thailand)”. ใน **รวบรวมบทความการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๓๓ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตย**. รวบรวมจัดพิมพ์โดยสถาบันพระปกเกล้า. กรุงเทพมหานคร: สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๕: ๒๙๒.

ทิพย์พพร ตันติสุนทร. “วิถีไทยกับการเสริมสร้างความเป็นพลเมืองในสังคมประชาธิปไตย”. ใน **รวบรวมบทความการประชุมวิชาการสถาบันพระปกเกล้า ครั้งที่ ๓๓ ประจำปี ๒๕๕๔ เล่ม ๒ เรื่อง ความเป็นพลเมืองกับอนาคตประชาธิปไตย (Citizenship and The**

Future Of Thai Democracy), รวบรวมจัดพิมพ์โดยสถาบันพระปกเกล้า, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท ส เจริญการพิมพ์ จำกัด, ๒๕๕๕: ๕๕-๕๖).

ประเวศ วสี. “เส้นทางสู่ความเข้มแข็ง: การเมืองภาคพลเมือง”. กรุงเทพมหานคร: (๒๒ มีนาคม ๒๕๕๑) : ๑๕-๑๖.

สุรวุฒิ ปัดไธสง. “การเรียนรู้เพื่อความเป็นพลเมือง: รากแก้วของกระบวนการสร้างประชาสังคม”. ใน **รวมบทความวิชาการความเคลื่อนไหวภาคพลเมือง**. กรุงเทพมหานคร: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๒ : ๑๐๔-๑๐๖.

(๕) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์เผยแพร่และเอกสารอื่น ๆ:

คณะกรรมการหมู่บ้านสามขา. "แผนพัฒนาชุมชน ๔ ปี ประจำปี พ.ศ.๒๕๕๙-๒๕๖๓". (อัสสัณหา).

หอประวัติมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (หอศิลป์ปิ่นมาลา). "พระบรมราชโองการในพิธีพระราชทานปริญญาบัตรของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ ๓๐". เชียงใหม่: สำนักงานหอสมุดมหาวิทยาลัยเชียงใหม่. (อัสสัณหา).

(๖) สื่ออิเล็กทรอนิกส์:

สำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://www.ogad.ago.go.th/dagsu/images/stories/ratamnoon/2550.pdf> [๒๙ เมษายน ๒๕๖๑].

สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร. รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐. [ออนไลน์] แหล่งที่มา: <http://gad.kku.ac.th/main/th/wp-content/uploads/2013/10/2-3-2540.pdf> [๑๐ พฤษภาคม ๒๕๖๑]

สำนักพัฒนานโยบายและแผนการประชาสัมพันธ์ กรมประชาสัมพันธ์. หน้าที่พลเมืองและวัฒนธรรมไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://hq.prd.go.th/plan/ewt_news.php?nid=3036 [๓ ก.ย. ๒๕๖๑].

องค์การบริหารส่วนตำบลหัวเสือ. ข้อมูลสำรวจประชากรหมู่บ้านสามขา ตำบลหัวเสือ ๒๕๕๕. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.huasuea.go.th/condition.php> [๖ มกราคม ๒๕๖๑].

(๗) สัมภาษณ์:

สัมภาษณ์ นางกอบคำ วรณสูงค์. ประธานกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบังอร บุญเจริญ. สมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางเป็ง อินทรประสิทธิ์. เจ้าของบ้านร่วมโครงการโฮมสเตย์สามขา, ๒๒ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางศรีนวล วงศ์ตระกูล. ข้าราชการบำนาญและครูอาสา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายคำ อินทร์มาปัน. หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ หมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายชาญ อุทธิยะ. นักวิจัยเพื่อท้องถิ่นแห่งหมู่บ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายพัน วรรณสูงค์. ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เต๋าคำ. ผู้ใหญ่บ้านสามขา, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสังเวียน ยะโส. ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านสามขา, ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายอุทิศ จ๊ะป็น. ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ. เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ, ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อบุญธรรม เฉลิมสุข. ปราชญ์สมุนไพร ประจำหมู่บ้านสามขา, ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

๒. ภาษาอังกฤษ

2. Secondary Sources

(I) Books:

Grabriel A. Almond and Sidney Verba. **The Civic Culture : Political Attitudes and Democracy in Five Nations**. Boston: Little. Brown and company, 1965.

James A. Banks (Ed). **Diversity and Citizenship Education: Global Perspectives**. San Francisco: John Wiley & Sons, 2004.

Jess Stein. **Webster's Encyclopedic Unabridged Dictionary of the English Language**. Manhattan: Rh Value Publishing, 2008.

Lawrence Kohlberg. **Moral Development and Behavior**. New York: Holt. Rinehart and Winston, 1976.

Luciun W. Pye. **Politics Personality and Nation Building: Burma's Search for Identity**. New Haven: Yale University, 1962.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.**รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจเครื่องมือวิจัย**

๑. ผศ. ดร.อนันต์ อุปสอด	อาจารย์และเลขานุการ หลักสูตรรัฐศาสตร์
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยราชภัฏลำปาง
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน
๒. พระครูสิริสุตานุยุต, ผศ. ดร.	
๓. ผศ. ดร.พูนชัย ปันธิยะ	อาจารย์และเลขานุการบัณฑิตศึกษา
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตเชียงใหม่

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗/๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อนันต์ อุปสอด

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงการงานวิจัย จำนวน ๑ ชุด
๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระขวลิต ปณฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๙ เป็น
นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้าน สามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง Citizen-Development in Buddhist Perspectives of Ban Sam-kha, Mae-ta District, Lampang Province”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์ ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสารแนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อภิสันทิพย์/ดร.ป
๓๓.๑.๖/

บัณฑิตศึกษา มจร. วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔ /ว ๗๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุญาตเคราะห้ในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร พระครูสิริสุตานุยุต,ดร.

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงการงานวิจัย จำนวน ๑ ชุด
๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระชวลิต ปณญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้าน สามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว
จึงใคร่ขออนุญาตเคราะห้จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสาร
แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อขออนุญาตเคราะห้ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๕

(พระครูสิริสุตานุยุต,ดร.)
ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย		✓		
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย			✓	
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย		✓		
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม			✓	
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย			✓	
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย			✓	
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม		✓		
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย			✓	
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย		✓		
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(พระครูสิริสุตานุยุต, ผศ.ดร.)

(ผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์ลำพูน)

...../...../.....

ตำแหน่ง.....

ที่ ศธ ๖๑๔๔ / ว ๗๕

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการในการตรวจเครื่องมือวิจัย

เรียน/เจริญพร ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.พูนชัย ปันนียะ

สิ่งที่ส่งมาด้วย ๑. โครงการงานวิจัย จำนวน ๑ ชุด
๒. เครื่องมือวิจัย จำนวน ๑ ชุด

ด้วย พระขลิต ปณฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการ
ของหมู่บ้าน สามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

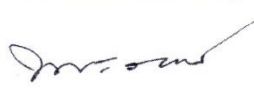
ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
ทางบัณฑิตศึกษา ได้พิจารณาเห็นว่า ท่านเป็นผู้มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในลักษณะงานวิจัยดังกล่าว
จึงใคร่ขอความอนุเคราะห์จากท่านในการตรวจสอบ และให้คำแนะนำเพื่อปรับปรุงเครื่องมือวิจัย ดังเอกสาร
แนบมาพร้อมนี้

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการตรวจเครื่องมือ และขอขอบคุณมา ณ
โอกาสนี้

3/10/61

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมมาสังการ)
รักษาราชการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๕

(สำหรับผู้เชี่ยวชาญ)

แบบประเมินความสอดคล้องของเครื่องมือกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย

คำชี้แจง โปรดพิจารณาว่า คำถามแต่ละข้อมีความเหมาะสมตามที่ระบุไว้หรือไม่ โดยทำเครื่องหมาย ✓ ลงในช่องคะแนน โดยพิจารณาตามความเห็นของท่าน ดังนี้

ช่อง +1 ถ้าเห็นด้วย / เหมาะสม / ถูกต้อง

ช่อง 0 ถ้าเห็นไม่แน่ใจ

ช่อง -1 ถ้าไม่เห็นด้วย / ไม่เหมาะสม / ไม่ถูกต้อง

อนึ่ง ข้อใดในแบบสัมภาษณ์ ที่ท่านเห็นสมควรปรับปรุง แก้ไขหรือตัดออก กรุณาให้ความเห็นในแบบสอบถามตามความเห็นของท่าน

ลำดับ	รายการประเมิน	คะแนนการพิจารณา			หมายเหตุ
		+1	0	-1	
1	คำถามสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
2	การเลือกประชากรเหมาะสมกับงานวิจัย	✓			
3	การเลือกเครื่องมือเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย		✓		
4	คำถามครอบคลุมขอบเขตเนื้อหาของการวิจัย	✓			
5	ลักษณะรูปแบบของแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓	✓		
6	จำนวนคำถามในแต่ละตอนเหมาะสมกับเนื้อหาของการวิจัย	✓			
7	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ชัดเจนและเข้าใจง่าย	✓			
8	ภาษาที่ใช้ในแบบสัมภาษณ์ถูกต้องและเหมาะสม	✓			
9	คำถามในแบบสัมภาษณ์กะทัดรัด สามารถตอบได้ตรงกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย	✓			
10	การเรียงลำดับคำถามสอดคล้องกับลำดับเนื้อหาของการวิจัย		✓		
รวม					

ลงชื่อ.....ผู้ประเมิน

(นพ.ดร.ชุตินันท์ ประสิทธิ์
รองคณบดีฝ่ายบริหาร)

ตำแหน่ง.....

ภาคผนวก ข.
แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย

แบบสัมภาษณ์เพื่อการวิจัย
เรื่อง : การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

คำชี้แจง :

๑. แบบสัมภาษณ์นี้เป็นแบบสัมภาษณ์ที่สร้างขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาวิจัย ตามหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และผู้วิจัยใคร่ขอความรู้และข้อมูลจากท่าน อันจะก่อให้เกิดประโยชน์ในการวิจัยต่อไป

๒. แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๔ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา

อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

ตอนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

โดยประสงค์สำรวจข้อมูล แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ในขอบเขตเกี่ยวกับ การมีทัศนคติและการครองตนที่ดี มีความรอบรู้ มีสติปัญญา มีวินัย ปฏิบัติตามกฎหมาย กฎระเบียบของหมู่บ้าน รับผิดชอบต่อสังคม ประกอบอาชีพสุจริต มีจิตสาธารณะ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน เป็นต้น

๓. ผลที่ได้จากแบบสัมภาษณ์นี้จะเป็นข้อมูลสำหรับ สังเคราะห์แนวทางการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๔. ผู้วิจัยหวังว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่าน ในการให้สัมภาษณ์ในครั้งนี้เป็นอย่างดี และขอขอบคุณ/ เจริญพรมา ณ โอกาสนี้

(พระชวลิต ปณณวชิโร)

นิสิตปริญญาโท หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ปีการศึกษา ๒๕๖๑

แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้าง (Semi-Structured Interview)
เรื่อง : การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

ประเด็นคำถามในการสัมภาษณ์ (Question Guideline)
(สำหรับผู้ให้ข้อมูลหลักในพื้นที่)

คำชี้แจง : แบบสัมภาษณ์ฉบับนี้ แบ่งออกเป็น ๒ ตอน ดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นคำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้สัมภาษณ์ คือ

ชื่อ-ฉายา/นามสกุล.....
ระดับการศึกษา.....
ตำแหน่ง/หน้าที่รับผิดชอบ.....
สถานที่ให้สัมภาษณ์.....
วัน/เดือน/ปี.....เวลา.....น.

ตอนที่ ๒ คำถามเกี่ยวกับแนวคิดทฤษฎีการพัฒนาพลเมืองของหมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ
จังหวัดลำปาง

๑. พลเมืองที่ดีของหมู่บ้านสามขา ควรต้องมีคุณลักษณะอย่างไรบ้าง

.....
.....
.....
.....
.....

๒. พลเมืองที่ดีของหมู่บ้านสามขา มีกิจควรทำและหน้าที่ต้องทำตามข้อตกลงร่วมกันอะไรบ้าง

.....
.....
.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ คำถามเกี่ยวกับหลักพุทธธรรมที่เกื้อหนุนต่อการพัฒนาพลเมือง

๑. หลักพละ ๕ ได้แก่

- สัทธาพละ คือ กำลังแห่งความเชื่อ ความศรัทธา
 วิริยะพละ คือ กำลังแห่งความเพียรพยายาม
 สติพละ คือ กำลังแห่งความระลึกรู้
 สมาธิพละ คือ กำลังแห่งความตั้งมั่น
 ปัญญาพละ คือ กำลังแห่งความรู้ ความฉลาด

๑) พลเมืองหมู่บ้านสามขา มีความเชื่อความศรัทธาต่ออะไรบ้าง และเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

.....

.....

๒) พลเมืองในหมู่บ้านสามขา มีความเพียรพยายามในการทำงานให้สำเร็จลุล่วงอย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๓) พลเมืองในหมู่บ้านสามขา มีสติในการทำงานให้สำเร็จลุล่วง อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๔) พลเมืองในหมู่บ้านสามขา มีสมาธิในการทำงานตามให้สำเร็จลุล่วง อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๕) พลเมืองในหมู่บ้านสามขาได้รับการส่งเสริมด้านการศึกษาเรียนรู้ อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒. หลักมงคลสูตร ได้แก่

อิตตสัมมาปณิธิ	คือ	การตั้งตนไว้ชอบ
วินโย จ สุสิกขิโต	คือ	การมีระเบียบวินัย
อนากุลา จ กัมมันตา	คือ	การทำงานไม่คั่งค้าง
อนวัชชานิ กัมมานิ	คือ	การทำงานไม่มีโทษ
ญாதกานัญจ สังกโห	คือ	การสงเคราะห์ญาติ

๑) หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมให้พลเมืองดำรงตนตามหลักพระพุทธศาสนา อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒) หมู่บ้านสามขา มีกฎระเบียบข้อตกลงร่วมกัน อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๓) หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมด้านประกอบอาชีพสุจริต อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๔) หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมให้พลเมืองทำงานตามหน้าที่รับผิดชอบให้สำเร็จลุล่วงตามวันเวลาที่กำหนด อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๕) หมู่บ้านสามขา มีการส่งเสริมให้พลเมืองเสียสละช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

ตอนที่ ๔ คำถามเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง

๑. หมู่บ้านสามขา มีวิธีการสืบทอดแนวทางการพัฒนาของหมู่บ้าน สู่พลเมืองรุ่นใหม่อย่างไรบ้าง

.....

.....

.....

.....

.....

๒. ท่านคิดว่าแนวทางการพัฒนาพลเมืองที่ดีของหมู่บ้านสามขาควรเป็นอย่างไร

.....

.....

.....

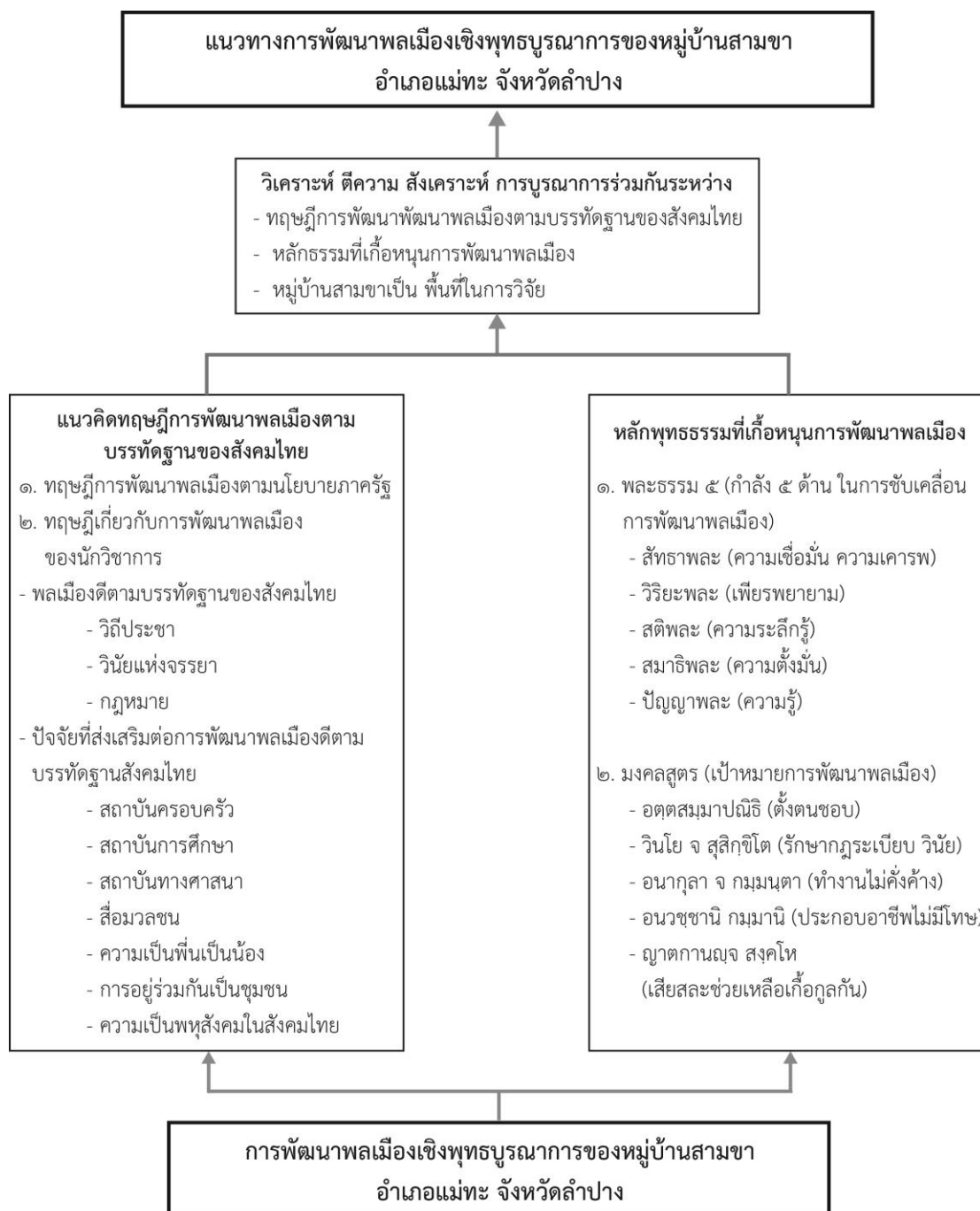
.....

.....

ขอขอบคุณเป็นอย่างสูงสำหรับการอนุเคราะห์ข้อมูลเพื่อการวิจัยมา ณ โอกาสนี้

กรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework)

การวิจัยเรื่อง การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของหมู่บ้านสามขา อำเภอมะเข จังหวัดลำปาง ผู้วิจัยได้กำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย ดังนี้

ภาคผนวก ค.

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร พระครูธีรวิธานกิจ เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ

ด้วย พระชวลิต ปณณาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใครขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

เจริญพร
พระครูธีรวิธานกิจ
(พระครูธีรวิธานกิจ)

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๕

21 ต.ค. 61

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง๖๖๖ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณบุญเรือน เอมคำ

ด้วย พระชวลิต ปณฺญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชมารมการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๕

พระพรหมคุณาภรณ์

 ๒๑.๙.๖๑

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้หนังสือเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร นางสิริเวชน ๖๖๒ ประธานกลุ่มองค์กรในพื้นที่

ด้วย พระขวลิต ปณณาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง "การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE"

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้หนังสือเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

๑๖๒๒๒๒
๑๖๒๒๒๒
๑๖๒๒๒๒

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติคร่าเหินให้สิทธิเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณครูดิเรกข วชิระกุล

ด้วย พระชวลิต ปณญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขออนุมัติคร่าเหิน
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

15 มี.ค. ๖๒

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติโครงการที่ให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร **น้องต้า อินทร์มาลี** **จำนวนกลุ่มวิชา ๒๖ คน**
บ้านสามขา ต.เกาะแม่ทะ

ด้วย พระชวลิต ปณณวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ฉันดำเนินการขอ, เสร็จแล้ว
อ. น. ๕๖

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขอความอนุเคราะห์ให้นิสิตเก็บข้อมูลเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร **นายแก้ว จอรัตน์**

ด้วย พระชวลิต ปณณวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาสังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๙๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร **คุณสุกฤษ พะปิง**

ด้วย พระชวลิต ปณณวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมารเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

อ.สุพรรณิษา นิลบัว

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร คุณภาพดี วรณสุวงศ์ ประจักษ์กุล ประธานกลุ่มนิสิตสหประชาชาติ

ด้วย พระขวลิต ปณฺณวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใครขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมมาสังการ)

รักษาราชการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

ยี่หัด สี สนิฐาน
ภาพดี วรณสุวงศ์

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๔๔๕๕

ที่ ศธ ๖๑๔๔/ว ๗๖

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
๖๖๒ หมู่ที่ ๒ ถนนพหลโยธิน ตำบลศาลา
อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง ๕๒๑๓๐
โทรศัพท์/โทรสาร ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๔-๕
www.mculampang.com

๒๘ กันยายน ๒๕๖๑

เรื่อง ขออนุมัติขอความเห็นชอบเพื่อจัดทำวิทยานิพนธ์

เรียน/เจริญพร **พัฒนบุญธรรม เหลืองสุข งามวิชาญ, น.ทร.พันธ์ นาน**

ด้วย พระขวลิต ปณญาวชิโร (แสงบุญเรือง) เลขประจำตัวนิสิต ๕๙๒๑๒๐๑๐๐๙ เป็นนิสิต
หลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา ของบัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การพัฒนาพลเมืองเชิงพุทธบูรณาการของ
หมู่บ้านสามขา อำเภอแม่ทะ จังหวัดลำปาง THE CITIZEN DEVELOPMENT IN BUDDHIST
INTEGRATION OF BAAN SAM-KHA, MAE-THE DISTRICT, LAMPANG PROVINCE”

ดังนั้น เพื่อให้การดำเนินการจัดทำวิทยานิพนธ์ของนิสิตเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสมบูรณ์
บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง ใคร่ขอความอนุเคราะห์
จากท่านอนุญาตให้นิสิตเข้าเก็บข้อมูลดังกล่าว และนำข้อมูลไปใช้ในการศึกษาเรื่องดังกล่าว

จึงเรียน/เจริญพรมาเพื่อทราบและโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์ และดำเนินการต่อไป

เรียนมาด้วยความนับถือ/เจริญพร

(พระราชธรรมาลังการ)

รักษาการผู้อำนวยการวิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง

บัณฑิตศึกษา มจร.วิทยาลัยสงฆ์นครลำปาง
โทร. ๐-๕๔๒๐-๕๔๕๔

ภาคผนวก ง.
ประมวลภาพการสัมภาษณ์เชิงลึก

สัมภาษณ์ พระครูสิริรัตนกิจ, เจ้าอาวาสวัดสามขา/รองเจ้าคณะอำเภอแม่ทะ,
เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายบุญเรือน เฒ่าคำ, ผู้ใหญ่บ้านสามขา,
เมื่อวันที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายสังเวียน ยะโส, ประธานกลุ่มอนุรักษ์ป่าบ้านสามขา,
เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ครูศรีนวล วงศ์ตระกูล, ข้าราชการบำนาญและครูอาสา,
เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายคำ อินทร์มาป่น, หัวหน้ากลุ่มวิสาหกิจข้าวกล้องล้านนาอินทรีย์ หมู่บ้านสามขา, เมื่อ
วันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นายตัน วรณสุวงศ์, ปราชญ์พิธีกรรมและพุทธศาสนา,
เมื่อวันที่ ๑๕ พฤศจิกายน ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ ครูอุทิศ จ๊ะปิ่น, ครูชำนาญการพิเศษ โรงเรียนบ้านสามขา,
เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางกอบคำ วรรณสุวงศ์, ประธานกลุ่มทอผ้าสี่ธรรมชาติ,
เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ พ่อบุญธรรม เฉลิมสุข, ปราชญ์สมุนไพร ประจำหมู่บ้านสามขา,
เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

สัมภาษณ์ นางบังอร บุญเจริญ. สมาชิกกองทุนสัจจะออมทรัพย์,
เมื่อวันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๑.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ	: พระชวลิต ปญญาวชิโร (แสงบุญเรือง)
ว/ด/ป เกิด	: ๑๑ ธันวาคม ๒๕๒๙
สถานที่เกิด	: ๑๕๐/๑ บ้านขามแดง ตำบลห้างฉัตร อำเภห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
การศึกษา	: พ.ศ. ๒๕๖๑ นักรธรรมชั้นเอก พ.ศ. ๒๕๕๔ สำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี สาขาวิชาออกแบบสื่อสาร คณะศิลปกรรมและสถาปัตยกรรมศาสตร์ จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลล้านนา ภาควิชาออกแบบ การพิมพ์
บรรพชาอุปสมบท	: วันที่ ๖ มีนาคม ๒๕๕๙ ณ พัทธสีมา วัดดอนมูล ตำบลห้างฉัตร อำเภห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
สังกัด	: วัดต้นซ้อ ตำบลห้างฉัตร อำเภห้างฉัตร จังหวัดลำปาง
ที่อยู่ปัจจุบัน	: วัดต้นซ้อ ตำบลห้างฉัตร อำเภห้างฉัตร จังหวัดลำปาง ๕๒๑๙๐ โทรศัพท์. ๐๘๗-๕๖๖-๗๙๙๖
ปีที่สำเร็จการศึกษา	: อีเมล. Pingvolume@gmail.com